

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
YENİLEVENT/İSTANBUL

ABD VE RF'NİN GÜNEY KAFKASYA'YA İLİŞKİN ENERJİ REKABETİNİN
TÜRKİYE'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Duygu GENÇ

Tez Danışmanı
Prof.Dr. Hasan KÖNİ

İSTANBUL – 2011

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR.)

TEZ TANITIM FORMU

TEZİN TARİHİ: 12.09.2011

TEZİN TİPİ: Yüksek lisans tezi

TEZİN BAŞLIĞI: ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'ya İlişkin Enerji Rekabetinin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri

TEZİN YAPILDIĞI BİRİM: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü

DAĞITIM LİSTESİ: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü "Tez Hazırlama ve Değerlendirme Yönergesi"nde belirtilen yerlere.

TEZİN ÖZETİ: Bu çalışma ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'ya ilişkin enerji rekabeti ve bu rekabetin Türkiye'nin enerji güvenliğine etkileri üzerine uluslararası ilişkiler yaklaşımları konusunu incelemek ve mevcut yapıyı analiz etmek amacıyla yapılmıştır.

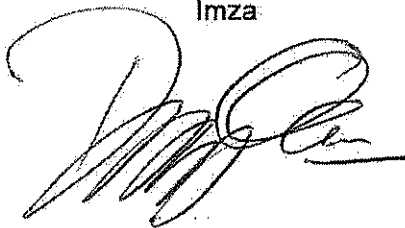
ANAHTAR KELİMELEER: Güç mücadelesi, Güney Kafkasya, Türkiye'nin enerji güvenliği, Petrol, Doğal gaz.

SAYFA SAYISI: 195

GİZLİLİK DERECEESİ: Tasnif Dışı

Bu tezin ihtiva ettiğı hususlar şahsı görüşlerim olup; Türk Silahlı Kuvvetlerinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

İmza

Duygu GENÇ
2'nci Snf.Öğc

**T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
YENİLEVENT/İSTANBUL**

**ABD VE RF'NİN GÜNEY KAFKASYA'YA İLİŞKİN ENERJİ REKABETİNİN
TÜRKİYE'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Duygu GENÇ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hasan KÖNİ**

İSTANBUL - 2011

**HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Svl. Öğc. Duygu GENÇ'in "ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'ya İlişkin Enerji Rekabetinin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri" konulu tez çalışması, jürimiz tarafından ULUSLARARASI İLİŞKİLER Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

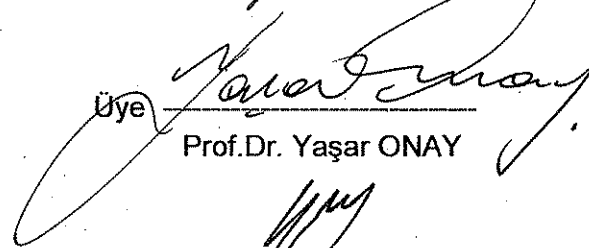
Başkan

Prof.Dr. Hasan KÖNİ
(Danışman)

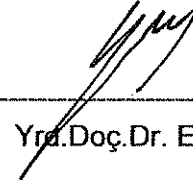
Üye

Prof.Dr. Mesut Hakkı CAŞIN

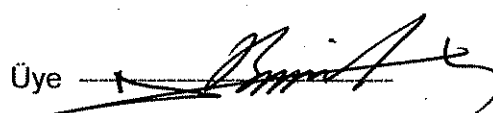
Üye

Prof.Dr. Yaşar ONAY

Üye

Yrd.Doç.Dr. Erkan BÜKER

Üye

Topçu Alb. Atahan Birol KARTAL
(Askerî Danışman)

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

23 / .05/ 2011

Kur.Alb. Hasip SAYGILI
Str. Araş. Ens. Md.

TEŐEKKÖR

Tezimin planlama ve hazırlık aőamasından başlayarak bana rehberlik eden tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Hasan KÖNİ'ye derin minnetimi sunuyorum. Ayrıca, tezime engin katkılarından dolayı askerî danışmanım Sayın Topçu Alb. Atahan Birol KARTAL'a engin teşekkürlerimi sunuyorum.

Buna ilaveten, tez çalışmama ilişkin yardımlarını esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Yaşar GÖRBÖZ ve Sayın Doç. Dr. Barış DOSTER'e teşekkürü borç biliyorum. Tezime ilişkin araştırmada bulunmak üzere 3 ay süresince Bakü'de bulunduğum dönemde, tezime farklı bakış açıları getiren Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Dış İlişkiler Servisi danışmanlarından Sayın Dr. Turab GURBANOV'a tezime yönelik zahmetlerinden dolayı şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca, Bakü'deki tez çalışmalarımı yürütürken stajyer olarak 3 ay süresince çalıştığım Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) Başkan Yardımcısı Sayın Dr. Gülshan PASHAYEVA'ya, SAM Dış İlişkiler Servisi'nde görevli Sayın Cavid VELİYEV'e ve çalışmalarına değerli katkılarından dolayı Bakü Hazar Üniversitesi öğretim görevlisi Sayın Araz ASLANLI'ya teşekkür ediyorum.

Bununla birlikte, mülakat yapma fırsatı bulduğum SOCAR eski Başkanı Sayın Sabit BAĞIROV'a tezime yönelik ayırdığı vakit ve emeği için şükran borçluyum.

Son olarak, tezimin tamamlanmasında beni her zaman destekleyen fedakâr aileme minnetlerimi sunuyorum.

ÖZET

1990'lı yılların başlarında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, ABD-RF ilişkilerinin stratejik ortaklık seviyesine ulaştığından bahsedilmiştir. Fakat RF'nin Yakın Çevresine yönelik baskıcı politikaları ve ABD'nin eski Sovyet cumhuriyetlerine yönelik politikalarını tehdit olarak algılaması sonraki yıllarda ABD-RF ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Böylelikle, ABD-RF ilişkilerinin stratejik ortaklıktan enerji kaynaklarına ilişkin rekabet zeminine kaydığı görülmüştür. Bu durumun oluşmasında, Soğuk Savaş sonrası uluslararası düzende enerji güvenliğinin artan öneminin etkili olduğu değerlendirilebilir. Bu sebeple, ABD ve RF enerji kaynakları ve nakil güzergâhlarına yönelik bir güç mücadelesine girişmiştir. 2000 yılından sonra, Putin'in enerjiyi dış politika aracı olarak kullanma politikası ile birlikte, bu güç mücadelesinin arttığı söylenebilir.

Bu doğrultuda, RF'nin enerji hatlarını kontrol eden tekелci politikalarına karşı alternatif olması sebebiyle ABD'nin dış politikasında Güney Kafkasya'nın hayati öneme sahip olduğu değerlendirilebilir. Böylece, ABD'nin RF'yi devre dışı bırakan Hazar-Güney Kafkasya enerji koridorunu oluşturma hedefine yöneldiği görülmektedir. Bu proje dâhilinde, Hazar kaynaklarının Hazar geçişli boru hattı ile NATO müttefiki olan Türkiye'ye nakli söz konusu olmuştur. Böylece ABD'nin yaklaşımı, planlanan Hazar geçişli boru hattıyla nakledilecek olan enerjinin ABD'nin etki alanına girmesine yönelik olarak görülebilir. Buna ilaveten, ABD söz konusu boru hattı ile RF'nin enerji dışsatımındaki en büyük ortağı olan Avrupa'ya yönelik enerji hegemonyasının azaltılmasını planlamaktadır. Böylece, ABD'nin RF'nin Yakın Çevre'deki enerji zengini Hazar bölgesi ve Orta Asya'ya yönelik baskıcı politikalarının azalmasını hedeflediğinden söz edilebilir.

Buna rağmen, ABD'nin siyasi olarak desteklediği Hazar geçişli boru hattı, ilk görüşmelerin yapılmasının ardından yaklaşık 20 yıl geçmesine rağmen inşa edilmemiştir. Bu konuda, RF'nin Hazar Denizi'ni birleştirecek bu enerji hattını devre dışı bırakmaya yönelik olarak çeşitli politikalar geliştirdiği görülmektedir. Örneğin, RF'nin Güney Kafkasya'daki etkisini kullanarak, bölgesel çatışmaların desteklenmesi ve Hazar'ın statüsü gibi donmuş anlaşmazlıkların sürdürülmesi yoluyla çıkarlarını koruduğundan bahsedilebilir. Bu sayede RF'nin, Gürcistan ve Azerbaycan gibi Güney Kafkasya devletlerinin iş birliğini arttırmasının önüne geçtiğinden söz edilebilir. Ayrıca RF, bölgenin Batı ile bütünleşmesinin artmasını da NATO'nun bölgeye doğru genişleme planları sonrasında Gürcistan'a müdahale ederek önlemiştir. Böylelikle, RF'nin dışsatımında 1986'dan beri ana enerji

ortaklarından biri olan Türkiye'nin petrol ve doğal gazda RF'ye bağımlı kalması sağlanmıştır.

Dolayısıyla, RF Güney Kafkasya'da kendi stratejik çıkarlarına karşıt olan projelerin devre dışı kalmasına yönelik etkin bir politika izlemiştir. Ayrıca RF, kendi çıkarını temsil etmeyen bu projelere kaynak oluşturması planlanan Türkmenistan, Kazakistan ve Türkiye'nin enerji ortağı olan Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz kaynaklarına ilişkin politika ve projeler geliştirmiştir. Bu konuda, RF'nin hedefi kendi enerji nakil güzergâhlarına alternatif olacak boru hatlarının tercih edilmesini engellemeye yöneliktir. RF'nin bu politikası sonucunda, Hazar-Güney Kafkasya-Türkiye enerji koridorunun Hazar geçişli kaynaklarla yeterli seviyede desteklenmediğinden dolayı tam kapasite çalışmadığı görülmektedir. Bu konuda Türkiye'nin enerji güvenliği olumsuz etkilenmektedir.

Buradan hareketle, RF'nin Türkiye'ye ilişkin bu hattı ABD destekli olduğundan kendi çıkarlarına rakip olarak gördüğü değerlendirilebilir. Bunun sonucunda, Türkiye'nin Güney Kafkasya bölgesinde ileride daha geniş iş birliği projelerini gerçekleştirmek için RF'nin bölgedeki etkisini göz ardı etmemesi yararlı görülmektedir. Bu sayede, Türkiye'nin ABD ve RF'ye yönelik denge politikasını sürdürmesinin Türkiye'nin enerji çıkarları bakımından verimli sonuçlar doğurması öngörülebilir.

Sonuç olarak, ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'ya ilişkin enerji rekabetinin Türkiye'nin enerji güvenliği üzerindeki olumsuz etkileri enerji çeşitliliği ile azaltılabilir. Buna ilişkin, Türkiye'nin enerji kaynağı ve enerji ortaklarında çeşitliliği sağlaması olumlu görülmektedir. Bu bakımdan nükleer güç, risk ve faydalara ilişkin ayrıntılı analizler yapılması koşuluyla Türkiye için bir seçenek olabilir. Diğer yandan, Türkiye enerji politikasında petrol ve doğal gazın oranını dengelemek amacıyla yenilenebilir enerji kaynakları gibi yerli kaynakların kullanımını arttırabilir.

SUMMARY

In the early 1990s, after the fall of the Soviet Union the U.S.-RF relations were considered to be subject to “strategic partnership”. Therefore, hegemonic policies of RF towards the Near Abroad and hostile perceptions against the U.S. policies towards the post-Soviet states in the following years had negative effect on the U.S.-RF relations. Thus, the U.S.-RF relations have transformed from strategic partnership to rivalry on energy resources in succeeding years. It was due to rising importance of energy security in the post-Cold War international politics that these two great powers found themselves in power struggle over energy resources and transit routes. Following 2000, Putin’s policy to use energy as a means of foreign policy made this situation worse.

Thus, vital as it has been the alternative to energy monopoly of RF, the South Caucasus become more important in the U.S. foreign policy. The aim to create Caspian-South Caucasus energy corridor moved the U.S. to link this transit route, by a trans-Caspian pipeline, to NATO ally Turkey. Hence, the U.S. policy might be to direct the oil transferred through the planned trans-Caspian pipeline into the U.S. sphere of influence. Moreover, the U.S. would be successful to lessen energy hegemony of RF towards Europe which is the dominant energy partner in RF energy imports. Accordingly, the U.S. would have the chance to lessen dictating policies of RF towards the energy-rich Near Abroad in the Caspian region and Middle Asia.

However, the proposed trans-Caspian pipeline has not been built in almost 20 years despite the U.S. political support. The effect of RF in the South Caucasus has been eager to by-pass the U.S. energy routes across the Caspian Sea. Through various means from promoting regional conflicts to frozen issues such as the status of the Caspian Sea, RF can be described successful in avoiding further cooperation between the South Caucasus states like Georgia and Azerbaijan, avoiding further integration of the region with the Western world due to the intervention of RF to Georgia after NATO’s enlargement plans to the region and thus, keeping Turkey rely on mostly oil and gas from RF since Turkey has been a major energy partner for RF since 1986.

Consequently, Turkey’s energy security has suffered severely from projects and policies of RF to cut off the potential oil and gas resources of Turkmenistan and Kazakhstan as well as its energy partner Azerbaijan in order to by-pass projects that

are against strategic interests of RF. Therefore, aim of these projects and policies of RF have been to discredit projects that are alternative to its energy import routes. Hence, RF profiles Caspian-South Caucasus-Turkey energy corridor rival against its interests since RF perceives this route as the U.S. mandated. As a result, interests of RF are unlikely to be ignored unless Turkey urges to fail in future energy cooperation with the South Caucasus region. Balancing policy towards the U.S. and RF can lead to further cooperation in the region with RF which can be fruitful for Turkey's energy interests.

Eventually, in order to lessen the negative effects of the rivalry on energy regarding the South Caucasus between the U.S. and RF on its energy security, Turkey can diversify its resources and energy partners. Therefore, nuclear power is an option on the understanding that risks and benefits are fully analyzed. In another hand, it can rely more on domestic energy resources such as renewable energy in order to balance the oil and gas rate in its energy policy.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

TEŞEKKÜR.....	I
ÖZET.....	II
SUMMARY.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŐEKİLLER LİSTESİ.....	XI
HARİTALAR LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIII
ÖN SÖZ.....	XIV

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1. PROBLEM DURUMU.....	1-1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1-3
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	1-4
4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI.....	1-4
5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	1-4

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	2-1
2. VERİLERİN TOPLANMASI.....	2-1
3. VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI.....	2-1

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÜZENDE ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI.....3-1
 - a. Realizm ve Güç Mücadelesi.....3-1
 - b. Soğuk Savaş Sonrası Değişen Güvenlik Yaklaşımı.....3-2
 - c. Uluslararası İlişkiler Bakımından Enerji Güvenliği.....3-3

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. ABD VE RF'NİN ENERJİ POLİTİKASINDA GÜNEY KAFKASYA'NIN ÖNEMİ.....4-1
 - a. Güney Kafkasya'nın Konumu.....4-1
 - b. ABD ve RF'nin Güney Kafkasya Politikasının Unsurları.....4-2
 - (1) ABD'nin Güney Kafkasya Politikasının Unsurları.....4-2
 - (2) RF'nin Güney Kafkasya Politikasının Unsurları.....4-10
 - c. ABD ve RF'nin Enerji Politikasında Güney Kafkasya'nın Önemi.....4-23
 - (1) ABD'nin Enerji Politikasında Güney Kafkasya'nın Önemi.....4-23
 - (a) ABD'nin Enerji Talebi.....4-23
 - (b) ABD'nin Enerji Stratejisi 4-28
 - (2) RF'nin Enerji Politikasında Güney Kafkasya'nın Önemi.....4-29
 - (a) RF'nin Enerji Talebi.....4-32
 - (b) RF'nin Enerji Stratejisi.....4-37
 - ç. Hazar Enerji Kaynaklarının Ekonomik Değeri ve Stratejik Önemi.....4-44
 - (1) Güney Kafkasya'ya Etkileri Bakımından Hazar'ın Statüsü.....4-48
 - (2) Güney Kafkasya'nın Hazar Enerji Kaynakları Bakımından Önemi.....4-51

(a) Güney Kafkasya'daki Petrol Boru Hatları.....	4-52
(b) Güney Kafkasya'daki Doğal Gaz Boru Hatları.....	4-55
2. ABD VE RF'NİN GÜNEY KAFKASYA'YA İLİŞKİN ENERJİ REKABETİ.....	4-57
a. ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'da Enerji Sektöründeki Etkinliği.....	4-57
b. Bölgedeki Anlaşmazlık ve Çatışmaların Enerji Boyutu.....	4-61
(1) Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri: Dağlık Karabağ Sorunu.....	4-61
(2) Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Azerbaycan'daki Yansımaları.....	4-69
(3) Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ne İlişkin Sınır Anlaşmazlıkları.....	4-72
(4) Gürcistan-RF İlişkileri.....	4-74
3. TÜRKİYE'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI.....	4-82
a. Türkiye'nin Enerji Politikasında Güney Kafkasya'nın Önemi.....	4-82
(1) Türkiye'nin Enerji Talebi.....	4-82
(2) Türkiye'nin Enerji Stratejisi.....	4-87
b. Türkiye'nin Enerji Güvenliği Bakımından Güney Kafkasya Politikası.....	4-93
(1) Türkiye'nin Enerji Nakil Hacmi Bakımından Güney Kafkasya Politikası.....	4-93
(2) Türkiye'nin Enerji Nakil Projeleri Bakımından Güney Kafkasya Politikası.....	4-95
4. ABD VE RF'NİN GÜNEY KAFKASYA'YA İLİŞKİN ENERJİ REKABETİNİN TÜRKİYE'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ.....	4-96
a. Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri.....	4-98
b. Enerji Nakil Ülkesi Olarak Türkiye'nin Çıkarlarına Etkileri.....	4-100
(1) Türkiye'nin Enerji Nakil Hacmine Etkileri.....	4-100
(2) Türkiye'nin Enerji Nakil Projelerine Etkileri.....	4-102
c. Çözümüne Yönelik Enerji Politikası ve Dış Politika Önerileri.....	4-105

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	5-1
KAYNAKÇA.....	6-1
EKLER LİSTESİ.....	A-1
ÖZGEÇMİŐ.....	

TABLÖLAR LİSTESİ

SAYFA

Tablo-1: ABD'nin Toplam Enerji Üretim ve Tüketimi, 1980-2035.....	4-24
Tablo-2: ABD'nin Doğal Gaz Tüketiminde Dışalımın Payı, 1995-2009.....	4-26
Tablo-3: ABD'nin Ham Petrol ve Petrol Ürünlerinde Dışalımın Payı.....	4-28
Tablo-4: Gazprom'un Toplam Doğal Gaz Üretimi.....	4-34
Tablo-5: Gazprom'un Doğal Gaz Gelirlerinin Dağılımı, 2009.....	4-35
Tablo-6: BTC Co. Şirketinin Paydaşları, Menşeleri ve Şirket Payları.....	4-89

ŐEKİLLER LİSTESİ

SAYFA

Şekil-1: AIOC Konsorsiyumu'nun Paydaşları ve şirket Paylarının Dağılımı.....	4-58
Şekil-2: Araz-Alev-şark Petrol Sahalarına İlişkin Dağılım.....	4-59
Şekil-3: şahdeniz Sahasında şirketlerin Payları.....	4-60
Şekil-4: Türkiye'nin Petrol Üretim ve Tüketim Değerleri, 1999-2009.....	4-83
Şekil-5: Türkiye'nin Doğal Gaz Üretim ve Tüketim Değerleri, 1999-2009.....	4-84

HARİTALAR LİSTESİ

SAYFA

Harita-1: Güney Kafkasya Haritası.....	4-2
Harita-2: ABD'nin Doğal Gaz Depolama Kapasitesi.....	4-27
Harita-3: 2001 İtibarıyla Hazar Denizi'ni Çevreleyen Enerji Nakil Hatları.....	4-46
Harita-4: Hazar Bölgesi Petrol Boru Hatları.....	4-47
Harita-5: Hazar Bölgesi Doğal Gaz Boru Hatları.....	4-48
Harita-6: Azerbaycan'ın Enerji Nakil Hatlarının Görünümü.....	4-53
Harita-7: Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı'nın Görünümü.....	4-53
Harita-8: BTE (Şahdeniz) Doğal Gaz Boru Hattı.....	4-56
Harita-9: Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi.....	4-56
Harita-10: Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki Enerji Sahaları.....	4-58
Harita-11: Ermeni İşgalindeki Azerbaycan'ın Görünümü.....	4-63
Harita-12: 2008 Savaşı Sonrası Gürcistan'ın Görünümü.....	4-79
Harita-13: Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesinin Güzergâhı.....	4-90
Harita-14: BTC Hattına Yönelik Saldırının Konumu	4-95

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
ACG	:	Azeri-Çırağlı-Güneşli Petrol Sahası
AIOC	:	Azerbaijan International Operating Company (Azerbaycan Uluslararası İşletim Şirketi)
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	:	Birleşmiş Milletler
BMGK	:	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOTAŞ	:	Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.
BTC	:	Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
BTE	:	Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
CSTO	:	Collective Security Treaty Organization (Ortaklaşa Güvenlik Anlaşması Örgütü)
EPDK	:	T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
KEİ	:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
RF	:	Rusya Federasyonu
SOCAR	:	State Oil Company of Azerbaijan Republic (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi)
ŞİÖ	:	Şangay İşbirliği Örgütü
T.C.	:	Türkiye Cumhuriyeti
TPAO	:	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜPRAŞ	:	Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.

ÖN SÖZ

ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'ya İlişkin Enerji Rekabetinin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri konulu yüksek lisans tez çalışmasının mümkün olduğu kadar nesnel bir yaklaşım benimsenerek hazırlanmasına çalışılmıştır. Bu konuda, ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'ya ilişkin enerji politikaları resmi belgelere temellendirilmiştir. Bu politikaların analizine ilişkin olarak ise, akademisyenler ve farklı düşünce kuruluşlarının değerlendirmeleri göz önünde bulundurulmuştur.

Akabinde, Güney Kafkasya'ya ilişkin enerji rekabetini ortaya koymak amacıyla, bölgeye ilişkin enerji sektöründe ABD ve RF menşeli firmaların faaliyetleri incelenmiştir. Bunu takiben, bölgedeki anlaşmazlık ve çatışmaların enerji boyutu üzerinde durulmuştur. ABD ve RF'nin bölgedeki çatışmalara yönelik yaklaşımına örnekler verilerek çatışmalar ile enerji bağlantısının kurulması amaçlanmıştır.

Müteakiben, Türkiye'nin Güney Kafkasya politikası enerji güvenliği bakımından ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin bölgeye ilişkin enerji politikası, enerji talebi ve enerji stratejisi dikkate alınarak incelenmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin enerji güvenliği bakımından enerji nakil hacmi ve enerji projelerinde Güney Kafkasya'nın önemi araştırılmıştır.

İlaveten, ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'ya ilişkin enerji rekabetinin Türkiye'nin enerji güvenliğinde olumlu ve olumsuz etkileri örneklerle belirtilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin enerji çıkarları bakımından rekabetin etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Konuya ilişkin olarak, Türkiye'nin enerji güvenliğinin olumsuz etkilendiği durumlara yönelik çözüm önerileri eklenmiştir.

Çalışmada birincil kaynakların kullanılmasına özen gösterilmiştir. Bu kapsamda, çok sayıda yerli ve yabancı kaynaktan faydalanılmıştır. İncelenen zaman dilimi olarak 1991-2010 dönemi ele alındığından, çalışmanın bu dönem ile sınırlı tutulmasına dikkat edilmiştir. Son olarak, bu çalışma aracılığıyla akademik literatüre, Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlamaya ve güçlendirmeye yönelik katkı sağlanması ümit edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1. PROBLEM DURUMU

Tezin genel problem alanı, nüfusun artışı ve kullanım alanının çoğalması sonucunda enerjiye olan ihtiyacın artmasına ilişkindir. Böylece, dünya çapında Ortadoğu'nun enerji kaynaklarına alternatif olarak Hazar enerji kaynakları önem kazanmıştır.

Tezin problemi, sınırlandırma bakımından, ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında RF ile Hazar enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara nakil alanlarından olan Güney Kafkasya'daki rekabetidir. RF'nin Güney Kafkasya'da etkinliğini sürdürme hedefine karşılık, ABD'nin dünya enerji piyasasına yön verme ve RF'nin bölgedeki etkinliğini azaltma hedefi vardır. Bu bakımdan, enerji kaynakları arasında petrol ve doğal gaz öne çıkmaktadır. Buna ilişkin olarak, ABD Hazar enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara nakli konusunda, RF'nin denetimini azaltmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, ABD'nin NATO¹ müttefiki Türkiye'nin jeostatejik konumundan yararlanma eğilimi gösterdiği görülmektedir. Böylece ABD, RF'ye yönelik Hazar-Güney Kafkasya-Türkiye alternatif enerji koridorunu desteklemektedir.

Tezin problemi, açıklama bakımından, ABD ve RF arasındaki enerji rekabetinin Güney Kafkasya bölgesinde çatışma ve anlaşmazlıklara uygun bir ortam yaratmasıdır. Bu anlaşmazlıklar sebebiyle Türkiye'nin enerji bakımından çıkarları zarar görmektedir. Türkiye coğrafi olarak, Güney Kafkasya'da planlanan enerji hatlarının geçebileceği bölgededir ve kendi enerji güvenliğine yönelik enerji talebi vardır.

Türkiye'nin enerji talebinin sebebi, eldeki verilere göre petrol ve doğal gaz bakımından fakir bir ülke olmasıdır. Örneğin 2010 yılında, Türkiye Makine Mühendisleri Odası'nın Türkiye'nin Enerji Görünümü raporunda belirtildiği üzere Türkiye'nin petrol üretimi, petrol talebinin %7,1'lik kısmını; doğal gaz üretimi ise, doğal gaz talebinin %2,8'lik kısmını karşılamaktadır (TMMOB, 2010, s. 10). Bununla

¹ Bkz.: NATO. Mart 14, 2011 tarihinde Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO): http://www.nato.int/cps/en/natolive/what_is_nato.htm adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

birlikte, birincil enerji kaynakları² bakımından aynı yıl itibarıyla Türkiye'nin doğal gaz talebinin %31,8 oranıyla ilk sırada, petrol talebinin ise %29,9 oranıyla ikinci sırada olduğu görülmektedir (TMMOB, 2010, s. 10). Buradan hareketle, Türkiye'nin petrol ve doğal gazda dışa bağımlılığının yüksek olduğu gözlemlenmektedir (EIA, 2010b).

Bu bağımlılığını yönetmek için, Türkiye enerjide düşük maliyet avantajı ve enerji bakımından anahtar ülke konumuna gelme hedefiyle, Hazar'ın Güney Kafkasya bölümündeki enerji kaynaklarına yönelik projeler geliştirmiştir. Bu sayede, Güney Kafkasya'nın, Türkiye ile Hazar enerji kaynakları arasında doğrudan geçiş bölgesi oluşturması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, 1990'lı yılların başında Bakü-Ceyhan enerji nakil hattı gündeme gelmiştir.

Fakat konuya ilişkin olarak, 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Güney Kafkasya politikası belirlenirken, RF'nin bölgedeki etkinliğinin yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu konuda, sözü geçen dönemde Azerbaycan'ın RF'den bağımsız politika izlemesi sonucu, "Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı projesinde Rus enerji şirketleri dışarıda" bırakılmıştır (BYEGM, 1993). Bunu takiben, RF Azerbaycan'daki iç çatışmaları destekleyerek yönetimin değişmesinde rol oynamıştır (Cafersoy, 2001, s. 126). Buna ilaveten, RF bölgedeki etkinliğini sağlamlaştırmak için kendi çıkarlarına ilişkin projeler oluşturmuştur. RF kendi çıkarları doğrultusunda önce 1998'de RF-Türkiye Batı doğal gaz hattının kapasitesini arttırmıştır (BOTAŞ, 2011). RF ardından 2005 yılında Mavi Akım doğal gaz hattını hayata geçirmiştir (Gazprom, 2011). Böylelikle, RF bölgedeki çıkarlarının zarar görmesine engel olma politikası izlemiş ve Türkiye'yi kendine enerji konusunda bağımlı hale getirmiştir.

Diğer yandan görülmektedir ki, Güney Kafkasya'ya ilişkin ABD-RF enerji rekabeti bölgede çatışma ve anlaşmazlıkların gelişmesine zemin hazırlamaktadır. Zira bölge ülkeleri arasındaki anlaşmazlıkların enerji boyutu görülmektedir (Dağlık Karabağ sorunu, Hazar'daki sınır anlaşmazlıkları gibi). Ayrıca Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin ve bu ilişkilerin Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine etkilerinin de enerji boyutu bulunmaktadır.

Dolayısıyla, bu çatışma ve anlaşmazlıklar ile birlikte ABD-RF enerji rekabetinin, Türkiye'nin dâhil olabileceği yeni enerji nakil hatlarının oluşmasına ve mevcut hatların tam kapasite çalışmasına engel olduğu değerlendirilebilir. Örneğin, Türkiye'nin en kapsamlı uluslararası petrol projesi olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham

² Enerji kaynaklarının sınıflandırılması, Uluslararası İlişkiler Bakımından Enerji Güvenliği alt başlığında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Petrol Boru Hattı'nın, bu rekabet ile ilişkili olarak tam kapasite çalışmadığı gözlemlenmiştir. Buna sebep olarak, boru hattının yıllık yaklaşık 56 trilyon Btu³ (280 milyon varil) olan kapasitesinin Azerbaycan'ın petrol üretimini aşması gösterilebilir (Blank S. J., 1994). Kazakistan kaynaklarının ise, RF'nin bölgedeki etkinliğinden dolayı BTC hattı ile planlanan seviyede nakledilmesi mümkün olamamaktadır. Türkiye'nin çıkarları bu sebeple zarar görmektedir.

Önemlilik bakımından, problemin çözümü ile sağlanacak yarar, Türkiye'nin enerji güvenliğinde çıkarlarını uygun hale getirmesine katkı sağlanmasıdır. ABD ve RF'nin enerji kaynakları ve nakil hatları üzerindeki rekabeti, Türkiye'nin enerji hatlarının geçiş alanı olmasını ve sürdürülebilir, ekonomik enerjiye ulaşmasını tehdit etmektedir. Enerji, gelişmişlik seviyesini doğrudan etkilemektedir. Stratejik ürünlerin geliştirilmesi için gereken enerjinin maliyeti yüksektir. Bu problemin çözülmesi, Türkiye'nin ekonomik kalkınması ve bir enerji alanı olarak ön plana çıkmasına (Ceyhan'ın enerji merkezi olması örneğindeki gibi) sebep olacaktır. Aksi takdirde, Türkiye'nin yaşadığı enerji güvenliği tehdidi, endüstriyel gelişmesini önleyebilecek bir faktördür.

Yenilik bakımından, problem daha önce benzer çalışmalarda ele alınmıştır. Bu tez çalışması ile daha önce yapılan çalışmaların güncellenmesine çalışılacaktır. Böylece daha önceki çalışmaların eksiklikleri giderilerek, literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çözülebilirlik bakımından, alanla ilgili yeterli kaynak mevcuttur. Bu konuyla ilgili bilgi ve belgelere ulaşmada engel bulunmamaktadır. Bu kapsamda Azerbaycan'da araştırma yapılmıştır. Böylece, Türkiye'de ya da internette bulunmayan kaynaklara erişim sağlanmıştır. Buradan hareketle, problemin yürütülecek çalışma ile çözümlenebileceği değerlendirilmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın genel amacı, ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'ya ilişkin enerji rekabetinin Türkiye'nin enerji güvenliğine etkilerini belirlemektir. ABD-RF rekabetinde, Türkiye'nin çıkarlarını uygun hale getirebilmek için gereken dış politika davranışlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Hipotez olarak; "ABD ve RF'nin, Güney

³ British termal unit (Btu). 1 trilyon Btu 5,41 milyon varil petrole eşdeğerdir. Nisan 08, 2011 tarihinde <http://www.bp.com/extendedsectiongenericarticle.do?categoryId=9023800&contentId=7044894> adresinden alındı. BP:

TASNİF DIŞI

Kafkasya'ya ilişkin enerji rekabeti, Türkiye'nin enerji politikasını olumsuz etkileyen bir faktördür" ifadesi ele alınmıştır.

Tezde yanıt aranmış olan araştırma soruları şunlardır:

- a. ABD ve RF'nin enerji politikalarında Güney Kafkasya'nın yeri nedir?
- b. Güney Kafkasya'da ABD ve RF'nin enerji rekabeti var mıdır? Bu rekabet Türkiye için olumlu mu olumsuz mudur?
- c. Türkiye'nin enerji güvenliği bakımından Güney Kafkasya politikası nedir?
- ç. ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'daki enerji rekabeti Türkiye'nin enerji güvenliğini nasıl etkilemektedir?

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırma esnasında toplanan veriler, Güney Kafkasya'ya ilişkin ABD-RF enerji rekabetinin Türkiye'nin enerji güvenliğini tehdit eden etkilerine ilişkin sorunun çözümünde kullanılmıştır. Tezin hazırlanması ile sağlanan yarar, sorunun çok yönlülüğü ve güncelliği dolayısıyla, Türkçe, Azerbaycan Lehçesi ve İngilizce yapılan literatür taramasında elde edilen bulguların eksiklerinin giderilmesine yöneliktir.

Güney Kafkasya'daki ABD-RF enerji rekabeti sorunu, Türkiye'nin enerji güvenliğini tehdit etmektedir. Bu sebeple, sorunun ayrıntılı olarak tanımlanmasına gerek duyulmuştur. Dolayısıyla, bu sorunun tüm yönleriyle ortaya konulmasına duyulan ihtiyaç, tezin yapılma nedenini oluşturmaktadır.

4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Tez araştırmasının varsayımları:

- a. Önümüzdeki 40 yıl petrol ve doğal gazın önemini koruyacağı kabul edilmiştir.
- b. Hazar bölgesi kavramı ile Hazar Denizi'ne kıyıdaş beş ülke olan Azerbaycan, RF, Türkmenistan, Kazakistan ve İran ele alınmıştır.

5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma aşağıda belirtilen esaslar dâhilinde sınırlandırılmıştır:

TASNİF DIŞI

- a. Enerji kavramı, petrol ve doğal gazın karşılığı olarak kullanılmıştır.
- b. Kaynak taraması Türkçe, Azerbaycan Lehçesi ve İngilizce kaynaklarla sınırlıdır.
- c. Araştırma, incelenen zaman dilimi olarak 1991-2010 yıllarını kapsamıőtır.
- . Araştırma, enerji anlaşmalarının stratejik oluőundan kaynaklanan gizlilik ilkeleri ile sınırlanmıőtır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi olarak, tezin probleminin belirlenmesinde tümdengelim yöntemi uygun görölmüştür. Böylece Uluslararası İlişkiler sistemindeki büyük çaplı olgulardan, Türkiye'nin enerji güvenliği ve dış politika kararlarına indirgenme sağlanmıştır. Araştırmanın kaynaklarına erişim ve verilerin toplanması evrelerinde tümevarım yöntemi benimsenmiştir. Tümevarım yöntemi ile özelden genele giderek çıkarsamalar yapılmasına çalışılmıştır.

1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Tez çalışmasında, nitel araştırma yöntemlerinden ilişkisel araştırma modeli kullanılmıştır. Konunun tahlilinde iki değişken vardır: Bunlardan biri, ABD-RF enerji rekabeti; diğeri ise, Türkiye'nin enerji güvenliğidir. Bu iki değişkenin birbirine etkileri ilişkisel model ile ele alınmıştır.

2. VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırmada kullanılan olgusal veriler, belgesel tarama yöntemiyle toplanmıştır. Bu kapsamda kütüphane, dokümantasyon ve literatür taraması şeklinde; konuyla ilgili kitap, makale, süreli yayın ve raporlara ulaşılmıştır. Yargısal veriler ise, görüşme yöntemiyle toplanmıştır.

3. VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI

Verilerin çözümü ve yorumlanmasına ilişkin olarak, betimsel çözümleme ve içerik çözümleme kullanılmıştır. Betimsel çözümleme yoluyla verilerin özetlenip yorumlanması sağlanmıştır. Böylelikle, veriler arasındaki neden-sonuç ilişkileri aranmıştır. İçerik çözümlemesinde ise, verilerin kavramsallaştırılmasına ve düzenlenmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca, içerik çözümlemesinde birbiriyle uyumlu olarak söylem analizi ve literatür taraması yapılmıştır.

Görüşmenin çözümü ve yorumlanmasına ilişkin olarak ise, elde edilen veriler alt konu başlıklarına bölünmüştür. Ardından, veriler konu özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Böylece, sınıflandırmada elde edilen farklı yorumların, konunun farklı yönleriyle incelenmesine ve farklı değişkenlerin etkilerinin belirlenmesine katkı sağlamasına çalışılmıştır (Baş ve Akturan, 2008, s. 111).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÜZENDE ENERJİ GÜVENLİĞİ KAVRAMI

a. Realizm ve Güç Mücadelesi

Realizm, insanların güç elde etmeye ve diğerlerine üstün gelmeye karşı sürekli bir eğilim içinde bulunduğunu savunan bir görüştür (Uğrasız, 2003). Realizm açısından, bu tür eğilimlerin tamamen ortadan kaldırılabilmesi güç olarak nitelendirilmektedir (Donnelly, 2000, s. 8). Klasik realistler bu çatışma ve rekabeti insan doğasına bağlamaktadır (Wendt, 1992). Bu düşüncenin temsilcileri arasında Niccolò Machiavelli, Thomas Hobbes, Reinhold Niebuhr ve Hans Morgenthau sayılabilir (Wendt, 1992). Örneğin Hobbes’a göre, “insanların doğal duyguları çatışmaya yöneliktir” (Hobbes, 2008, s. 127). Bu durumun ise, savaş ortamının oluşmasını tetiklediğinden bahsedilebilir.

Uluslararası ilişkiler bakımından realizm, devletleri temel aktör olarak kabul etmektedir (Balleck ve Beer, 1994). Buradan hareketle, devletlerin hedefi ulusal çıkarlarını gerçekleştirme olarak tanımlanmaktadır (Arı, 2001, s. 59). Bu doğrultuda, örneğin Machiavelli’nin politikaya bakış açısı “güç ve çıkar odaklı” olarak değerlendirilebilir (Whelan, 2005). Realizme göre güç kavramının ise, “diğer aktörleri etkileme yeteneğine sahip olma” anlamını taşıdığı belirtilebilir (Özdemir, 2008). Bu kapsamda, Machiavelli’ye göre; devletlerin güç sahibi olmasında askerî imkânların kullanımının ön planda olduğu görülmektedir (Machiavelli, 2005, s. 108).

Buna ilaveten, realistlere göre devletler “ahlâk öğretileri doğrultusunda değil, çıkarları doğrultusunda” hareket etmektedir (Uğrasız, 2003). Böylece, devletler çıkarları doğrultusunda, kendi gücüne ve diğer devletler üzerindeki etki hacmine dayanarak politikalar oluşturmaktadır (Morgenthau, 1985, s. 5). Bu sebeple realizme göre, “politika bir güç mücadelesi” olarak tanımlanmaktadır (Walt, 1998). Böylece realizm bakış açısından, “devletler arasında çatışma kaçınılmaz ve doğal” olarak görülmektedir (Kandemir, 2008, s. 35).

Dolayısıyla, realist düşünceye göre devletlerin oluşturduğu politikaların altında yatan unsurlardan biri, uluslararası düzende “hegemon konuma gelme hedefi” olmaktadır (İşeri, 2009). Bu doğrultuda realizm, uluslararası düzeni devletlerin

devamlı olarak daha fazla güç elde etmeye yöneldiği bir yapı olarak algılanmaktadır (Tang, 2009, s. 590). Devletlerin bu politikayı benimsemesinde ise, daha fazla güç elde etmenin, devletlere daha fazla güvenlik sağlayacağı fikri etkili olabilir (İşeri, 2009). Bu değerlendirmeler ışığında realizm, devletler arasında meydana gelen “güç mücadelesinin belirsiz bir süre boyunca devamını” öngörmektedir (İşeri, 2009).

Güvenlik konusunda realizmin yaklaşımına bakıldığında ise, devletlerin ulusal güvenliğini “diğer devletlerin güvenliği pahasına sağlama” eğiliminde olduğu görülmektedir (Baylis, 2008). Buradan hareketle realist görüşe göre, devletler arası ilişkilerin birbirinden fayda sağlamaya yönelik bir kısır döngü içinde bulunduğu değerlendirilebilir (Baylis, 2008). Bu durumda realizm bakış açısıyla, güç mücadelesi kaçınılmaz olmakta, barışın sağlanması için devletlerin çıkar savaşından feragat etmeleri olası görülmemektedir (Arı, 2001, s. 60). Bu duruma ilişkin olarak, devletlerin uyguladığı güvenlik yaklaşımlarının devletin bekasını sağlamaya yönelik olduğu görülebilir (Korab-Karpowicz, 2010). Buradan hareketle, devletin bekasını sağlama amacıyla çıkarlarını belirlediğinden bahsedilebilir (Whelan, 2005).

Buna ilaveten, devletlerin sahip oldukları gücü çıkarlarını gerçekleştirmeye yönelik olarak kullandığı söylenebilir (Korab-Karpowicz, 2010). Diğer yandan, Edward H. Carr ve Hans Morgenthau gibi realist düşünürlere göre, devletlerin “içlerinden birinin hegemon olmasını önlemeye yönelik olarak” çıkarları örtüşebilir (Baylis, 2008). Ancak bu şekilde, hegemon devlete karşı diğer devletlerin birleşerek bir denge oluşturması öngörülebilir (Baylis, 2008). Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzenin güvenlik anlayışının, bu düşünce etrafında değerlendirilmesi mümkündür (Baylis, 2008).

b. Soğuk Savaş Sonrası Değişen Güvenlik Yaklaşımı

Soğuk Savaş dönemine bakıldığında, uluslararası düzenin koşulları itibarıyla askerî güce dayalı güvenlik yaklaşımının sürdüğü görülmektedir (Gökbaş, 2011). Ancak 1973 Petrol Krizi ve 1980’li yıllarda Japonya ve Almanya gibi devletlerin ekonomik olarak güçlenmeleri, ekonomik gücün yükselen bir değer olarak öne çıkmasına sebep olmuştur (Gökbaş, 2011). Ardından, Sovyetler Birliği’nin dağılmasında ekonomik nedenlerin ağır bastığı gözlemlenmiştir (Özsoy, 2006). Buradan hareketle, askerî gücün başat konumdaki önemi sorgulanmaya başlamıştır (Özsoy, 2006). Dolayısıyla, uluslararası düzende güvenlik yaklaşımı bakımından, askerî gücün yanında, ekonomik güce dayalı güvenlik yaklaşımının da önem kazandığı görülmüştür (Liu ve Zhang, 2006). Soğuk Savaş sonrasında değişen

güvenlik yaklaşımında ise, ekonomi ile birlikte ekonominin temel taşlarından biri olan enerjinin de yer aldığı görülmektedir (Wang, 2004).

Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrasında ekonomi ve enerjinin güvenlik ile ilişkilendirilmesi enerji kaynaklarına yönelik bazı sonuçlar doğurmuştur (Küçükşahin, 2009, s. 17). Bu durum, enerjinin ulusal ve uluslararası çıkarlara konu olmasına yol açmıştır (Küçükşahin, 2009, s. 17). Böylelikle, Soğuk Savaş sonrası düzende aktörlerin güvenlik arayışı sebebiyle “enerji kaynaklarına yöneldiği ve bu kaynaklara rahat ulaşabilecekleri bölgelere” yönelik politikalar geliştirdiği görülmüştür (Pamir, 2005).

Buna ilişkin olarak, uluslararası düzendeki değişimlerin petrol ve doğal gaz akışının sağlanmasında etkileri söz konusudur (Saygın, 2005). Örneğin Soğuk Savaş döneminde, RF’nin ve Hazar bölgesinin petrol ve doğal gaz hacminin dünyanın geri kalanı için tam olarak erişilebilir olmadığı söylenebilir (Saygın, 2005). Soğuk Savaş sonrasında ise, Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloku ülkelerinde meydana gelen ekonomik ve politik değişimlerin bu bölgelerdeki enerji kaynaklarını daha erişilebilir kıldığı değerlendirilebilir (Saygın, 2005). Ayrıca, 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılmasının önemli sonuçlarından biri olarak, uluslararası enerji pazarında daha fazla enerji kaynağının erişilebilir hale gelmesi ele alınabilir (Pamir, 2005).

Böylelikle, Soğuk Savaş sonrasında dünyanın çeşitli bölgelerinde nakil bakımından yaşanan serbestleşmenin, uluslararası dolanımdaki enerji çeşitliliğinin artmasına yol açtığı belirtilebilir (Saygın, 2005). Bu durum uluslararası politikada aktörlerin hareket alanını genişletmiş, enerji kaynakları ve enerji nakil güzergâhlarında hâkimiyet mücadelesinin dünyanın geneline yayılmasına sebep olmuştur (Pamir, 2005). Böylelikle güvenliğin enerji boyutu üzerindeki rekabet, uluslararası politikanın “en önemli konularından biri” haline gelmiştir (Kazancı, 2009, s. 66). Bu konuda, öne çıkan enerji kaynaklarının başında ise petrol ve doğal gaz gelmektedir (Yergin, 2006). Bu durumun sebepleri arasında, petrol ve doğal gazın “kullanım alanının çeşitliliği, kömüre göre nakil bakımından kolaylığı ve daha az kirliliğe yol açması” gösterilebilir (İnat, Duran ve Ataman, 2010, s. 667).

c. Uluslararası İlişkiler Bakımından Enerji Güvenliği

Soğuk Savaş sonrası dönem ele alındığında, enerji güvenliğinin ülkelerin ulusal güvenliği ile ilişkilendirildiğinden söz edilebilir (Poneman, 2010). Bu sebeple,

enerji güvenliğinin, uluslararası politikada devletlerin birincil ilgi alanlarından biri olarak öne çıktığından bahsetmek mümkündür (Bahgat, 2011, s. 9). Bu konuda, devletlerin enerji stratejilerinin ve politikalarının temel hedefi, “enerji arz güvenliğinin ekonomik, sosyal ve çevre güvenliğini zedelemeyen, mümkün olan en düşük maliyetle” sağlanması olarak görülmektedir (Saygın, 2009, s. 178). Enerji güvenliğinin en önemli unsurları arasında ise; “enerjinin kesintisiz akışının sağlanması, kaynak çeşitliliğinin artırılması ve enerji kaynakları için alternatif taşıma güzergâhlarının” oluşturulması bulunmaktadır (Küçükşahin, 2009, s. 17). Bu hedefin gerçekleşmesine yönelik izlenecek yöntem ülke ve kaynağa yönelik olarak çeşitlilik göstermektedir (Saygın, 2009, s. 178).

Enerji kaynaklarında çeşitlilik hakkında anlamlı çıkarımlarda bulunabilmek bakımından, bu konuda öne çıkan kavramlara açıklık getirmekte yarar bulunabilir. Örneğin, enerji kaynakları genel olarak birincil ve ikincil enerji kaynakları olarak iki ana başlık altında incelenebilir (World Nuclear Association, 2011). Birincil enerji kaynakları kendi içinde yenilenemeyen ve yenilenebilir enerji kaynakları olarak iki alt başlıkta ele alınabilir (Sabır, 2004). Örneğin petrol, doğal gaz ve kömür yenilenemeyen enerji kaynakları arasındadır (Sabır, 2004). Bununla birlikte, hidrolik enerji, rüzgâr enerjisi ve güneş enerjisi ise, yenilenebilir enerji kaynakları olmaktadır (Bahgat, 2011, s. 17). İkincil enerji kaynağı ise elektriktir (Sabır, 2004). Bunun yanında, birincil enerji kaynakları arasında bulunan fosil yakıtlar, petrol, doğal gaz ve kömür olarak belirtilebilir (U.S. Department of Energy, 2011b). Fosil kaynaklardan olan petrol, “başlıca hidrojen ve karbondan oluşan ve içerisinde az miktarda nitrojen, oksijen ve kükürt bulunan çok karmaşık bir bileşimdir” (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010). Petrol, normal şartlarda gaz, sıvı ya da katı halde bulunabilir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010). Bunlardan gaz halindeki petrol, “imal edilmiş gazdan ayırt edilmesi amacıyla”, doğal gaz olarak adlandırılır (TPAO, 2011a). Ham petrol ve doğal gazın “ana bileşenlerinin hidrojen ve karbon olması sebebiyle” bu kaynaklar “hidrokarbon” olarak isimlendirilir (TPAO, 2011a).

Ayrıca, enerji güvenliğinin üç boyutta ele alınması mümkündür. Bunlar; “arz güvenliği, talep güvenliği ve nakil güvenliği” şeklinde sıralanabilir (Ediger, 2007). Enerji güvenliğini oluşturan unsurlardan arz güvenliği, “bir ülkenin kalkınması için gerekli olan, yeterli miktardaki kaliteli ve çevre dostu enerjinin makul fiyatlarla ve kesintisiz olarak sağlanması” şeklinde özetlenebilir (Ediger, 2007). Buradan hareketle, enerji arz güvenliği enerji kaynaklarını dışarıdan alan, tüketici konumundaki ülkeler bakımından önemli görülmektedir (Woolsey, A.B. Lovins ve L.

H. Lovins, 2002). Diğer yandan, enerji kaynaklarına sahip olan ülkelere yönelik olarak talep güvenliği önem kazanmaktadır (Ediger, 2007). Buna ilaveten, enerji kaynaklarının nakil güzergâhında bulunan ülkeler bakımından enerji nakil güvenliğinin ne çıkan bir unsur olduğu değerlendirilebilir (Kibar, 2010). Enerji nakil güvenliğinin ön planda olduğu ülkelere örnek olarak Türkiye ve Ukrayna gösterilebilir (Ediger, 2007). Diğer yandan, enerji güvenliğinin sağlanması önemli koőullarından birinin çeőitlilięin sağlanması olduğunu değerlendirmek mümkündür (Kibar, 2010).

Uluslararası İlişkiler bakımından enerji güvenliğinin geleceğine bakıldığında 2030 yılına kadarki dönem dâhilinde, “mevcut enerji politikaları ve tüketim tercihlerinin devam etmesi durumunda” dünya birincil enerji talebinin 2007 verilerine oranla %40 seviyesinde artacağına işaret edilmektedir (Türkyılmaz, 2009). Ayrıca 2030 yılına kadarki dönemde, fosil yakıtların toplam enerji tüketimindeki kullanımının %80 oranını koruyacağı düşünülmektedir (U.S. Securities and Exchange Commission, 2011, s. 6). Fosil kaynaklar arasında tüketimin ise 2035 yılına kadar petrol bakımından %50 oranında artması beklenmektedir (EIA, 2010c). Böylece, 2035 yılına kadarki dönemde fosil kaynaklar arasında petrolün enerji tüketimindeki başat yerini koruyacağı değerlendirilmektedir (EIA, 2010c).

Bir başka fosil kaynak olan doğal gaz kullanımının ise, 2035 yılına kadarki dönemde %44 artış göstereceği öngörülmektedir (EIA, 2010c). Bu doğrultuda 2030 yılına kadarki dönemde, doğal gaz tüketiminin dünya enerji tüketiminin ikinci sırasında yer alması beklenmektedir (U.S. Securities and Exchange Commission, 2011, s. 6). Böylelikle 2030 yılına kadarki dönem dâhilinde, petrol ve doğal gazın toplam enerji tüketimindeki payının %60 seviyesini koruması öngörülmektedir (U.S. Securities and Exchange Commission, 2011, s. 6). Bu sebeple petrol ve doğal gazın; “retimi, iőlenmesi ve ticaretinde kontrol sahibi olma” mücadelesinin Uluslararası İlişkiler alanındaki önemini koruyacağı değerlendirilmektedir (Aksay, 2009, s. 7).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. ABD VE RF’NİN ENERJİ POLİTİKALARINDA GÜNEY KAFKASYA’NIN ÖNEMİ

a. Güney Kafkasya’nın Konumu

Kafkasya; doğuda Hazar Denizi, batıda Azak Denizi ve Karadeniz, güneyde İran ve kuzeyde RF sınırları içinde olan bir coğrafyayı tanımlamaktadır. Kafkasya “Doğu-Batı ve Kuzey-Güney eksenlerinde önemli bir geçiş noktası” olarak kabul edilebilir (Özbay, 2009, s. 7). “Asya, Avrupa ve Ortadoğu’nun kesiştiği bir bölge” olması dolayısıyla, Kafkasya’nın konumunun jeostratejik önemi olduğu görülmektedir (Özbay, 2009). Bu önemli konumu itibarıyla Kafkasya; Karadeniz, Akdeniz, Hazar Denizi, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu gibi önemli su yollarının kavşağında bulunmaktadır (Özbay, 2009, s. 7).

Kafkasya, Kafkas Dağları ile kuzey ve güney olarak iki coğrafi bölüme ayrılmıştır (Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, 1995, s. 1). Kuzey Kafkasya, RF sınırları içindedir (Sanberk, 2001). Güney Kafkasya ise, Kafkas Dağları’nın güneyinde bulunan bölgeyi ifade etmektedir (Kazemzadeh, 1951, s. 3). Buradan hareketle, Güney Kafkasya Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan’ın bulunduğu coğrafyayı belirtmektedir.

Bununla birlikte, bazı kaynaklarda İran’ın kuzeyinin Güney Kafkasya bölgesine dâhil edildiği görülmektedir (Kasım, 2009, s. 4). Buna ilaveten, Kafkasya’nın kuzeyinden güneye göç edenlerin bir kısmı, Türkiye’nin doğu Karadeniz bölgesine yerleşmiştir (Posof İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, 2011). Örneğin, Ardahan iline bağlı Posof bölgesi ve Artvin iline bağlı Maçahel (Camili) bölgesi Kafkasya kökenli nüfusu barındırmaktadır (Maçahel Vakfı, 2011). Ayrıca, bu bölgeyi Güney Kafkasya dâhilinde ele alan kaynaklar da mevcuttur (Karabayram, 2007, s. 9). Bu çalışmada kullanılan Güney Kafkasya kavramı ise, Güney Kafkasya’daki üç bağımsız devlet olan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan’ı ifade etmektedir.

Harita-1: Güney Kafkasya Haritası (UNEP/GRID-Arendal, 2011).

Kafkasya'ya ilişkin olarak, Rusların bölge üzerinde hâkimiyet sağladıktan sonra, Kafkasya'nın bir bütün olarak görülmesini desteklemediği gözlemlenmektedir. Bu politikanın bir sonucu olarak, Rus kaynaklarında Güney Kafkasya bölgesinin, Rusça "Kafkas ötesi" anlamına gelen "Zakafkaziya" kavramıyla ifade edildiği görülmektedir (İmanov, 2009, s. 28). Benzer şekilde, Güney Kafkasya'yı tanımlamak için bazı kaynaklarda "Transkafkasya" kavramı da kullanılmaktadır. Örneğin, ABD kaynaklarında Transkafkasya kavramının karşılığı olarak, "Transcaucasia" ya da "Transcaucasus" ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir (Blank S. J., 1994, s. 5). Bununla birlikte, Kuzey ve Güney Kafkasya bir coğrafi bütünlük arz etmektedir. Bu sebeple, Transkafkasya kavramının Kafkasya'nın coğrafi bütünlüğü ile örtüşmediği yorumu yapılabilir. "Güney Kafkasya" kavramının ise, bölgenin konumuna daha uygun olduğu değerlendirilebilir. Türkiye'nin yaklaşımı da bu yöndedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011). Benzer şekilde, Azerbaycan kaynaklarında da Güney Kafkasya'nın Azerbaycan lehçesindeki karşılığı olan "Cənubi Qafqaz" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir (Azerbaycan Xarici İşlər Nazirliyi, 2011).

b. ABD ve RF'nin Güney Kafkasya Politikasının Unsurları

(1) ABD'nin Güney Kafkasya Politikasının Unsurları

Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin "Süper Güç" olarak konumunu muhafaza etme ve bu konumun devamını sağlamaya yönelik politika geliştirdiği söylenebilir (Lind, 2007). Bu doğrultuda diğer uluslararası aktörlerin kendi "Süper Güç"

TASNİF DIŞI

konumunu zedeleyecek kadar güçlenmesini engellemek amacındadır. Bunu ABD'nin ulusal güvenlik strateji belgelerinde görmek mümkündür.

1990'lı yıllarda ABD'nin Güney Kafkasya'ya yönelik politikasında belirleyici unsurlardan biri olarak bölgede RF'nin etkinliği öne çıkmaktadır. ABD'nin RF'nin bağımsızlığının ilk yıllarındaki yaklaşımı ise, iş birliğine yönelik olarak değerlendirilebilir (Brzezinski, 1994). Bu dönemde ABD-RF ilişkileri “stratejik ortaklık” düzeyinde kaydedilmektedir (Nichol ve d., 2010, s. 24). Bununla birlikte, RF'nin eski Sovyetler Birliği sınırlarına yönelik politikalarında enerji kaynaklarının hâkimiyetini hedeflediğini, ABD'nin gözden kaçırmadığı görülmektedir (Blank S. J., 1994, s. 11).

Bu konuya ilişkin olarak, Mayıs 1992 tarihinde ABD'nin Savunma Planı Rehberi Taslak Metni onaylanmıştır (U.S. Department of Defense, 1992). Bu belgede, ABD'nin “güç ve çıkarlarına yönelik olası tehditlerin bertaraf edilmesine yönelik planlamanın” üzerinde durulmaktadır (U.S. Department of Defense, 1992). Bu planlama doğrultusunda ABD'nin ülke bütünlüğüne, vatandaşlarına ve silahlı kuvvetlerine yönelik saldırıların önlenmesi ve ABD'nin müttefiklerine askerî destek sağlanmasına” yer verildiği görülmektedir (U.S. Department of Defense, 1992). Bununla birlikte, ABD'nin “çıkarları bakımından kritik bölgelerin herhangi bir düşman gücün denetimine girmesinin önüne geçilmesi” ABD'nin askerî planlamasında dikkat çekmektedir (U.S. Department of Defense, 1992). Buradan hareketle, ABD'nin RF'nin eski Sovyetler Birliği sınırlarında enerji hâkimiyetini çıkarları bakımından olumsuz olarak değerlendirdiği yorumlanabilir. Bunu takip eden yıllarda, eski Sovyetler Birliği coğrafyasında hâkimiyet kurma hedefi ABD-RF ilişkilerindeki “temel” sorunlardan birini teşkil etmiştir (Kharabi, 2010). RF'nin eski Sovyetler Birliği sınırlarındaki etkinliği, ABD'nin Orta Asya, Hazar ve Güney Kafkasya politikalarında dikkati çeken bir unsur olmuştur.

Örneğin, 1995 yılında ABD Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde Orta Asya'da Enerji, Ekonomi ve Güvenlik: RF ve Rakipleri başlıklı bir rapor yayımlanmıştır. Bu rapora göre; “Orta Asya'da RF'ye rakip devletler arasında ABD de bulunmaktadır”. “RF'nin Orta Asya bölgesindeki devletlere kendi politikalarını dayatması” bu rekabetin öne çıkan unsuru olarak görülmektedir (Blank, 1995, s. 1). Orta Asya'ya ilişkin olan raporun içeriğinde Güney Kafkasya üzerine de değinilmektedir. Raporda, Güney Kafkasya'ya yönelik oluşan uluslararası ilginin, bölgedeki konumu bakımından RF'de memnuniyetsizlik yarattığından bahsedilmektedir (Blank, 1995, s. 11). Ayrıca belgede, Güney Kafkasya'da

TASNİF DIŞI

“rekabetin asıl unsurunun boru hatlarının güzergâhları üzerine yaşanacağı” öngörülmektedir. Belgede, RF’yi saf dışı bırakacak güzergâhların yapılması ile RF’nin bölgedeki hâkimiyetinin sınırlanabileceği belirtilmektedir (Blank, 1995, s. 12).

Aynı yıl, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi’nin Rusya, Ukrayna ve Avrasya İşlerinden Sorumlu Dairesi Hazar bölgesine yönelik ABD politikasının temel hedeflerini belirlemiştir (Amanov, 2007, s. 161). Bu hedefler dâhilinde Kafkasya’nın ayrıca belirtildiğini görmek mümkündür. ABD’nin bölgeye yönelik hedefleri içinde; Güney Kafkasya’nın da içinde bulunduğu “Hazar bölgesinde RF’nin hâkimiyetinin sınırlandırılması” ilk sırayı almaktadır (Amanov, 2007, s. 161). Bunu takiben, “Kafkasya’daki eski Sovyet cumhuriyetlerinde Batı yanlısı eğilimlerin desteklenmesi” hedeflenmektedir (Amanov, 2007, s. 161). Ardından, “dünya enerji kaynaklarının çeşitliliğinin artırılması” hedefi görülmektedir (Amanov, 2007, s. 161). Ayrıca bu hedefler dâhilinde, “ABD şirketlerinin çıkarlarını korumak ve desteklemek” de bulunmaktadır (Amanov, 2007, s. 161). Buradan hareketle ABD’nin 1995 yılı itibarıyla, Güney Kafkasya’yı kapsayan Hazar bölgesine ilişkin politika hedeflerinin; Batılılaşmanın desteklenmesi ve dünya enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine yönelik olarak, ABD’nin bölgedeki enerji kaynaklarına ulaşımının sağlanması şeklinde olduğu söylenebilir (Amanov, 2007, s. 161). Böylelikle, ABD’nin bölgenin enerji kaynaklarına erişim amacıyla Amerikan şirketlerini araç olarak gördüğünden bahsedilebilir. Bu şirketlerin ABD dış politikasıyla uyumlu hareket ettiklerini bu hedefler doğrultusunda görmek mümkündür.

2000’li yıllara gelindiğinde, ABD’nin yayımladığı güvenlik strateji belgelerinde Güney Kafkasya bölgesinden yine doğrudan bahsedilmediği görülmektedir (The White House, 2002). Bununla birlikte, bu belgelerde RF ve RF’nin Yakın Çevresine⁴ yönelik politikalarına değinilmiş ve ABD’nin Hazar bölgesine yönelik ilgisi ortaya konmuştur (The White House, 2002, s. 19). Örneğin; 2000 tarihli Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi’ne göre, uluslararası ortam “belirsiz, değişken ve tehditlerle dolu” olarak görülmektedir (The White House, 2000, s. 5). “Ulusal çıkarlar” dâhilinde, ABD sınırları dışındaki ABD çıkarlarının bulunduğu bölgelerde demokrasinin yaygınlaştırılması ele alınmaktadır (The White House, 2000, s. 5). Belgede, demokratikleşme ile birlikte, ABD değerlerine daha yakın bir dünyanın oluşturulmasından bahsedilmektedir (The White House, 2000, s. 5).

⁴ Aral Tellal, Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt: 65 Sayı: 3. Mayıs 14, 2011 tarihinde Ankara Üniversitesi: http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dergi/pdf/65/3/9_tellal_erel.pdf adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

Ayrıca, belgede ABD'nin enerji ihtiyacının %40'lık kısmının petrolden karşılandığına değinilmektedir (The White House, 2000, s. 30). Bu oranın yarısının dışalım ile karşılandığına dikkat çekilmektedir (The White House, 2000, s. 30). Bu sebeple, güvenlik strateji belgesinde enerji güvenliği üzerinde de durulmaktadır. Enerji güvenliği başlığı altında, Hazar bölgesi de ele alınmaktadır (The White House, 2000, s. 30). Bu konuda, Hazar bölgesinin yaklaşık 32 katrilyon Btu (160 milyar varil) düzeyindeki potansiyel petrol rezervine dikkat çekilmiştir (The White House, 2000, s. 30). ABD petrol dışalımını Venezuela başta olmak üzere, Afrika, Kanada, Meksika ve OPEC ülkelerinden sağlamaktadır (The White House, 2000, s. 30). Dolayısıyla Hazar bölgesinin, ABD'nin ana enerji tedarikçilerinin arasında bulunmadığı görülmektedir (The White House, 2000, s. 30). Bu bakımından, ABD'nin güvenlik strateji belgesinde Hazar bölgesine yer vermesine sebep olarak, bölgenin öneminin dünya enerji ihtiyacındaki artış ile beraber artacağı fikri olabilir (The White House, 2000, s. 30).

Diğer yandan ABD, sınırları dışındaki petrol bölgelerine olan ilgisinin devam edeceğini, bunun ABD'nin "temel çıkarlarından biri" olduğunu öne sürmektedir (The White House, 2000, s. 31). Bu durumda, Güney Kafkasya'nın zengin petrol bölgeleri ve jeostratejik konumu akla gelmektedir. "Kilit konumdaki enerji üretim bölgelerine ABD'nin erişiminin devamının sağlanması ve bu bölgelerden elde edilen üretimin dünya pazarına ulaşmasının serbestleşmesine" ABD'nin çıkarları bakımından dikkat çekilmiştir (The White House, 2000, s. 31). Buradan hareketle, ABD'nin enerji ihtiyacı bakımından doğrudan dışalım yapmadığı bölgeleri de denetim altında tutma hedefinde olduğu görülebilir.

Ayrıca, 2002 yılında yayımlanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne göre, ABD'nin kapsamlı ulusal stratejisi dâhilinde enerji güvenliğinin geliştirilmesi yer almaktadır (The White House, 2002, s. 19). Burada, Hazar bölgesinin ayrıca ifade edildiği görülmektedir (The White House, 2002, s. 19). Hazar bölgesi, enerji güvenliği bakımından Ortadoğu ve Afrika ile birlikte anılmıştır (The White House, 2002, s. 19). Özellikle bu bölgelerden elde edilen küresel enerjinin tür ve kaynak bakımından çeşitlendirilmesine değinilmiştir (The White House, 2002, s. 19). Buradan anlaşıldığı üzere, enerji güvenliği ve Hazar bölgesine yönelik ilginin ABD'nin Güney Kafkasya politikasının unsurları arasında değerlendirilmesi mümkündür.

Ardından, ABD'nin 2003 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi açıklanmıştır (Nichol, 2007, s. 6). 2003 tarihli Ulusal Güvenlik Strateji belgesi dâhilinde, Hazar bölgesi

enerji görünümüne değinilmiştir (Nichol, s. 6). Belgede, "ABD'nin Hazar kaynaklarına verdiği stratejik önemin artarak devam ettiğine" yönelik açıklamalar bulunmaktadır (Nichol, 2007, s. 6).

Bunu takiben yayımlanan, 2004 tarihli ABD'nin Ulusal Askerî Strateji Belgesi de Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde bahsedilen "küresel güvenlik hedefi" üzerine kurulmuştur (Joint Chiefs of State, 2004, s. 1). Amerikan silahlı kuvvetlerinin harekete geçebileceği dört ana savunma amacından ilki ülke sınırları dâhilinde güvenliğin sağlanması olmakla birlikte, bu ana amaçlar arasında uluslararası düzenin sağlanması için gereken güvenlik durumunun oluşturulması da bulunmaktadır (Joint Chiefs of State, 2004, s. 1). Burada güvenliğin ulusal sınırların dışında konumlandırıldığını yeniden görmek mümkündür. Bununla birlikte, stratejik bölgelere güvenli erişim ve küresel ölçekte eylem kabiliyeti de dört ana savunma amacı dâhilindedir (Joint Chiefs of State, 2004, s. 1). Buradan hareketle, ABD'nin "Süper Güç" konumunu küresel ölçekte kabul ettirme hedefini bu maddelerde görmek mümkündür.

Ayrıca, 2005 tarihli ABD Ulusal Savunma Strateji Belgesi'ne göre; RF, "kilit" konumdaki ülkeler sınıfında gösterilmiştir (U.S. Department of Defense, 2005, s. 6). Belgede ayrıca, "yeniden alevlenebilecek büyük güçler arası rekabet olasılığı" dile getirilmiştir. Bu durumun "RF ile ABD'yi yeniden karşı karşıya getirebileceğinden" bahsedilmiştir (U.S. Department of Defense, 2005, s. 5). RF'nin bölgesel ve küresel ölçekte politika, ekonomi ve güvenliğe ilişkin kararlarının ABD ile ilişkilerini etkileyeceğine değinilmiştir (U.S. Department of Defense, 2005, s. 4). RF'nin küresel ve bölgesel politikalarda kendine biçeceği rolün, dünyadaki stratejik pozisyonunu de değiştirebileceğine dikkat çekilmiştir (U.S. Department of Defense, 2005, s. 4). Bu durumun, ABD'nin güvenliği bakımından "belirsizlik yarattığı ve bu belirsizliğin fırsatlar doğurmakla birlikte olası riskler taşıdığı" belirtilmiştir (U.S. Department of Defense, 2005, s. 4). Belgeye göre; "RF'nin kilit bir ülke olarak üstleneceği rol bakımından ABD ile iş birliğini geliştirmeye yönelmesi söz konusu olduğu kadar, bölgesel bir rakibe veya bir düşmana dönüşme olasılığı da bulunmaktadır" (U.S. Department of Defense, 2005, s. 4). Özellikle ABD'nin çıkarlarının bulunduğu kilit bölgelerde hâkimiyetini sürdüren "kilit" ülkeler ABD çıkarlarına yönelik bir "tehdit" olarak ele alınmıştır (U.S. Department of Defense, 2005, s. 4). ABD'nin 2002 tarihinde yayımladığı Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde Hazar bölgesine atıfta bulunulduğu hatırlanırsa, kilit bölgelerden biri olarak Hazar bölgesinin de bahsedilebileceği olasıdır. Buradan hareketle, kilit devlet olarak bahsedilen RF'nin

kilit bir bölge olan Hazar üzerindeki hâkimiyetinin sürdürülmesinin ABD çıkarları için bir tehdit olarak görülebileceğini yorumlamak mümkündür.

Bununla birlikte, 2006 tarihli Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde önceki güvenlik strateji belgelerine göre enerjiye yapılan atıfta artış gözlemlenmektedir (The White House, 2006). Enerji güvenliğine ilişkin olarak, "ABD'nin enerji üreticileri ile bir arada çalışarak enerji kaynak ve çeşitlerinin arttırılmasına yöneldiği" yinelenmektedir (The White House, 2006, s. 26). Burada dikkati çeken konu, "enerjinin açık pazarlara ulaşımı için özel teşebbüsün geliştirilmesinin küresel enerji talebini karşılamada yarar sağlayacağından" bahsedilmesidir (The White House, 2006, s. 26). Buradan hareketle, ABD'nin küresel enerji talebinin sağlanmasına yönelik politikası, liberalizmin araçlarının kullanılmasına yöneliktir.

Ayrıca, belgede enerji güvenliği başlığı altında da serbest pazar ve ticaretin serbestleştirilmesinin küresel boyut kazanmasına değinilmiştir (The White House, 2006, s. 26). ABD için bu bir "zorunluluk" olarak ele alınmıştır ve bu durumun engellenmesi "risk" olarak değerlendirilmiştir (The White House, 2006, s. 26). Ekonomideki bu serbestleşmeye paralel olarak, "toplumsal açılımlar ve demokratik altyapının daha geniş bir kesime yayılması ABD'nin temel görevlerinden sayılmıştır" (The White House, 2006, s. 1). Hukukun üstünlüğünün sağlanamadığı durumlarda, "şeffaflık ve kamu yönetimi" konularında oluşan aksaklıklar mücadele edilmesi gereken konular olarak ele alınmıştır (The White House, 2006, s. 27). Bu konular enerji güvenliği başlığı altında ele alınmıştır. Buradan hareketle, bu unsurlar enerji bakımından öne çıkan bazı ülke ve bölgelere yönelik ABD'nin bakış açısını sergilemektedir. Bu bölgelerden biri olması dolayısıyla Hazar ve Güney Kafkasya'ya ilişkin olarak ABD politikalarının ekonomi ve demokrasi alanında yoğunlaşması mümkündür.

Enerji konusunda büyük güç olan RF, bu belgede "kilit bir bölgesel ortak" olarak ele alınmıştır (The White House, 2006, s. 21). Ayrıca RF, küresel ve bölgesel gelişimin itici güçleri olan devletler arasında sayılmıştır (The White House, 2006, s. 38). Diğer yandan, RF "kilit bir Avrupa devleti" olarak değerlendirilmiştir (The White House, 2006, s. 38). Buna ilaveten önceki güvenlik strateji belgelerinden farklı olarak RF müstakil bir başlıkta incelenmiştir. Buna göre, ABD RF ile ortak çıkarlara sahiptir (The White House, 2006, s. 39). RF'nin coğrafyası ve güç unsurları dolayısıyla Avrupa ve kendi Yakın Çevresinde olduğu kadar ABD'nin yaşamsal çıkarlarının bulunduğu diğer bölgelerde de etkinliği vardır (The White House, 2006, s. 39). ABD 2006 tarihli Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi ile RF'nin Yakın Çevresini

derinden etkilediğine dikkati çekmiştir (The White House, 2006, s. 39). Ayrıca Ortadoğu ve Orta, Güney ve Doğu Asya’da RF’nin etkinliği ifade edilerek, bu bölgelerde demokrasinin gelişmesini engellememesi için tedbir alınmasına dikkat çekilmiştir (The White House, 2006, s. 39). Böylece ABD’nin, RF’nin etkinlik alanındaki devletlerde demokratikleşme hareketlerini denetim altına alacak etkinlikte olduğunu kabul ettiğini yorumlamak mümkündür. ABD özellikle “RF’nin Yakın Çevresinde etkin demokrasilerin başa geçmesini RF ile ilişkilerin kalıcı şekilde geliştirilmesi için bir önkoşul olarak” görmektedir (The White House, 2006, s. 39). Bu durumun RF’nin Yakın Çevresi olarak kabul edilen Güney Kafkasya’yı da kapsadığını söylemek mümkündür.

2007 yılında, ABD dış politikasının analizine ilişkin olarak, Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi (CSIS) mütevelli heyeti üyesi ve ABD ulusal güvenlik eski danışmanı Zbigniew K. Brzezinski, İkinci Şans: Üç Başkan ve Amerikan Süper Gücünün Krizi isimli kitabını yayımlamıştır (Brzezinski, 2009). Kitabında Brzezinski, “ABD’nin takriben 1990 yılından beri dünyanın tek süper gücü olduğuna” değinmiştir (Brzezinski, 2009, s. 10). ABD’nin bu konumunu koruması “öncelikle ulusal güvenliğini korumasına” bağlı görülmektedir (Brzezinski, 2009, s. 10). Bununla birlikte, 1990’lı yıllara göre günümüzde “jeostratejik dengelerin değiştiği ve ulusal çıkarların arttığı bir dünyanın” söz konusu olduğu üzerinde durulmaktadır (Brzezinski, 2009, s. 10). ABD’nin “Süper Güç” konumunu koruyabilmesi için, bu yeni düzenin ABD lehine şekillenmesi yararlı olarak görülmektedir (Brzezinski, 2009, s. 10). ABD yanlısı bir düzene ulaşabilmek için, ABD’nin “kilit devletler arasındaki ilişkileri idare etmeyi, bu ilişkileri yönlendirmeyi ve bu ilişkileri şekillendirmeyi” hedeflemesi çıkarı gereğidir (Brzezinski, 2009, s. 10).

Buna ilaveten, ABD’nin 2007 tarihli Enerji Bağımlılığı ve Güvenlik yasasının onaylandığı görülmektedir (U.S. Senate Committee on Energy and Natural Resources, 2007). Bu yasa uyarınca, ABD’nin petrol dışarıya olan bağımlılığının azaltılması ve alternatif enerji kaynaklarına kaynak aktarılması öngörülmüştür (U.S. Senate Committee on Energy and Natural Resources, 2007). Ayrıca, enerji verimliliğinin teşvik edilmesi ve enerji teknolojilerine yatırım yapılması üzerinde durulmuştur (U.S. Senate Committee on Energy and Natural Resources, 2007). 2007 tarihli bu yasaya göre, ABD’nin “yenilenebilir enerji kaynaklarına ilişkin stratejik rezerv” oluşturma hedefi bulunmaktadır (U.S. Senate Committee on Energy and Natural Resources, 2007). Bu durumun ABD’nin enerji politikasında dış kaynaklı petrolün oranının düşürülmesi yönündeki tutumu desteklediği yorumlanabilir.

TASNİF DIŞI

Akabinde yayımlanan 2008 tarihli Ulusal Savunma Stratejisi'ne göre, ABD'nin ulusal hedefleri arasında "uluslararası ortamda güvenliğin sağlanması" bulunmaktadır (U.S. Department of Defense, 2008, s. 9). ABD'nin güvenlik anlayışının uluslararası sistemi kapsayan küresel bir boyutu olduğu görülmektedir. Ulusal hedeflere ulaşmak için ABD'nin belirlediği araçlar arasında; "kilit konumdaki ülkelerin politikalarının şekillendirilmesi, ABD'nin ittifaklarının genişletilmesi ve ABD'nin stratejik bölgelere erişiminin ve hareket kabiliyetinin muhafaza edilmesi" bulunmaktadır (U.S. Department of Defense, 2008, s. 2).

Bu araçlardan "ABD'nin stratejik bölgelere erişiminin ve hareket kabiliyetinin muhafaza edilmesi" doğrultusunda, ABD'nin enerji konusuna yaklaşımı görülmektedir. Buna göre, ABD'nin stratejik bölgelere erişiminin devamının sağlanması "ulusal güvenlik" ile ilişkilidir (U.S. Department of Defense, 2008, s. 16). Enerji kaynaklarına kesintisiz erişim, küresel ekonominin işleyişi için gerekli görülmektedir (U.S. Department of Defense, 2008, s. 16). Özellikle, petrolün günümüzdeki etkin konumunu koruması ve "petrol üretilen istikrarsız bölgelere olan bağımlılık, dünya ekonomisi için bir zayıflık" olarak görülmektedir (U.S. Department of Defense, 2008, s. 16). Burada, petrolün dünya pazarına erişiminin dünya ekonomisine olan katkısının altı çizilmektedir (U.S. Department of Defense, 2008, s. 16). Böylece ABD'nin küresel ekonominin gelişimini, petrol üreticisi ülkelere yönelik ilgisine bir sebep olarak sunduğu görülebilir.

ABD'nin 2010 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne göre ise, ABD'nin stratejik hedefleri üç başlık altında toplanabilir (The White House, 2010, s. 12). Bu başlıklar; "iç güvenliğin sağlanması, ittifakların kapsamlı şekilde devamı, uluslararası düzenin tesisi ve istikrarı" şeklindedir (The White House, 2010, s. 12). Uluslararası düzen, "küresel tehditlere karşı, ABD'nin önderliğinde oluşturulması öngörülen, adil bir ittifak" olarak değerlendirilmiştir (The White House, 2010, s. 17). Bahsedilen uluslararası düzen, "çıkarların geliştirilmesi" başlığı altında ele alınmıştır. Bu durum, ABD'nin ulusal çıkarlarının geliştirilmesine hizmet eden bir fikir niteliğindedir. Bu konuya ilişkin olarak, ABD'nin diğer etki merkezleri ile etkileşim sağlamasının yararı üzerinde durulmuştur (The White House, 2010, s. 17).

Belgede, RF "21'inci yüzyılın etki merkezlerinden biri" olarak kabul edilmiştir (The White House, 2010, s. 43). Ayrıca belgede, ABD'nin ikili ilişkilerini geliştirmesi ele alınan üç devlet sıralanmıştır. Bu ülkeler; Çin, Hindistan ve RF olarak belirtilmiştir. Bu devletler ile "ortak çıkarlar üzerine iş birliğinin artmasının kritik olduğuna" değinilmektedir (The White House, 2010, s. 43). Bununla birlikte, RF'nin

Yakın Çevresinin “egemenliği ve toprak bütünlüğünün korunması hususunda” ABD’nin destek vereceğine değinilmiştir (The White House, 2010, s. 44).

Görüldüğü üzere, ABD’nin Güney Kafkasya politikası ABD’nin enerji güvenliği ve küresel güvenlik hedeflerinin bir sonucu şeklinde değerlendirilebilir. Enerji güvenliği bakımından, Hazar bölgesi buradan elde edilen enerjinin küresel dolaşımdaki rolü itibarıyla önem kazanmaktadır. Hazar bölgesinden elde edilen enerjinin tür ve kaynak bakımından çeşitlendirilmesine değinilirken, ABD’nin bölgeye olan dikkatini görmek mümkündür. Güney Kafkasya’nın, Hazar’daki enerjinin nakil güzergâhında bulunması dolayısıyla ABD çıkar alanına dâhil edilmesi mümkün olmaktadır.

Öte yandan, ABD’nin Güney Kafkasya’da hareket serbestisini koruma hedefi bölgeye yönelik politikasının unsurlarından biri olarak görülebilir. Bu politikanın sonucu olarak, ABD Hazar’daki enerji kaynaklarının naklini denetleme hedefindedir. Ayrıca ABD, küresel enerji talebi üzerinde baskı gücünü elinde bulundurmaya önem vermektedir. Dolayısıyla, ABD bakımından bu hedeflerin sağlanmasında Bunun sağlanması için Güney Kafkasya’da demokrasi ve ekonominin serbestleşmesi gibi liberalizmin unsurları araç olarak kullanılabilir.

Buna ilaveten, ABD’nin güvenlik hedeflerinden biri olarak küresel güvenlik olgusuna değinilmektedir. Bu hedef doğrultusunda, dünyanın kilit bölgelerinde hâkimiyet sahibi olan diğer güçler tehdit olarak algılanmaktadır. Özellikle, RF’nin eski Sovyet coğrafyasındaki etkinliği üzerinde durulmaktadır. Bu durum RF’nin, ABD’nin Güney Kafkasya’ya ilişkin politikalarında göz ardı edilmeyen bir unsur olmasını doğurmaktadır.

ABD’nin güvenlik strateji belgelerinde kilit bir güç olarak kabul edilen RF’nin, kilit bir bölge sayılabilen Hazar’daki hâkimiyeti, bölgede ABD ile çıkar çatışmasına da zemin hazırlamaktadır. Güney Kafkasya hem Hazar’a kıyıdaş ve enerji zengini bir bölge hem de enerji nakil güzergâhındadır. Bu sebeple Hazar’daki etkinlik alanına ilişkin çıkar çatışmasının Güney Kafkasya’yı ABD politikalarında daha da önemli hale getirdiğinden bahsedilebilir.

(2) RF’nin Güney Kafkasya Politikasının Unsurları

RF’nin bağımsızlığı sonrası 1990’ların ilk döneminde “Yakın Çevre” kavramının RF’nin söyleminde yer almaya başladığı görülmektedir. Yakın Çevre kavramı, Rusça’daki karşılığı olan “Blijniy Zarubejny” ifadesinden gelmektedir

(Tuncer, 2000, s. 440). Bu kavram, Soğuk Savaş sonrası RF'nin dış politikasında, "eski Sovyetler Birliği devletlerini ifade eden ve onları diğer devletlerden ayıran" unsur olarak ortaya atılmıştır (Tuncer, 2000, s. 440). RF'nin eski Sovyetler Birliği sınırlarındaki çıkarlarına yönelik olarak, bu ifadenin dış politika söyleminde kullanılmaya başlandığı görülmektedir (İşyar, 2008, s. 808).

Örneğin, Nisan 1993 tarihinde açıklanan Dış Politika Konsepti'nde bu söylemin görüldüğü gözlemlenmektedir. RF'nin Dış Politika Konsepti, Başkan Yeltsin tarafından açıklanmıştır ve RF'nin güvenlik anlayışı hakkında bilgi vermektedir (Tuncer, 2000, s. 440). Dış Politika Konsepti'nin güvenlik anlayışına göre, "eski Sovyetler Birliği sınırlarında istikrar ve güvenliğin sağlanmasından RF sorumludur" (Tuncer, 2000, s. 440). Bu sorumluluğu gerçekleştirmek üzere, RF Dış Politika Konsepti'nde, "BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu)⁵ içinde ortaklaşa bir güvenlik düzeni oluşturulması" gerekliliğinden bahsedilmektedir (Tuncer, 2000). Bu hedefe ilişkin olarak, CSTO (Ortaklaşa Güvenlik Anlaşması Örgütü)⁶ yapılanmasına vurgu yapıldığı söylenebilir. CSTO, "1992 yılında BDT bünyesinde kurulan bölgesel bir güvenlik örgütüdür" (CSTO, 2011). Dolayısıyla, 1993 tarihli Dış Politika Konsepti, CSTO'nun işlerliğinin artırılmasına yönelik politikanın habercisi olarak yorumlanabilir.

2000'li yılların başında ise, RF'nin 1990'lardaki güvenlik algısına yönelik bazı güncellemelerde bulunduğu görülmektedir. Bunun bir göstergesi olarak, Ocak 2000 tarihinde RF Ulusal Güvenlik Konsepti açıklanmıştır (President of Russia, 2010a). Belgeye göre belirlenen uluslararası hedefler arasında, "RF'nin büyük güç olarak konumunun güçlendirilmesi" sayılabilir (Haas, 2005, s. 19). Ayrıca, hedefler dâhilinde, "BDT ile ilişkilerin sağlamlaştırılması" da bulunmaktadır (Haas, 2005, s. 19). RF'nin güvenlik algısı bakımından uluslararası ortamın durumu hakkında ise; "Batılı devletlerin uluslararası ortamdaki baskın durumu ve ABD'nin başat konumu" üzerinde durulmaktadır (Haas, 2005, s. 18). 2000 tarihli RF Ulusal Güvenlik Konsepti'nde öne çıkan bir başka konu ise, "ulusal çıkarlar" olarak değerlendirilmektedir (Haas, 2005, s. 18). Belgeye göre, "ulusal çıkarlar bakımından ekonomik gelişmenin istikrarı gereklidir" (Haas, 2005, s. 18). "Yaşam seviyesinin

⁵ Bkz.: BDT. Mart 13, 2011 tarihinde Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT): <http://www.cisstat.com/eng/cis.htm> adresinden alındı.

⁶ Bkz.: CSTO. Mart 13, 2011 tarihinde Ortaklaşa Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO): <http://www.globalsecurity.org/military/world/int/csto.htm> adresinden alındı.

yükseltilmesi” gibi diğer ulusal çıkarların gerçekleştirilebilmesi için “istikrarlı ekonomi ön koşuldur” (Haas, 2005, s. 18).

Ardından, 21 Nisan 2000 tarihinde dönemin RF Başkanı Putin tarafından RF Askerî Doktrini onaylanmıştır (Caşın, 2006, s. 387). RF Askerî Doktrini, Ocak 2000 tarihli ulusal güvenlik belgesinin tamamlayıcısı niteliğindedir (President of Russia, 2000b). Bu belgedeki hedefler dâhilinde RF bakımından, “BDT Ortaklaşa Güvenlik Anlaşması’na taraf devletlerle askerî iş birliğinin geliştirilmesi” öngörülmektedir (Haas, 2005, s. 19).

Aynı yıl, 1993 tarihli Dış Politika Konsepti’nin yenilendiği görülmektedir (Caşın, 2006, s. 387). Buna ilişkin olarak, Haziran 2000 tarihinde açıklanan yeni RF Dış Politika Konsepti’nde uluslararası ortamı istikrarsızlaştırabilecek etmenlere değinilmiştir (Haas, 2005, s. 18). Bu etmenler arasında, “çok taraflı ittifaklardan” bahsedilmiştir. Bu ittifakların “çatışma riskini ve silahlanmayı arttırdığı” gibi çekincelere değinilmiştir (Haas, 2005, s. 18). Ayrıca, “BM kararları dışında güç kullanımının, uluslararası sistemin istikrarını olumsuz etkilediğinden” bahsedilmiştir (Haas, 2005, s. 18). Belgede, bu harekâtların uluslararası kamuoyuna “insanî yardım amaçlı eylemler” olarak ilan edilmesine yönelik eleştiriler bulunmaktadır (Haas, 2005, s. 18).

Bununla birlikte, 2000 tarihli RF Dış Politika Konsepti’ne göre, RF’nin ulusal çıkarlarına yönelik olarak, “RF’nin istikrarlı kalkınması için uygun uluslararası ortamın yaratılması” da bir hedef olarak dikkat çekmektedir (Haas, 2005, s. 18). Bu konunun “ulusal çıkarlara yönelik hedefler” arasında ilk sırada olduğu görülmektedir (Haas, 2005, s. 18). Diğer yandan, “ekonominin iyileştirilmesi hedefi” de ele alınan unsurlar arasında bulunmaktadır (Haas, 2005, s. 18). RF’nin dış politikaya yönelik uluslararası hedefleri arasında ise, “dünya devletleri arasında saygın bir konum kazanmak ve dünyanın en etkili güç merkezlerinden biri haline gelmek” bulunmaktadır (Haas, 2005, s. 19). Buna ilaveten, belgede “kriz ve çatışma durumunda ülke bütünlüğüne yönelik tehdidin etkisiz hale getirilmesi” üzerinde durulmaktadır (Caşın, 2006, s. 387).

Bunun ardından, 2003 yılında RF Savunma Bakanlığı, RF Silahlı Kuvvetlerinin Gelişmesine Yönelik Zorunlu Görevler başlıklı belgeyi yayımlamıştır (Berman, 2004, s. 64). Belge, dönemin Savunma Bakanı Sergey B. İvanov tarafından onaylanmıştır. Bu sebeple, “İvanov Doktrini” olarak da anılmaktadır (Berman, 2004, s. 64). İvanov Doktrini’ne göre; “RF’nin güvenliğine yönelik ana tehditler arasında; “askerî

ittifakların RF ya da müttefiklerinin ulusal güvenliğine zarar verecek şekilde genişlemiş olması” bulunmaktadır (Berman, 2004, s. 64). Ayrıca, “BMGK (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi)’nin onayı olmadan, yabancı askerî birliklerin RF’ye komşu ve dost ülkelerde konuşlandırılması” ana tehdit unsuru kabul edilmiştir (Berman, 2004). RF’nin konuya yaklaşımı, bu uygulamaların BMGK’nın etkinliğini zayıflattığı yönündedir. 2000 tarihli Ulusal Güvenlik Konsepti’nde tehdit olarak kabul edilen bu durum, İvanov Doktrini’nde tekrarlanmıştır (Haas, 2005, s. 7).

Buna ilaveten dönemin RF Savunma Bakanı Sergey İvanov 2004 yılında yayımlanan bir makalesinde; “BDT ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesinin RF’nin dış politika önceliği” olduğundan bahsetmektedir (İvanov, 2004). RF’nin daha önce yayımladığı ulusal güvenlik strateji belgelerinde “BDT coğrafyası ile ilişkilerin bir öncelik olarak” kabul edildiğine değinilmiştir (Haas, 2005, s. 18) . Bu önceliğin, RF’nin dış politikasında devamlılık arz eden bir unsur olduğu görülmektedir. Güney Kafkasya ülkelerinin tamamı BDT üyesidir (BDT, 2011). Dolayısıyla, bu önceliğin RF’nin Güney Kafkasya politikasının bir unsuru olduğunu değerlendirmek mümkündür.

2004 itibarıyla RF’nin güvenliğe yönelik algıladığı tehditler, “iç güvenliğe yönelik ve uluslararası (transnational) tehditler” olarak sınıflandırılmıştır (İvanov, 2004). İç güvenliğe yönelik tehditler arasında; “RF’nin toprak bütünlüğünün ihlali, yasadışı silahlı grupların faaliyetleri, ayrılıkçı hareketler” bulunmaktadır (İvanov, 2004) . Uluslararası tehditler arasında ise; “uluslararası terörist örgütlerin RF sınırları dâhilindeki faaliyetleri” ve “RF ya da müttefiklerine yönelik saldırılar için silahlı grupların başka devletler içinde eğitilmesi” sayılmaktadır (İvanov, 2004). Bu durumun RF’nin Güney Kafkasya’daki ittifaklarına yönelik etkileri olduğu değerlendirilebilir.

Örneğin, Ermenistan CSTO bünyesinde RF ile müttefiktir. Ermenistan’ın CSTO’nun kurucu üyelerinden olduğu görülmektedir (CSTO, 2011). Bu durumun Güney Kafkasya’da RF’nin müttefiki olan Ermenistan’a verdiği desteği ortaya koyduğu görülebilir. Buna ilaveten, 2006 yılında CSTO Genel Sekreteri Nikolay Bordyuzha’nın verdiği bir demeçte, Ermenistan-Azerbaycan gerginliği üzerine değerlendirmeleri olmuştur (CSTO, 2011). CSTO Genel Sekreteri Bordyuzha, Azerbaycan’ın Ermenistan’a saldırıda bulunması durumunda CSTO’nun askerî güç kullanmasının olası olduğundan bahsetmiştir (CSTO, 2011). Genel Sekreter Bordyuzha, “CSTO’nun 4’üncü Maddesinde; üye devletlerden birine yönelik yapılmış saldırının, tüm üye devletlere yönelik kabul edileceğinin açık olarak belirtildiğini”

hatırlatmıştır (CSTO, 2011). Böylece, RF'nin CSTO aracılığıyla, Ermenistan'a verdiği desteği sürdürdüğü yorumuna ulaşılabilir. Bu durumda, RF'nin CSTO'yu bir dış politika aracı olarak kullandığından bahsetmek mümkündür.

Mart 2008 tarihinde ise, RF'nin 2020 Dönemine Kadar Sosyo-Ekonomik Alanda Gelişmesi Konsepti yayımlanmıştır (The Ministry for Economic Development of the Russian Federation, 2008). Bu belge, RF'nin 2020 yılına kadar "dünyanın önde gelen güçlerinden biri olma" hedefini içermektedir (The Ministry for Economic Development of the Russian Federation, 2008). Böylece Başkan Putin'in onayladığı 2000 tarihli RF Ulusal Güvenlik Konsepti'nde bahsedilen bu hedefin gerçekleşmesi için 2020 yılının tarih olarak belirlendiği görülmektedir (President of Russia, 2010a) . RF'nin uluslararası konumuna yönelik bu unsur, "stratejik hedef" olarak belirtilmiştir (Kovalishina, 2008). Bu hedefe yönelik olarak sosyal ve ekonomik alanda gelişmelerin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Belgede, "ekonomik kalkınmada istikrarın yakalanması ve sürdürülmesi" ise bir diğer stratejik hedef olarak öne çıkmaktadır (Kovalishina, 2008).

Konuya ilişkin olarak, RF'nin 2020 dönemine kadar sosyo-ekonomik alanda gelişme yönündeki çabaları yersiz değildir. Bu durumun sebepleri, RF ekonomisinin yoğun şekilde enerji sektörüne bağımlılığında aranabilir (Caşın, 2006, s. 421). Örneğin, 2006 verilerine göre, enerji sektöründeki dışsatım oranı, toplam dışsatımın %60'lık kısmının üstündedir (European Commission, 2008, s. 71). Dolayısıyla, enerjiye ilişkin gelirler bütçe gelirlerinin ana kısmını oluşturmaktadır (European Commission, 2008, s. 71). 2010 yılı değerlerine bakıldığında ise, dışsatımın yaklaşık % 70'lik payı enerji kaynaklarına ilişkin olmuştur (Çelik, 2010). Bu durumun sonucu olarak, RF ekonomisi uluslararası enerji piyasasındaki dalgalanmalardan etkilenmektedir (Kar, 2010). RF ekonomisinin enerjiye olan bu bağımlılığının bazı kaynaklarda Hollanda hastalığı⁷ olarak adlandırıldığına da rastlanmaktadır (Çelik, 2010).

Hollanda hastalığına ilişkin olarak, bir ülkenin "zengin doğal kaynaklara sahip olması ve bu kaynakların dışsatımından elde edilen gelirlerin toplam gelirler içindeki payının yüksek olması" ekonomi bakımından kırılgan bir durum oluşturabilir (Sakurai, 2001, s. 1). Ekonomideki kırılganlığın, bu ülkenin ihraç ettiği doğal kaynaklara ilişkin uluslararası piyasa fiyatlarından kaynaklandığı belirtilebilir (Kar,

⁷ Bkz.: Krill Sosunov ve Oleg Zamulin, Monetary Policy in an Economy Sick with Dutch Disease, Mayıs 2007. Nisan 11, 2011 tarihinde Centre for Economic and Financial Research at New Economic School (CEFIR/ NES): <http://www.cefir.ru/papers/WP101.pdf> adresinden alındı.

2010). Piyasa fiyatları yükseldiğinde dışsatım gelirleri büyük ölçüde büyür ve dışsatımla dışalım oranı arasındaki fark artabilir (Fındıkçioğlu, 2011). Böylece diğer sektörlerin, bu sektör karşısında rekabet gücü azalabilir (Sakurai, 2001, s. 1). Bunun sonucunda, “üretim sektörü gibi diğer sektörlerde daralma ve dışsatım gücünde azalma” görülebilir (Sakurai, 2001, s. 1). Doğal kaynakların piyasa fiyatı düştüğünde ise, diğer sektörlerle ek olarak bu sektör de daralabilir ve böylece ekonomi zarar görür (Kar, 2010). Bu durum ise, Hollanda hastalığı olarak adlandırılmaktadır (Sakurai, 2001, s. 1).

RF'nin enerjiye olan bağımlılığına örnek olarak, Sovyetler Birliği sonrasında RF ekonomisinin daralması ele alınabilir (Çelik, 2010). Örneğin, 1990'lı yıllarda petrol ve doğal gaz fiyatlarının yükselmesi ile birlikte RF ekonomisinde gelişme görülmüştür (European Commission, 2008, s. 346). Fakat 2000'li yıllara gelindiğinde, RF ekonomisinin enerji piyasasına olan bağımlılığı giderilememiştir (Trenin, Aleksashenko, Greene ve Vatansever, 2011, s. 8). Bu durumun sonucu olarak, RF'nin yüksek enerji fiyatlarına bağlı ekonomik büyümesinin, istikrarlı bir büyüme olduğu yolunda tereddütler oluşmuştur (European Commission, 2008, s. 346). Örneğin, 2008 yılındaki küresel ekonomik kriz sonrasında, 2009 yılında Rus para birimi olan ruble, ABD doları karşısında %30, AB para birimi olan avro (euro) karşısında yaklaşık % 40 değer kaybetmiştir (Çelik, 2010). Böylece, RF'nin 2008 yılında açıkladığı, ekonomik istikrarın yakalanması ve sürdürülmesi stratejik hedefini 2009 yılı içerisinde gerçekleştirmekte zorlandığı yorumlanabilir.

Öte yandan 2008 yılında, Başkan Medvedev tarafından RF'nin Dış Politika Konsepti açıklanmıştır (President of Russia, 2008). Belgeye göre RF, “ŞİÖ (Şangay İşbirliği Örgütü)⁸ gibi bölgesel örgütlere olan desteğini arttırmayı” hedeflemektedir (President of Russia, 2008). Bu durum, dönemin RF Savunma Bakanı İvanov'un belirttiği, “RF'nin Yakın Çevre'de etkinliğini artırma politikası” ile örtüşmektedir (İvanov, 2004). 2008 tarihli Dış Politika Konsepti dâhilinde RF'nin vurguladığı bir başka konu ise, “her ülkenin demokrasi anlayışının farklı olduğu” konusudur (Kamalov, 2008a). Ayrıca belgede, devletlerin “farklı kalkınma modellerini” kullanabileceğine değinilmektedir (Kamalov, 2008a). Bu doğrultuda RF'nin getirdiği eleştiri, “tek bir demokrasi anlayışının ve serbest piyasa ekonomisinin küresel kabul görmesinin beklendiği” yönündedir (President of Russia, 2008). Bu eleştirinin,

⁸ Bkz.: ŞİÖ. Mart 13, 2011 tarihinde Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ): www.sectsco.org adresinden alındı.

ABD'nin kendi değerlerini küresel değerler olarak kabul etmesine yönelik olduğu değerlendirilebilir.

Dış Politika Konsepti'nin yenilenmesinin ardından, Mart 2009 tarihinde Başkan Medvedev, RF'nin 2020 Dönemine Kadar Ulusal Güvenlik Stratejisi Taslağı hakkında bir konuşma yapmıştır (Medvedev, 2009). Konuşmasında Medvedev; "Ekonomik güvenliğin ulusal güvenlik stratejisinin bir unsuru olduğuna" değinmiştir. Bu ifade ile Medvedev'in, ekonomik çıkarların ulusal çıkarlarla yakın ilişkide bulunduğuna dikkat çektiği değerlendirilebilir (Medvedev, 2009). Dönemin RF Federal Güvenlik Servisi Sekreteri Nikolay Patrushev'in de konuyla ilgili açıklamalarda bulunduğu görülmüştür. Patrushev'e göre; "RF'nin çıkarlarına yönelik yeni tehditler öncelikli olarak sosyal ve ekonomik kapsamdadır" (Patrushev, 2009). Bunun sonucu olarak, "RF'nin ekonomisini etkileyecek tehditlerin, ülkenin çıkarlarını da olumsuz etkileyeceğinden" bahsedilebilir (Patrushev, 2009).

Akabinde, Mayıs 2009 tarihinde ise, RF'nin 2020 Dönemine Kadar Ulusal Güvenlik Stratejisi açıklandığı görülmektedir (President of Russia, 2009). Bu strateji dâhilinde, RF'nin Gürcistan'a müdahalesi sonrasındaki ulusal güvenlik algısını da görmek mümkündür. Belgeye göre, "RF'nin uluslararası ortama yönelik algısı, çok kutuplu bir dünyanın hali hazırda mevcut olduğu" şeklindedir (NIDS, 2010, s. 3). Belgede, RF'nin çok kutuplu dünyanın güç merkezlerinden biri olduğuna değinilmiştir (Haas, 2009, s. 3). Ayrıca belgede, RF'nin 2020 için vizyonunu "küresel bir güç olma" şeklinde ortaya koymaktadır (Haas, 2009, s. 3). Bu doğrultuda, RF'nin Doğu Asya'daki etkinliğini artırma politikası görülmektedir (NIDS, 2010, s. 3). Örneğin, Çin ile ilişkilerin artırılması ve Japonya ile enerji iş birliğine gidilmesi öngörülmektedir (NIDS, 2010, s. 3). Buradan hareketle, RF'nin Yakın Çevre dışındaki etkinliğini artırma politikası bulunduğu görülmektedir. Bu durumun hem ekonomik hem de uluslararası saygınlığa (prestij) yönelik boyutları olduğu değerlendirilebilir. Ekonomik açıdan, RF'nin kalkınmasının enerji kaynaklarının dışsatımına dayalı olduğu görülmektedir (NIDS, 2010, s. 3). Bu bakımdan, RF'nin Doğu Asya enerji pazarında etkinliğini artırması, ekonomik kalkınma bakımından olumlu olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan, RF'nin "küresel bir güç" olmak için, Yakın Çevre'deki hâkimiyeti ile yetinmesi yetersiz olabilir. Hâkimiyet alanının genişletilmesi, RF'nin uluslararası politikaya yön veren bir güç olma hedefini desteklemektedir. Bu hedef dâhilinde enerjinin öne çıkan bir unsur olduğuna değinilmektedir (NIDS, 2010, s. 3). Bu hedefin, Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu dünyanın önderlerinden biri olan, RF'nin saygın konumunu bir ölçüde geri

kazanmasına yönelik olduğu yorumlanabilir (Haas, 2009, s. 3). Bu politikanın RF'ye sınırdış olan Güney Kafkasya bölgesine yönelik politikalarını etkileyen bir unsur olduğu yorumlanabilir.

2010 yılında ise, Başkan Medvedev'in onayı ile 1992 tarihli Federal Güvenlik Yasası değiştirilmiştir (President of Russia, 2010d). Bu yasa değişikliğine gerekçe olarak, "ulusal ve uluslararası düzeyde karşılaşılan tehditlerin değişim göstermesi" belirtilmiştir (President of Russia, 2010d). Ayrıca, RF'nin "uluslararası güvenlik stratejisinde önemli değişikliklerin meydana geldiğine" değinilmektedir (President of Russia, 2010d). Yeni yasa uyarınca "Başkanın ve ulusal güvenliğe ilişkin hükümet kurumlarının yetkilerinin yeniden düzenlendiği" açıklanmıştır (President of Russia, 2010d). Bu gelişme, RF'nin uluslararası ortamın durumunda değişim algıladığına ve bu değişime uyum sağlama ihtiyaç duyduğuna işaret etmektedir.

Federal Güvenlik Yasası'nın değişmesine paralel olarak RF, 2010 yılında Stratejik Konsept belgesini yayımlamıştır (NIDS, 2010, s. 3). Bu belge dâhilinde, yeni Federal Güvenlik Yasası'nda değinilen "ulusal ve uluslararası düzeyde karşılaşılan tehditlerin değişim gösterdiğine" yönelik algının sürdüğünden bahsetmek mümkündür (NIDS, 2010). RF'nin uluslararası ortamın yeni tehditler barındırdığına yönelik yaklaşımının, 2010 tarihli RF'nin Askerî Doktrini dâhilinde de mevcut olduğundan bahsedilebilir.

2010 tarihli RF'nin Askerî Doktrini'ne göre, RF'nin güvenlik algılaması dâhilinde belirlenen ana tehditlerden biri, "uluslararası hukuku ihlal eden askerî eylemlerde NATO'nun kullanılması" şeklindedir. Buna ilaveten, NATO'nun genişlemesinin RF'nin sınırlarına kadar ulaşması" üzerinde "ana tehdit" olarak durulmuştur (President of Russia, 2010a). Bu konuda, Gürcistan'ın RF ile sınırdış konumunun ve 2008 tarihli Gürcistan-RF Savaşı'nın bahsedilen bu ana tehditler ile ilişkili olduğu yorumunda bulunulabilir. Bununla birlikte, "bazı devletlerin istikrarsızlaştırılmaya çalışılması ve bazı bölgelerin stratejik istikrarının baltalanmaya çalışılması" ana tehdit konumundadır (President of Russia, 2010a). Ayrıca, "RF ve müttefiklerinin sınırdış olduğu ülkelere yönelik tehdit algısı" belgede görülmektedir (President of Russia, 2010a). RF'nin "kendi sınırları ile birlikte müttefiklerinin sınırlarına yönelik olarak yapılacak askerî konuşlanmanın" da ana tehdit olarak kabul ettiği görülmektedir (President of Russia, 2010a). Bu durumda, RF'nin Yakın Çevresindeki devletlerin içişlerine karışılmasını bir tehdit olarak gördüğü yorumlanabilir. Buradan hareketle, 2010 tarihli RF'nin Askerî Doktrini ile Güney

TASNİF DIŞI

Kafkasya politikası bakımından önem arz edebilecek konuların ana tehditler başlığı altında ele alındığı görülmektedir.

Bununla birlikte, RF'nin savunma politikasında güç kullanımının öneminden bahsetmekte yarar bulunabilir. Güç kullanma konusunda, RF Savunma Bakanlığı'na göre, "silahlı kuvvetler bir dış politika aracı olarak" görülmektedir (The Ministry of Defence of the Russian Federation, 2011). Soğuk Savaş sona ermiş olmasına rağmen, "silahlı kuvvetler ulusal çıkarları gerçekleştirmek için kullanılabilecek unsurlardan biri olarak" kabul edilmektedir (The Ministry of Defence of the Russian Federation, 2011). Bu durum, RF'nin 2011 yılındaki politikasını belirtmekle birlikte, Soğuk Savaş sonrası güvenlik algılamasının devamı niteliğinde olduğu görülmektedir (İvanov, 2006, s. 1).

RF Savunma Bakanlığı nezdinde belirtilen tehdit algılamasına ilişkin olarak ise, günümüzde RF'nin ulusal çıkarlarına etki eden ana unsurlar belirtilmiştir (The Ministry of Defence of the Russian Federation, 2011). Bu unsurlar açıkça tehdit olarak belirtilmemekle birlikte, RF'nin hassasiyet gösterdiği konuları belirttiği söylenebilir. Bu konuda, RF nezdinde ulusal çıkarlara etki eden ana unsurların ekonomik ve askerî ağırlıklı olduğu değerlendirilebilir.

Örneğin, RF Savunma Bakanlığı'nın tehdit algılamasına göre, ulusal çıkarlara etki eden unsurlardan biri olarak "ülkelerin ekonomik çıkarlarının dış politikalarının belirleyicisi haline gelmesi" vurgulanmaktadır (The Ministry of Defence of the Russian Federation, 2011). Böylece, RF bakımından dış kaynaklı ekonomik unsurların yarattığı kırılganlığa dikkat çekilmektedir (The Ministry of Defence of the Russian Federation, 2011). Son olarak, "hükümet dışı aktörlerin uluslararası ilişkilerde etkinliğinin artması" RF'nin ulusal çıkarlarına etki eden unsurlardan biri olarak kabul edilmiştir (The Ministry of Defence of the Russian Federation, 2011). Örneğin, "çeşitli çıkar gruplarının devletler üzerinde giderek daha fazla söz sahibi olması", ulusal çıkarlara yönelik olumsuz bir durum olarak değerlendirilmiştir (The Ministry of Defence of the Russian Federation, 2011). Bu unsur, RF'nin Güney Kafkasya'da hükümet dışı uluslararası kuruluşların etkinliklerinin artmasını ulusal çıkarına karşı bir durum olarak gördüğü şeklinde yorumlanabilir.

RF Savunma Bakanlığı'na göre ulusal çıkarlara etki eden unsurlardan bir diğeri, "küreselleşme ile ortaya çıkan uluslararası terörizm gibi yeni tehditler ve uluslararası örgütlerin dışında kurulan askerî ittifaklar" olarak belirtilmiştir (The Ministry of Defence of the Russian Federation, 2011). "Ulusal ve uluslararası

terörizm” bu unsurlar içinde, ayrı bir başlık altında ayrıca ele alınmıştır (The Ministry of Defence of the Russian Federation, 2011). Buna ilaveten, RF’nin terörizme yönelik tehdit algısının daha önce de vurgulandığı görülmektedir. Örneğin, 2002 yılında gerçekleşen Münih Güvenlik Konferansı’nda dönemin RF Savunma Bakanı Sergey B. İvanov’un konuşması “Uluslararası Terörizme Karşı Silahlı Kuvvetler ile Mücadele” başlığını taşımaktadır (İvanov, 2002). İvanov’a göre, RF terörizmle mücadelede “askerî güç kullanımının ana yöntem” olmasını desteklemektedir (İvanov, 2002, s. 4).

Bu doğrultuda, RF’nin ulusal çıkarlarına etki eden unsurlar arasında gördüğü terörizm kavramına açıklık getirmek gerekirse, terörizm “savaş ve diplomasi ile kazanılmayan sonuçları elde etmek, korkutmak ve itaat ettirmek amacıyla terör ve şiddetin sistemli ve hesaplı bir şekilde kullanılması” olarak değerlendirilebilir (Caşın, 2008, s. 35). Öte yandan, terörizmin “bir teoriye, felsefeye ve ideolojiye dayanılarak, siyasî amaçlarla” uygulanan bir yöntem olduğu da ifade edilebilir (Caşın, 2008, s. 35). Bir başka görüşe göre ise terörizm, “önceden belirlenmiş hedefleri elde etmek için şiddet kullanan, şiddete başvuran bir grubun ya da partinin kullandığı yöntem” olarak tanımlanmaktadır (Caşın, 2008, s. 35). Buradan hareketle, terörizmin tanımına ilişkin farklı yaklaşımlar bulunduğu görülmektedir. RF’nin terörizme bakış açısı ise Kuzey Kafkasya’daki Çeçen direnişi⁹ ile ilişkilendirilebilir.

RF bakımından Çeçen direnişinin önemine ilişkin olarak, konunun “ekonomik, askerî ve ulaştırmaya ilişkin boyutları” bulunduğundan bahsetmek mümkündür. Çeçen direnişinin RF nezdinde ekonomik bakımdan önemi, Çeçenistan’ın başkenti Grozni’nin Kafkasya’da bulunan üç önemli petrol sahasından biri olmasıyla açıklanabilir¹⁰ (Buttanrı, 2004, s. 224). Askerî bakımdan ise, Çeçenistan’ın Kuzey Kafkasya’da bulunan konumu gereği, RF’nin güney sınırını savunmasına ilişkin önem taşıdığı görülebilir. Çeçen direnişinin RF nezdinde ulaştırma bakımından önemine ilişkin olarak ise, Çeçenistan’ın Bakü petrollerini RF’nin Karadeniz’deki limanı Novorossiysk’e taşıyan boru hattı üzerinde bulunduğundan bahsedilebilir (Ayan, 2010, s. 40). Bu durum sebebiyle, Çeçen direnişçilerin boru hattına saldırılar düzenlemesi kolaylaşmaktadır (PBS, 2003). Örneğin, 1990’lı yıllarda erken Bakü

⁹ Bkz.: Moshe Gammer, *Nationalism and History: Rewriting the Chechen National Past. Secession, History and the Social Sciences*. 2002, VUB Brussels University Press. (Der. Bruno Coppieters ve Michel Huysseune). Mart 18, 2011 tarihinde Vrije Universiteit Brussel: <http://poli.vub.ac.be/publi/orderbooks/secession/secession-04.pdf> adresinden alındı.

¹⁰ Kafkasya’daki diğer önemli petrol sahaları Bakü’de ve Kuzey Kafkasya’daki Maykop şehrinde bulunmaktadır (Buttanrı, 2004, s. 224).

petrolünün nakline yönelik Grozni'den geçen boru hattının kullanımı düşünülmüştür (Blandy, 1998). Bu hat ile erken petrolün RF'nin Novorossiysk limanından taşınması öngörülmüştür (Blandy, 1998). Fakat bölgede süren çatışmalar neticesinde bu hattın kullanımında sorunlar yaşanmıştır (PBS, 2003). Bunun sonucunda, RF'nin ekonomik kayıplar ve petrol boru hattının güvenliği bakımından olumsuz etkilenmesi söz konusu olmuştur (Buttanrı, 2004, s. 224).

Ayrıca konuya ilişkin olarak görülmektedir ki, RF'nin Çeçenistan'ın bağımsızlığını tanıması halinde bu durum, RF sınırlarındaki Çeçenistan'la benzer özelliklere sahip 19 cumhuriyetin bağımsızlığına emsal teşkil edebilecektir (Karaca, 2008, s. 60). Bu durumda RF bakımından topraklarının yaklaşık %28'lik kısmını kaybetme tehlikesi doğmuş olacaktır (Karaca, 2008, s. 61). Bunun sonucu olarak, RF'nin sınırları daha kuzeye çekilecek ve Hazar Denizi ile bağlantısı kesilecektir (Karaca, 2008, s. 61). Buradan hareketle, RF Hazar bölgesi enerji kaynaklarındaki payını kaybetme ile karşı karşıya kalabilecektir (Karaca, 2008, s. 61). Tüm bu sebeplerden dolayı, RF'nin Çeçen direnişini uluslararası terörizm olarak ilan ettiğinden bahsetmek mümkündür (Karaca, 2008, s. 61).

Çeçen direnişinin gelişimi bakımından ise, Çeçenistan'ın 1991 yılında RF'den ayrılarak bağımsızlığını ilan ettiğini açıklamasının önemli olduğu görülmektedir (Buttanrı, 2004, s. 224). Bu konuda, Çeçen direnişinin hedefleri arasında, "Çeçenistan'da bulunan Rus askerinin geri çekilmesi" konusunun ön planda olduğu belirtilebilir (Caşın, 2008, s. 491). Akabinde, RF Çeçenistan'ın bağımsızlık ilanını geçersiz kabul etmiştir (Buttanrı, 2004, s. 224). Buna rağmen, 1994 yılına kadar RF'nin Çeçenistan'a yönelik askerî harekâta başvurmamış olduğu gözlemlenmiştir. Bunun sebepleri arasında, "RF'nin eski Sovyet Cumhuriyetlerine müdahale etmesi durumunda, Batı'nın tepkisiyle karşılaşacağına" dair algısı görülebilir (Buttanrı, 2004, s. 224). Fakat ilerleyen yıllarda RF'nin bu konuda "Batı tarafından baskı altına alınacağına dair algısı" zayıflamıştır (Buttanrı, 2004, s. 224). Örneğin, 1990'lı yılların başında ABD'nin RF'ye yönelik ılımlı dış politikasının bu durumun oluşmasında payı olduğu değerlendirilebilir (Nichol ve diğerleri, 2010, s. 24). Akabinde, 1994 yılında RF Çeçenistan'a askerî müdahaleye başlamıştır. Böylelikle, 1996 yılına kadar Çeçenistan'ın bağımsızlık mücadelesi sürmüştür (Demirkıran ve Çiçek, 2009, s. 6).

Diğer taraftan 1990'lı yılların sonunda, Rus askerinin Çeçenistan'dan geri çekilmesi amacıyla, Çeçen direnişinin RF dâhilinde terörist eylemlere başvurduğu belirtilmiştir (Demirkıran ve Çiçek, 2009, s. 6). Bu konuda, 1999 yılında RF'de bazı terör olayları gerçekleşmiş ve RF yönetimi tarafından Çeçen direnişçiler sorumlu

tutulmuştur (Hall ve Grant, 2009, s. 120). Akabinde, dönemin Devlet Başkanı Putin'in terörizmi RF'nin güvenlik gündeminin ilk sırasına koyduğu görülmüştür (Hall ve Grant, 2009, s. 120).

Buna ilişkin olarak, 2002 tarihli Münih Güvenlik Konferansı'nda dönemin Savunma Bakanı Sergey B. İvanov; "Çeçen militanların terörist Usame bin Ladin ile bağlantılı olduğunu ve uluslararası terörist örgütlerden yardım aldığını" belirtmiştir (İvanov, 2002, s. 2). Böylece, terörizmle mücadele konusunda RF'nin 11 Eylül terör saldırısı¹¹ sonrası ABD'nin yürüttüğü politikaya yakın söylemlerde bulunduğu değerlendirilebilir (Haas, 2005). Diğer bir deyişle, RF'nin Kuzey Kafkasya'da "terörle mücadele" adı altında uyguladığı politikalar, 11 Eylül terör saldırısı sonrasında, RF nezdinde "meşruluk" kazanmıştır (Yalçınkaya, 2006, s. 364). Dolayısıyla, RF'nin, Çeçen direnişini terörizm olarak değerlendirerek, "terörizmle mücadele yöntemi olarak" askerî güç kullanımına gerekçe oluşturduğu görülebilir.

Bununla birlikte, 2000'li yıllarda Çeçen direnişinin terör eylemlerine başvurmayı sürdürdüğü görülmüştür. Örneğin, 2002 yılında Moskova'daki bir tiyatro binasına yapılan terör eyleminde Çeçen direnişçiler tarafından 912 kişi rehin alınmıştır (Kydd ve Walter, 2006, s. 68). Bu olaya ilişkin olarak, rehinelere kurtarma operasyonunda ise, 130 kişi hayatını kaybetmiştir (Kydd ve Walter, 2006, s. 68).

Akabinde yaşanan terör olaylarının en fazla ses getirenlerinden biri ise, Beslan baskını olmuştur (Dunlop, 2009). Beslan baskını olarak anılan terör olayı, 1-3 Eylül 2004 tarihlerinde Kuzey Osetya'nın Beslan kasabasındaki bir okula Çeçen direnişçilerin baskın yapmasıyla başlamıştır (Tuathail, 2009). Olayda yaklaşık 1200 kişi rehin alınmıştır (Beşe, 2010, s. 26). Rus güvenlik kuvvetlerinin "tartışmalı operasyonu" neticesinde çıkan çatışmalarda "186'sı çocuk olmak üzere 344 kişi" hayatını kaybetmiştir (Beşe, 2010, s. 26). Bu olayda yaklaşık 700 kişi ise yaralanmıştır (Beşe, 2010, s. 26). Böylece, Beslan baskını Kuzey Kafkasya'yı dünya gündemine taşımıştır (Tuathail, 2009). Bununla beraber, Beslan'daki terör olayında ağır kayıplar verilmesinin sebeplerine ilişkin belirsizlikler giderilememiştir (Dunlop, 2009). Konuya ilişkin olarak dönemin Devlet Başkanı Putin ise, Beslan baskınından "Çeçen terörünü ve uluslararası teröristleri" sorumlu tutmuştur (Tuathail, 2009).

¹¹ Bkz.: Robert S. Litwak, The Imperial Republic After 9/ 11. *Wilson Quarterly*, 2002. Mart 12, 2011 tarihinde Woodrow Wilson International Center for Scholars: <http://www.wilsoncenter.org/topics/pubs/imperial.pdf> adresinden alındı.

RF bakımından Beslan baskınının sonuçlarına ilişkin olarak, bu olay ile birlikte RF'nin, ABD'nin terörizmle mücadele yaklaşımına daha yakınlaştığı görülebilir (Öztürk, 2005, s. 9). Bu konuda, RF'nin askerî bakımdan, ABD'nin terörizme karşı “önleyici savunma hakkını kullanma söylemini” benimsediği görülmektedir (Öztürk, 2005, s. 9). Diğer yandan, Beslan baskını sonrasında dönemin RF Genelkurmay Başkanı Yuri Baluyievski'nin açıklamalarda bulunduğu gözlemlenmiştir (Onay, 2008, s. 243). Baluyievski konuya ilişkin olarak; “RF'nin dünyanın neresinde olursa olsun terör üslerini vurması” yönünde demeçler vermiştir (Onay, 2008, s. 243). Bu demecin, Güney Kafkasya'ya ilişkin boyutları olduğundan bahsedilebilir (Onay, 2008, s. 243). Zira Baluyievski'nin ifadeleri, RF'nin terörizmle bağdaştırdığı Çeçen direnişine Güney Kafkasya devletlerinin destek olmamaları yönünde bir gözdağı olarak ele alınabilir.

ABD bakımından Beslan baskınının sonuçlarına ilişkin olarak, bu terör eyleminin çocukları hedef alması dolayısıyla ABD'de rahatsızlık uyandırdığından söz edilebilir (Öztürk, 2005, s. 7). Bununla birlikte, ABD'nin Beslan baskını sonrasında Çeçen direnişini RF'ye yönelik bir koz olarak görmeye devam ettiğinden bahsedilebilir (Öztürk, 2005, s. 6). Konuya ilişkin olarak, 10 Mayıs 2006 tarihinde Başkan Putin'in yaptığı Halka Sesleniş konuşmasında, Çeçenistan sorununda dış güçlerin tutumuna değindiği görülmektedir (Onay, 2008, s. 238). Bu konuda Putin, “Çeçenistan'ı destekleyen dış güçlerin varlığından” bahsetmiştir (Onay, 2008, s. 238). Bu doğrultuda Putin'in, “ABD'nin Çeçenistan'a olan desteğini” vurguladığını değerlendirmek mümkündür (Onay, 2008, s. 238).

Buna ilaveten, Beslan baskını sonrasında Kuzey Kafkasya dâhilinde terör saldırılarının sürdüğü görülmüştür¹². Bu terör saldırıları, RF kamuoyunda geniş yankı bulmuştur (Onay, 2008, s. 240). Böylece dönemin Devlet Başkanı Putin'in, özerk bölgelerde merkezî otoriteyi güçlendirme politikasına yönelik kamuoyu desteğini sağladığı gözlemlenmiştir (Onay, 2008, s. 241). Böylece, RF dâhilindeki özerk cumhuriyetlere yönelik “Ruslaştırma politikası” hız kazanmıştır (Yalçınkaya, 2006, s. 364). Buradan hareketle, sonuçlarıyla birlikte ele alındığında, RF'nin Beslan baskınıni kendi çıkarlarına yönelik olarak başarılı şekilde kullandığından bahsedilebilir (Öztürk, 2005, s. 6).

¹² Bkz. Kuzey Kafkasya'daki terör olayları. Jamestown Foundation. Fifth anniversary of Nalchik raid marked as instability in Kabardino-Balkaria grows. 19 October 2010. *Eurasia Daily Monitor*. Cilt: 7 Sayı: 188. Temmuz 11, 2011 tarihinde The UN Refugee Agency (UNHCR): <http://www.unhcr.org/refworld/topic,463af2212,49709c792,4cbfdc092,0.html> adresinden alındı.

Buna ilaveten, RF'nin Kuzey Kafkasya'daki ayrılıkçı hareketleri "terörizm" olarak adlandırmasının, Güney Kafkasya politikasına yönelik boyutları mevcuttur. Güney Kafkasya, RF'nin Kuzey Kafkasya bölgesine komşudur. Ayrıca Kuzey ve Güney Kafkasya Müslüman nüfusa sahiptir. Dolayısıyla RF nezdinde, Güney ve Kuzey Kafkasya arasındaki coğrafi, dinî ve kültürel yakınlık sebebiyle, Güney Kafkasya'nın Kuzey Kafkasya'daki "terörist" faaliyetleri desteklemesine fırsat verilmemesinin hedeflendiği gözlemlenebilir. Bu sebeple, RF'nin Güney Kafkasya devletleri içindeki ayrılıkçı faaliyetleri desteklediğinden söz edilebilir. Bu politikanın örnekleri Azerbaycan'da Dağlık Karabağ sorunu, Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya sorunu şeklinde görülebilir. Bununla birlikte, Güney Kafkasya devletlerinin birbirleriyle çatışması da RF'nin çıkarlarına uymaktadır (Berman, 2004, s. 65). Örneğin, Güney Kafkasya'da Azerbaycan ve Ermenistan arasında 1987'de alevlenen Dağlık Karabağ sorunu halen istikrarlı bir çözüme ulaşamamıştır (Azərbaycan Prezidenti, 2011). Bu durum üzerinde, RF'nin bölgeyi istikrarsızlaştırma politikasının etkilerinin bulunduğu değerlendirilebilir (Karaca, 2008, s. 59).

Bu konuda, RF'nin Güney Kafkasya'yı istikrarsızlaştırma politikasını askerî araçlar ile desteklediği görülmektedir. Bu bakımdan, RF imzaladığı ikili savunma anlaşmaları çerçevesinde Ermenistan ile "stratejik ortaklık" geliştirilmiştir (Ministry of Defense of the Republic of Armenia, 2007). İlaveten, RF yayımladığı 2010 tarihli Askerî Doktrin ile "müttefiklerine yönelik askerî güç kullanımını bir tehdit olarak" kabul etmektedir (Military Doctrine of the Russian Federation, 2010). Bu bakımdan, 2010 tarihli Askerî Doktrin'in RF'nin bölgeyi istikrarsızlaştırma politikası ile uyumlu olduğu görülmektedir (Blank S. J., 1994, s. 15).

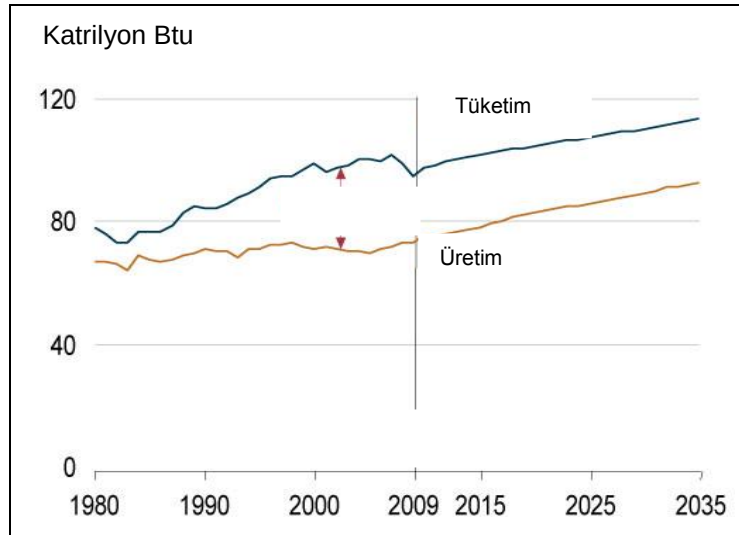
Görüldüğü üzere, RF'nin Güney Kafkasya politikasının unsurları arasında; Yakın Çevre'de hâkimiyetini sürdürme, ABD ve NATO'nun Güney Kafkasya'daki etkinliğini rakip olarak görme, uluslararası politikada saygınlığını sağlamlaştırma konuları görülebilir. Ayrıca RF'nin kendini "dünyanın önde gelen güçlerinden biri" olarak konumlandırması ve bu konumlandırmanın sonucu olarak enerji bölgelerinde etkinliğini arttırma politikası öne çıkmaktadır. Diğer unsurlar arasında ise; bölgesel örgütleri dış politika aracı olarak kullanma ve bölgeyi istikrarsızlaştırma konularının bulunduğu değerlendirilebilir. Buradan hareketle, ABD ve RF'nin Güney Kafkasya politikasına yönelik olarak; enerji kaynakları üzerinde etkinliği arttırma hedefinin ortak olduğu görülmektedir. Bu sebeple, Güney Kafkasya'ya ilişkin ABD ve RF'nin yaklaşımı, enerji politikası ekseninde irdelenmiştir.

c. ABD ve RF'nin Enerji Politikasında Güney Kafkasya'nın Önemi

(1) ABD'nin Enerji Politikasında Güney Kafkasya'nın Önemi

(a) ABD'nin Enerji Talebi

1990'lı yıllarda ABD'nin enerji talebi bakımından, 1990-2000 döneminde toplam enerji üretimi ile tüketimi arasındaki farkın artış gösterdiği görülmektedir (Bkz.: Tablo-1). ABD'nin bu dönem için yıllık toplam enerji üretimi 80 katrilyon Btu seviyesinin altında seyretmiştir (EIA, 2009). Bununla birlikte, ilgili dönemde toplam enerji tüketimi, yıllık yaklaşık 100 katrilyon Btu seviyesine ulaşmıştır (EIA, 2009). Akabinde, 2000-2009 dönemine ilişkin olarak, 2008 verilerine göre ABD toplam enerji üretim ve tüketiminde dünya sıralamasında birinci konumdadır (EIA, 2009). Bununla birlikte, 2009 yılı itibarıyla toplam enerji tüketimi düşüş göstermiştir (EIA, 2009). Fakat toplam enerji üretiminin toplam enerji talebini karşılaması mümkün olmamıştır (EIA, 2009). 2009 sonrası tüketim ve üretim bakımından ise, toplam enerji üretim ve tüketim miktarında artış öngörülmektedir (Bkz.: Tablo-1). Fakat verilerden hareketle, ABD enerji üretiminin, tüketimi mevcut koşullar altında karşılamayacağı değerlendirilmektedir (EIA, 2009).

Tablo-1: ABD'nin Toplam Enerji Üretim ve Tüketimi, 1980-2035 (EIA, 2009).

ABD'nin enerji üretiminin kaynaklara göre dağılımı bakımından ise, fosil kaynaklar en büyük pay sahibidir (EIA, 2010a, s. 6). Örneğin, ABD'nin toplam enerji üretiminin, 1991-2009 döneminde yıllık 50 katrilyon Btu'nun üzerindeki bölümü fosil kaynaklardan sağlanmıştır (EIA, 2010a, s. 6). Aynı dönem itibarıyla, fosil kaynaklar

içinde en fazla kullanılan kaynakların petrol ve doğal gaz olduğu gözlemlenmiştir (EIA, 2010c).

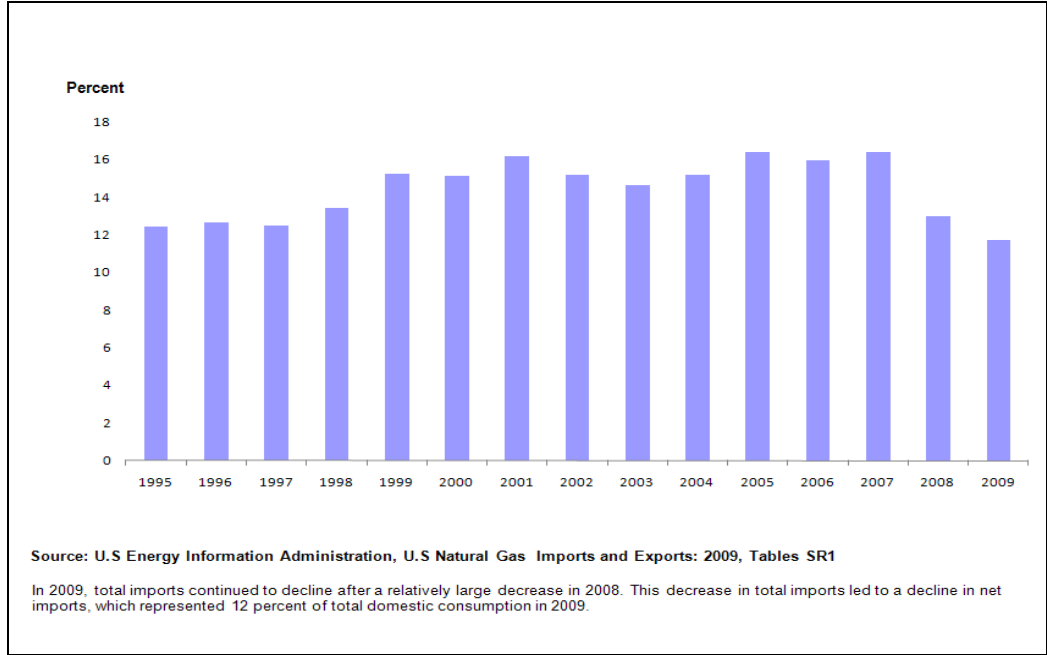
Petrol ve doğal gazın üretim değerleri bakımından 1990'lı yıllarda, 1991 sonrasında doğal gazın üretiminin yükselişe geçtiği, petrolün ise üretiminin düşüş gösterdiği görülmektedir (EIA, 2010a, s. 6). Örneğin, 1990'lı yılların başında petrol üretimi 15 katrilyon Btu seviyesindedir (EIA, 2010a, s. 6). Doğal gaz üretimi ise 15 katrilyon Btu'nun üstündedir (EIA, 2010a, s. 6). 1990'lı yılların sonuna doğru ise, petrol üretiminin 10 katrilyon Btu civarına gerilediği görülmektedir (EIA, 2010a, s. 6). Bunun yanında, doğal gaz üretimi aynı dönemde, 20 katrilyon Btu seviyesine yükselmiştir (EIA, 2010a, s. 6). 2000'li yıllarda ise, petrol ve doğal gaz üretiminin ilk beş yıl düşüş yaşadığı görülmektedir (EIA, 2010a, s. 6). Böylelikle 2005 yılında petrol üretimi 10 katrilyon Btu seviyesinin, doğal gaz üretimi ise 20 katrilyon Btu seviyesinin altına düşmüştür (EIA, 2010a, s. 6). Fakat 2005 yılı sonrasında her iki enerji kaynağının üretiminde yükseliş yaşanmıştır (EIA, 2010a, s. 6). 2009 itibarıyla petrol üretimi, 10 katrilyon Btu seviyesinin; doğal gaz üretimi ise 20 katrilyon Btu seviyesinin üstüne çıkmıştır (EIA, 2010a, s. 6).

Petrol tüketim değerleri bakımından ise, 1990'lı yıllarda petrolün birincil enerji kaynağı olduğu görülmektedir (EIA, 2009). Bu dönemin başında petrol tüketim değerleri 800 trilyon Btu seviyesinin üzerinde seyretmiştir (EIA, 2010a, s. 26). 1999 yılında ise, petrol üretimi 600 trilyon Btu seviyesinin üstüne gerilemiştir (EIA, 2009). Petrol tüketim değeri ise, 2000 yılında 600 trilyon Btu seviyesine gerilemiştir (EIA, 2010a, s. 26). Bununla beraber, müteakip dört yıl boyunca petrol tüketiminde artış olmuştur. 2004 yılı verilerine göre 800 trilyon Btu petrol tüketimi sağlanmıştır (EIA, 2010a, s. 26). 2009 itibarıyla ABD'nin enerji tüketiminin dağılımına göre ise, petrol 35 katrilyon Btu ile birinci sıradadır (EIA, 2009). 2010 itibarıyla ise, toplam enerji tüketiminde petrolün payının %37 oranıyla başat konumunu koruduğu görülmektedir (EIA, 2010c).

Diğer yandan doğal gaz tüketim değerleri bakımından, 1990-1999 döneminde doğal gaz tüketimi sabit şekilde seyretmiştir (EIA, 2009). Böylelikle doğal gaz tüketimi, 1991-1999 döneminde 200 trilyon Btu seviyesinin altında tespit edilmiştir (EIA, 2009). Ayrıca, 1995-1999 döneminde doğal gazın tüketimdeki payı, %12'den %14'ün üstüne çıkmıştır (Bkz.: Tablo-2). 2000'li yıllarda ise, doğal gazın tüketimdeki payı, 2001 yılında %16 seviyesine yükselmiştir (EIA, 2010b). 2007 verileriyle ABD'nin doğal gaz tüketimi ise, %23 oranıyla dünya sıralamasında birinci konumda olmuştur (Ediger, 2007). 2009 yılında ise doğal gazın tüketimdeki payı, 1995 yılı

TASNİF DIŞI

değerlerinin altına düşmüştür (EIA, 2010b). Tablo-2’de görüldüğü üzere, 2009 yılında doğal gazın tüketimdeki payı %12’nin altına gerilemiştir (EIA, 2010b). Söz konusu yıl itibarıyla ABD’nin enerji tüketiminin dağılımına göre, 23 katrilyon Btu ile doğal gaz ikinci sırada gelmektedir (EIA, 2009). 2010 itibarıyla doğal gaz tüketimi ise, %22 oranıyla toplam enerji tüketiminde ikinci sırayı korumaktadır (EIA, 2010c).

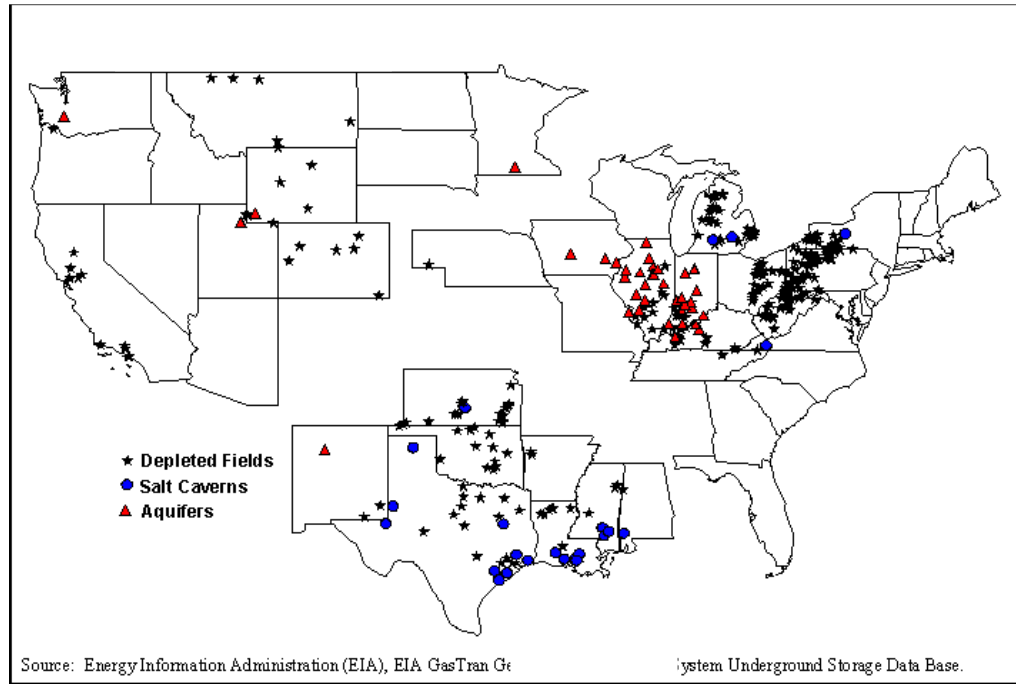

Tablo-2: ABD’nin Doğal Gaz Tüketiminde Dışalımın Payı,1995-2009 (EIA, 2010a).

Bununla birlikte, ABD’nin enerji piyasasında LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) yükselen bir değer olarak öne çıkmaktadır (EIA Office of Oil and Gas, 2006). Örneğin, ABD’nin doğal gaz dışalımına ilişkin 2003-2008 döneminde, denizaşırı ülkelerden doğal gaz alımında LNG tercih edilmiştir (EIA, 2009). 2009 yılı verilerine göre ise, Kanada ABD’nin en büyük doğal gaz tedarikçisi konumundadır (EIA, 2009). Kanada’dan alınan doğal gaz miktarı, ABD’nin boru hatları aracılığıyla doğal gaz alımının %99’unu oluşturmaktadır (EIA, 2009). ABD’nin en büyük LNG tedarikçisi ise, Trinidad ve Tobago olmaktadır (EIA, 2009). Mısır, ABD’nin 2009 yılı LNG dışalımında ikinci sıradadır (EIA, 2009). ABD’nin doğal gaz dışsatımında ilk sıraları Japonya ve Meksika almaktadır (EIA, 2009). ABD’nin LNG dışsatımının %92’si Japonya’ya yapılmaktadır (EIA, 2009). Buna ilaveten, 2003-2008 döneminde ABD’nin doğal gaz talebinin 1% ila %3’lük payı LNG ile karşılanmıştır (EIA, 2009).

Buna ilaveten, ABD dâhilinde 400’e yakın LNG depolama tesisi faaliyettedir (EIA, 2004). 2006 itibarıyla, bu tesislerde 3084 milyar m³ depolama kapasitesi bulunmaktadır (EIA, 2004). Bu kapasitenin onaylanan yeni projelerle 164 milyar m³

daha arttırılması planlanmıştır (Schumacher, 2010). Harita-2’de görüldüğü üzere, depolama yapılan bölgeler, “yeraltındaki tuz oyukları, tarıma elverişsiz araziler ve yeraltı suyunu taşıyan geçirimli katmanlar” olarak sıralanabilir (EIA, 2004). 2009 itibarıyla, ABD’nin günlük toplam doğal gaz tüketimi ise, 62,6 milyar m³ seviyesindedir (EIA, 2009). Buradan hareketle, ABD’nin mevcut LNG depolama kapasitesinin 50 günlük tüketiminin üzerinde olduğu görülmektedir (EIA, 2009). Böylece, ABD’nin dünya enerji piyasalarında değer kazanması öngörülen doğal gaza ilişkin rezerv geliştirme politikası izlemiş olduğu görülmektedir.

Harita-2: ABD’nin Doğal Gaz Depolama Kapasitesi (EIA, 2004).

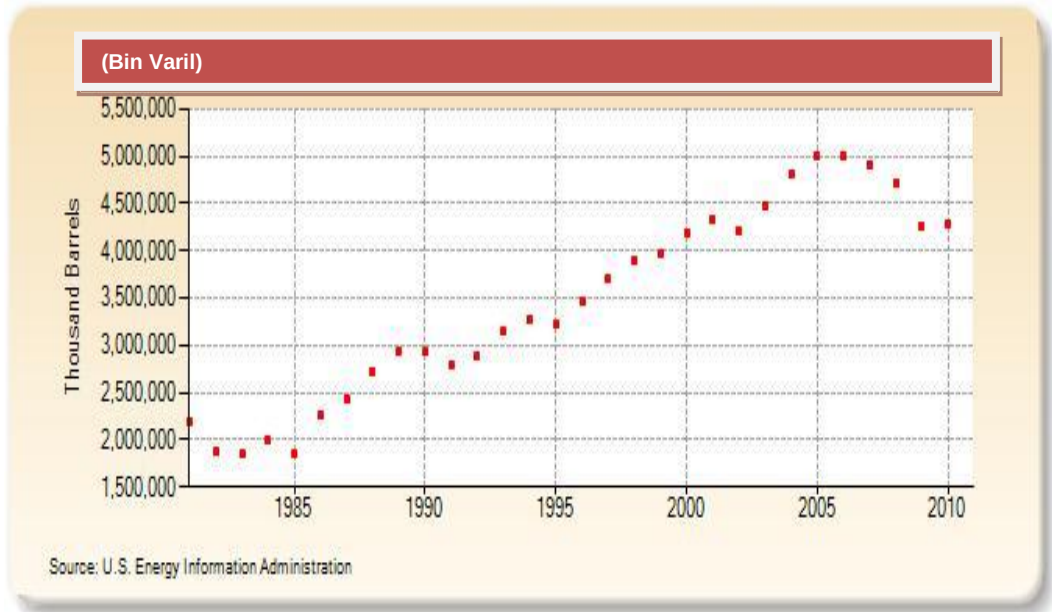
Kanıtlanmış petrol ve doğal gaz rezervi bakımından ise, 31 Aralık 2008 itibarıyla, ABD’nin kanıtlanmış petrol rezerv miktarı 20,682 milyon varil (yaklaşık 4 katrilyon Btu) olarak görülmektedir (EIA, 2009). 2009 yılı kanıtlanmış petrol rezervi ise, yaklaşık 6 katrilyon Btu (30,9 milyar varil) seviyesinde belirtilmiştir (BP, 2011a). Böylece ABD 2009 yılı itibarıyla, kanıtlanmış petrol rezervi bakımından dünya sıralamasında on ikinci sıradadır (EIA, 2009). 2010 yılı kanıtlanmış petrol rezervi miktarı ise, “2009 verileri ile aynıdır” (BP, 2011a). Böylelikle 2010 itibarıyla, ABD dünya kanıtlanmış petrol rezervinin %2,2’lik kısmını elinde bulundurmaktadır (BP, 2011a).

Kanıtlanmış doğal gaz rezervi bakımından ise, 2009 verileriyle 7,7 trilyon m³ seviyesinde kaydedilmiştir (BP, 2011a). Böylece 2009 yılı itibarıyla, ABD dünya

sıralamasında beşinci sırada olmuştur (EIA, 2009). 2010 yılında ise, ABD'nin kanıtlanmış doğal gaz rezervi 2009 yılındaki seviyesini korumuştur (BP, 2011a, s. 20). Böylelikle 2010 itibarıyla, ABD'nin dünya kanıtlanmış doğal gaz rezervinin %4,1'lik kısmını elinde bulundurduğu görülmektedir (BP, 2011a, s. 20).

(b) ABD'nin Enerji Stratejisi

1990'lı yıllarda ABD'nin enerji stratejisi bakımından, Temmuz 1997 tarihinde, dönemin ABD Dışişleri Bakanlığı üst düzey yetkilisi Strobe Talbott, ABD'nin Hazar bölgesine yaklaşımını "stratejik bakımdan yaşamsal" olarak değerlendirmiştir (Nation, 2007, s. 10). 1998-2010 dönemine ilişkin, ABD'nin dışalımında Azerbaycan ham petrolünün payını gösteren tablo EK-A'da bulunmaktadır. Tabloya göre, 1998-2010 döneminde Azerbaycan'dan alınan petrolün miktarı en yüksek seviyeye 2009 yılında ulaşmıştır (EIA, 2010b). Söz konusu yılda ABD'nin dışalımında Azerbaycan petrolünün miktarı ise, günlük yaklaşık 20 milyar Btu'nun (80,000 varil) altındadır (EIA, 2010b). ABD'nin ham petrol ve petrol ürünlerindeki toplam dışalımını Tablo-3'te görülmektedir. Bu tablo dikkate alındığında, Azerbaycan kaynaklı ham petrolün ABD dışalımında belirleyici bir miktar olmadığı belirtilebilir (EIA, 2010b).

Tablo-3: ABD'nin Ham Petrol ve Petrol Ürünlerinde Dışalımın Payı, 1985-2010 (EIA, 2010b).

2000'li yıllarda ABD'nin enerji stratejisi bakımından ise, 2000 tarihli güvenlik strateji belgesinde enerji güvenliğine değinildiği gözlemlenmektedir. Belgede, ABD'nin enerji stratejisi dâhilinde petrol ve doğal gazın payının düşürülmesine yönelik enerji projeleri olduğu görülmektedir. Örneğin, 2000 tarihli güvenlik strateji

belgesine göre, enerji verimliliği ve temiz yakıtlar ABD'nin enerji güvenliği bakımından "kritik ögeler" olarak kabul edilmiştir (The White House, 2000, s. 30). Kullanılan enerji kaynaklarının, fosil kaynaklardan "temiz kaynaklara çevrilmesi için teknoloji geliştirilmesi" üzerinde durulmuştur (The White House, 2000, s. 30).

Ardından, Mayıs 2001 tarihinde Ulusal Enerji Raporu Başkan George W. Bush'a sunulmuştur (National Energy Policy, 2001). Bu belgede müstakil bir başlık altında Hazar bölgesinin enerji görünümü incelenmiştir (National Energy Policy, 2001, s. 138). Ulusal Enerji Raporu'na göre, "Hazar bölgesinden petrol dışsatımı birkaç yıl içinde günlük milyonlarca varil petrol seviyesine ulaşabilir. Bu bölgedeki petrol üretiminin artması ise, bölge ekonomilerinin yararına olacaktır" (Nichol, 2009, s. 2). ABD bakımından daha da önemli olan, "bu bölgeden çıkartılan petrol miktarının artmasının, dünya petrol arzındaki olası kesintileri hafifletebilecek" olmasıdır (Nichol, 2009, s. 2). Dünya petrol piyasasında istikrarın sağlanabilmesi için, dolaşımdaki petrol miktarının artması önemli bir unsurdur (Gupta, 2008, s. 1209). Bu durumun sağlanmasında "OPEC ülkelerinin petrol üretimine ek olarak, Hazar bölgesi ve RF gibi enerji zengini bölgelerden de petrol nakline" ihtiyaç vardır (Gupta, 2008, s. 1209). Buradan hareketle, Talbott'un 1997'de yapmış olduğu değerlendirmenin, 2000'li yıllar itibarıyla ABD'nin bölgeye bakış açısını yansıtmaya devam ettiğinden söz edilebilir (Nation, 2007, s. 10).

ABD'nin enerji stratejisine ilişkin olarak Mayıs 2007 tarihinde, CNA (Center for Naval Analyses) düşünce kuruluşunun Askerî Danışmanlar Kurulu tarafından Ulusal Güvenlik ve İklim Değişikliği Tehdidi raporu yayımlanmıştır (Munroe, 2009). Raporda, küresel iklim değişikliğinin "yeni ve güç bir ulusal güvenlik meselesi" olduğundan bahsedilmektedir (CNA, 2007, s. 3). İklim değişikliğinin ulusal ve uluslararası güvenlik ortamı bakımından yeni ve olumsuz etkiler taşıdığı belirtilmiştir (CNA, 2007, s. 5). Örneğin, "olası çatışma bölgelerinin (volatile regions) küresel iklim değişikliğinin sonuçlarından daha şiddetli şekilde etkilenmesi" mümkündür (CNA, 2007, s. 5). İklim değişikliğinin olumsuz etkilerini en aza indirmek için ise, "yerli ve temiz enerjiye" ağırlık verilmesi önerisinde bulunulmuştur (CNA, 2007, s. 5).

Mayıs 2009 tarihinde ise, CNA bünyesindeki Askerî Danışmanlar Kurulu tarafından enerji ile ilgili bir başka rapor hazırlanmıştır. Bu rapor Amerika'nın Savunmasını Güçlendirme: Enerji ve Ulusal Güvenliğe Yönelik Riskler başlığını taşımaktadır (Munroe, 2009). Rapora göre, ABD'nin enerji görünümü ulusal güvenliğe yönelik "ciddi ve acil müdahale gerektiren bir tehdit" durumundadır (CNA, 2009, s. 1). Bu tehdidin ögelerinden biri, askerî birliklerin enerjiye ihtiyaç duymasısıdır

(CNA, 2009, s. 7). Tehdidin diğer ögesi ise ekonomik olarak değerlendirilmiştir. Konuya ilişkin olarak, enerjideki tüketimin fazlalığının, gereken alanlara yatırım yapmanın önünde engel teşkil ettiği belirtilmiştir (CNA, 2009, s. 11).

ABD Enerji Bakanlığı 2009 Yılına İlişkin Stratejik Petrol Rezervi Raporu’nu yayımlamıştır (U.S. Department of Energy, 2009). Rapora göre, ABD’nin stratejik ham petrol rezervi 31 Aralık 2009 itibarıyla yaklaşık 145 trilyon Btu (726,6 milyon varil) olarak tespit edilmiştir (U.S. Department of Energy, 2009, s. 1). Bu miktar, ABD’nin 2009 yılı verilerine göre, “75 günlük net petrol dışalımına” eşittir (U.S. Department of Energy, 2009, s. 1). 2010 verileriyle ABD’nin petrol tüketimi ise günlük 19 milyon varil (yaklaşık 3,5 trilyon Btu) seviyesinin üstüne çıkmıştır (EIA, 2009). Buradan hareketle, 2010 verileriyle ABD’nin stratejik petrol rezervi, yaklaşık 36 günlük tüketimini karşılayacak seviyededir (EIA, 2009).

Ayrıca 2009 yılı itibarıyla, ABD’nin petrol tüketiminde dışalımın payı ise, %51 seviyesindedir (EIA, 2009). Konuya ilişkin olarak, 2010 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi’ne göre, ABD enerji politikası “petrol dışalımına olan bağımlılığı azaltmak için, yeni enerji kaynaklarının geliştirilmesine yönelecektir” (The White House, 2010, s. 2). Bununla birlikte, iç güvenliğin sağlanmasına ilişkin bölümde enerji güvenliğine değinilmiştir. Bu bölümde, “enerji verimliliğinin artırılması” üzerinde durulmuştur (The White House, 2010, s. 2).

Buna ilaveten, 27 Temmuz 2010 tarihinde ABD Enerji Bakan Yardımcısı Daniel Poneman Washington’da gerçekleştirilen Beyaz Saray Enerji Güvenliği Paydaşları Toplantısı (White House Energy Security Stakeholders Forum) çerçevesinde bir konuşma yapmıştır (Poneman, 2010). Konuşmasında Poneman, “ABD’nin güvenlik ve refahının doğrudan enerjiye bağlı olduğunu” dile getirmiştir (Poneman, 2010). Poneman, bu nedenle “ABD’nin fosil yakıtlara olan bağımlılığının kırılması gerektiğinin önemini” vurgulamıştır (Poneman, 2010). Böylece enerji politikasında temiz enerjiye yer verilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir (Poneman, 2010). Böylelikle “enerji güvenliği, sağlıklı çevre ve daha sağlam bir ekonomik yapının oluşturulabileceği” üzerinde durmuştur (Poneman, 2010).

30 Mart 2011 tarihinde ise, Başkan Obama Georgetown Üniversitesi’nde enerji güvenliği konulu bir konuşma yapmıştır (Obama, 2011). Başkan Obama konuşmasında 2010 yılı enerji görünümüne ilişkin olarak, “ABD’nin petroldeki dışalımının yarattığı bağımlılığa” değinmiştir. Obama’nın konuşmasını, bu bağımlılığın enerji güvenliği bakımından zayıflık oluşturduğu şeklinde yorumlamak

mümkündür (Obama, 2011, s. 39). Bu konuya ilişkin olarak ABD, 2010 yılında yerli petrol üretimini arttırmıştır (Obama, 2011, s. 3). Böylece, 2010 yılında ABD “son yedi yılın en yüksek petrol üretim seviyesini” yakalamıştır (Obama, 2011, s. 3). Petrol üretiminin artması yönünde, ABD “açık denizde sondaj (offshore drilling) çalışmalarını” desteklemektedir (Obama, 2011).

Başkan Obama, petrol üretiminin artmasının yanında enerji verimliliği konusuna da değinmiştir. Bu konuda, 2010 yılında enerji verimliliğine yönelik yeni düzenlemeler uygulamaya konmuştur (Obama, 2011, s. 3). Yeni düzenlemeler sonucunda yaklaşık 360 trilyon Btu (1,8 milyar varil) petrol tasarrufu gerçekleştirilmesi öngörülmektedir (Obama, 2011, s. 3). Bunun yanında, ABD “petrole olan bağımlılığı düşürmek için, doğal gaz ve organik yakıtlara (biofuels) ilişkin üretimi de arttırmaktadır” (Obama, 2011, s. 3). Bu gelişmeler, ABD’nin enerji politikalarında petrol ve doğal gaz dışalımının etkinliğinin azaltılmasına yönelik bir farkındalığa işaret etmektedir. Doğal gaz, petrole oranla daha çevreci bir enerji kaynağıdır (Kenderdine, 2009, s. 275). Bu sebeple, doğal gaz ABD’nin enerji politikasında yükselen bir değer olarak yorumlanabilir.

Bununla beraber, ABD’nin enerji politikasına ilişkin olarak, “müttefiki olan NATO, OECD¹³ ve AB’nin enerji çeşitliliğini arttırmanın” bir unsur olduğuna değinilebilir (Kenderdine, 2009, s. 275). Ayrıca ABD’nin, “RF’nin Avrupa ve Asya’daki baskın etkinliğini kırmaya yönelik politikalar izlediği” görülebilir (Kenderdine, 2009, s. 275). RF’nin baskın etkisinin azaltılmasının, “bu bölgelerde ABD’nin *yumuşak güç*¹⁴ faaliyetlerini arttırmasına zemin hazırlayacağı” öngörülebilir (Kenderdine, 2009, s. 276). Buradan hareketle, ABD’nin enerji şirketlerini yumuşak güç araçlarından biri olarak değerlendirdiği yorumlanabilir. Böylelikle, ABD’nin enerji politikasının, enerji şirketlerini yurtiçinde olduğu kadar RF’nin Yakın Çevresinde de faaliyet göstermeleri yönünde desteklediği değerlendirilebilir.

Konuyla ilişkin olarak, ABD Dışişleri Bakanlığı bilgilerine göre, “ABD, Amerikan şirketlerinin Azerbaycan’da yatırım yapmasını desteklemektedir” (U.S. Department of State, 2010a). Ayrıca, “Amerikan şirketlerinin Azerbaycan’da açık denizde sondaj çalışmaları yürüttüğüne” değinilmiştir (U.S. Department of State, 2010a). Buna

¹³ Bkz.: OECD. Nisan 08, 2011 tarihinde Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD): http://www.oecd.org/pages/0,3417,en_36734052_36734103_1_1_1_1_1,00.html adresinden alındı.

¹⁴ Bkz.: Haluk Özdemir, Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2008. Cilt: 63 Sayı: 3, s. 113-144. Nisan 08, 2011 tarihinde Ankara Üniversitesi SBF Dergisi: <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/63/3/7-Ozdemir-Haluk.pdf> adresinden alındı.

ilişkin olarak, 2009 yılı itibarıyla Azerbaycan'da bazı Amerikan şirketlerinin faaliyet yürüttüğü görülebilir (Tahminciler, 2009, s. C-1). Bu şirketler arasında; Amerada Hess, Chevron Texaco, ConocoPhillips, ExxonMobil, Pennzoil ve Unocal petrol şirketleri sayılabilir (Tahminciler, 2009, s. C-1). Ayrıca, Güney Kafkasya bölgesinin en büyük ham petrol nakil hattı olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) projesinde ABD şirketlerinin de payı bulunmaktadır (IEA, 2008, s. 9).

Görüldüğü üzere, ABD'nin 1990'lı yıllarda Hazar bölgesine yaklaşımı "stratejik bakımdan yaşamsal" olarak kabul edilmiştir (Nation, 2007, s. 10). Bununla birlikte, bu dönemde, Güney Kafkasya kaynaklı petrolün ABD petrol dışalımında payı çok küçük olmuştur (Bkz.: EK-A). 2000'li yıllarda ise, bölgeden ham petrol alımı artmıştır. Buna rağmen örneğin, Azerbaycan kaynaklı petrol miktarı, ABD'nin toplam petrol dışalımında önemli bir seviyeye ulaşmamıştır (Bkz.: Tablo-3). Ayrıca Güney Kafkasya bölgesinin en büyük ham petrol nakil hattı olan BTC projesinde Amerikan şirketlerinin toplam payı %10'un biraz üstündedir (IEA, 2008, s. 9). Dolayısıyla, ABD'nin enerji politikasında Güney Kafkasya'nın öneminin enerji güvenliği boyutunun yanında, jeostratejik boyutu olduğu da değerlendirilebilir (İşeri, 2009). Buradan hareketle, ABD'nin enerji politikasında Güney Kafkasya'nın öneminin, Hazar bölgesinin jeostratejik konumu ile bağlantılı olduğundan bahsedilebilir (İşeri, 2009).

(2) RF'nin Enerji Politikasında Güney Kafkasya'nın Önemi

(a) RF'nin Enerji Talebi

1990'lı yıllarda RF'nin toplam enerji üretim ve tüketim dengesi incelendiğinde, 1992-1997 döneminde toplam enerji üretiminin düşüş gösterdiği görülmektedir (EIA, 2010ç). 1992 yılında toplam enerji üretimi 48 katrilyon Btu seviyesinde olmuştur (EIA, 2010ç). Bununla birlikte, 1997 yılında toplam enerji üretimi 40 katrilyon Btu seviyesine gerilemiştir (EIA, 2010ç). 1992-1999 döneminde toplam enerji üretimi yıllık 50 katrilyon Btu seviyesinin altında seyretmiştir (EIA, 2010ç). 1990'lı yıllarda RF'nin toplam enerji tüketimi bakımından ise, 1992-1997 döneminde sürekli düşüş yaşandığı görülmektedir (EIA, 2010ç). Örneğin, 1992 yılı toplam enerji tüketimi 34 katrilyon Btu seviyesinin üstünde olmuştur (EIA, 2010ç). Fakat 1997 yılı toplam enerji tüketimi 25 katrilyon seviyesine gerilemiştir (EIA, 2010ç). 1997-1999 döneminde ise toplam enerji tüketimi yükselmekle beraber, yıllık 30 katrilyon Btu seviyesini aşamamıştır (EIA, 2010ç). Böylece, 1990'lı yıllarda RF'nin toplam enerji üretiminin tüketimin üstünde seyrettiği gözlemlenmektedir.

2000'li yıllarda RF'nin toplam enerji üretim ve tüketim dengesi incelendiğinde ise, 2000-2008 döneminde toplam enerji üretiminde sürekli artış gözlemlenmiştir (EIA, 2010ç). 2000 yılında toplam enerji üretimi yaklaşık 43 katrilyon Btu seviyesinde gerçekleşmiştir (EIA, 2010ç). 2008 yılında ise bu miktar, 54 katrilyon Btu seviyesinin üstüne çıkmıştır (EIA, 2010ç). Toplam enerji tüketimi bakımından ise, 2000-2008 döneminde 25 katrilyon Btu seviyesinden başlayarak yükselme eğiliminde olmuştur (EIA, 2010ç). 2008 yılı verilerine göre, RF'nin toplam enerji tüketimi 30 katrilyon Btu seviyesinin üstüne çıkmıştır (EIA, 2010ç). Böylelikle, 2000'li yıllarda RF'nin toplam enerji tüketiminin artış gösterdiği, fakat üretimin tüketimin üstünde gerçekleştiğini değerlendirmek mümkündür. Böylelikle 2008 verilerine göre RF, toplam enerji üretim ve tüketimi bakımından dünya sıralamasında üçüncü konumdadır (EIA, 2010ç).

RF'nin enerji üretiminin dağılımına ilişkin olarak, petrol üretimi bakımından dünyada önde gelen ülkelerden biri olduğu değerlendirilebilir (Henderson, 2010). Bu konuda 1999-2009 döneminde, RF'nin petrol üretimi artarak devam etmiştir (BP, 2010, s. 8). Örneğin, 2007 yılında günlük 2 trilyon Btu civarında olan (9,978 bin varil) olan üretim değerleri, 2008 yılında küçük bir artışla günlük yaklaşık 2 trilyon Btu (9888 bin varil) seviyesine çıkmıştır (BP, 2010, s. 8). 2009 yılında ise günlük iki trilyon Btu (10 milyon varil) seviyesinin üstüne çıkmıştır (BP, 2010, s. 8). Bu değerler ile 2009 yılında, dünya toplam petrol üretiminin %12,9'luk payına sahip olmuştur (BP, 2010, s. 8). Böylece 2009 verilerine göre, RF ham petrol üretimi bakımından dünya sıralamasında ilk sırada bulunmaktadır (EIA, 2010ç).

Diğer yandan, RF'nin enerjideki gücünün diğer unsurunun doğal gazla ilişkin olduğu belirtilebilir (EIA, 2010ç). Bu konuda, Gazprom şirketi RF'nin doğal gaz alanında uzmanlaşmış büyük bir enerji şirketidir (Gazprom, 2011b). RF'nin doğal gaz üretim miktarları bakımından, 2003-2005 döneminde Gazprom'un toplam üretimine bakıldığında değerlerin yükselişte olduğu görülmektedir (Gazprom, 2011b). Gazprom'un yıllara göre toplam doğal gaz üretimi Tablo-4'te görülmektedir. Buna göre, 2007 yılında üretimdeki azalma, sonraki yıllarda yerini artışa bırakmıştır (Gazprom, 2011b). 2009 yılında, Gazprom 461,5 milyar m³ doğal gaz üretiminde bulunmuştur (Gazprom, 2011b). Buna ilaveten, 2009 itibarıyla, RF'nin toplam doğal gaz arzında Gazprom'un payı %80 olarak tespit edilmiştir (Gazprom, 2011b). Doğal gaz üretimine ilişkin olarak 2009 yılı verilerine göre RF, 527 milyar m³ ile dünya toplam üretiminin %17,6'lık kısmını karşılamıştır (BP, 2010, s. 22). 2010 verilerine göre ise, RF doğal gaz üretimi bakımından dünya sıralamasında ikinci konumda

bulunmaktadır (EIA, 2010ç). Gazprom'un 2020 yılına kadarki üretim hedefi ise, 650 ila 670 milyar m³ olarak öngörülmektedir (Gazprom, 2011b).

Gazprom'un Toplam Doğal Gaz Üretimi	
Miktar	Yıl
547,6 milyar m ³	2003
552,5 milyar m ³	2004
555,0 milyar m ³	2005
556,0 milyar m ³	2006
548,6 milyar m ³	2007
549,7 milyar m ³	2008
461,5 milyar m ³	2009

Tablo-4: Gazprom'un Toplam Doğal Gaz Üretimi (Gazprom, 2011b).

Bununla birlikte RF'nin petrol tüketimi bakımından, 1992-1998 döneminde sürekli düşüş gözlemlenmiştir (EIA, 2010ç). 1998 verilerine göre, günlük petrol tüketimi yaklaşık 500 milyar Btu (2,5 milyon varil) seviyesinin altına gerilemiştir (EIA, 2010ç). Bu miktar 1998-2006 döneminde artış göstermiştir. Fakat 1996-2009 döneminde RF'nin petrol tüketimi günlük yaklaşık 750 milyar Btu (3 milyon varil) seviyesinin altında seyretmiştir (EIA, 2010ç). RF'nin 2009 yılına ilişkin petrol tüketimi ise, günlük yaklaşık 600 milyar Btu (2,665 bin varil) seviyesindedir (BP, 2010, s.11). Böylece 2009 itibarıyla RF, dünya toplam petrol tüketiminde %3,2'lik paya sahip olmuştur (BP, 2010, s.11). Bu verilerden hareketle, 2009 itibarıyla RF petrol tüketimi bakımından dünya sıralamasında beşinci sırada bulunmaktadır (EIA, 2010ç).

RF'nin doğal gaz tüketimine ilişkin olarak ise, 1992-1997 döneminde tüketim değerlerinde düşüş gözlemlenmiştir (EIA, 2010ç). Bununla birlikte, 2000'li yıllarda doğal gaz tüketiminin artış gösterdiğinden bahsedilebilir (EIA, 2010ç). Örneğin, 2000 yılında doğal gaz tüketimi 354 milyar m³ seviyesinde iken, 2008 yılı itibarıyla 416 m³ seviyesine ulaşmıştır (BP, 2011a, s. 23). Akabinde 2009 yılı itibarıyla, RF'nin 389,7 milyar m³ doğal gaz tüketimi olmuştur (BP, 2011a, s. 23). 2010 yılı verilerine göre ise, RF'nin doğal gaz tüketimi 414 milyar m³ seviyesinin üstünde kaydedilmiştir (BP, 2011a, s. 23). Bu miktar, dünya toplam doğal gaz tüketiminin %13'lük kısmına eşittir (BP, 2011a, s. 23).

TASNİF DIŞI

Diğer yandan RF'nin petrol dışsatımının dağılımına göre, 2009 yılı itibarıyla % 81'lik pay "Avrupa ve Avrasya"ya; % 12'lik pay "Asya"ya; %6'lık pay Kuzey ve Güney Amerika'ya; %0,7'lik pay Afrika'ya ve %0,3'lük pay Okyanusya (Avustralya ve Yeni Zelanda)'ya gerçekleştirilmiştir (Marcon International Inc., 2010). Aynı yıl itibarıyla RF'nin toplam ham petrol dışsatımında ABD'nin payı %5 olmuştur (Marcon International Inc., 2010). Bunu takiben Aralık 2010 itibarıyla ise RF, ABD'nin ham petrol dışalımında günlük yaklaşık 40 milyar Btu (158 bin varil) petrol seviyesindedir (EIA, 2010b). Bu verilere göre, RF 2010 sonu itibarıyla ABD'nin ham petrole yönelik dışalımında on üçüncü sıradadır (EIA, 2010b). Ayrıca RF, ABD'nin aynı döneme ilişkin toplam petrol dışalımında yaklaşık 90 milyar Btu (514 bin varil) seviyesi ile yedinci sıradadır (EIA, 2010b).

Buna ilaveten, RF'nin doğal gaz dışsatımının dağılımına göre 2009 yılı itibarıyla, BDT ülkeleri arasında doğal gaz alımı bakımından ilk iki sırayı sırasıyla Ukrayna ve Belarus almaktadır (Gazprom, 2009). 2009 yılında, bu iki ülkenin Gazprom aracılığıyla gerçekleştirdiği toplam doğal gaz alımı 55,4 milyar m³ olmuştur (Gazprom, 2009). BDT dışındaki ülkelerden doğal gaz alımında ilk iki sırayı ise Almanya ve Türkiye almaktadır. Almanya ve Türkiye'nin aynı yıl itibarıyla toplam doğal gaz alımı ise 53,5 milyar m³'tür (Gazprom, 2009). Buradan hareketle, BDT'ye dâhil olan Ukrayna ve Belarus'un toplam doğal gaz alım miktarı ile Almanya ve Türkiye'nin toplam alım miktarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Buna rağmen, Gazprom'un gelir tablosunda BDT ve Baltık ülkelerinin payının, BDT dışındaki ülkelerden elde edilen gelirin payına göre daha düşük olduğu görülmektedir. 2009 yılına ilişkin Gazprom'un doğal gaz gelirleri Tablo-5'te bulunmaktadır.

Gazprom'un Doğal Gaz Gelirleri, 2009	
RF	% 54,36
BDT Dışındaki Ülkeler	% 31,63
BDT	%13,10
Baltık Ülkeleri	% 0,91

Tablo-5: Gazprom'un Doğal Gaz Gelirlerinin Dağılımı, 2009 (Gazprom, 2009).

Bu durum, Gazprom'un fiyatlandırma politikasıyla ilişkilidir (Gazprom, 2009). Örneğin, 2009 yılı için Gazprom'un belirlediği fiyatlarda, "Batı Avrupa"ya sağlanan doğal gazın fiyatının, RF'nin tüketicisine sağlanan fiyatın 3,8 katı daha yüksek olduğu belirtilmiştir (Gazprom, 2009). Bu fiyat, BDT ve Baltık ülkeleri için RF'nin

tüketici fiyatının üç katı olarak belirlenmiştir (Gazprom, 2009). Gazprom'un bu fiyatlandırma politikası ile RF ekonomisine katkıda bulunurken, yerli doğal gaz tüketicisinin de yararını gözettiği değerlendirilebilir.

Rafineri kapasitesi bakımından ise, RF'nin yaklaşık 40 petrol rafinerisi bulunduğu görülmektedir (Marcon International Inc., 2010). Bu rafinerilerin toplam ham petrol işleme kapasitesi günlük yaklaşık 1 trilyon Btu (5,4 milyon varil) seviyesindedir (Marcon International Inc., 2010). RF'nin petrol rafinerileri bakımından en etkin şirket ise Rosneft petrol şirketi olmaktadır (Marcon International Inc., 2010). Rosneft'in ham petrol işleme kapasitesi, günlük yaklaşık 200 milyar Btu (1,3 milyon varil) seviyesindedir (Marcon International Inc., 2010). Ayrıca Rosneft, RF'nin en büyük petrol rafinerisi olan Angarsk rafinerisini işletmektedir (Marcon International Inc., 2010).

RF'nin enerji politikasında rol oynayan enerji şirketlerinden bir başkası, ülkenin en büyük petrol şirketi olan OAO Lukoil Petrol Şirketi'dir (Lukoil, 2010a). Lukoil, küresel petrol rezervlerinin %1'lik kısmına, dünya petrol üretiminin ise %2,4'lük kısmına sahiptir (Lukoil, 2010a). Lukoil RF'nin enerji sektörünün "petrol bakımından önderidir" (Lukoil, 2010a). 2010 yılında, RF'nin toplam petrol üretiminin %18,6'sı ve toplam işlenmiş petrolün (refined oil) %18,9'u Lukoil tarafından gerçekleştirilmiştir (Lukoil, 2010a). Böylece, 2010 yılında Lukoil'in kanıtlanmış petrol rezervi yaklaşık 2,7 katrilyon Btu (13,696 milyon varil) ham petrol ve yaklaşık 770 milyar m³ (22,850 bcf¹⁵) doğal gaz seviyesine ulaşmıştır (Lukoil, 2010a).

Buna ilaveten 2009 yılı itibarıyla, Lukoil kanıtlanmış hidrokarbon rezervi bakımından özel petrol ve doğal gaz şirketleri arasında ExxonMobil ve BP'nin ardından üçüncü sıradadır (Lukoil, 2010b, s. 2). İlk sırada bulunan ExxonMobil'in hidrokarbon rezervi yaklaşık 4 katrilyon Btu (20,2 milyar boe¹⁶) düzeyindedir (Lukoil, 2010b, s. 2). BP'nin hidrokarbon rezervi ise (18 milyar boe) ExxonMobil'in hidrokarbon rezerv miktarının biraz altındadır (Lukoil, 2010b, s. 2). Üçüncü sıradaki Lukoil'in hidrokarbon rezervi ise yaklaşık 3 katrilyon Btu seviyesinin üstünde (17,5 milyar boe) olmuştur (Lukoil, 2010b, s. 2). 2009 verileriyle günlük satılabilir (marketable) hidrokarbon rezervi bakımından özel petrol ve doğal gaz şirketleri

¹⁵ Billion cubic feet (bcf). 0,028 milyar bcf doğal gaz 1 milyar m³ doğal gaz eşdeğeridir. Nisan 20, 2011 tarihinde BP: <http://www.bp.com/extendedsectiongenericarticle.do?categoryId=9023800&contentId=7044894> adresinden alındı.

¹⁶ Barrel of oil equivalent (boe). 1 trilyon Btu 5,41 milyon boe eşdeğeridir. Nisan 12, 2011 tarihinde Natgas: www.natgas.info/html/natgasunitsconversion.html – adresinden alındı.

içinde ise, dünya sıralamasında Lukoil beşinci sıradadır (Lukoil, 2010b, s. 2). İlk sırada yaklaşık 800 milyar Btu (3,95 milyon boe) ile BP, ikinci sırada ise BP'nin hidrokarbon rezervine yakın (3,93 milyon boe) ExxonMobil bulunmaktadır (Lukoil, 2010b, s. 2). Lukoil ise, 500 milyar Btu seviyesinin altındadır (2,21 milyon boe). Böylece Lukoil, özel petrol ve doğal gaz şirketleri içinde günlük satılabilir hidrokarbon rezervi bakımından, dünya sıralamasında Amerikan şirketleri olan Shell ve Chevron'un gerisinde kalmıştır (Lukoil, 2010b, s. 2).

Ayrıca RF'nin kanıtlanmış toplam petrol rezervleri bakımından, 1999-2008 döneminde rezerv miktarında artış görülmektedir (BP, 2010, s. 6). Örneğin, 1999 yılı verilerine göre RF'nin yaklaşık 12 katrilyon Btu (59,2 milyar varil) kanıtlanmış petrol rezervi bulunmaktadır (BP, 2010, s. 6) 2008 yılı sonunda ise bu veri yaklaşık 15 katrilyon Btu (74,3 milyar varil) petrol seviyesine yükselmiştir (BP, 2010, s. 6). Bu yükseliş yeni bulunan petrol sahalarına bağlanabilir. 2009 yılı verilerine göre ise, RF dünya kanıtlanmış petrol rezervinden % 5,6'lık paya sahip olmuştur (BP, 2010, s. 6). Böylece RF, 2009 itibarıyla kanıtlanmış petrol rezervi bakımından dünya sıralamasında sekizinci sırada yer almıştır (EIA, 2010ç). Konuya ilişkin olarak, RF'nin ana petrol bölgeleri EK-B'de görülmektedir.

Kanıtlanmış doğal gaz rezervleri bakımından ise, 2009 sonu itibarıyla RF'nin 44,38 trilyon m³ kanıtlanmış rezerve sahip olduğu belirtilmektedir (BP, 2010, s. 22). Bu miktar dünya toplam rezervlerinin %23,7'lik kısmına eşittir (BP, 2010, s. 22). 2010 verilerine göre ise, RF'nin kanıtlanmış doğal gaz rezervi 44,8 trilyon m³ seviyesindedir (BP, 2011a, s. 20). Aynı yıl itibarıyla, RF dünya kanıtlanmış doğal gaz rezervinin % 23,9'luk kısmını elinde bulundurmaktadır (BP, 2011a, s. 20). Böylelikle, 2010 itibarıyla RF kanıtlanmış doğal gaz rezervi bakımından dünya sıralamasında ilk sıradadır (EIA, 2010ç). Konuya ilişkin olarak, RF'nin ana doğal gaz bölgeleri EK-C'de görülmektedir.

(b) RF'nin Enerji Stratejisi

1990'lı yıllarda RF'nin enerji stratejisi bakımından, 1994 yılında 2010 Dönemine Kadar Rusya'nın Enerji Stratejisi belgesi önemli bir adım olarak değerlendirilebilir (Milov, Coburn ve Danchenko, 2006, s. 287). Akabinde, 1995 yılında ise RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin tarafından "enerji stratejisine ilişkin bir kararnamenin" yayımlandığı görülmektedir (Milov, Coburn ve Danchenko, 2006, s. 287). Böylece, RF'nin planlı bir enerji politikası oluşturmaya yönelik somut adımlar atmaya başladığı söylenebilir (Milov, Coburn ve Danchenko, 2006, s. 287). Diğer

yandan, “1990’lı yılların ortalarından itibaren yürütülen enerji politikası doğrultusunda doğal gazda yurtiçi tüketimin artırılması” sonucu doğmuştur (Belyi, 2010, s. 2). Böylelikle, artan yurtiçi tüketim, “dışsatıma yönelik doğal gaz miktarı üzerinde baskı unsuru” oluşturur hale gelmiştir (Belyi, 2010, s. 2). Diğer yandan, RF’nin yurtiçi enerji kullanımına ilişkin olarak “enerji verimliliğinin düşük seviyede” olduğu görülmektedir (Belyi, 2010, s. 2). Enerji verimliliğine ilişkin bu durumun ise, dışsatım gelirlerine yönelik olumsuz etkiler taşıdığı belirtilebilir (Belyi, 2010, s. 2).

Buna ilaveten RF’nin enerji stratejisi bakımından, petrol ve doğal gaz alanında uzmanlaşmış şirketlerin önemi bulunmaktadır. 1990’lı yıllarda RF’nin enerji şirketleri, Sovyetler Birliği döneminde faaliyet gösteren Rosneftgas şirketinden ayrılarak oluşturulmuştur (Yergin, 2003, s. 94). Rosneftgas’dan türeyen petrol şirketlerinin büyükleri arasında ise Lukoil, Yukos, Sidonka, Rosneft ve Sibneft sayılabilir (Yergin, 2003, s. 94). Örneğin, 1993 yılında Rosneft şirketinin devlet şirketi olarak kurulduğu görülmektedir (Rosneft, 2011). Bu şirketlerden Gazprom Şirketler Grubu ise, doğal gaz alanında faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır (Yergin, 2003, s. 94). 5 Kasım 1992 tarihinde yayımlanan bir kararnamenin ardından yapılan düzenleme ile Gazprom Devlet Gaz Şirketi (State Gas Concern Gazprom) Gazprom Şirketler Grubu anonim şirket haline getirilmiştir (Gazprom, 2011b). Konuya ilişkin olarak, Gazprom şirketinin hisselerinin %50,002 oranı kamuya aittir (Gazprom, 2011b).

2000’li yıllarda RF’nin enerji stratejisi bakımından ise, 2003 yılında 2020 Dönemine Kadar Rusya’nın Enerji Stratejisi belgesinin yayımlandığı görülmektedir (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2003). Belgeye göre, öncelikli olarak “doğal gazın en etkili şekilde kullanılmasına” vurgu yapılmıştır (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2003, s. 2). Konuya ilişkin olarak, Gazprom’un enerji sektöründe önder olmayı “stratejik hedef” olarak belirlediği de görülmektedir (Gazprom, 2011b). Bununla birlikte, 2020 Dönemine Kadar Rusya’nın Enerji Stratejisi belgesine göre enerji politikasının amacı, “doğal gaz ile birlikte diğer enerji kaynaklarının ekonomik kalkınma ve hayat şartlarının iyileşmesine yönelik kullanımı” olarak belirtilmiştir (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2003, s. 2). Uzun dönemde enerji politikasının belirleyicisi olarak enerji güvenliği, enerji verimliliği ve devlet enerji politikasının uygulanması “stratejik” kabul edilmiştir (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2003, s. 2).

10 Mayıs 2006 tarihinde ise, Başkan Putin bir Halka Sesleniş konuşması yapmıştır (Onay, 2008, s. 220). Bu konuşmada Putin; “RF’nin dünya ekonomisi ile bütünleşmesindeki en önemli kozunun enerji” olduğunu değerlendirmiştir (Onay,

2008, s. 220). Buna ilaveten Putin, “RF’nin uzun vadede öncü konum elde etmesinde ve korumasında en önemli sektör olarak enerjiyi” işaret etmiştir (Onay, 2008, s. 220). Akabinde, 2007 yılında gerçekleşen 43’üncü Münih Güvenlik Konferansı’nda dönemin RF Başkanı Putin’in konuşmasına göre; RF’nin dış politikasına etki eden unsurlardan biri olarak enerji vurgulanmaktadır (Putin, 2007). Bu konuda RF’nin, Batı’nın, özellikle Avrupa’nın enerji tedarikçisi olarak konumunu sağlamlaştırma hedefini sürdürdüğü görülmektedir. Konuya ilişkin olarak, RF’nin Avrupa’ya yönelik petrol ve doğal gaz boru hatları EK-Ç’de görülmektedir.

Diğer yandan, RF’nin enerji stratejisine ilişkin Batı’daki algı, RF’nin enerjiyi “dış politika aracı olarak kullandığı” yönündedir (Perovic ve Orttung, 2008, s. 7). Bu doğrultuda, Avrupa’nın RF’ye olan enerji bağımlılığını azaltma odaklı projeleri bulunmaktadır (Kenderdine, 2009, s. 275). AB’nin kaynak çeşitlendirmesine yönelik olan bu projelere, ABD’nin AB¹⁷ ile müttefik olması sebebiyle olumlu yaklaştığından bahsedilebilir (Caşın, 2006, s. 431).

Örneğin, Hazar kaynaklarının Avrupa’ya nakline ilişkin AB’nin destek verdiği Beyaz Akım Doğal Gaz Boru Hattı ve Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğalgaz Boru Hattı (Nabucco) projeleri mevcuttur (Erdoğan, 2010). Bunlardan Beyaz Akım projesi, 2005 yılında Gürcistan tarafından oluşturulmuştur (The White Stream Project, 2009). Bu proje ile Güney Kafkasya’dan Avrupa’ya RF devre dışı bırakılarak doğal gaz nakli planlanmaktadır (Crandall, 2009, s. 18). Proje için belirlenen iki güzergâhtan biri, Gürcistan-Ukrayna-Romanya hattı; diğeri ise doğrudan Gürcistan-Romanya hattıdır (The White Stream Project, 2009). Karadeniz’in altından inşa edilmesi planlanan Beyaz Akım ile Avrupa’ya yıllık 32 milyar m³ doğal gaz nakli mümkün olabilecektir (The White Stream Project, 2009). Fakat projenin maliyeti 15 milyar doların üstünde olarak belirtilmektedir (Crandall, 2009, s. 18). Bu sebeple projenin gerçekleşmesi sektöre uğramaktadır (Crandall, 2009, s. 18).

AB destekli diğer boru hattı projesi ise, Nabucco projesi olarak bilinmektedir. Bu proje ile Türkmenistan’daki doğal gaz kaynaklarının Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı aracılığıyla Türkiye’ye getirilmesi öngörülmektedir (Nabucco Gas Pipeline, 2011). Buradan Türkmen doğal gazının Bulgaristan, Romanya, Macaristan güzergâhında, Avusturya’daki Baumgarten’e nakli planlanmaktadır (Nabucco Gas

¹⁷ Bkz.: AB. Nisan 05, 2011 tarihinde Avrupa Birliği (AB): http://europa.eu/index_en.htm adresinden alındı.

Pipeline, 2011). Nabucco projesinin kapasitesi 31 milyar m³ olarak belirtilmektedir (Nabucco Gas Pipeline, 2011). Böylelikle, Nabucco projesi aracılığıyla Avrupa'nın RF'ye doğal gazda olan bağımlılığının azaltılması öngörülmektedir (Erdoğan, 2010). Bununla birlikte, Nabucco projesine alternatif olarak, RF'nin Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı'nın geliştirilmesi projesinden bahsetmek mümkündür (Head, 2010). Güney Akım'ın yıllık kapasitesi ise, 63 milyar m³ seviyesindedir ve Rus doğal gazının Avrupa'ya nakline ilişkindir (South Stream Gas Pipeline, 2011). Bahsedilen iki projenin güzergâhlarının ise, örtüştüğü değerlendirilebilir¹⁸.

Güney Akım projesi hakkındaki gelişmelere göre, Mart 2007 tarihinde hattın Türkiye'den Macaristan'a kadar uzatılması konusunda Macaristan ile anlaşmaya varılmıştır (Perovic ve Orttung, 2008, s. 7). Nisan 2010 itibarıyla ise, projenin güzergâhındaki 7 Avrupa ülkesi ile Hükümetlerarası Anlaşma imzalanmıştır (South Stream Gas Pipeline, 2011). Güney Akım projesinin inşasına 2013 yılında başlanması planlanmaktadır (South Stream Gas Pipeline, 2011). Böylece, enerji arz güvenliğini Nabucco projesiyle güçlendirmeyi planlayan Avrupa ülkelerine, RF aracılığıyla doğal gaz sağlanmasına yönelik adımlar atılmıştır (Perovic ve Orttung, 2008, s. 7).

Nabucco projesine yönelik olarak ise, 24 Şubat 2004 tarihinde Nabucco projesi kapsamında, Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ) tarafından yurtdışında bir şirket kurulması Bakanlar Kurulu'na kararlaştırılmıştır (T.C. Resmi Gazete, 2004). 6 Şubat 2007 tarihinde ise, "Beşinci Dönem Türk-Avusturya Karma Ekonomik Komisyonu Mutabakat Zaptı'nın onaylanması karara bağlanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 2007). Bu karara göre, Türk-Avusturya Karma Ekonomik Komisyonu'nun Avusturya tarafı, "Nabucco Uluslararası Doğalgaz Şirketi'nin faaliyetlerini tümüyle desteklediğini" belirtmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2007). Akabinde 2008 yılında, "Türkiye-Ukrayna Hükümetlerarası Ticari ve Ekonomik İşbirliği Komisyonu 6'ncı Dönem Toplantısı Protokolü" onaylanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 2008). İlgili protokole göre, "Ukrayna tarafı Ukrayna şirketlerinin Nabucco projesine katılımına ilişkin ilgisini" beyan etmiştir (T.C. Resmi Gazete, 2008). Mart 2010 tarihinde ise, Avusturya, Bulgaristan, Macaristan, Romanya ve Türkiye arasında imzalanan Nabucco projesi hakkındaki anlaşma, Türkiye tarafınca onaylanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 2010).

¹⁸ EK-D'de ilgili projelerin güzergâhları bulunmaktadır.

Diğer yandan, Nabucco projesinin gerçekleştirilmesine yönelik kaynak bulunmasında sıkıntılar mevcuttur (Erdoğan, 2010). Örneğin, projenin başlangıç tarihi pek çok kez ertelenmiştir (Erdoğan, 2010). Ayrıca, projenin gerçekleşmesi için çok taraflı anlaşmaların gerekliliği orta yol bulunmasını zorlaştırmaktadır (Erdoğan, 2010). Konuya ilişkin olarak, ABD Silahlı Kuvvetleri Ulusal Savunma Üniversitesi öğretim üyesi Maureen S. Crandall, 21-24 Haziran 2009 tarihlerinde ABD’de düzenlenen Uluslararası Enerji Ekonomisi Kurumu (IAEE)¹⁹ 32’nci Uluslararası Konferansı’nda değerlendirmelerde bulunmuştur (Crandall, 2009). Crandall, AB’nin Nabucco projesine yönelik yaklaşımı doğrultusunda, “Nabucco projesinin önümüzdeki 10 yıl içerisinde yapımının öngörülmediğini” değerlendirmiştir (Crandall, 2009, s. 2). Bu verilerin RF’nin Güney Akım projesini ön plana çıkardığından bahsetmek mümkündür.

Bu verilerden hareketle, RF’nin Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı projesini öne sürmesinin, Batı’nın RF’nin enerjiyi dış politika aracı olarak kullandığına yönelik algısıyla örtüştüğü görülebilir. Buna karşılık AB ise, Yakın Çevre’de RF’nin enerji hâkimiyetini kırmaya yönelik projeler geliştirmektedir. Örneğin, AB tarafından, RF’nin Yakın Çevresi olarak kabul ettiği Güney Kafkasya devletlerinin AB ile enerji odaklı iş birliğini sağlamlaştırmayı amaçlayan INOGATE²⁰ programı başlatılmıştır (INOGATE, 2011). Bu program kapsamında AB yumuşak güç kullanarak Güney Kafkasya ülkelerinin enerji sektörüne ilişkin çeşitli faaliyetler yürütmektedir (INOGATE, 2011).

Dolayısıyla, RF’nin enerji projeleri bakımından Güney Kafkasya ve Hazar kaynaklarının çok yönlü önemi bulunduğu gözlemlenebilir. Hazar kaynakları hem RF’nin Yakın Çevresi dâhilindedir hem de enerji bakımından zengindir. RF ise, Yakın Çevresini kendi hâkimiyet alanı olarak kabul etmektedir (Haas, 2009, s. 3). Örneğin, Başkan Medvedev’in 31 Ağustos 2008 tarihli demecinde belirttiği üzere, Yakın Çevre’de RF’nin “öncelikli çıkarları” mevcuttur (Haas, 2009, s. 3). Bu bakımdan, RF Yakın Çevre dâhilindeki Hazar kaynaklarına Batı’nın doğrudan erişimini kendi dış politika yaklaşımı bakımından, olumsuz bir durum olarak değerlendirmektedir (Haas, 2009, s. 3). Dolayısıyla, RF’nin Avrupa’nın en büyük enerji tedarikçisi olmayı sürdürme hedefinin, Hazar’a yönelik politikalarında öne çıktığı gözlemlenmektedir. Buradan hareketle, RF’nin enerji stratejisinde Hazar

¹⁹ Bkz.: IAEE. Nisan 21, 2011 tarihinde Uluslararası Enerji Ekonomisi Kurumu (IAEE): <http://www.iaee.org/en/index.aspx> adresinden alındı.

²⁰ Bkz.: INOGATE. Nisan 26, 2011 tarihinde Avrupa’ya Ülkeler Arası Petrol ve Doğal Gaz Nakli Programı (INOGATE): http://www.inogate.org/inogate_programme/inogate_projects/pre-2004-projects/interstate-oil-gas-pipeline-management adresinden alındı.

petrol ve doğal gazının önemine ilişkin, enerji talep güvenliğinin bir unsur olduğu değerlendirilebilir.

Diğer yandan Mayıs 2008 tarihinde, Başkan Medvedev tarafından yapılan bir düzenleme ile enerji politikasını belirlemek üzere, Enerji Bakanlığı'nın kurulmasına karar verilmiştir (Kommersant, 2008). Sergey Shmatko Enerji Bakanı olarak göreve başlamıştır (Kommersant, 2008). Sanayi ve Enerji Bakanlığı, Sanayi Bakanlığı'na dönüştürülmüştür. Bu düzenlemenin, Başkan Medvedev'in enerji politikasına verdiği önemin bir işareti olduğundan bahsetmek mümkündür.

Akabinde, 28-29 Nisan 2009 tarihlerinde T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları uluslararası sempozyumu kapsamında MIT (Massachusetts Teknoloji Enstitüsü) Enerji Girişimi Stratejik Planlama Direktör Yardımcısı Melanie A. Kenderdine, Enerji Güvenliği ve Terörizm konulu bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Kenderdine, RF'nin enerjiye ilişkin stratejik çıkarlarına değinmiştir. RF'nin stratejik çıkarları bakımından, "Yakın Çevre'deki enerji kaynaklarını kullanarak, kendi enerji dışsatım değerlerini en üst seviyeye çıkarmayı öngördüğü" üzerinde durmuştur (Kenderdine, 2009). Bununla birlikte, RF'nin batıda "Avrupa'daki çıkarlarını emniyete alması" RF'nin çıkarlarına uygun görülmektedir (Kenderdine, 2009).

Görüldüğü üzere, ABD ve RF'nin uluslararası enerji piyasasında etkinliklerini artırma politikasının, rekabet ortamına zemin hazırladığı değerlendirilebilir. Buna rağmen, ABD ve RF'nin ortak çıkarlara ilişkin iş birliği girişimleri de olmaktadır. Örneğin, Temmuz 2009 tarihinde ABD-RF Eylem Planı üzerinde başkanlık düzeyinde mutabık kalınmıştır (U.S. Department of State, 2010b). Ardından, bu eylem planı temel alınarak ABD-RF İkili Başkanlar Komisyonu oluşturulmuştur (U.S. Department of State, 2010b). 2010 yılında komisyon, "ortak çıkarlara ilişkin" bazı başlıklar belirlemiştir (U.S. Department of State, 2010b). Bu başlıklar arasında; enerji ve uluslararası güvenlik konuları bulunmaktadır (U.S. Department of State, 2010b). Ortak çıkarlara ilişkin olarak alt komisyonlar oluşturulmuştur. Örneğin, enerjiye ilişkin çalışmaları yürüten alt komisyon eş başkanları ABD Enerji Bakanı Steven Chu ve RF Enerji Bakanı Sergey Shmatko olarak belirlenmiştir (U.S. Department of State, 2010b). Enerjiye ilişkin alt komisyon ilk ortak raporunu Temmuz 2010 tarihinde tamamlamıştır (U.S. Department of State, 2010b). Bu rapora göre, ABD ve RF'nin enerji başlığına ilişkin üç alanda iş birliği öngörülebilir (U.S. Department of State, 2010b). Bu iş birliği alanları; "enerji verimliliği ve

yenilenebilir enerji, temiz enerji teknolojileri geliştirme ve enerji güvenliğidir” (U.S. Department of State, 2010b). Buradan hareketle, uluslararası enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak, “RF ve ABD’nin iş birliği içinde hareket etmesi ve ortak enerji yatırımlarının desteklemesi” gibi kararlar alınmıştır (U.S. Department of State, 2010b).

Diğer yandan, RF stratejik çıkarlarına ulaşmak için, geliştirdiği yeni projelerle kendisine bağımlılığı bulunan ülkelerin “bağımlılıklarını arttırmayı” hedeflemektedir (Kamalov, 2008b). Örneğin, RF’nin Avrupa ve Çin’e yönelik enerji projeleri bulunmaktadır. Bu projelerden biri “Kuzey Boru Hattı aracılığıyla Almanya’ya yöneliktir” (Kamalov, 2008b). Diğer, Güney Akım Boru Hattı ile Avrupa’nın doğal gaz ihtiyacına yöneliktir (Kamalov, 2008b). RF’nin bir başka enerji projesi ise “Çin’e olan doğal gaz satışını arttırmaya” yöneliktir (Kamalov, 2008b). Dolayısıyla, RF’nin stratejik çıkarlarının enerji boyutu olduğunu değerlendirmek mümkündür. RF’nin doğal gaz ana ihraç boru hatları, EK-E’de görülmektedir.

Ayrıca 2010 yılında RF Enerji Bakanlığı, 2030 Dönemine Kadar Rusya’nın Enerji Stratejisi’ni açıklanmıştır (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2010). Belgeye göre, 2003 yılında açıklanan enerji stratejisine benzer olarak, doğal gazın diğer enerji kaynakları arasında ön planda olduğu görülmektedir (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2010, s. 10). Bununla birlikte, petrol ve doğal gazın ekonomideki payının düşürülmesi gerekliliğine değinilmiştir (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2010, s. 14). Bunun için dışsatımda doğal kaynakların payının azaltılması ve ileri teknoloji ürünlerinin dışsatımına ağırlık verilmesi planlanmıştır (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2010, s. 15). Belgede, enerji politikası planlanırken, ekonomik kalkınma ve teknoloji yatırımlarının hız kazanması da bir arada değerlendirilmiştir (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2010, s. 17). RF enerji politikasının ana hedefi ise, ekonomide enerjinin ağırlığının ve belirleyiciliğinin azaltılması olarak belirtilmiştir (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2010, s. 20).

Buna ilaveten, EIA²¹ tarafından RF’nin enerji stratejisine ilişkin geleceğe yönelik öngörülerde bulunulduğu görülebilir (EIA, 2011, s. 3). Bu öngörüler 2035 yılına kadarki döneme yöneliktir ve 2009-2010 dönemi enerji politikalarından yola çıkılarak hazırlanmıştır (EIA, 2011, s. 3). Raporda belirtilen öngörülerden birine

²¹ Bkz.: EIA. Temmuz 05, 2011 tarihinde U.S. Energy Information Administration (EIA): <http://www.eia.gov/> adresinden alındı.

göre, RF 2030 Dönemine Kadar Enerji Stratejisi'nde belirttiği hedefleri gerçekleştiremeyebilir (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2010, s. 15). Buna ilişkin olarak, RF'nin dışsatımında doğal kaynakların payı yüksek olmaya devam edebilir (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2010, s. 14). Dolayısıyla, 2009 yılından itibaren RF, Brezilya, Çin, Kazakistan ve ABD'nin petrol ve doğal gaz üretimindeki artış sürebilir (EIA, 2011, s. 3). Diğer yandan Meksika, Norveç, Birleşik Krallık ve Kanada gibi günümüzde enerji tedarikçisi olan ülkelerin petrol ve doğal gaz üretiminde 2035 yılına kadar düşüş gözlenebilir (EIA, 2011, s. 3). Bu bakımdan, üretici ve alıcılar arasında "yeni bir enerji dengesi" oluşması beklenebilmektedir (EIA, 2011, s. 3). Bu öngörüye göre RF'nin Kazakistan ile birlikte, bu yeni enerji dengesinin de aktörlerinden biri olması öngörülebilir (EIA, 2011, s. 3). Bu durum, Kazakistan ve RF'nin içinde bulunduğu Hazar bölgesi kaynaklarının öneminin artmasına sebep olabilir. Bu durumun ise, RF'nin Güney Kafkasya'ya olan ilgisinin devam etmesi sonucunu doğurması mümkündür.

ç. Hazar Enerji Kaynaklarının Ekonomik Değeri ve Stratejik Önemi

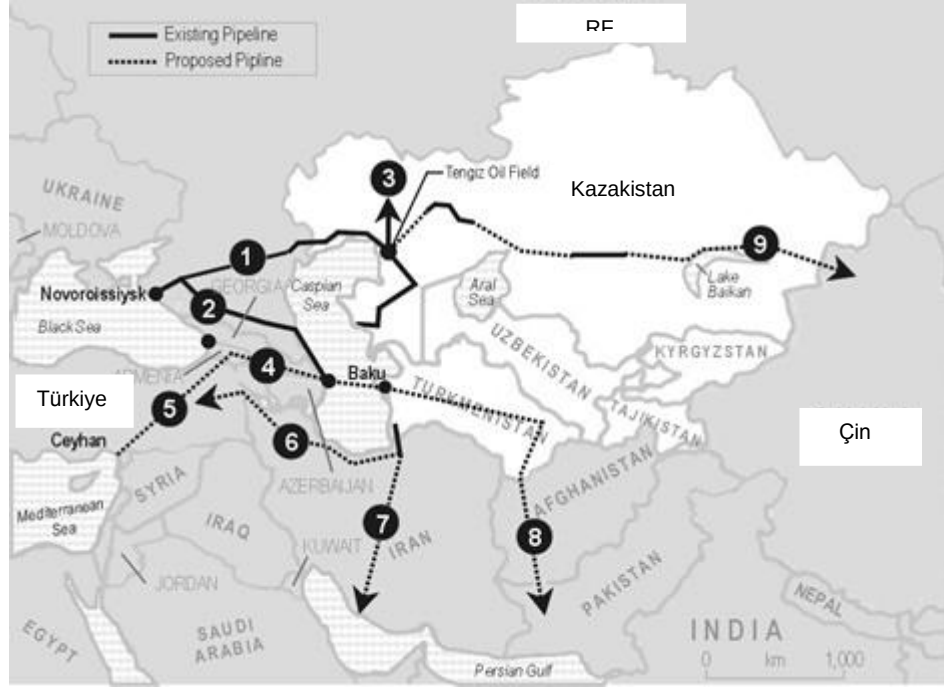
Hazar enerji kaynakları bakımından, dünya toplam kanıtlanmış petrol rezervinin %19,45'i bu bölgededir (BP, 2010, s. 6). Hazar bölgesindeki beş ülkeden kanıtlanmış petrol rezervi en yüksek olan, dünya kanıtlanmış petrol rezervinin %10,30'una sahip olan İran'dır (BP, 2010, s. 6). Hazar bölgesindeki diğer ülkeler bakımından ise, dünya kanıtlanmış petrol rezervinin %5,6'lık kısmı RF'de, %3'lük kısmı Kazakistan'da, yaklaşık % 0,05'lik kısmı ise Türkmenistan'dadır (BP, 2010, s. 6). Diğer yandan, Hazar bölgesindeki kanıtlanmış petrol rezervinin Güney Kafkasya'daki bölümü Azerbaycan'da bulunmaktadır (BP, 2010, s. 6). Azerbaycan'ın kanıtlanmış petrol rezervi ise, 1 katrilyon Btu seviyesinin (7 milyar varil) üstündedir (BP, 2010, s. 6). 2009 verilerine göre, bu miktar dünya toplam rezervinin %0,5'ini oluşturmaktadır (BP, 2010, s. 6).

Ayrıca doğal gaz rezervi bakımından, Hazar bölgesi zengin konumdadır (BP, 2010, s. 22). 2009 itibarıyla, dünya toplam doğal gaz rezervinin %45,5'i Hazar bölgesinde bulunmaktadır (BP, 2010, s. 22). Dünya toplam doğal gaz rezervinin RF'de % 23,7'lik; Türkmenistan'da %4,3'lük; Kazakistan'da %1'lik; İran'da ise %15,8'lik payı bulunmaktadır (BP, 2010, s. 22). Azerbaycan'da ise, dünya toplam doğal gaz rezervinin %0,7'lik kısmı bulunmaktadır (BP, 2010, s. 22). Böylece, Azerbaycan'ın 2009 itibarıyla 1,31 trilyon m³ doğal gaz rezervi bulunmaktadır (BP, 2010, s. 22). 2010 yılında ise, Azerbaycan 2009 yılındaki doğal gaz rezerv miktarını korumuştur (BP, 2011a).

Buna ilaveten dünya petrol üretimi bakımından, Hazar bölgesi %21,8 paya sahiptir (BP, 2010, s. 8). 2009 itibarıyla, bu bölgede bulunan RF'nin dünya petrol üretimindeki payı %12,9, Kazakistan'ın %2, Türkmenistan'ın % 0,3 ve İran'ın %5,3 olmaktadır (BP, 2010, s. 8). Güney Kafkasya'daki Azerbaycan'ın dünya petrol üretimindeki payı ise %1,3 seviyesindedir (BP, 2010, s. 8). Böylelikle 2009 verilerine göre, Azerbaycan'ın günlük petrol üretimi yaklaşık 200 milyar Btu (1033 bin varil) seviyesinde olmaktadır (BP, 2010, s. 8). 2010 yılında ise, Azerbaycan'ın petrol üretimi 2009 seviyesinin biraz üstüne günlük (1037 bin varil) çıkmıştır (BP, 2011a). Buradan hareketle, 2010 yılı itibarıyla Azerbaycan dünya petrol üretimindeki %1,3'lük payını korumuştur (BP, 2011a).

Doğal gaz üretimi bakımından ise, dünya toplam doğal gaz üretiminin %33,5'i Hazar bölgesinde gerçekleşmektedir (BP, 2010, s. 24). Bu bölgede 2009 yılı verileriyle, İran'daki üretimin payı %13,1, Türkmenistan'daki üretimin payı %1,2, Kazakistan'daki üretimin payı %1,1 ve RF'deki üretimin payı %17,6 olmuştur (BP, 2010, s. 24). Hazar bölgesindeki doğal gaz üretiminin Güney Kafkasya'daki bölümü ise Azerbaycan'da gerçekleşmiştir (BP, 2010, s. 24). Azerbaycan'da aynı yıl itibarıyla doğal gaz üretimi 14,8 milyar m³ olmuştur (BP, 2010, s. 24). Bu miktar 2009 yılında, dünya toplam doğal gaz üretiminin %0,5'lik dilimini oluşturmuştur (BP, 2010, s. 24).

Hazar bölgesi kaynaklarının stratejik önemi bakımından, ABD için Hazar bölgesi, "Orta Asya için giriş kapısı; RF, İran ve hatta Çin'i baskı altında tutabileceği stratejik bir coğrafyadır" (Aşık, 2010). Bu amaçla, ABD'nin hem siyasî hem ekonomik anlamda bölgeye yerleşmeyi hedeflediğinden bahsedilebilir (Turan, 2010). Bunun sebeplerinden biri Hazar'ın jeostratejik konumu olarak görülebilir. Diğer yandan, Hazar'dan Çin'e enerji nakli mevcuttur (Karaca, 2008, s. 161). Çin ise ABD'nin 2010 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne göre, Brezilya, Hindistan ve RF ile birlikte dünyanın "kilit etki merkezlerinden biri" olarak kabul edilmiştir (The White House, 2010, s. 3). Böylece, Hazar'ın stratejik konumunun, Çin'e uzanan enerji hatları nedeniyle daha da arttığından bahsetmek mümkündür (Bkz.: Harita-3).

Harita-3: 2001 İtibarıyla Hazar Denizi'ni Çevreleyen Enerji Nakil Hatları (Global Security, 2001).

Görüldüğü üzere, Hazar bölgesi önemli miktarda petrol ve doğal gaz rezervine sahiptir (BP, 2010). Sahip olunan bu doğal zenginliğin Batı pazarlarına, özellikle de AB'ye naklinde “bölgesel ve küresel güçlerin büyük mücadelesi” vardır (Aşık, 2010). Bu enerji nakil mücadelesine ilişkin olarak, Hazar bölgesi petrol boru hatlarının güzergâhları Harita-4'te görülmektedir.

Harita-4: Hazar Bölgesi Petrol Boru Hatları (Marcon International Inc., 2010).

Bu mücadelede, ABD'nin müttefik olarak kabul ettiği NATO, OECD ve AB gibi Batılı güçler, RF'yi dışarıda bırakacak projelerini destekleyerek, enerji kaynak ve güzergâhlarını çeşitlendirmenin ve RF'ye olan bağımlılıktan kurtulmanın yollarını aramaktadır (Aşık, 2010). Bu bakımdan ABD, Güney Kafkasya'da RF etkisinin dengelenmesine yönelik girişimleri desteklemektedir (Kenderdine, 2009, s. 275). Buna karşılık RF, kendi etki alanı olarak gördüğü Hazar bölgesinin doğal kaynaklarının, kendi toprakları üzerinden geçen boru hatlarıyla Batı pazarlarına ulaştırılması çabası içerisinde (Aşık, 2010). Bu konuda, RF'nin Hazar bölgesine ilişkin doğal gaz boru hatları Harita-5'te görülmektedir.

Harita-5: Hazar Bölgesi Doğal Gaz Boru Hatları (Marcon International Inc., 2010).

Ayrıca RF, enerji anlaşmalarının uzun dönemli olmasını ve anlaşmaların “al ya da öde (take or pay)²² ilkesine dayalı” yapılmasını planlamıştır (Pamir, 2010). Bu şekilde RF’nin, Hazar bölgesinden iletilen enerji üstünde söz sahibi olarak ekonomik güç elde etme hedefinde olduğu görülebilir. Ayrıca, RF’nin kendi kaynakları yanında Hazar kaynaklarını da kendi denetiminde Batı’ya nakletme politikası görülmektedir (Nichol, 2010, s. 22). Dolayısıyla, Hazar kaynaklarının nakli üzerindeki hâkimiyetinin artmasının RF’ye stratejik ve politik güç kazandırdığı değerlendirilebilir (Crandall, 2006, s. 23). Bu sebeple RF’nin Güney Kafkasya ve Hazar bölgesine yönelik enerji politikasının ekonomik, politik ve stratejik boyutları olduğu yorumlanabilir.

Uluslararası ilişkiler bakımından, enerjinin “ekonomik kalkınmayı destekleyen stratejik bir unsur olarak” değerlendirildiğini görmek mümkündür (Karaca, 2004, s. 130). Bununla birlikte Hazar bölgesi ülkeleri bakımından, bölgenin enerji kaynakları bir paylaşım sorunu doğurmaktadır (Güngör, 2002). Bu paylaşım sorununun ise, Hazar’ın statüsüne ilişkin belirsizliğin devam etmesinde rol oynadığı değerlendirilebilir (Gelb, 2006).

(1) Güney Kafkasya’ya Etkileri Bakımından Hazar’ın Statüsü

Hazar bölgesinin zengin enerji kaynakları barındırdığı görülmektedir (BP, 2010). Bölgenin enerji kaynaklarının paylaşımı konusunda Hazar’ın statü sorunu

²² Bkz.: Gazprom’un enerji anlaşmalarının şartlarına ilişkin ayrıntılı bilgi (Gazprom, 2009).

sürmektedir (Nichol, 2010, s. 11). Buradan hareketle, Hazar'ın statü sorunu Güney Kafkasya'ya etkileri dolayısıyla ele alınabilir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkmenistan, Azerbaycan, RF ve Kazakistan bağımsız olmuştur. Böylece, Hazar Denizi'ne kıyıdaş olan bu devletler arasında Hazar kaynaklarının paylaşılması sorunu baş göstermiştir (Alekperov, 2004, s. 120). Bu soruna ilişkin 1990'lı yıllarda çalışmalar yapılmış fakat beş ülke arasında mutabakata varılamamıştır (Tehran Convention, 2006). Bunu takiben, 2001 yılında Hazar'daki sınır düzenlemelerine ilişkin olarak, Azerbaycan ile RF arasında Bakü Deklarasyonu imzalanmıştır (Alekperov, 2004, s. 120). 13 Mayıs 2002 tarihinde ise, RF ve Kazakistan arasındaki Hazar sınırı ayrıntılı olarak belirlenmiştir (Alekperov, 2004, s. 121). Şubat 2003'te ise Azerbaycan ile Kazakistan arasındaki Hazar sınırı üzerinde anlaşmaya varılmıştır (Marcon International Inc., 2010). Böylece RF, Azerbaycan ve Kazakistan arasında Hazar'daki sınırlar resmiyet kazanmıştır (Gelb, 2006). 2003'te imzalanan anlaşmaya göre, Hazar Denizi'nin %64'lük kısmının sınırları belirlenmiştir. Hazar Denizi orta hat ilkesi doğrultusunda üç parçaya bölünmüştür (Marcon International Inc., 2010).

Orta hat ilkesine göre, Hazar'ın ortasından geçen bir hat oluşturulmuştur (İşcan, 2010, s. 8). Kıyıdaş devletlerin Hazar'da birbirleriyle sınırlarını birleştiren noktalar belirlenmiştir (İşcan, 2010, s. 8). Bu noktalardan orta hata kadar çizgiler çekilmiştir (İşcan, 2010, s. 8). İki sınır çizgisi içinde kalan alanın, o devletin Hazar'daki payını temsil ettiği değerlendirilmiştir (İşcan, 2010, s. 8). 2003 tarihli anlaşmaya göre, Hazar kaynaklarında Kazakistan %27, RF %19 ve Azerbaycan %18 pay sahibi olmuştur (Marcon International Inc., 2010). Türkmenistan ve İran ise, 2003 yılında imzalanan anlaşmaya katılmamıştır (Marcon International Inc., 2010). Hazar Denizi'nin orta hat ilkesine göre görünümünü gösteren harita EK-F'de görülmektedir.

2005 tarihinde ise, Birleşik Krallık menşeli düşünce kuruluşu olan Chatham House, Hazar Denizi Hukuki Statüsü ve Rejim Problemleri raporunu yayımlamıştır (Janusz, 2005). Rapora göre, Hazar Denizi'nin statü sorununun çözümünde en uygun yöntem, "kıyıdaş ülkelerin ortak olarak alacağı karar olabilir" (Janusz, 2005). Bu konuya ilişkin, Ekim 2007 tarihinde, Hazar bölgesindeki beş ülkenin katılımı ile Tahran'da Hazar'a Kıyıdaş Ülkelerin Devlet Başkanları Zirvesi düzenlenmiştir (Tahminciler, 2009, s. 4-19). Bu zirvede alınan kararlara göre, Hazar'ın altından geçecek bir boru hattı inşası Hazar'a kıyıdaş tüm devletlerin onayına bağlı hale gelmiştir (Tahminciler, 2009, s. 4-19). Bu karar ile Hazar geçişli boru hatlarının

(trans-Caspian pipelines) yapılması tüm kıyıdaş ülkelerin onayına tâbi duruma gelmiştir. Böylece “BTC hattına Türkmenistan ve Kazakistan’dan boru hatlarıyla ek kaynak sağlanmasının zorlaştığı” yorumu yapılabilir (Tahminciler, 2009, s. 4-19).

Buradan hareketle, Hazar’ın statüsü konusundaki belirsizliğin RF’nin yararına olduğu değerlendirilebilir (Karaca, 2008, s. 61). RF Hazar’ın statüsü sorununu, Hazar bölgesinde istikrarsızlığı sürdürme politikasının bir unsuru olarak kullanmaktadır (Karaca, 2008, s. 61). Ayrıca, Sovyetler Birliği döneminde “sanayi yatırımlarının Avrupa’da yoğunlaştığı” görülmektedir (Karaca, 2008, s. 61). Bu sebeple Hazar bölgesindeki eski Sovyet cumhuriyetleri, kendi doğal kaynaklarını sanayi ürünlerine dönüştürme kapasitesi bakımından sınırlı bir birikime sahip olmaktadır (Karaca, 2008, s. 61). Bu durumun sonucu olarak, Hazar bölgesindeki eski Sovyet cumhuriyetlerinin enerji alanında sanayi birikiminin bağımsız enerji projeleri geliştirmeye elverişli olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla, Güney Kafkasya devletleri RF ya da Batılı güçlerin Güney Kafkasya’da enerji yatırımlarının oluşması için vereceği desteğe ihtiyaç duymaktadır. Hazar’ın statü sorununun çözümsüzlüğü ise, bölgede ABD dâhil Batılı güçlerin enerji yatırımlarının önünde bir engel teşkil etmektedir.

Ayrıca, enerji güvenliği bakımından bölge ülkeleri ve uluslararası enerji pazarında Hazar’ın statüsü önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, Hazar bölgesi enerji kaynakları AB’nin enerji arz güvenliğinin küçük bir bölümünü karşılamaktadır (Nichol, 2010, s. 22). AB ise, enerji arz güvenliğinde kaynak ülkeleri çeşitlendirme hedefindedir (Council of Europe, 2002). Bu sebeple, AB Hazar enerji kaynaklarına ilgi duymaktadır (Council of Europe, 2002). ABD’nin ise, RF’nin Avrupa’ya yönelik enerji hâkimiyetini kırmayı hedeflediği görülebilir (Nichol, 2010, s. 21). Buradan hareketle, ABD ve AB’nin RF’yi Hazar enerji kaynaklarından uzaklaştırma konusunda çıkarları örtüşmektedir. Bu sebeple, ABD ve AB, Hazar bölgesi ülkelerinin RF’yi devre dışı bırakan, Hazar geçişli boru hatlarına yönelmesini desteklemektedir (Nichol, 2010, s. 22).

RF’nin tutumu bakımından ise, Hazar’da çözümsüzlük politikasının ABD ve AB’nin Hazar bölgesine yatırım yapmasını engellemeyi hedeflediğinden bahsedilebilir (Karaca, 2008, s. 61). Böylece RF’nin Hazar bölgesi enerji kaynaklarını, “kendi hatlarıyla” Batı’ya ulaştırmaya yönelik politika izlediği görülebilir (Karaca, 2008, s. 61). Bu doğrultuda RF’nin Hazar’a kıyıdaş ülkeler ile enerji anlaşmaları imzaladığı görülmektedir (Nichol, 2010, s. 22). Örneğin, 15 Haziran 2004 tarihinde RF, Kazakistan ile Tengiz sahasından çıkartılacak petrolün

Novorossiysk limanına nakline yönelik Kazakistan ile RF arasındaki mevcut Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC) hattının hacminin genişletilmesi üzerinde anlaşmıştır (Caspian Pipeline Consortium CPC, 2006). Ayrıca, Mayıs 2007 tarihinde RF Kazakistan'dan alınan petrol miktarının artırılmasına yönelik başka bir anlaşma imzalamıştır (Nichol, 2010, s. 22). Böylece RF'nin, Kazakistan'daki petrolün BTC aracılığıyla uluslararası pazara naklinin önüne geçmeyi hedeflediğinden bahsedilebilir (Nichol, 2010, s. 22). Ayrıca, 10 Nisan 2003 tarihinde RF Türkmenistan'dan doğal gaz alımına ilişkin 25 yıllık, geniş ölçekli bir anlaşma imzalamıştır (Babalı, 2005). Bunu takiben, RF Türkmenistan ve Kazakistan doğal gazını RF'ye taşıyacak yeni bir doğal gaz boru hattı inşasına ilişkin anlaşmayı imzalamıştır (Nichol, 2010, s. 22). Ayrıca, 2009 tarihinde RF'nin Gazprom şirketi Türkmenistan ile, Türkmenistan'dan yıllık 30 milyar m³ doğal gaz dışalımına ilişkin anlaşmayı imzalamıştır (Radyuhin, 2009). Bu gelişmelerin ise, Hazar geçişli bir doğal gaz boru hattı yapımına ilişkin ABD ve AB'nin çabalarına yönelik olduğu değerlendirilebilir (Nichol, 2010, s. 22). Görülmektedir ki, RF'nin bu politikası, Güney Kafkasya'nın kalkınmasında yararlı olacak enerji projelerinin tamamlanmasını engellemektedir. Ayrıca, bu girişimler ile RF, Güney Kafkasya'nın bağımsız politikalar izlemesini olumsuz etkilemektedir (Nichol, 2010, s. 22).

(2) Güney Kafkasya'nın Hazar Enerji Kaynakları Bakımından Önemi

Hazar Denizi'ne kıyıdaş beş devletten sadece RF ve İran'ın "uluslararası sulara doğrudan çıkışı" bulunduğu görülebilir (Council of Europe, 2002). Bu sebeple, RF ve İran enerji kaynaklarını limanları aracılığıyla ihraç edebilmektedir (Council of Europe, 2002). Bu ihraç yollarına örnek olarak, RF'nin Kuzey Denizi ve Karadeniz'deki limanlarını; İran'ın ise, Basra Körfezi'ni kullandığı görülebilir (Council of Europe, 2002).

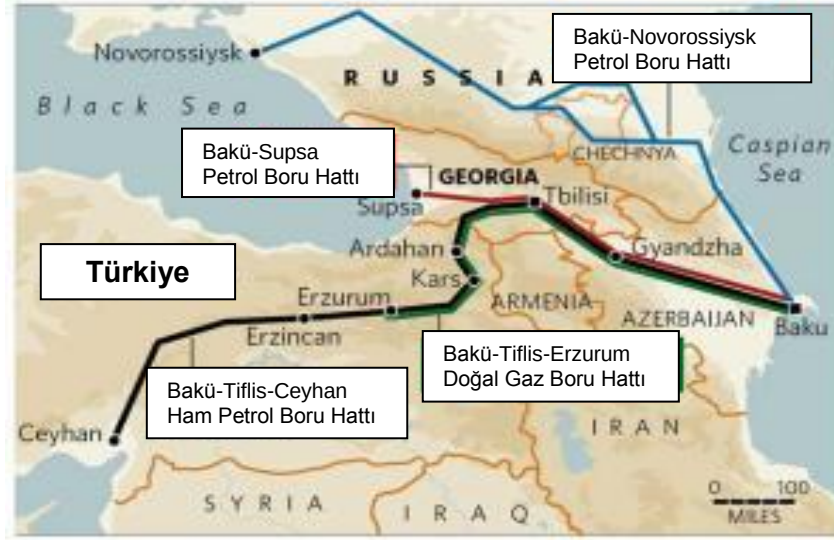
2002 yılında Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi Avrupa ve Hazar Denizi Bölgesindeki Enerji Kaynaklarının Geliştirilmesi Raporu'nu yayımlamıştır (Council of Europe, 2002). Rapora göre, 2002 yılı dikkate alındığında "Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın enerji kaynaklarının ihraç edilmesinde RF'nin boru hatlarına olan bağımlılığının sürdüğü" söylenebilir (Council of Europe, 2002). Avrupa Konseyi, RF'nin "transit geçiş ücretleri ve kotalar yardımıyla bu ülkelerden RF limanlarıyla ihraç edilen hidrokarbon miktarını sınırladığını" belirtmektedir (Council of Europe, 2002). Dolayısıyla Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın petrol ve doğal gaz ihraç yolu olarak Güney Kafkasya ön plana çıkmaktadır.

Azerbaycan, Türkmənistan ve Kazakistan'ın petrol ve doğal gazının Batı pazarına nakline yönelik olarak, en uygulanabilir (feasible) yöntem ise boru hatları olarak değerlendirilebilir (Grau, 2001). Buradan hareketle, Güney Kafkasya'da çeşitli petrol ve doğal gaz boru hatları inşa edilmiştir. Bu hatlardan bazıları Sovyetler Birliği döneminde yapılmış olmakla birlikte, ana ihraç boru hatları 2000'li yıllarda faaliyete geçmiştir (Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, 2006).

Bu uluslararası projelerden görüldüğü üzere, Azerbaycan uluslararası iş birliği geliştirme gayreti göstermektedir (Nuriyev, 2007, s. 8). Bu iş birliği özellikle enerji sektöründe uluslararası yatırımlar ve projeler şeklinde görülmektedir (Nuriyev, 2007, s. 8). Örneğin, Azerbaycan 1990'lı yıllardan itibaren petrol dışsatım güzergâhlarını çeşitlendirme alanında çalışmalarda bulunmuştur. Bu konuya ilişkin olarak, 6 Haziran 2007 tarihinde Bakü'de düzenlenen Hazar Petrolü, Doğal Gazı, İşlenmiş Petrol ve Petrokimyası-2007 isimli uluslararası konferansta SOCAR Başkanı Rövnəq Abdullayev bir konuşma yapmıştır (Abdullayev, 2007). Konuşmasında Abdullayev, "Azerbaycan'ın dört güzergâh aracılığıyla" petrol dışsatımı gerçekleştirdiğinden bahsetmiştir (Abdullayev, 2007). Bu güzergâhlar arasında "Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Supsa, Bakü-Novorossiysk petrol boru hatları ve Bakü-Batum demir yolu" bulunmaktadır (Abdullayev, 2007). Bölgedeki doğal gaz boru hatları arasında ise, Bakü-Tiflis-Erzurum (Şahdeniz) Doğal Gaz Boru Hattı olarak da bilinen SCP (Güney Hazar Doğal Gaz Boru Hattı) bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'den geçmesi öngörülen ve planlama aşamasında bulunan Hazar geçişli petrol ve doğal gaz boru hatları mevcuttur.

(a) Güney Kafkasya'daki Petrol Boru Hatları

Bakü-Novorossiysk Petrol Boru Hattı, Bakü'den RF'nin Novorossiysk limanına uzanmaktadır (Bkz.: Harita-6). Bu hat, yaklaşık 1,000 km uzunluğundadır ve 1997 yılında faaliyete başlamıştır (İbrahimov, 2008). Hattın yıllık yaklaşık 7 trilyon Btu (5 milyon ton) petrol taşıma kapasitesi mevcuttur (İbrahimov, 2008). Bakü-Novorossiysk Petrol Boru Hattı Azerbaycan petrolleri bakımından Kuzey enerji koridoru olarak da bilinmektedir (İbrahimov, 2008).

Harita-6: Azerbaycan'ın Enerji Nakil Hatlarının Görünümü (Soares, 2008).

Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı, Bakü'den Gürcistan'ın Supsa limanına uzanan, 920 km uzunluğunda bir hattır (İbrahimov, 2008). Bu hat, Bakü erken petrolünün nakline yönelik olarak, 1999 yılında hizmete açılmıştır (İbrahimov, 2008). Hattın yıllık kapasitesi yaklaşık 7 trilyon Btu (5,5-6 milyon ton) seviyesindedir (İbrahimov, 2008). Azerbaycan petrollerinin nakli bakımından bu hat Batı Koridoru olarak bilinmektedir (İbrahimov, 2008). (Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı'nın güzergâhı Harita-7'de görülmektedir.) Bu hat, eski Sovyet cumhuriyetleri üzerinde inşa edilmiş ve RF sınırlarından geçmeyen bir hat olması sebebiyle Güney Kafkasya'nın ekonomik bağımsızlığı bakımından önemli kabul edilmektedir (Tahminciler, 2009, s. 3-31).

Harita-7: Bakü-Supsa Petrol Boru Hattı'nın Görünümü (Ratliff, 2006).

Kaşuri-Batum Petrol Boru Hattı, Bakü'nün 35 km doğusunda bulunan Dubendi petrol terminalinden başlamaktadır (Azerbaijan Energy, 2006). Dubendi petrol terminalinden Gürcistan'ın Kaşuri bölgesine kadar demiryolu şeklinde devam etmektedir (Aghayan, 2002). Ardından petrol, Kaşuri-Batum Petrol Boru Hattı'na

nakledilmektedir (Aghayan, 2002). Boru hattının uzunluğu 105 km olmaktadır (Aghayan, 2002). Bu hattın işletmeciliğini ABD'nin Chevron Texaco firması üstlenmektedir (Aghayan, 2002).

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC)'na ilişkin olarak ise, Hükümetlerarası Anlaşma Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında 1999 yılında imzalanmıştır (Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, 2006). Ardından bu hat, 2006 yılında faaliyete başlamıştır (Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, 2006). BTC hattı yaklaşık 1,730 km uzunluğundadır (İbrahimov, 2008). Bu hat, Bakü'den yüklenen ham petrolü Gürcistan'daki Tiflis yakınlarından Türkiye'nin Ceyhan terminaline aktarmaktadır. BTC'nin güzergâhı Harita-6'da görülmektedir. BTC, Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun "en önemli" ayağı olarak görülmektedir (Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, 2006). BTC hattı Bakü petrolünün "ana ihraç güzergâhı" durumundadır (SOCAR, 2011).

2008 itibarıyla, BTC hattının yıllık kapasitesi yaklaşık 70 trilyon Btu (50 milyon ton) seviyesindedir (İbrahimov, 2008). Bununla birlikte, 2008 verilerine göre Azerbaycan'ın yıllık ham petrol üretimi yaklaşık 56 trilyon Btu (42 milyon ton) seviyesinde olmuştur (IEA, 2008a). Aynı yıl itibarıyla Azerbaycan'ın ham petrol dışsatımı ise, yaklaşık 49 trilyon Btu (36 milyon ton) seviyesinde gerçekleşmiştir (IEA, 2008a). Dolayısıyla BTC'nin tam kapasiteyle çalışmasına yönelik olarak, Hazar bölgesindeki diğer kaynaklara ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmaktadır. Bu amaçla, Kasım 2008 itibarıyla, Kazakistan'ın Tengiz petrol sahasından çıkan petrol BTC üzerinden dünya pazarlarına ulaşmaya başlamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011).

10 Ocak 2011 tarihi itibarıyla ise, Ceyhan'dan petrol yüklemesi yapılan tanker sayısı 1,396 olarak belirtilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011). Ayrıca söz konusu hat üzerinden yapılan petrol dışsatımı günlük yaklaşık 200 milyar Btu (1 milyon 100 bin varil) seviyesine ulaşmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011). Buradan hareketle, BTC projesi geniş kapasitesi ile "RF'nin Hazar petrolünün naklindeki hâkimiyetine karşı, ABD'nin desteklediği" bir enerji hattı olmaktadır (Karaca, 2004, s. 2).

Hazar Geçişli Petrol Boru Hattı ise, Trans-Hazar Petrol Boru Hattı ya da KCTS (Kazakistan Hazar Taşıma Sistemi) olarak da adlandırılan, planlama aşamasındaki petrol hattıdır. Proje iki aşamalı olarak planlanmıştır. İlk aşama Kazakistan'daki Eskene-Kurki arasında bir boru hattı inşasını öngörmektedir. Bu mesafe 750 km uzunluğundadır. İkinci aşamada ise, Kurki-Bakü arasında deniz altından geçecek bir

boru hattı inşası planlanmaktadır (IEA, 2008a, s. 54). Bu hattın uzunluğunun ise yaklaşık 570 km (370 mil)²³ olduğu değerlendirilmektedir (Aghayan, 2002). Hattın Kazakistan'daki bölümünün maliyetinin 3 milyar dolar tutarında olması öngörülmektedir (IEA, 2008a, s. 54). Kurki-Bakü hattının maliyeti ise 2 milyar dolar olarak planlanmaktadır (Aghayan, 2002).

Aralık 1998 tarihinde, hattın inşasına yönelik uygulanabilirlik anlaşması (feasibility study agreement) Royal/Dutch Shell, ChevronTexaco, ExxonMobil ve Kazakistan" arasında imzalanmıştır (Aghayan, 2002). Haziran 2006 tarihinde ise, Kazakistan ve Azerbaycan arasında projeye yönelik Hükümetlerarası Anlaşma imzalanmıştır (Trans-Caspian Project, 2006). Bununla birlikte hattın inşasına ilişkin gelişmeler, çok taraflı bir anlaşmanın yapılmasını gerektirmektedir (IEA, 2008a, s. 54). Bu sebeple projenin yapımı aksamaktadır (Aghayan, 2002).

Diğer yandan 16 Haziran 2006 tarihinde, Azerbaycan ve Kazakistan arasında imzalanan bir anlaşma ile Kazakistan'dan tanker taşımacılığı ile Bakü'ye nakledilen petrol miktarının günlük yaklaşık 100 milyar Btu (500,000 varil) seviyesine kadar çıkması kararlaştırılmıştır (İpek, 2006). Fakat bu anlaşma dâhilinde Kazakistan ile Azerbaycan arasında bir petrol boru hattının inşası belirtilmemiştir (İpek, 2006).

(b) Güney Kafkasya'daki Doğal Gaz Boru Hatları

Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE), Şahdeniz Doğal Gaz Hattı ya da SCP (Güney Hazar Doğal Gaz Boru Hattı) olarak da adlandırılmaktadır (Crandall, 2006, s. 65). Bu hat, 970 km uzunluğundadır ve BTC hattına paralel olarak inşa edilmiştir (Ener ve Ahmedov, 2008). BTE hattının güzergâhı Harita-8'de görülmektedir. Hattın yıllık kapasitesi 30 milyar m³ olarak belirlenmiştir (Ener ve Ahmedov, 2008). Hattın yapım maliyeti, yaklaşık 1 milyar dolar olmuştur (Ener ve Ahmedov, 2008). BTE hattına ilişkin anlaşma 2001 yılında, BOTAŞ (Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.) ile SOCAR (Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi) arasında imzalanmıştır (BOTAŞ, 2011). Akabinde, Mart 2007 tarihinde BTE hizmete girmiştir (Ener ve Ahmedov, 2008).

BTE, Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun ikinci unsuru olarak görülmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011). Bu hat aracılığıyla Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki

²³ Mil: Bir uzunluk birimi. 370 mil 595,45728 kilometre (km) eşdeğeridir. Nisan 21, 2011 tarihinde Conversion-metric.org: http://www.conversion-metric.org/length_conversion/mile_to_kilometer_conversion.php adresinden alındı.

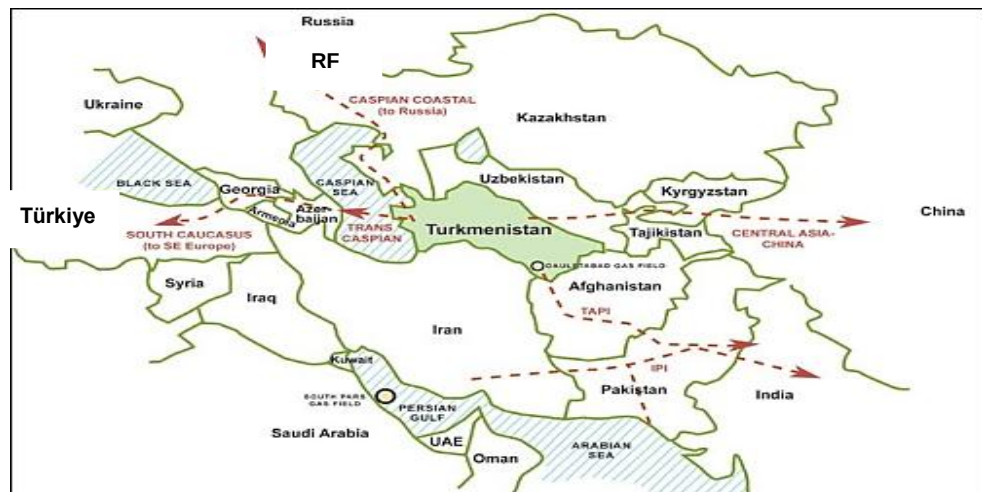
TASNİF DIŞI

Şahdeniz sahasından Türkiye'ye, yılda 6,6 milyar m³ doğal gaz dışsatımına yönelik anlaşma imzalanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011). Şahdeniz sahasındaki doğal gaz keşiflerinin devamına yönelik çalışmaların yapılması planlanmaktadır. Bu konuda, 7 Haziran 2010 tarihinde İstanbul'da, Azerbaycan ile Türkiye arasında doğal gaz alımına yönelik görüşmeler yapılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011).

Harita-8: BTE (Şahdeniz) Doğal Gaz Boru Hattı (Sandıklı, 2011).

Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı ise, Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı olarak da bilinen, planlama aşamasındaki doğal gaz hattıdır. Bu hat, Türkmenistan'ın Türkmenbaşı şehri ile Bakü arasında deniz altından geçecek şekilde planlanmaktadır (Fishelson, 2007). Bu hattın güzergâhı Harita-9'da görülmektedir.

Harita-9: Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (Meyer, 2009).

Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı kapsamında, Bakü'ye nakledilecek doğal gazın BTE aracılığıyla Türkiye'ye nakli söz konusudur (Fishelson, 2007). Böylece, planlama aşamasındaki Nabucco projesinin tamamlanması halinde, doğal gazın Türkiye'den Avrupa'ya nakli mümkün olabilecektir (Fishelson, 2007)²⁴. Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı'nın uygulanabilirlik (fizibilite) çalışmaları neticesinde, maliyetinin 5 milyar dolar tutarında olması öngörülmektedir (Fishelson, 2007). Bu hattın kapasitesi ise, yıllık yaklaşık 1 trilyon m³ (30 bcf) seviyesinde planlanmaktadır (Fishelson, 2007).

2. ABD VE RF'İN GÜNEY KAFKASYA'YA İLİŞKİN ENERJİ REKABETİ

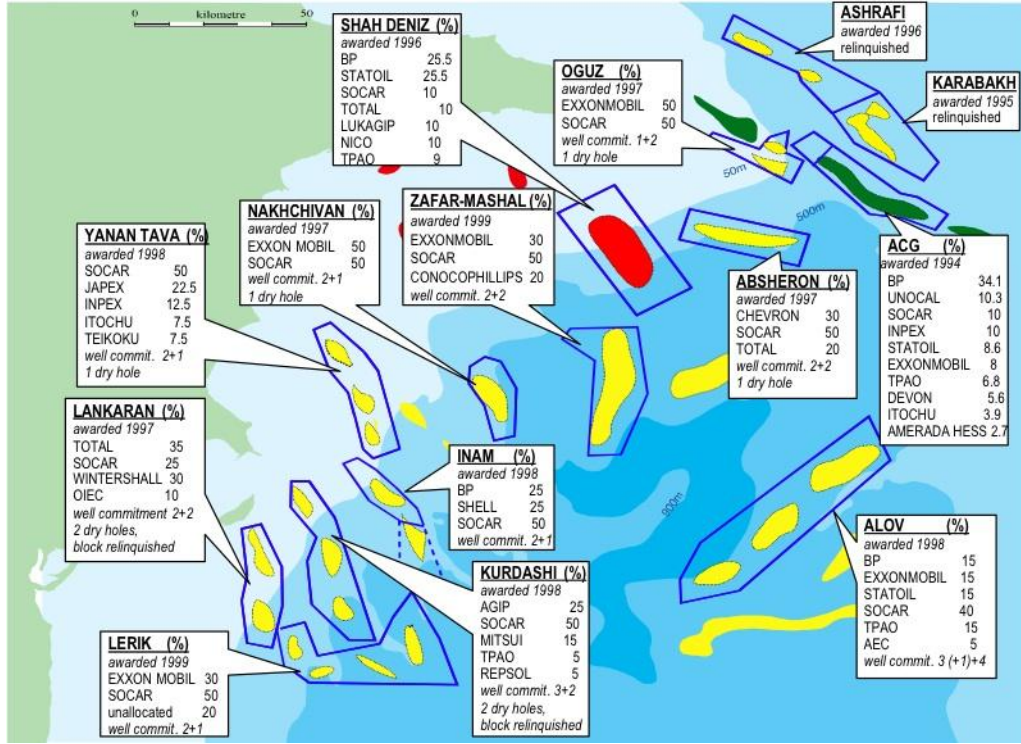
a. ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'da Enerji Sektöründeki Etkinliği

Güney Kafkasya'nın enerji bakımından en zengin ülkesi Azerbaycan olarak görülmektedir (IEA, 2008b). Azerbaycan, 1994 yılında bu sahaların işletimine ilişkin farklı petrol şirketleriyle 28 üretim-paylaşım anlaşması (production-sharing agreement) imzalamıştır (U.S. Department of State, 2010a). Bu anlaşmalar Asrın Anlaşması olarak da bilinmektedir (Laçiner, 2006, s. 41). Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğal gaz sahalarının dağılımı Harita-10'da görülmektedir.

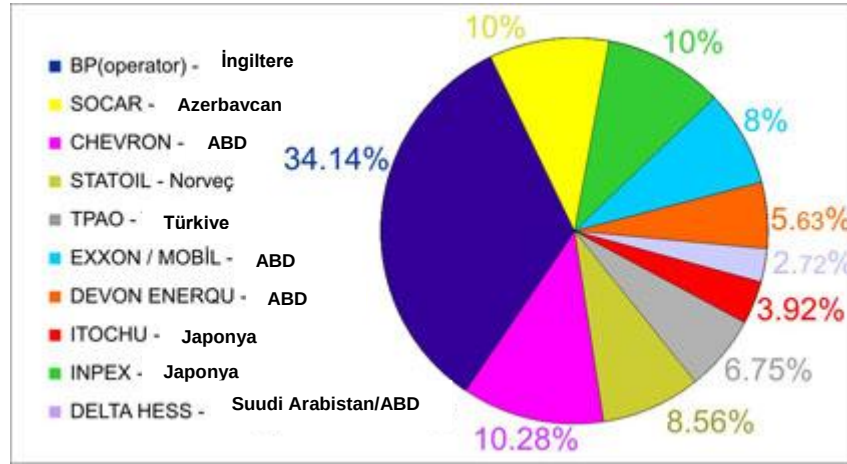
20 Eylül 1994 tarihinde, Asrın Anlaşması'nda öne çıkan petrol sahalarından ACG'nin işletimine yönelik olarak, AIOC (Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi) konsorsiyumunu kuran anlaşma 30 yıl geçerli olmak üzere imzalanmıştır (Azerbaijan International, 1999). 12 Aralık 1994 tarihinde bu anlaşma yürürlüğe girmiştir (Azerbaijan International, 1999). AIOC, Azerbaycan'ın toplam petrol dışsatımının %70'lik bölümünü karşılamaktadır (Bilgin, 2010a, s. 165).

AIOC konsorsiyumunun işletiminde bulunan ACG petrol sahasının rezervi yaklaşık 1 katrilyon Btu (5,4 milyar varil) seviyesindedir (Offshore-Technology, 2011). AIOC Konsorsiyumunun paydaşları ve şirket paylarının dağılımı Şekil-1'de görülmektedir. Buna göre, BP %34,14'lük pay ile konsorsiyumun başkanlığını üstlenmektedir (SOCAR, 1994). 1994 yılı itibarıyla, konsorsiyuma katılan Amerikan şirketleri ve pay dağılımı; Chevron %10,28, Exxon/Mobil %8, Devon Enerqu %5,63 ve Delta Hess (Suudi Arabistan ile birlikte) %10,28 şeklindedir (SOCAR, 1994).

²⁴ Bkz.: Nabucco projesinin güzergâhı EK-D'de görülmektedir.

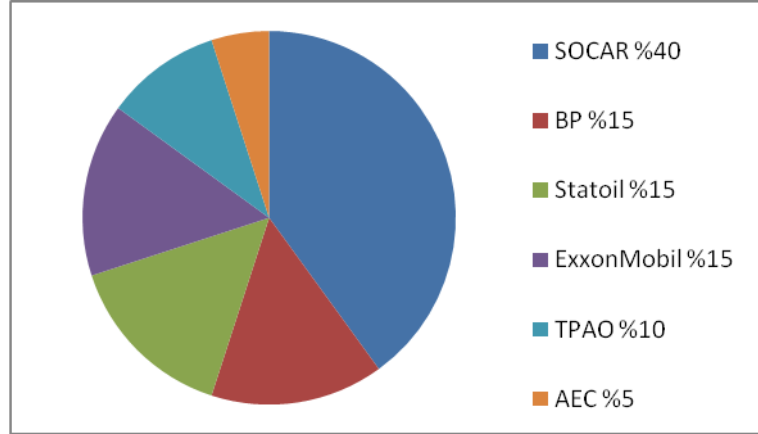

Harita-10: Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki Enerji Sahaları (The Oil Drum: Europe, 2006).

Şekil-1: AIOC Konsorsiyumu'nun Paydaşları ve Şirket Paylarının Dağılımı (SOCAR, 1994).

ABD'nin Azerbaycan'da dâhil olduğu başka bir proje Araz, Alev, Şark petrol sahalarına ilişkindir. 23 Mart 1999 tarihli projenin pay dağılımına göre SOCAR en büyük pay sahibidir (SOCAR, 2011). Bu projenin diğer paydaşları arasında ise; İngiliz şirketi BP (%15), Norveç şirketi Statoil (%15), Amerikan şirketi Exxon Mobil (%15), Türk şirketi TPAO (%10) ve Kanada şirketi AEC (%5) bulunmaktadır. Projenin paydaşları ve pay dağılımı Şekil-2'de görülmektedir.

Şekil-2: Araz-Alev-Şark Petrol Sahalarına İlişkin Dağılım (SOCAR, 2011).

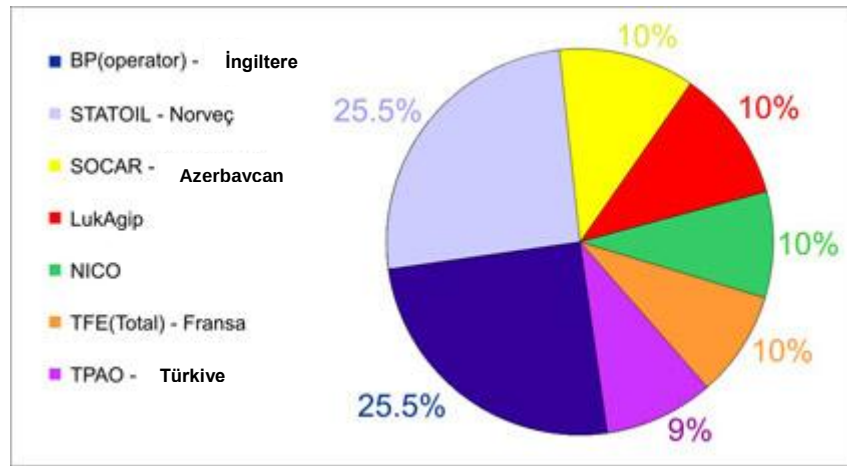
Ayrıca, ABD 27 Nisan 1999 tarihli Lerik, Deniz, Cənub petrol sahalarına ilişkin projenin paydaşlarındandır (SOCAR, 2011). Bu projede, Exxon Mobil %30 pay ile en büyük yabancı ortaktır (SOCAR, 2011). SOCAR'ın projedeki payı %50 olarak tespit edilmiştir (SOCAR, 2011). Diğer petrol şirketlerinin projedeki toplam payı ise %20 seviyesindedir (SOCAR, 2011). Böylece ABD'nin petrol şirketleri aracılığıyla Azerbaycan'ın petrol sahalarına olan ilgisi görülmektedir.

RF'nin Güney Kafkasya'daki enerji sektöründe etkinliği bakımından, Rus enerji şirketlerinin bölgede çalışmaları bulunmaktadır. Örneğin, Lukoil'in Güney Kafkasya'daki etkinliğine ilişkin olarak, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Örneğin, 2009 itibarıyla Lukoil, "Hazar kıyısının Azerbaycan kısmında bulunan hidrokarbon kaynaklarının işletilmesi ile ilgili Şahdeniz projesinde" yer almıştır (Lukoil Azerbaycan, 2011). Diğer taraftan, Lukoil'in Azerbaycan'ın diğer petrol arama sahalarında da pay sahibi olduğu belirtilebilir (SOCAR, 2001). Örneğin, 9 Ocak 2001 tarihinde Azerbaycan'daki Zığ ve Hövsan petrol yataklarına ilişkin olarak, Azerbaycan devlet şirketi SOCAR ile Lukoil Overseas Absheron Ltd. şirketi ortak olmuştur (SOCAR, 2001). Bu ortaklığa göre ilgili petrol yataklarında Lukoil'in payı %50 olarak tespit edilmiştir (SOCAR, 2001).

Lukoil Gürcistan şirketi ise, Tiflis yakınlarında bulunan, 12,000 ton kapasiteli bir petrol terminalinin hisselerinin çoğunluğuna sahiptir (Lukoil Gürcistan, 2011). Buna ek olarak, Lukoil Gürcistan'ın Tiflis'te 600 ton kapasiteli başka bir petrol terminali de bulunmaktadır (Lukoil Gürcistan, 2011). Lukoil Gürcistan'ın esas faaliyet konusu petrol ürünlerinin dışalım ve dağıtımdır (Lukoil Gürcistan, 2011). Ayrıca 2008 itibarıyla, "Ermenistan, Lukoil Gürcistan aracılığıyla Bulgaristan'dan petrol dışalım" yapmaktadır (APA, 2008).

TASNİF DIŞI

Doğal gaz bakımından ise, Azerbaycan'ın Şahdeniz sahası "dünyanın sayılı rezervlerinden birine" sahiptir (SOCAR, 2011). 2006 yılında bu sahadan doğal gaz çıkartılmaya başlanmıştır (SOCAR, 2011). Şahdeniz sahasının paydaşları ve şirket paylarının dağılımı Şekil-3'te görülmektedir. Buna göre, BP %25,5'lik pay ile Şahdeniz sahasının işletiminde en büyük paydaştır (SOCAR, 2011). Şahdeniz sahasında paydaşlar arasında 2004 yılında tamamen Rus şirketi olan LukAgip şirketi de bulunmaktadır. LukAgip şirketi, 1995 yılında Rus Lukoil ve İtalyan ENI şirketlerinin %50 ortaklığında kurulmuştur (ENI, 2004). 2004 yılında ENI LukAgip şirket payının tamamını Lukoil'e devretmiştir (ENI, 2004). Rus LukAgip şirketinin Şahdeniz sahasında % 10 payı bulunmaktadır (SOCAR, 2011).

Şekil-3: Şahdeniz Sahasında Şirketlerin Payları (SOCAR, 2011).

Gazprom'un Güney Kafkasya'daki etkinliğine ilişkin olarak ise, Ekim 2009 tarihinde, SOCAR ile Gazprom RF'ye 2015 yılına kadar yıllık 500 milyon m³ doğal gaz satılmasına yönelik bir anlaşma imzalamıştır (European Dialogue, 2010). Azerbaycan doğal gazı, Bakü-Novo-Filya Doğal Gaz Boru Hattı aracılığıyla RF'ye nakledilmektedir (European Dialogue, 2010). 1 Ocak 2010 tarihi itibarıyla RF'ye doğal gaz sevkiyatı başlamıştır (European Dialogue, 2010). Ardından, taraflar doğal gaz miktarını ikiye çıkartmayı kararlaştırmıştır (European Dialogue, 2010). Böylece Azerbaycan'dan RF'ye yıllık 1 milyon m³ doğal gaz satılması planlanmıştır (European Dialogue, 2010).

Bununla birlikte, 2010 yılında Gazprom yönetim kurulu başkanı (CEO) Alexei Miller, St. Petersburg'da düzenlenen Uluslararası Ekonomik Forum'da Gazprom'un dışalımına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Miller, "Azerbaycan'ın satmaya hazırlandığı doğal gazın tümünü Gazprom'un almaya hazır olduğunu" belirtmiştir (RIA Novosti, 2010b). Konuya ilişkin olarak Miller, Azerbaycan'dan doğal gaz

alımının Gazprom'un "çıkarları bakımından yararlı" olduğunu sözlerine eklemiştir (RIA Novosti, 2010b).

b. Bölgedeki Anlaşmazlık ve Çatışmaların Enerji Boyutu

(1) Azerbaycan-Ermenistan İlişkileri: Dağlık Karabağ Sorunu

Dağlık Karabağ, Azerbaycan sınırları içerisinde, yüzölçümü 4,400 km² olan bir bölgedir (Çelik, 2000). Dağlık Karabağ sorunun başlangıcı, Sovyetler Birliği dönemine dayanmaktadır (Özkan, 2008, s. 834). Sovyetler Birliği döneminde uygulanmaya başlanan açıklık ve yeniden yapılanma politikaları merkezî otoritenin zayıflamasına sebep olmuştur (Özkan, 2008, s. 834). Dönemin Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ASSC) sınırları içinde, Ermeni nüfusun yoğun olduğu Dağlık Karabağ özerk bölgesi bulunmaktadır (Özkan, 2008, s. 834). Merkezî otoritenin zayıflaması ile birlikte, Dağlık Karabağ özerk bölgesi ASSC'den ayrılarak Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ESSC)'ye katılmayı talep etmiştir (Özkan, 2008, s. 834). ASSC Anayasası'na aykırı olduğundan bu durum kabul edilmemiştir (Gökçe, 2011). Akabinde, Ermeniler sorunun çözümünde gözlemci olan Rus ve Kazak ekibini taşıyan helikopteri düşürmüştür (Gökçe, 2011). Bu gelişmelerin ardından ASSC Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsünü kaldırmıştır (Gökçe, 2011). Akabinde Şubat 1988 tarihinde, Ermenilerin taleplerinin karşılanmaması sonucunda Dağlık Karabağ bölgesindeki Ermeniler ile Azeriler arasında çatışma başlamıştır (Cafersoy, 2001, s. 127).

Bu sırada, 1990'lı yılların başında Azerbaycan'da Ayaz Mütellibov ilk cumhurbaşkanı olmuştur (Cafersoy, 2001, s. 123). Mütellibov döneminde, Ermeni güçleri Dağlık Karabağ'da bulunan Azeri yerleşim birimi Hocalı'ya 25-26 Şubat 1992 tarihinde saldırmıştır (Aslanlı, 2001). Bu saldırı, "sivillere yönelik bir katliama" dönüşmüştür (Aslanlı, 2001). Azerbaycan ise, "Hankendi'deki 366'ncı Rus alayının saldırıya katıldığını" açıklamıştır (Aslanlı, 2001). Bu açıklamanın gerekçesi olarak, saldırıda "Ermenistan ya da Azerbaycan ordularında dahi bulunmayan güçte konvansiyonel silahların kullanıldığı" belirtilmiştir (Aslanlı, 2001) Hocalı katliamı sonrasında Mütellibov'a olan halk desteği azalmıştır. Böylece, Mütellibov'un yerine Ebulfeyz Elçibey seçimle başa geçmiştir (Aslanlı, 2001).

Elçibey'in devlet politikası bakımından, Azerbaycan'ın RF'nin ekonomik, siyasî, sosyal boyunduruğundan çıkma hedefi ön planda olmuştur (Cafersoy, 2001, s. 124). Bağımsız ekonomi ve bağımsız siyaset için ise, ülkenin yeniden yapılandırılması gerekmiştir (Özkan, 2008, s. 839). Bu konuda en uygun araç,

petrolün dışsatımı olarak değeriendirilmiştir (Özkan, 2008, s. 839). Fakat bu dönem itibarıyla, petrolün dışsatımı konusunda Azerbaycan, RF'den geçen hatlara bağımlı durumdadır (Council of Europe, 2002). Bağımsız devlet politikası geliştirebilmek için ise, Azerbaycan'ın RF'ye olan bağımlılığını azaltması gerekmiştir (Özkan, 2008, s. 839). Dolayısıyla, Azerbaycan Türkiye gibi bölge güçleriyle enerji iş birliğı yaparak RF'ye olan bağımlılığını dengelemeye ihtiyaç duymuştur (Özkan, 2008, s. 839).

Bu doğırtuda, Türkiye ile ilişkilerin enerji alanında artması için Cumhurbaşkanı Elçibey, 5 Aralık 1992 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile görüşmelerde bulunmuştur (Cafersoy, 2001, s. 126). Bu görüşmelerde Elçibey, BOTAŞ ve TPAO yetkililerini Bakü'ye davet etmiştir (Cafersoy, 2001, s. 126). Ardından, Elçibey Mart 1993 tarihinde SOCAR Başkanı Sabit Bağırov'u temalar yapmak üzere Ankara'da görevlendirmiştir (Cafersoy, 2001, s. 126). Böylece Bakü'den çıkarılan petrolün Ceyhan'a nakline yönelik Türkiye ile Azerbaycan arasında bir anlaşma yapılmıştır (Cafersoy, 2001, s. 126). Bu anlaşma, "Azerbaycan petrolüyle beraber mümkünse Kazak petrolünün İran yoluyla Ceyhan limanına aktarılmasına" ilişkin bir boru hattını öngörmektedir (Özkan, 2008, s. 839). Bu boru hattı, yıllık yaklaşık 56 trilyon Btu (280 milyon varil) taşıma kapasiteli olarak planlanmıştır (Özkan, 2008, s. 839). Tiflis henüz güzergâh kapsamında düşünülmediğinden, bu hat Bakü-Ceyhan petrol boru hattı olarak düşünülmüştür (Özkan, 2008, s. 839).

Bu esnada, Dağılık Karabağı'daki çatışmalar şiddetlenmiştir (Özkan, 2008, s. 836). Ermeniler, Ermenistan sınırı ile Dağılık Karabağı bölgesi arasında "koridorlar" oluşturmuştur (BYEGM, 1993). Böylece Dağılık Karabağı özerk bölgesinin dışında bulunan Laçın, Ağdam, Cebrayıl, Fuzuli, Kubatlı, Zengilan, Kelbecer şehirlerini ve beraberinde onlarca Azeri köyünü işgal etmiştir (Özkan, 2008, s. 836). Bu sebeple, Dağılık Karabağı bölgesinin dışındaki Azeri yerleşim yerlerinden kaçan Azeriler ile birlikte, Azerbaycan'da büyük bir göçmen sorunu yaşanmıştır (Oğın, 2001). Bu sebeple 2001 itibarıyla, Azerbaycan'daki 8 milyon nüfusun yaklaşık 1 milyonu göçmen durumundadır (Oğın, 2001). Ermeni işgali altındaki Azerbaycan topraklarının görünümü Harita-11'de görölmektedir.

Harita-11: Ermeni İşgalindeki Azerbaycan'ın Görünümü (İbrahimov A. , 2011).

Dağlık Karabağ sorununa ilişkin Azerbaycan'daki genel kanı ise, sorunun "tümüyle dış güçlerin etkisinden kaynaklanmış olduğu" yönündedir (SAM, 2009, s. 12). Buna ilişkin olarak, Ermeni ordusunun ve Rus kuvvetlerinin Azeri direnişçilere karşı birlikte hareket ettiği iddia edilmiştir. Örneğin, 4 Nisan 1993 tarihinde Azerbaycan Savunma Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, "Kelbecer'e saldıran Ermenilerin, Ermenistan ordusu olduğunu ve bu birliklere Ermenistan'da konuşlandırılmış bulunan 7'nci Rus Ordusu'nun da hava desteği verdiği" belirtilmiştir (BYEGM, 1993). Akabinde, 15 Nisan 1993 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı basın bürosundan yapılan açıklamada, "Ermeni kuvvetlerinin Fuzuli şehrinde hükümet konağını hedef aldıkları, Fuzuli şehrine yönelik saldırılara Ermenistan ordusuna ait uçakların da katıldığı" belirtilmiştir (BYEGM, 1993). (Arı, 1996, s. 5). Elçibey döneminde Ermeni birlikleri karşısında alınan kayıplar Azerbaycan içinde karışıklıklara sebep olmuştur (Cafersoy, 2001, s. 76). Bu çatışmanın daha sonra "Ermenistan'ın doğrudan saldırıları sebebiyle, Ermeni-Azeri çatışmasına dönüştüğü" görülmektedir (Arı, 1996, s. 5).

Ardından 30 Nisan 1993 tarihinde BM Güvenlik Konseyi Dağlık Karabağ sorununa ilişkin 822 Sayılı kararı almıştır (The State Commission on Prisoners of War, Hostages and Missing Persons, 2011). Böylece, "Ermenilerin Azerbaycan'da son dönemde işgal ettikleri bölgelerden çıkması ve Kelbecer'in boşaltılması" karara bağlanmıştır (The State Commission on Prisoners of War, Hostages and Missing Persons, 2011). Akabinde, Kelbecer'in boşaltılma planı hazırlanmıştır (Cafersoy, 2001, s. 90). Fakat Ermeniler bu planı iki kez reddetmiştir (Cafersoy, 2001, s. 92).

Mayıs 1993 tarihinde ise, Elçibey hükümeti petrol anlaşması görüşmelerine hız vermiştir (Yunusov, 1994). Bu durumun Dağlık Karabağ sorununa ilişkin gelişmelere kaynak aktarılmasına yönelik olduğu yorumlanabilir. Bu dönemde Azerbaycan ACG petrol yatağının işletimine ilişkin, BP'nin başkanlığında TPAO ve Batılı petrol şirketlerinin oluşturduğu konsorsiyum ile memorandum imzalamıştır (Özkan, 2008, s. 839). ACG petrol yatağını işletecek bu konsorsiyuma “hiçbir Rus petrol şirketi” dâhil edilmemiştir (Özkan, 2008, s. 839).

Ardından 4 Haziran 1993 tarihinde, Cumhurbaşkanı Elçibey “silahlı darbe sonucu devrilmiştir” (Özkan, 2008, s. 837). Elçibey'in yerine eski Sovyetler Birliği Politbüro üyesi Haydar Aliyev getirilmiştir (Davutoğlu, 2009, s.127). Haydar Aliyev'in iktidara gelmesinden yalnızca bir hafta sonra, 1 Eylül 1993 tarihinde ise, Dağlık Karabağ Ermenileri ile Azerbaycan arasında, Ermenistan Devlet Başkanı Levon Ter Petrosyan'ın arabuluculuğu ile ateşkes anlaşmasına varıldığını açıklanmıştır (BYEGM, 1993). Bu durumun, Dağlık Karabağ sorununda dış güçlerin etkisini doğrular nitelikte olduğu yorumlanabilir.

4 Haziran Darbesi'nin enerji boyutu bakımından, BP'nin başkanlığındaki uluslararası konsorsiyumla ACG petrol yatağına ilişkin anlaşmanın Azerbaycan Meclisi'nde onaylanması aşamasında, Elçibey iktidardan uzaklaştırılmıştır (Cafersoy, 2001, s. 126). Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığını devralmasını takip eden ikinci gün olan 26 Haziran 1993 tarihinde, Azerbaycan Milli Meclisi, Azerbaycan petrollerini çıkartıp işleyecek konsorsiyumla yapılan bu anlaşmayı iptal etmiştir (Cafersoy, 2001, s. 126). Darbeyi gerçekleştiren Suret Hüseyinov; “Elçibey'in imzalamak üzere olduğu petrol boru hattı anlaşmasının RF'yi dışarıda bıraktığını, dolayısıyla bu anlaşmaların önce RF ile yapılması gerektiğini” belirtmiştir (BYEGM, 1993).

Akabinde, 30 Haziran 1993 tarihinde Meclis Başkanı Haydar Aliyev Azerbaycan'ın Batılı şirketlerle imzaladığı petrol anlaşması hakkında, “yeni yönetimin bu alanda daha uygar ve mantıklı bir yaklaşım sergileyeceğini” bildirmiştir (BYEGM, 1993). Bu gelişmelerden sonra, 23 Eylül 1993 tarihinde Azerbaycan BDT'ye katılmıştır (Hüseyinov, 2003). Müteakiben Kasım 1993 tarihinde ise, RF Azerbaycan ile Bakü petrolleri konusunda görüşmeleri hızlandırmıştır (Hüseyinov, 2003).

Buradan hareketle, RF'nin Dağlık Karabağ sorununa yaklaşımı, Dağlık Karabağ'daki Ermeniler aracılığıyla Azerbaycan'ın istikrarsızlık ortamına çekilmesi

politikası şeklinde yorumlanabilir (Hüseynov, 2003). Bu şekilde, Azerbaycan'ın RF'den bağımsız politika üretme çabasının cezalandırılmış olduğu görülmektedir (Hüseynov, 2003). Bununla birlikte, Dağlık Karabağ sorununun alevlenmesi neticesinde Azerbaycan'da gerçekleşen darbenin, Hazar bölgesindeki diğer devletlerde enerji kaynaklarının nakline ilişkin sonuçlar doğurduğu görülmektedir (Özkan, 2008, s. 840). Örneğin, Azerbaycan'daki darbeyi takip eden dönemde Kazakistan ve Türkmenistan'ın RF'yi dışarıda bırakan enerji anlaşmaları yapmaktan kaçındığı gözlemlenmiştir (Özkan, 2008, s. 840).

Ayrıca, RF'nin Dağlık Karabağ sorununa ilişkin politikasının Dağlık Karabağ'daki Ermenilerin devlet kurma hazırlıkları için gereken zamanı kazanmasına yönelik olduğu de değerlendirilebilir. Böylelikle, Azerbaycan'ın BTC anlaşması gibi büyük kazanç getiren yeni Batı kaynaklı projeler için istikrarlı ortak konumunun sarsılması söz konusu olabilir. Diğer yandan, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarında yeni bir Ermeni devletinin kurulması, Ermenistan'ın Güney Kafkasya'da güçlenmesi bakımından da Azerbaycan'a karşı olumsuz etkiler doğuracaktır. Dolayısıyla, RF'nin bu konuyu çözümsüz kılarak, Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığını tanımak için uygun zamanı beklediği yorumunda bulunulabilir. Zira benzer bir politikanın RF tarafından Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgelerine ilişkin olarak hayata geçtiği görülmektedir (The Economist, 2008).

ABD'nin Dağlık Karabağ sorununa yaklaşımı bakımından ise, Ermeni diasporasının²⁵ faaliyetlerinin ABD-Azerbaycan ilişkilerini etkileyen bir unsur olduğu belirtilebilir (Azer, 2011, s. 419). ABD'deki Ermeni diasporasının nüfusunun yaklaşık 1 milyon olduğu belirtilmektedir (Haas, Tibold ve Cillessen, 2006, s. 34). ABD'deki Ermeni diasporasının faaliyetleri bakımından ise, "Ermenistan'ın her bakımdan desteklenmesi ve Azerbaycan ile Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik savlarına karşı çıkılması" konularının hedeflendiği görülmektedir (Azer, 2011, s. 419).

Özellikle 1990'lı yıllarda, Ermenistan'ın bağımsızlık ilanı ile birlikte ABD'deki Ermeni lobisinin²⁶ bu hedefler doğrultusunda kamuoyu ve yönetim kademeleri nezdinde etkinliğini gösterme imkânı bulduğu söylenebilir (Azer, 2011, s. 419). ABD'nin "Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımak için koşullar öne sürmesi" bu

²⁵ diaspora: Yun. a. (*diaspo'ra*) 1. Herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtları dışında azınlık olarak yaşadıkları yer. 2. Herhangi bir ulusun yurdundan ayrılmış kolu, kopuntu. 3. Yahudilerin ana yurtlarından ayrılarak yabancı ülkelerde yerleşen kolları, kopuntu. Temmuz 30, 2011 tarihinde Türk Dil Kurumu TDK: <http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden alındı.

²⁶ lobi: İng. lobby Hükümet politikalarını etkilemek için insanların organize bir şekilde yaptıkları hareketler bütünü. Ağustos 01, 2011 tarihinde Lobcilik: <http://lobicilik.org/> adresinden alındı.

duruma örnek olarak gösterilebilir (Azer, 2011, s. 419). Buna ilaveten, ABD'nin Azerbaycan'dan, "sınırların ihlal edilmezliğine saygı göstereceğine dair yazılı güvence istemesi" çarpıcı koşullardan biridir (Azer, 2011, s. 420). Bu durum, 1990'ların başında Bush ve Clinton iktidarlarına ilişkin Ermeni lobisinin güçlü etkisini yansıtmaktadır (Hale, 2000, s. 280).

Buna ilaveten, Ermeni lobisinin ABD'de etkili olmasında ABD seçim sistemi ve siyasal yapısının da etkisi bulunduğu gözlemlenebilir (Gregg, 2002). Buna göre, ABD'de siyasal temsilcilerin yeniden seçilme hedefinin, seçmenlerin istekleri doğrultusunda hareket etmelerini doğurduğundan bahsedilebilir (Gregg, 2002). Böylece 1990'lı yılların başında ABD yönetimi, Ermeni seçmenlerin taleplerini dile getiren Ermeni lobisinin isteklerini, "ABD'nin Azerbaycan'a yönelik çıkarlarının üstünde" tuttuğu görülmektedir (Azer, 2011, s. 420).

Diğer yandan, bu dönemde ABD tarafından "RF'ye karşıt tavır almanın Yeltsin iktidarını zora sokacağı" düşünülmüştür (Hale, 2000, s. 280). Bu durumun, "Yeltsin'in yerine daha milliyetçi ve Batı karşıtı bir önderin gelmesine" yol açabileceği öngörülmüştür (Hale, 2000, s. 280). Bu sebeple, ABD RF'ye yönelik sert tepkilerden kaçınmıştır (Hale, 2000, s. 280). Örneğin, 1992 yılında ABD Senatosu tarafından "907a sayılı Özgürlüğe Destek Yasası" (Freedom Support Act) ile eski Sovyetler Birliği coğrafyasına yönelik insanî yardım programı oluşturulmuştur (Caşın, 2010, s. 361). Bu esnada, RF'nin ise Dağlık Karabağ sorunda Ermenistan'ı desteklediği görülmektedir (Joseph, 1999, s. 22). Fakat Ermeni lobisinin etkinliği ve ABD'nin RF'ye yönelik bu dönemdeki dış politika yaklaşımı sonucunda, 1992 yılında yapılan değişiklik ile Azerbaycan'ın bu yasadaki yararlanması engellenmiştir (Azer, 2011, s. 420). Bu duruma gerekçe olarak ise, Azerbaycan'ın "Ermenistan ve Dağlık Karabağ'a ambargo uygulaması" gösterilmiştir (Azer, 2011, s. 420).

Akabinde, 1992 yılında Çeçen-Rus savaşının çıkması, "petrol iletim güzergâhında istikrarsızlık yaratması sebebiyle" ABD nezdinde tepki toplamıştır (Joseph, 1999, s. 22). Böylece ABD, petrolün RF ve İran'ın devre dışı bırakılarak taşınması için Bakü-Ceyhan hattını desteklemiştir (Joseph, 1999, s. 22). Bu konuda, ABD Azerbaycan'ın daha istikrarlı hale getirilmesine yönelik çalışmalar başlatmıştır (Joseph, 1999, s. 22). Buradan hareketle, 1992 yılında ABD'nin arabuluculuğuyla AGİT²⁷ çatısı altında Minsk Grubu adı verilen zirve görüşmelerine başlanmıştır

²⁷ Bkz.: AGİT. Nisan 24, 2011 tarihinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT): <http://www.osce.org/> adresinden alındı.

(Joseph, 1999, s. 22). Ancak bu gelişmelerin ardından, Haydar Aliyev iktidarının AIOC petrol konsorsiyumu dâhilinde Batılı petrol şirketleriyle anlaşma imzalaması mümkün olmuştur (Joseph, 1999, s. 22). Eylül 2001 tarihinde ise, ABD Kongresi Azerbaycan'ın hükümet yardımı paketine dâhil edilmesi yönünde karar almıştır (Armenian National Committee of America, 2006).

Görülmektedir ki, Dağlık Karabağ bölgesiyle birlikte, "Azerbaycan topraklarının %20'lik bölümünün Ermeni işgali altında" bulunduğu görülmektedir (Çelik, 2000). Konuya ilişkin olarak, Azerbaycan ile Ermenistan arasında ateşkes anlaşması, 1994 yılında RF'nin dâhil olduğu yeni petrol anlaşmalarının müzakereleri sırasında ve RF'nin arabuluculuğu ile gerçekleşebilmiştir (Özkan, 2008, s. 837). Buradan hareketle, Dağlık Karabağ sorununun çözümünde Azerbaycan ve Ermenistan'ın dışında diğer güçlerin de etkin olduğu görülmektedir (Özkan, 2008, s. 837).

Dış güçlerin etkisine örnek olarak Ermeni lobisinin, mali kaynaklar ve basın yayın kaynakları bakımından uluslararası alanda etkili olduğu söylenebilir (Mesbahi, 1994, s. 108). Örneğin, mali kaynak aktarımı bakımından Ermeni diasporası Ermenistan ve Dağlık Karabağ Ermenilerine yönelik kapsamlı yardımlarda bulunmuştur (Caşın, 2010, s. 343). Ayrıca, Ermeni diasporasının etkin lobi çalışmaları sonucunda ABD'nin Dağlık Karabağ Ermenilerine yönelik mali yardımları söz konusu olmuştur (ANCA, 2005). Buna ilaveten, Dağlık Karabağ'ın bağımsızlık çalışmalarına ilişkin olarak, ABD'de "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti" adına faaliyet gösteren bir irtibat ofisi (Office of the Nagorno Karabakh Republic in the USA) bulunmaktadır (ANCA, 2005).

Diğer yandan, Ermeni lobisi basın yayın organları aracılığıyla, Batı nezdinde Ermenistan'ın imajını "Müslüman fanatizminin kurbanı" olarak gösterme politikası izlemiştir (Mesbahi, 1994, s. 108). Buradan hareketle, Batı'nın Dağlık Karabağ sorununa yaklaşımının, Ermeni lobisinin yıllardır süren propagandasının²⁸ bir sonucu olarak, Ermenistan lehine olduğu görülebilir (Mesbahi, 1994, s. 108). Örneğin, 1994 yılında Ermenistan "RF'nin Ermenistan'daki askerî varlığına ve ikili güvenlik anlaşmalarına rağmen", NATO kapsamındaki Barış için Ortaklık (BİO) programına dâhil edilmiştir (NATO, 2011). Bu durumun, ABD'deki Ermeni lobisinin etkinliğinin bir göstergesi olarak ele alınması mümkündür (Caşın, 2010, s. 361).

²⁸ propaganda: İt. propaganda a. (*propaga'nda*) Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca. Ağustos 11, 2011 tarihinde Türk Dil Kurumu (TDK): <http://tdkterim.gov.tr/bts/> adresinden alındı.

Ayrıca, Ermenistan'ın dâhil edildiği BİO programının "NATO'ya tam üyelik müzakerelerini içeren" nitelikte olması dikkat çekicidir (Caşın, 2010, s. 361).

Diğer yandan, ABD'nin 2000'li yıllarda Azerbaycan ile askerî ilişkilerini geliştirme politikası izlediğinden söz edilebilir (Caşın, 2006, s. 439). RF ise, ABD-Azerbaycan yakınlaşmasından rahatsızlık duymaktadır (Caşın, 2006, s. 446). Bununla birlikte, RF Ermenistan'daki askerî varlığını arttırmayı sürdürmektedir (Caşın, 2006, s. 446). Bu doğrultuda, 2007 tarihli Ermenistan Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'ne göre, Ermenistan imzalanan ikili savunma anlaşmaları çerçevesinde RF ile "stratejik ortaklık" geliştirmiştir (Ministry of Defense of the Republic of Armenia, 2007). Böylece, RF'nin olası bir Azerbaycan-Ermenistan çatışmasında duruma müdahil olabileceği yorumlanabilir.

Dolayısıyla, Dağlık Karabağ sorununda dış güçlerin tutumuna ilişkin olarak, ABD'nin Ermeni diasporası sebebiyle Ermenistan lehine tavır aldığı belirtilebilir. RF'nin ise, bölgedeki çıkarları bakımından Dağlık Karabağ sorununa ilişkin olarak, çözümsüzlük politikası yürüttüğü gözlemlenebilir. Diğer yandan, sorunun kalıcı çözüme kavuşması için, "RF'nin çıkarlarının dikkate alınması" gerekli görülmektedir (Haas, Tibold ve Cillessen, 2006, s. 68). Çözüm sürecinde RF'nin katılımı ve desteğinin sağlanmasının bu açıdan önem taşıdığı değerlendirilmektedir (Haas, Tibold ve Cillessen, 2006, s. 68). Bu durumun ise, Ermenistan lehine eşitsiz bir durum yaratması söz konusu olabilir. Bu sebeple, soruna yönelik uluslararası toplumun desteği Azerbaycan tarafından önemli görülmektedir (SAM, 2009, s. 13).

Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ilişkin olarak ise, Azerbaycan'ın Batı'nın Ermenistan lehine olan tutumunu göz önünde bulundurduğu değerlendirilebilir (Mesbahi, 1994, s. 108). Böylece, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ konusunda barışçıl bir çözümü ön planda tuttuğu söylenebilir (Azərbaycan Prezidenti, 2010). Diğer yandan, Azerbaycan'ın askerî gücünü arttırarak Ermenistan'ın askerî üstünlüğünü dengeleme politikası yürüttüğünden söz edilebilir (Griffard, Shufelt ve Dion, 2008). Böylece Azerbaycan'ın Ermenistan'ı "barışçıl bir çözüme ikna etme yönünde askerî gücü araç olarak kullandığından" bahsedilebilir (Mesbahi, 1994, s. 108).

Ayrıca, Dağlık Karabağ konusunda Ermeni lobisinin faaliyetlerinin önünü alabilmek için Azerbaycan'ın yumuşak güç unsurlarını kullanması mümkündür. Yumuşak güç unsurlarına ilişkin olarak, Azerbaycan'ın "uygar bir devlet" imajı çizmesi faydalı olabilir (Mesbahi, 1994, s. 108). Bu doğrultuda, Azerbaycan'ın

“demokrasi ve insan haklarına saygılı, düşünce özgürlüğüne önem veren bir devlet imajının geliştirilmesi” önemli görülmektedir (Mesbahi, 1994, s. 108). Böylelikle Azerbaycan’ın, Avrupa ve ABD’deki etkin Ermeni lobisi ile mücadele etmesi söz konusu olabilir.

(2) Türkiye-Ermenistan İlişkileri: Azerbaycan’daki Yansımaları

Türkiye-Ermenistan ilişkilerini etkileyen önemli unsurlardan birinin Dağlık Karabağ sorunu olduğu değerlendirilmektedir (Özkan, 2008, s. 835). İkili ilişkileri etkileyen diğer unsurlar arasında ise; Ermenistan’ın soykırım iddiaları, Ermenistan’ın Kars Anlaşmasını tanımaması ve Türkiye’den toprak talebi bulunmaktadır (Veliyev, 2010). Diğer yandan, Ermeni diasporasının faaliyetlerinin Türkiye-Ermenistan ilişkilerini etkileyen bir başka unsur olduğu belirtilebilir (Azer, 2011, s. 419).

Türkiye-Ermenistan ilişkilerini etkileyen soykırım iddiaları bakımından, Ermenistan’ın iddialarını 24 Nisan 1915 tarihine dayandığı görülmektedir (Gürün, 1983). Bu esnada, Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı’nda savaşılmaktadır (Gürün, 1983). Diğer yandan, 1914 Sonbaharından itibaren, Doğu Anadolu’daki Ermeniler arasından gönüllü Ermeni birlikleri oluşturulmuştur (Kaçaznuni, 2007, s. 33). Bu birlikler Doğu Anadolu’da isyanlar çıkartmıştır (Kantarci, 2002). Böylelikle, cephe gerisinin güvenliğinin sağlanması için 24 Nisan 1915 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu’na karşı faaliyet gösteren Ermeni Komiteleri kapatılmış ve bu komitelerde çalışan 2345 kişi tutuklanmıştır (Gürün, 1983). Günümüzde Ermenilerin “Ermeni soykırımının yıldönümü” olarak ilan ettikleri 24 Nisan 1915 tarihi, Osmanlı İmparatorluğu’nun 2345 Ermeni komite üyesini “devlet aleyhine faaliyette bulunmak” suçundan tutuklandığı tarihtir (Gürün, 1983). 27 Mayıs 1915 tarihinde ise, Ermeni gönüllü birliklerinin faaliyetlerinin sürmesi sebebiyle, "Savaş zamanında hükümet uygulamalarına karşı gelenler için asker tarafından uygulanacak önlemler hakkına geçici kanun" çıkartılmıştır (Halaçoğlu, 2001). Dolayısıyla, 24 Nisan tarihinin Mayıs 1915’te alınan tehcir kararı ile de bir bağlantısı bulunmamaktadır (Gürün, 1983). Buradan hareketle, 1915 Ermeni Tehciri kararı “cephe ve cephe gerisinin güvenliği için alınmış bir önlem” olmuştur (Ortaylı, 2003).

Diğer yandan Ermenistan’ın Kars Anlaşması’nı tanımaması, Türkiye-Ermenistan ilişkilerini etkileyen bir başka sorundur (Veliyev, 2010). Kars Anlaşması 13 Ekim 1921 tarihinde, “Sovyetler Birliği ve Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile TBMM Hükümeti” arasında imzalanmıştır (Soysal, 1983). Bu anlaşmada, “Türkiye’nin doğu sınırları güvence altına” alınmıştır

(Soysal, 1983). Kars Anlaşması'nın ilk maddesine göre Ermeniler toprak talebinden vazgeçmiştir (Soysal, 1983). Ermenistan ise, Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra, bu anlaşmayı tanımadığını belirtmiştir (Veliyev, 2010). Dolayısıyla, Ermenistan'ın 1991 yılındaki bağımsızlığının ardından, Türkiye'den toprak talebi yeniden alevlenmiştir (Veliyev, 2010). Ermenilerin Türkiye'den toprak talebi ve Dağlık Karabağ'ın dışındaki Azerbaycan topraklarını da işgal etmesinin ardından Türkiye Ermenistan sınırını kapatmıştır (Veliyev, 2010).

Ermeni diasporasına ilişkin olarak ise, dünya genelinde yaklaşık 10 milyon nüfusa sahip olduğu belirtilmektedir (Haas, Tibold ve Cillessen, 2006, s. 25). Bu konuda, Ermeni diasporasının Ermenistan'ın talep ve iddialarını savunan ve Ermenistan'a mali destek sağlayan "güçlü bir topluluk" olduğu söylenebilir (Haas, Tibold ve Cillessen, 2006, s. 25). Fakat Ermeni diasporasının Ermenistan'ın dış politikasına etkileri bakımından, Ermenistan'ın "dışa açık bir ülke olup, Dağlık Karabağ sorunu başta olmak üzere, dış politikadaki sorunlarının çözümüne yönelik çaba sarf etmesine" yardımcı olmadığı gözlemlenebilir (Kasım, 2010, s. 154). Buna ilişkin olarak, diasporanın Ermenistan'ın tavizsiz bir dış politika sergilemesine yönelik tutum aldığı görülebilir (Kasım, 2010, s. 154). Örneğin, Fransa'daki Ermeni diasporasının, "Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye ilişkilerinden rahatsızlık duyduğu" belirtilebilir (Bilgin, 2010a, s. 176). Bu durumunun Avrupa'nın enerji güvenliği kapsamında Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye enerji koridorunun "daha derin ve çeşitlenmiş bir işlevselliğe ulaşmasını" olumsuz etkilediğinden bahsedilebilir (Bilgin, 2010a, s. 176). Diasporanın bu olumsuz yaklaşımının, Ermenistan'ın komşularıyla sorunlarının çözümsüzlüğünü körüklediğinden bahsedilebilir (Kasım, 2010, s. 154). Ayrıca bu durum sebebiyle, Türkiye'nin enerji odaklı çıkarlarının zarar görmesi söz konusu olmaktadır.

Buna ilişkin olarak, Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan'a ilişkin olumsuz tutumu Hazar enerji kaynaklarının Batı'ya nakline yönelik Azerbaycan-Ermenistan-Türkiye güzergâhının oluşmasını engellemiştir (Gelb, 2006). Bu konuda, Dağlık Karabağ'daki Ermenilerin Azerbaycan topraklarını işgaline olan desteği, Güney Kafkasya'da Ermenistan'ı yalnızlaştırmıştır. Bu sebeple Ermenistan, bölgedeki enerji nakil projelerinde yer alamamıştır. (Güney Kafkasya'nın ana enerji nakil hatlarının görünümü EK-G'de görülmektedir.) Dolayısıyla, Ermenistan Güney Kafkasya'daki boru hattı projelerinden gelir elde edememiştir (Babalı, 2005).

Buna ilişkin olarak, Ermenistan'ın enerji politikası bakımından RF'den temin edilen doğal gazı yüksek oranda bağımlı olduğu kaydedilmektedir (U.S. Department

of State, 2010c). Böylelikle, Ermenistan'ın RF'nin doğal gaz fiyatlarında yaptığı değişikliklere karşı hassas bir konumda olduğu görülmektedir (Haas, Tibold ve Cillessen, 2006, s. 26). Bu durumun bertaraf edilmesi amacıyla, Ermenistan'ın RF'ye alternatif enerji kaynakları arayışına girdiği belirtilebilir (Haas, Tibold ve Cillessen, 2006, s. 26). Böylelikle, Azerbaycan-Ermenistan-Türkiye enerji koridorunun oluşmamasının, Ermenistan'ın enerji güvenliği bakımından olumsuz sonuçlar doğurduğu söylenebilir.

Ayrıca, Ermenistan ticarî ve ekonomik açıdan Gürcistan-RF Savaşı²⁹ dolayısıyla “en fazla zarar gören Kafkas ülkesi” olmuştur (Ayan, 2010, s. 43). Örneğin, savaş sebebiyle “Gürcistan'ın Poti limanındaki Ermeni ticaret malları batırılmıştır” (Ayan, 2010, s. 43). Bunun dışında, savaş sebebiyle bölgede yaşanan “doğal gaz, benzin ve elektrik kesintileri Erivan'ı doğrudan” etkilemiştir (Ayan, 2010, s. 43). İlaveten, bu savaş ile birlikte Ermenistan bakımından, “denize çıkışı olmayan bir ülkenin dört komşusundan ikisi ile sınırlarının kapalı olmasının riskli bir durum olduğunun” görüldüğü söylenebilir (Kasım, 2010, s. 154). Dolayısıyla, 2008 Gürcistan-RF Savaşı ile birlikte “Azerbaycan'ın denge prensibi çerçevesindeki politik duruşunun yararı” Ermenistan tarafından daha net anlaşılmıştır (Ayan, 2010, s. 43). Bütün bunlar, 2008 sonrası dönemde Ermenistan'ı siyasî alanda çok yönlü bir politika izlemeye yöneltmiştir (Ayan, 2010, s. 43).

Öte yandan Türkiye'nin dış politikası bakımından, 2002 yılından beri “komşularıyla sıfır sorun” yaklaşımını geliştirdiği görülmektedir (Aleskerli, 2009). Bu yaklaşımın sonucunda, “Ermenistan ile ilişkilerin gelişmesi” ve “diplomatik ilişkilerin kurulması” hedeflenmiştir (Davutoğlu, 2009). Bu doğrultuda Ekim 2009 tarihinde Türkiye ile Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi ve sınırın açılmasına ilişkin protokoller imzalanmıştır (Veliyev, 2010). Bu protokoller Azerbaycan'da Türkiye'nin Dağlık Karabağ sorununa desteği hakkında endişeler doğurmuştur (Veliyev, 2010). Ermenistan sınırının açılmasının gündeme gelmesi Azerbaycan kamuoyunda hoşnutsuzluk yaratmıştır (Veliyev, 2010). Azerbaycan tarafında, “Azerbaycan'ın protokollere ilişkin gelişmeler hakkında yeterince bilgilendirilmediği ve Azerbaycan ile Türkiye arasında bilgi paylaşımının artması gerekliliğine” yönelik eleştiriler görülmüştür (Veliyev, 2010). Akabinde, iki ülke arasında temasların sıklaştığı kaydedilmiş ve eleştirilerin dikkate alındığı yorumu yapılmıştır (Veliyev, 2010).

²⁹ Gürcistan-RF Savaşı, Gürcistan-RF ilişkileri alt başlığında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Bu protokollerin imzalanmasında ABD'nin tutumu bakımından, ABD'nin konuya ilişkin desteğinin enerji boyutunun olduğu değerlendirilebilir (Veliyev, 2010). ABD, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın açılmasının, "Ermenistan'ın RF ve İran'dan uzaklaştırılması" bakımından Güney Kafkasya politikasına uygun olarak nitelendirmektedir (Veliyev, 2010). Böylece Ermenistan'ın Batı'ya yakınlaşması ve ABD'nin RF ve İran arasına sızması da mümkün olabilecektir (Veliyev, 2010). ABD, Güney Kafkasya'da etkinliğini bu sayede arttırabilecek, "RF ve İran'ın bölgedeki etkisini devre dışı bırakma imkânı" bulabilecektir (Roberts, 1996, s. 11).

Bununla birlikte, 2008 yılındaki Gürcistan-RF Savaşı enerji nakil güzergâhı bakımından Gürcistan'ın güvenilir konumunu zedelemiştir (Veliyev, 2010). Dolayısıyla, bu savaş ile birlikte RF'nin Gürcistan'ı "bir hamlede denetim altına alması", ABD'yi yeni enerji güzergâhlarına ağırlık vermeye teşvik etmiştir (Veliyev, 2010). Buradan hareketle, ABD Güney Kafkasya'da Hazar enerji kaynaklarının nakline yönelik Gürcistan'a alternatif bir ortağa ihtiyaç duymaktadır (Veliyev, 2010). Bu durumun, ABD nezdinde Ermenistan güzergâhını ön plana çıkardığı belirtilebilir. Bu nedenle, Türkiye ile Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi ABD'nin Güney Kafkasya'daki çıkarları bakımından gerekli görülmektedir (Veliyev, 2010). Ermenistan güzergâhının gerçekleşebilmesi için ise, Türkiye-Ermenistan sınırının açılması önem taşımaktadır (Yalçınkaya, 2006, s. 166). Dağlık Karabağ sorunu çözülmeksizin Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasının ise, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini olumsuz etkileyeceğinden bahsedilebilir.

Sonuç olarak, 2008 sonrası dönemde ABD'nin bölgedeki çıkarlarının, Ermenistan'ın çok yönlü dış politika yaklaşımına yönelmesi ile uyum gösterdiği söylenebilir. Bu gelişmeler ışığında, Dağlık Karabağ sorununun çözülmesine yönelik olarak, Batı'ya enerji naklinde Ermenistan güzergâhından geçen bir boru hattının yapımının müzakere unsuru olması düşünülebilir. Bu durum, Ermenistan'ın RF'nin etki alanından ayrılması bakımından olumlu etkiler doğurabilir (Roberts, 1996, s. 11). Bununla birlikte, Ermenistan'ın Batı'ya enerji naklinde güzergâha dâhil edilmesi, Azerbaycan ve RF'nin çıkarları bakımından olumsuz olabilir. Bunun sonucunda, Azerbaycan'ın bölgede güçlü konumda olan RF'ye yönelmesi beklenebilir. Buna ilaveten, Türkiye'nin Ermenistan sınırını koşulsuz açması durumunda, Ermenistan'ın taleplerine karşı baskı unsurlarından birini kaybetmesi söz konusudur.

(3) Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ne İlişkin Sınır Anlaşmazlıkları

Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ne ilişkin sınır anlaşmazlıkları bakımından, Azerbaycan RF ve Kazakistan'la olan sınırlarını belirlemiştir (Gelb, 2006). Bununla birlikte, Azerbaycan'ın Türkmenistan ve İran ile olan sınırlarında anlaşmazlıklar mevcuttur (Council of Europe, 2002). Konuya ilişkin olarak, Azerbaycan, Türkmenistan ve İran'ın Hazar Denizi'ndeki konumları EK-Ğ'de görülmektedir.

Örneğin, Azerbaycan'ın ACG sahasında bulunan “Azeri ve Çırağlı” sahasına ilişkin Türkmenistan'la sınır anlaşmazlıkları bulunmaktadır (Council of Europe, 2002). Azerbaycan'ın bu sahanın işletmesini AIOC konsorsiyumuna vermesinin ardından 1997 yılında, Türkmenistan elde edilecek gelir üzerinde hak iddia etmiştir (Council of Europe, 2002). Türkmenistan'ın hak iddia ettiği bir diğer saha ise Kyapaz sahasıdır (Petersen, 2009). Bu sahayı Türkmenistan Serdar olarak adlandırmaktadır (Petersen, 2009).

Türkmenistan ve Azerbaycan arasındaki sınır anlaşmazlığına ilişkin gelişmeler hakkında 10 Eylül 2010 tarihinde, SOCAR eski Başkanı ve Şeffaflık Derneği (Şeffaflıq Azərbaycan İctimai Birliyi) yönetim kurulu üyesi Sabit Bağirov ile görüşme gerçekleştirilmiştir. (Görüşme metni EK-H'de bulunmaktadır.) Görüşmede edinilen bilgilere göre, “Batılı devletlerin Hazar geçişli projelerin tamamlanması için Türkmenistan ve Azerbaycan'a aralarındaki sınır ihtilafını çözmeleri konusunda baskıda bulunmaları beklenebilecek bir durumdur. Bu baskıların hükümet dışı organlar aracılığıyla gerçekleşmesi söz konusu olabilir” (Bağirov, 2010). Buradan hareketle, “Azerbaycan ve Türkmenistan'ın çözüme yönelik çabaları, uluslararası toplum tarafından destek” görebilir (Bağirov, 2010).

Bununla birlikte, Türkmenistan'la yaşanan anlaşmazlığın Hazar Denizi'nin statü sorunu boyutu da bulunmaktadır. Görüşmede, Hazar geçişli projelere yönelik olarak, Hazar'ın statüsünün belirlenmemiş olmasının bu projelere olası etkileri görüşülmüştür (Bağirov, 2010). Bağirov'a göre, “Böyle bir proje için öncelikle Azerbaycan ve Türkmenistan'ın kendi arasında anlaşması gereklidir” (Bağirov, 2010). Türkmenistan ile Azerbaycan arasında yapılacak Hazar geçişli bir proje için “kaynak sağlandığı takdirde, Hazar'ın statü sorunu devam etse dahi projenin gerçekleşmesi mümkündür” (Bağirov, 2010).

Konuyla ilgili olarak, 2007 Tahran Konvansiyonu'nda Hazar Denizi'nin altından geçecek bir boru hattının tüm kıyıdaş devletlerin iznine bağlı olması kararlaştırılmıştır (Tahminciler, 2009, s. 4-19). Bağirov, bu kararın Azerbaycan ile

Türkmenistan arasında ikili anlaşmanın imzalanması durumunda, Hazar geçişli projelere etkisini değerlendirmiştir (Bağırov, 2010). Bağırov'a göre,

RF ve İran böyle bir ikili anlaşmaya karşı çıkabilir. Buna gerekçe olarak Hazar'ın statü sorunun çözülmediğini gösterebilir. Fakat Hazar geçişli bir proje sadece Azerbaycan ve Türkmenistan'ın Hazar Denizi'ndeki bölümünden geçecek ise, RF'nin bu konuda çevresel sebepleri gerekçe göstermesi zorlaşacaktır çünkü hâlihazırda RF'nin Karadeniz'in altından geçen boru hatları mevcuttur.

Azerbaycan'ın İran'la olan sınır anlaşmazlığı ise Alov sahasına ilişkindir (Council of Europe, 2002). İran bu sahayı Alborz olarak adlandırmaktadır (Council of Europe, 2002). 2001 yılında, Azerbaycan ile İran bu petrol sahası sebebiyle çatışmanın eşiğine gelmiştir (Marcon International Inc., 2010). Bu sahada araştırma yapan "BP araştırma gemisi İran'ın savaş gemisi" ile karşı karşıya kalmıştır (Marcon International Inc., 2010). Bu sebeple, 2001 yılından beri adı geçen sahada araştırma yapılamamaktadır (Marcon International Inc., 2010). Bunun yanında, İran'ın dış politikasındaki bazı unsurların Azerbaycan ile arasındaki bu sınır anlaşmazlığını körüklediği yorumlanabilir. Konuya ilişkin olarak, dönemin Gürcistan Büyükelçisi Alexander Rondeli 29-30 Mayıs 2003 tarihlerinde T.C. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM)'in düzenlediği Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik konulu uluslararası sempozyumda İran'ın Güney Kafkasya politikasına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur (Rondeli, 2003). Rondeli'ye göre, İran "bölgede artan Türk ve Amerikan varlığından endişe duymaktadır" (Rondeli, 2003, s. 217). Bu durum, İran'ın "RF ve Ermenistan ile yakın ilişkiler kurmasına" sebep olmuştur (Rondeli, 2003, s. 217). Dolayısıyla, İran'ın Güney Kafkasya politikasında ABD'yi tehdit olarak algıladığı ve RF ile aynı eksene yaklaştığı görülmektedir. ABD ise 2008 tarihli Ulusal Savunma Stratejisi'ne göre, İran'ı "uluslararası düzeni tehdit eden serseri bir devlet (rogue state)" olarak tanımlamaktadır (U.S. Department of Defense, 2008, s. 3). Böylece İran'a karşı ABD'nin de tehdit algısı bulunduğu görülmektedir. Bu durumun, İran'ın ABD şirketlerinin beraber çalıştığı Azerbaycan ile olan anlaşmazlıklarının çözümünü olumsuz etkilediği yorumlanabilir.

Görülmektedir ki, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ne ilişkin sınır anlaşmazlıkları bakımından, Türkmenistan ile çözüme yakın durumda olduğu değerlendirilebilir. İran'ın ABD'yi tehdit olarak algılaması dolayısıyla, RF ve Ermenistan eksenine

yaklaştırdığı görülmektedir. Bu bakımdan ABD ile Azerbaycan'ın ve RF ile İran'ın birbiriyle örtüşen çıkarları olduğu değerlendirilebilir.

(4) Gürcistan-RF İlişkileri

Gürcistan'ın RF'nin Güney Kafkasya politikası bakımından önemine ilişkin olarak, Gürcistan'ın Güney Kafkasya'da "kilit konuma sahip" olduğundan bahsedilebilir (Buttanrı, 2004, s. 228). Gürcistan kuzeyden RF, güneyden Türkiye ve Ermenistan, doğudan ise Azerbaycan ile sınırdadır (U.S. Department of State, 2011). Buna ilaveten, Gürcistan'ın "Orta Asya'ya bağlanan ticaret ve ulaştırma yollarının merkezinde" bulunduğu değerlendirilebilir (Buttanrı, 2004, s. 228). Ayrıca Gürcistan'ın konumu bakımından, RF ve Türkiye'nin bölge ile irtibatını sağladığı gözlemlenmektedir (Buttanrı, 2004, s. 229). Zira RF'nin Ermenistan ile doğrudan sınırı bulunmamaktadır (U.S. Department of State, 2011). Bu sebeple, RF'nin Gürcistan topraklarını kullanarak Ermenistan ile irtibat kurması söz konusudur (Buttanrı, 2004, s. 229). Diğer yandan, Türkiye'nin Azerbaycan ile irtibatı konusunda da Gürcistan'ın önemi ortaya çıkmaktadır.

2008 Gürcistan-RF Savaşı'nın gelişimini hazırlayan etmenler ise, 1990'lı yılların başına dayandırılabilir (Nichol, 2008). Bu dönemde, Gürcistan ile ayrılıkçı Güney Osetya bölgesi arasında bir ateşkes imzalanmıştır (Nichol, 2008). Bu ateşkes uyarınca, "Rusların arabulucu olarak bölgede kalmasına" karar verilmiştir (Nichol, 2008). Böylece Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinde ayrılıkçı faaliyetler desteklenmiştir (Aşık, 2010). Örneğin, 2005 yılında RF Güney Osetya bölgesine "2 milyon dolar tutarında ekonomik ve askerî yardımda" bulunmuştur (Caşın, 2006, s. 447). RF bakımından savaşın sebeplerine ilişkin olarak, Gürcistan'daki "Batı yanlısı Saakaşvili yönetimini iktidardan uzaklaştırma" hedefinden bahsedilebilir (Kandemir, 2008, s. 195). Diğer yandan, RF'nin Gürcistan'daki zayıflayan etkinliğini arttırma hedefiyle hareket ettiğinden bahsetmek mümkündür.

Böylece, RF'nin Gürcistan'a yönelik tutumunun, Güney Kafkasya ile bütünleşmesini ve ekonomik olarak kalkınmasını sağlayacak enerji projelerinden uzaklaştırma yönünde olduğu görülebilir (Babalı, 2005). Örneğin, RF'nin BTC projesinin karar aşamasında, Gürcistan'ın projeye dâhil olmaması yönünde baskı uyguladığından söz etmek mümkündür (Babalı, 2005). Bu politika kapsamında, enerji konusunda RF'nin, Gürcistan'ın RF'den alınan doğal gazla olan bağımlılığını araç olarak kullandığı görülmüştür (Sarıkaya, 2005, s. 196).

Bu konuda, Aralık 2000 tarihinden itibaren RF'nin "Gürcistan'a sağladığı doğal gazı belirli aralıklarla kesintiye uğrattığından" bahsedilebilir (Sarıkaya, 2005, s. 196). RF ise, "Gürcistan'ın en önemli enerji tedarikçisi ülke" konumundadır (Sarıkaya, 2005, s. 196). Bu sebeple, Gürcistan'da RF'nin doğal gaz kesintilerinin "elektrik kesintilerine sebep olduğu" belirtilmiştir (Sarıkaya, 2005, s. 196). RF yönetimi ise, bu kesintilere sebep olarak Gürcistan'ın doğal gaz bedelini ödememesini göstermiştir (Sarıkaya, 2005, s. 196). Buna karşın, RF'nin uyguladığı doğal gaz kesintilerinin asıl sebebi, RF'nin Gürcistan'ın kendi etki alanından çıkmasını önlemek için enerjiyi kullanması şeklinde yorumlanmıştır (Sarıkaya, 2005, s. 196). Ayrıca, 2001 ve 2002 yıllarında RF Gürcistan'ı Çeçen direnişçilere destek vermekle suçlamıştır (Babalı, 2005). Böylece RF'nin, enerji kesintileri ve siyasî baskı aracılığıyla Gürcistan'ın BTC projesinden çekilmesini sağlamaya çalıştığı yorumlanabilir.

Gürcistan-ABD yakınlaşmasına yönelik RF'nin tavrı bakımından ise, 2002 yılında Gürcistan'ın NATO üyelik başvurusu yapmasının bir dönüm noktası olduğu söylenebilir (Sarıkaya, 2005, s. 189). Ayrıca 2008 Gürcistan-RF Savaşı öncesinde, Gürcistan'ın ABD ile askerî ilişkilerini yoğunlaştırdığı görülmüştür (Sarıkaya, 2005, s. 188). Buna ilişkin olarak RF'nin algısı, Gürcistan'ın NATO'ya üyeliğinin, "NATO uçaklarının RF sınırları dâhilinde keşif uçuşu yapmasına imkân vereceği" yönündedir (Sarıkaya, 2005, s. 189). Bu konuda, dönemin RF Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Aleksander Yakovenko bir açıklamada bulunmuştur. Yakovenko yaptığı açıklamada; "NATO radarlarının ve keşif uçaklarının Gürcistan'da konuşlandırılmasının, RF'nin çıkarlarına aykırı olduğunu" belirtmiştir (Sarıkaya, 2005, s. 189). Ayrıca Yakovenko, bu durumun "RF'nin karşı önlemler almasını gerektirecek nitelikte olduğunu" vurgulamıştır (Sarıkaya, 2005, s. 189).

Ayrıca 2008 Gürcistan-RF Savaşı öncesinde, Gürcistan'ın kendi etki alanından çıkmasını engelleyici RF politikalarından bir diğeri, Gürcistan-RF ticaretine ilişkindir. Örneğin, Mart 2006 tarihinde RF "Gürcistan menşeli şarap ve şarap ürünlerinin alımını durdurma kararı" almıştır (Ministry of Foreign Affairs of Georgia, 2011). Bu ürünlerin ise, Gürcistan'ın dışsatımında "önemli gelir kaynakları arasında" olduğu belirtilebilir (MacFarlane, 2008, s. 23). Diğer yandan, 2006 itibarıyla RF'nin Gürcistan'dan gelen göçmenlere ilişkin vize kısıtlaması uyguladığı görülmüştür (MacFarlane, 2008, s. 23).

Bu baskının sebebinin, Gürcistan'ın stratejik konumu olduğunu söylemek mümkündür (Buttanrı, 2004, s. 229). Zira Azerbaycan petrolünün Batı'ya naklinde Ermenistan ya da İran ile birlikte hareket etmek siyasî sebeplerden dolayı mümkün

olmayabilir. Bu bakımdan BTC'nin gerçekleşmesi için Gürcistan'ın katılımı gerekli görülmektedir (Babalı, 2005). Buna ilaveten, Gürcistan sadece BTC projesinin değil, ABD'nin desteklediği Doğu-Batı enerji koridoru projesinin önemli bir ayağıdır (Babalı, 2005). Bu sebeple, BTC projesinin açılış töreninde konuşan Gürcistan Cumhurbaşkanı Saakaşvili, BTC projesini 'jeopolitik bir zafer' olarak nitelendirmiştir (Babalı, 2005). Böylece, RF'nin Gürcistan'a yönelik uyguladığı yaptırımların 1999 yılında BTC projesine yönelik Hükümetlerarası Anlaşma'nın imzalanmasının ardından hız kazanması açıklanabilir (Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, 2006). Akabinde, BTC projesinin faaliyete geçtiği 2006 yılından itibaren ise, RF'nin yaptırımlarının artarak devam ettiği görülmektedir (Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, 2006).

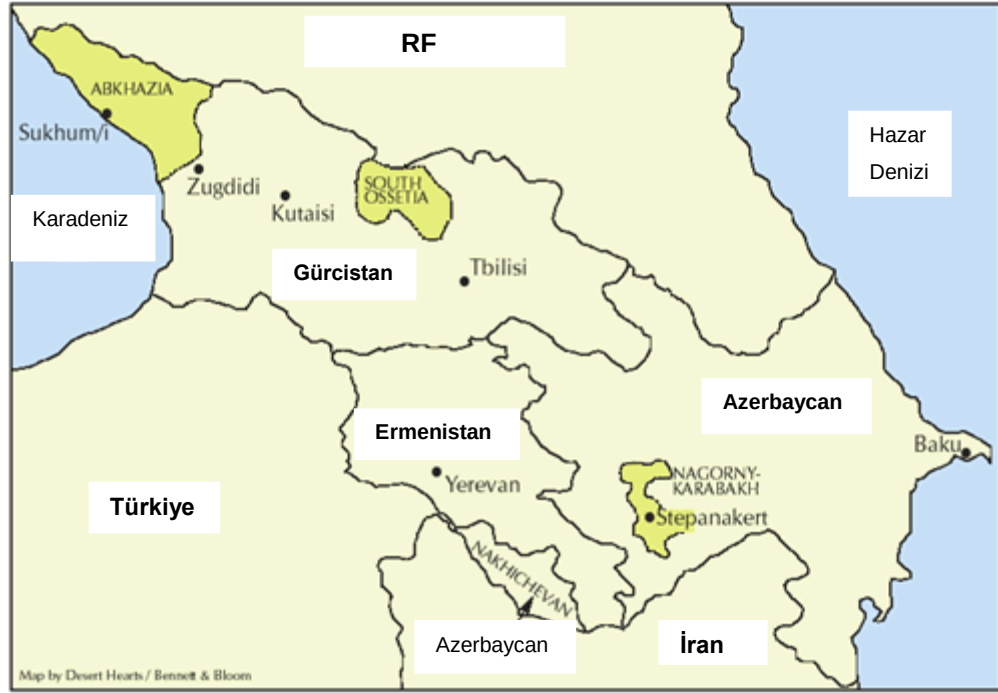
Öte yandan, RF'nin Gürcistan politikasıyla ilişkili olarak, 2008 tarihli RF Dış Politika Konsepti dâhilinde, NATO'nun genişlemesinden "olumsuz bir durum" olarak bahsedilmiştir (President of Russia, 2008). ABD'nin NATO'nun genişlemesine yönelik algısının ise, NATO'ya üye olan ülkelerin askerî, siyasî ve ekonomik olarak "ABD'nin etki alanına girdiği" yönünde olduğundan bahsedilebilir (Kharabi, 2010). Buradan hareketle, RF'nin NATO'ya ilişkin tehdit algısının ABD'nin NATO'nun genişlemesine yönelik bakış açısıyla örtüştüğü değerlendirilebilir (Kharabi, 2010).

Bu konuda, Güney Kafkasya devletleri olan Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan NATO bünyesindeki Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi üyesidir (NATO, 2009). Ayrıca Gürcistan, sınırları dâhilindeki askerî eğitim bölgelerinden bazılarını NATO ülkelerinin kullanımına açmıştır (NATO, 2010). NATO'nun ise, ABD'nin savunma stratejisi ile uyum içinde olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumu, NATO'nun 2008 tarihli Bükreş Zirvesi Deklarasyonu'nda görmek mümkündür (NATO, 2008). Belgenin 37'nci Maddesi uyarınca, özellikle füze savunma sistemlerine yönelik olarak, ABD'nin NATO ile aktif iş birliğine değinilmektedir (NATO, 2008). Bunun sonucunda, NATO'nun genişlemesi ile RF'nin Yakın Çevresinde, ABD'nin artan etkinliğinden söz edilebilir. RF'nin bölgesel örgütlere ağırlık vermesinin ise, ABD'nin etkinliğini dengeleme hedefine yönelik olduğu düşünülebilir. Görüldüğü üzere, ABD kendini "küresel önder" olarak konumlandırmaktadır (The White House, 2010, s. 17). Bu durum ise, RF'nin Yakın Çevresine yönelik politikalarında, ABD'nin etkinliğini tehdit olarak algılamasına sebep olmaktadır. Böylelikle, RF'nin dış politikasında ABD'nin dış politika tercihlerinin belirgin bir etmen olduğundan bahsetmek mümkündür (Doğancı, 2007, s. 183).

Bu sebeple, RF ABD'nin Yakın Çevre'deki etkinliğini arttırma projelerinden biri olarak gördüğü BTC projesine dâhil olmaması yönünde Gürcistan'a baskı yapmıştır (Babalı, 2005). BTC konusunda RF'nin baskılarına boyun eğmeyen Gürcistan, aynı zamanda NATO ile ilişkilerini geliştirme politikası izlemiştir (NATO, 2008). Bunun sonucunda, NATO'nun Nisan 2008 tarihli Bükreş Zirvesi'nde Gürcistan'ın NATO üyeliğine adaylığı yönünde olumlu kararlar alınmıştır (NATO, 2010). Gürcistan ise, Yakın Çevre dâhilinde bulunmasının ötesinde RF ile sınırdadır (U.S. Department of State, 2011). Bu sebeple, Gürcistan'ın NATO ile ilişkilerinin, RF tarafından bir güvenlik tehdidi olarak algılandığından bahsedilebilir (Johnson, 2011). Dolayısıyla, NATO'nun kararını müteakiben, Ağustos 2008 tarihinde Gürcistan-RF Savaşı'nın patlak verdiği görülmektedir (Nichol ve d., 2010, s. 11).

Savaşın gelişimi bakımından, 7 Ağustos tarihinde Güney Osetya ile Gürcistan yönetimi arasındaki mevcut gerilimin sıcak çatışmaya dönüştüğü gözlemlenmiştir (Barabanov, Lavrov ve Tseluiko, 2010, s. 45). Bu durumun oluşmasında, Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgelerinden olan Güney Osetya'ya yönelik merkezî otoriteyi güçlendirme girişiminin etkili olduğundan bahsedilebilir (Kandemir, 2008, s. 196). Akabinde duruma RF müdahil olmuştur (Nichol, 2008). RF Gürcistan'daki ayrılıkçı güçler ile birlikte hareket ederek, Güney Osetya ve Abhazya bölgelerini kısa sürede ele geçirmiştir (The International Institute for Strategic Studies IISS, 2011). 11 Ağustos tarihinde, Rus kuvvetleri Güney Osetya bölgesinin dışında bulunmasına rağmen, Gori yerleşim bölgesini bombalamıştır (Koçer, 2010, s. 111). Bu bölgenin Bakü-Supsa petrol boru hattına ve BTC boru hattının güzergâhına yakın olması ise dikkat çekicidir (Barabanov, Lavrov ve Tseluiko, 2010, s. 145). 12 Ağustos tarihinde ise, RF'nin Kaşuri-Batum petrol boru hattının başladığı Kaşuri bölgesine ve Tiflis yakınlarında Bakü-Supsa petrol boru hattına saldırılar düzenlediği görülmektedir (Office of the State Minister of Georgia for Diaspora Issues, 2009). Konuya ilişkin olarak, 2008 Gürcistan-RF Savaşı'ndaki çatışma bölgeleri EK-I'da görülmektedir.

Diğer yandan, RF'nin Gürcistan'a yönelik müdahalesi 12-13 Ağustos'a kadar devam etmiştir (Goldman, 2008, s. 4). Akabinde 25 Ağustos 2011 tarihinde, RF Devlet Başkanı Medvedev, bu bölgelerin bağımsızlığını tanımıştır (Nichol, 2008). Gürcistan'ın 2008 Savaşı sonrası görünümü Harita-12'de görülmektedir.

Harita-12: 2008 Savaşı Sonrası Gürcistan'ın Görünümü (Conciliation Resources CR, 2011).

Savaşın sonuçlarına ilişkin olarak, 2010 yılında RF Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgeleri olan Güney Osetya ve Abhazyia ile ikili anlaşmalar imzalamıştır (President of Russia, 2010ç). Bu anlaşmalar ile “oluşan bu iki yeni cumhuriyetin toprak bütünlüğü RF'nin korumasına” alınmıştır (President of Russia, 2010a). 2008 Gürcistan-RF Savaşı sonucunda ABD-RF ilişkileri, Soğuk Savaş sonrası dönemde görülen en alt seviyeye gerilemiştir (Nichol ve d., 2010, s. 24). Bu durumu, ABD'nin Güney Kafkasya'daki etkinliğini korumaya verdiği önemin bir göstergesi olarak yorumlamak mümkündür.

Fakat 2008 Gürcistan-RF Savaşı'nda ABD'nin tutumu bakımından, Gürcistan'ın “ABD'den beklediği desteği göremediği” belirtilebilir (Kandemir, 2008, s. 196). Bu durumun oluşmasında, ABD'nin Gürcistan'ın Batı'yla bütünleşmesine önem vermekle birlikte, RF'nin Güney Kafkasya'daki etkinliğini göz önünde bulundurması etkili olabilir. Böylelikle, ABD'nin Güney Kafkasya politikası belirlenirken, RF'nin bölgeye ilişkin kırmızı çizgilerinin³⁰ dikkate alındığı gözlemlenebilir (Kandemir, 2008, s. 196). İlaveten, 2008 Gürcistan-RF Savaşı sonrasında, ABD'nin “Gürcistan ordusuna silah ve eğitim yardımını” sürdürdüğü

³⁰ kırmızı çizgi: Belli bir konuda taraflar arasında kabul edilebilir son nokta. Temmuz 12, 2011 tarihinde Türk Dil Kurumu (TDK): <http://tdk.org.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=k%c4%b1rm%c4%b1z%c4%b1%20%c3%a7izgi> adresinden alındı.

gözlemlenmiştir (Caşın, 2010, s. 349). Ayrıca ABD, bu savaş sonrasında “Gürcistan’ın yeniden yapılanmasına yönelik mali yardımlarda” bulunmuştur (Caşın, 2010, s. 349). Buradan hareketle, ABD’nin Gürcistan’a yönelik desteğini, bu ülkeye yönelik çıkarının devamının göstergesi olarak yorumlamak mümkündür. Bu konuda, Gürcistan’ın Hazar enerji kaynaklarının naklinde önem taşıyan konumu dikkate alınabilir.

Öte yandan, 2008 Gürcistan-RF Savaşı’nda RF’nin tutumu bakımından Güney Osetya’nın Gürcistan sınırlarında, Kuzey Osetya’nın ise RF sınırlarında bulunmasının önem taşıdığı belirtilebilir (Kandemir, 2008, s. 196). Kuzey ve Güney Osetya’nın birleşerek bağımsız bir devlet olması ise, RF’nin Kafkasya’daki çıkarlarını olumsuz etkileyebilir (Kandemir, 2008, s. 196). Bu sebeple, RF 2008 Gürcistan-RF Savaşı ile Güney Osetya’daki etkinliğini arttırmıştır (Kandemir, 2008, s. 196). Böylece RF bakımından, Kuzey ve Güney Osetya’nın birleşerek bağımsız bir devlet olmasının önü kesilmiştir. Buna ilaveten, bu savaş sonucunda RF’nin Kuzey Osetya’ya ilişkin toprak bütünlüğü korunmuş ve Kafkasya’daki çıkarları geliştirilmiştir (Kandemir, 2008, s. 196). Böylece, 2008 Gürcistan-RF Savaşı’nın, aynı zamanda RF’nin Güney Kafkasya bölgesine verdiği önemin bir göstergesi olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Güney Kafkasya ülkeleri bakımından savaşın sonuçlarına ilişkin olarak ise, Gürcistan’ın NATO üyelik başvurusu sonrası bölgede artan “ABD-RF rekabetini fırsat bilerek, ayrılıkçı bölgelerde denetimini artırma politikası” izlediği görülmektedir (Kandemir, 2008, s. 196). Gürcistan’ın ayrılıkçı bölgelere yönelik atılımı ise, RF’nin müdahalesi ile karşılaşmıştır (Kandemir, 2008, s. 196). Bu durum, Ağustos 2008 tarihinde, Gürcistan-RF Savaşı’na dönüşmüştür (Kandemir, 2008, s. 196). Ayrıca savaşın Güney Kafkasya devletleri bakımından sonuçlarına ilişkin olarak, bu savaşın RF’nin bölgede NATO üyeliğine karşı olduğunun bir göstergesi olduğu yorumlanabilir. Bu konuda RF’nin, Güney Kafkasya’daki çıkarlarını “askerî kuvvet kullanma yoluna başvuracak kadar” önemseydiğini değerlendirmek mümkündür (Caşın, 2010, s. 349).

Buna ilaveten, Güney Kafkasya devletlerine ilişkin olarak, Güney Kafkasya’da RF’nin “etki alanını korumaya yönelik hareket edeceği ve bu durumun Güney Kafkasya itibarıyla Dağlık Karabağ, Ermenistan ve Azerbaycan’daki çatışmalara yansiyebileceği mesajı” verilmiştir (Caşın, 2010, s. 349). Ayrıca, bu savaşın sonuçlarından biri olarak, Gürcistan’ın NATO üyeliğine ilişkin gelişmeler sekteye uğramıştır (Caşın, 2010, s. 349). Savaşın Ermenistan üzerindeki etkileri bakımından

ise, Ermenistan'ın bu savaş esnasında "enerji sıkıntısı yaşadığı" görülmüştür (Caşın, 2010, s. 364). Bu durum, Ermenistan nezdinde RF ve İran'dan nakledilen enerjinin önemini göstermiştir. Bunun sonucunda, Ermenistan enerji sıkıntısı sonucu "İran'a başvurma" durumunda kalmıştır (Caşın, 2010, s. 365).

2008 Gürcistan-RF Savaşı'nda Türkiye'nin tutumuna ilişkin olarak ise, bölgede istikrar ve barışın yeniden tesisi için uluslararası bir oluşumun önderliğini üstlendiği gözlemlenmiştir. Buna istinaden, Türkiye'nin önderliğinde Kafkasya İstikrar ve İş Birliği Platformu'nun kurulmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır (Kandemir, 2008, s. 146). Platformun üyelerinin Türkiye, RF, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan olması kararlaştırılmıştır (Kandemir, 2008, s. 146). Bununla birlikte, "Kafkasya İstikrar ve İş Birliği Platformu" oluşturma fikri ilk olarak, Aralık 1999 tarihinde dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından ortaya atılmıştır (Kandemir, 2008, s. 147). Fakat RF'nin temkinli yaklaşımı ve Azerbaycan ile Türkiye'nin Ermenistan'la olan ilişkileri nedeniyle bu öneri hayata geçirilememiştir (Caşın, 2006, s. 605).

2008 yılında ise, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından söz konusu iş birliği platformu yeniden gündeme getirilmiştir (Kandemir, 2008, s. 147). Bu iş birliği platformunun oluşturulma hedefleri arasında; "bölgede barış ve güvenliğin geliştirilmesi, ekonomik iş birliği ve enerji güvenliği odaklı çalışmalar yürütülmesi, ortak kriz çözme ve yönetme mekanizması oluşturulması" bulunmaktadır (Kandemir, 2008, s. 147). Kafkasya'daki beş ülkenin bu platform dâhilinde bir araya gelmesinin, "ortak bir resmî iletişim kanalının oluşturulması" bakımından yarar sağlayacağı düşünülmektedir (Kandemir, 2008, s. 147).

Bununla birlikte, planlanan Kafkasya İstikrar ve İş Birliği Platformu'nun üyeleri arasındaki bazı sorunlar, bu oluşumun işlerliğinin önündeki engeller olarak görülebilir. Konuya ilişkin olarak, 2008 Savaşı nedeniyle, Gürcistan ile RF'nin mevcut koşullarda iş birliği çatısı altında bir araya gelmesi kolay gözükmemektedir (Oğan, 2008). Bu konuda, "Kafkasya İstikrar ve İş Birliği Platformu çerçevesinde ele alınması öngörülen konuların, KEİ³¹ dâhilinde geliştirilmeye çalışılması" bölgedeki iş birliği bakımından yapıcı olarak görülmektedir (Oğan, 2008).

Buna ilaveten, boru hatlarının güvenliğine ilişkin olarak, özellikle Güney Osetya bölgesi, Gürcistan'dan geçen enerji nakil hatlarına yakın konumdadır (Bkz.:

³¹ Bkz.: KEİ. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü. Ağustos 01, 2011 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/karadeniz-ekonomik-isbirligi-orgutu-_kei_.tr.mfa adresinden alındı.

EK-I). Örneğin, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Bakü petrolünün ana ihraç güzergâhı durumundadır (Dilek, 2008). Böylece, RF'nin Güney Osetya'daki hâkimiyeti, Gürcistan'daki enerji nakil hatları üzerinde de söz sahibi olmasına imkân vermektedir (Dilek, 2008). Bu doğrultuda, Bakü petrolünün ana ihraç güzergâhı üzerinde RF'nin denetim kurmasının Güney Kafkasya'da bazı sonuçlar doğurması beklenebilir. Bu sonuçlardan biri, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün ve ekonomisinin gördüğü zararın Azerbaycan'a yönelik baskı unsuru olarak kullanılma olasılığıdır. Diğer yandan, savaşın sonuçları bakımından Gürcistan'daki enerji nakil hatları aracılığıyla RF'nin dünya petrol fiyatlarına etki kapasitesini arttırması söz konusu hale gelmiştir (Dilek, 2008).

3. TÜRKİYE'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ BAKIMINDAN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI

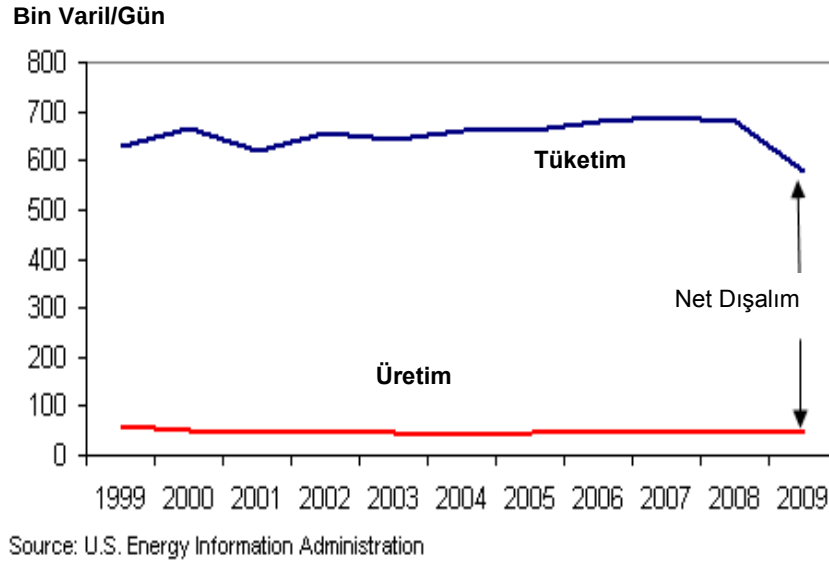
a. Türkiye'nin Enerji Politikasında Güney Kafkasya'nın Önemi

(1) Türkiye'nin Enerji Talebi

Türkiye'nin enerji görünümü bakımından petrol ve doğal gaz ihtiyacının öne çıktığı görülmektedir (EIA, 2010b). Buna istinaden 2010 yılında, Türkiye'nin birincil enerji bakımından görünümüne ilişkin olarak, doğal gaz talebi %31,8 oranıyla ilk sırada yer almıştır (TMMOB, 2010, s. 10). Doğal gaz talebini, %29,9 oranıyla petrol talebi izlemiştir (TMMOB, 2010, s. 10). Söz konusu yıla ilişkin üretimin talebi karşılama oranları bakımından ise, petrol üretiminin %7,1 oranında talebi karşılayabildiği görülmektedir (TMMOB, 2010, s. 10). 2010 itibarıyla, doğal gaz üretiminin ise %2,8 oranında doğal gaz talebini karşıladığı değerlendirilmiştir (TMMOB, 2010, s. 10).

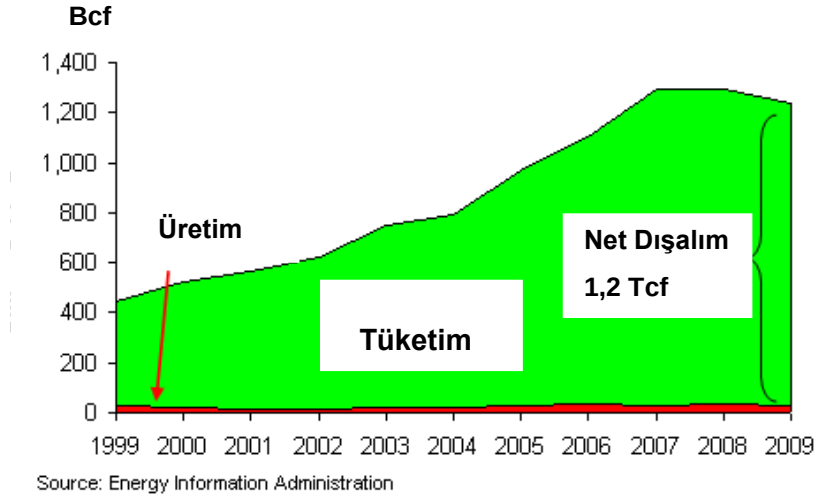
Petrol üretimi bakımından, 1990'lı yıllarda üretimin en üst seviyeye 1992 yılında ulaştığı görülmektedir (EIA, 2010b). 1992 yılında Türkiye'nin petrol üretimi günlük yaklaşık 16 milyar Btu (80 bin varil) seviyesinin üstünde kaydedilmiştir (EIA, 2010b). 2000'li yıllara gelindiğinde ise, petrol üretim değerlerinin hızla düşüşe geçtiği gözlemlenmiştir. Örneğin, 2000 yılı itibarıyla petrol üretiminin günlük yaklaşık 8 milyar Btu (40 bin varil) seviyesinin üstünde seyrettiği görülmüştür (EIA, 2010b). 2009 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam petrol üretimi ise, günlük yaklaşık 10 milyar Btu (52,98 bin varil) olmuştur (EIA, 2010b). Petrol üretiminin günlük yaklaşık 9 milyar Btu (46,21 bin varil) seviyesindeki bölümünü ham petrol üretimi oluşturmaktadır (EIA, 2010b).

Bununla birlikte, Türkiye'nin petrol tüketimi 1990'lı yıllar boyunca artış eğilimi göstermiştir (EIA, 2010b). 2007 yılında ise, petrol tüketimi son 20 yılın en yüksek değerlerine ulaşmıştır (EIA, 2010b). Böylece, söz konusu yıl itibarıyla Türkiye'nin petrol tüketimi günlük yaklaşık 140 milyar Btu (700 bin varil) seviyesinde olmuştur (EIA, 2010b). 2009 verileriyle ise, petrol tüketimi günlük yaklaşık 130 milyar Btu (579,48 bin varil) seviyesindedir (EIA, 2010b). 2009 yılı itibarıyla, Türkiye'nin petrol talebine yönelik günlük yaklaşık 100 milyar Btu (526,5 bin varil) net dışalım gerçekleşmiştir (EIA, 2010b). Aynı yıla ilişkin verilere göre, Türkiye'nin petrol tüketiminde dışalımın payı %90 seviyesine ulaşmıştır (EIA, 2010b). 1999-2009 döneminde, Türkiye'nin petrol üretim ve tüketim değerleri Şekil-4'te görülmektedir.

Şekil-4: Türkiye'nin Petrol Üretim ve Tüketim Değerleri, 1999-2009 (EIA, 2010b).

Türkiye'nin doğal gaz bakımından enerji görünümüne bakıldığında ise, 2008 yılı uyarınca, Türkiye'nin toplam enerji talebinin %22,5'lik kısmını doğal gaz ile karşıladığı görülmektedir (Karaca, 2008). Ayrıca, Türkiye'de 2009 itibarıyla yaklaşık 27 trilyon Btu (25 bcf) üretim seviyesine ulaşılmıştır (EIA, 2010b). Aynı yıl itibarıyla doğal gaz tüketimi ise yaklaşık 1,5 trilyon Btu (1,238 bcf) seviyesinde olmuştur (EIA, 2010b). Böylece Türkiye nezdinde, talep miktarı en yüksek birincil enerji kaynakları olan petrol ve doğal gazda üretimin talebi karşılamakta yeterli olmadığı görülebilir. 1999-2009 döneminde Türkiye'nin doğal gaz üretim ve tüketim değerleri Şekil-5'te görülmektedir.

Şekil-5: Türkiye'nin Doğal Gaz Üretim ve Tüketim Değerleri, 1999-2009 (EIA, 2010b).

Böylece Türkiye'nin dışalım değerleri bakımından, en büyük payı petrol ve doğal gazın teşkil ettiği görülmektedir (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, 2009). 2009 verilerine göre, Türkiye'nin petrol dışalımı yaklaşık 46 trilyon Btu (176 bin ton) seviyesinde olmuştur (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, 2009). 2009 yılı itibarıyla doğal gaz dışalımı ise, yaklaşık 21 trilyon Btu (856 milyon Sm^3) seviyesinde kaydedilmiştir³² (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, 2009). Diğer enerji kaynaklarının dışalım değerleri toplamı ise, yaklaşık 32 trilyon Btu (23,3 bin ton) seviyesinde kalmıştır (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, 2009).

Türkiye'nin petrol dışalımında 2007 yılından itibaren, RF'nin ilk sıraya geçtiği görülmektedir (EIA, 2010b). 2009 itibarıyla, RF'nin ardından Türkiye'nin petrol aldığı diğer ülkeler arasında İran, Suudi Arabistan, Libya, Irak ve Suriye bulunmaktadır (EIA, 2010b). Türkiye'nin doğal gaz aldığı ülkeler arasında ise RF, Azerbaycan ve İran ile Cezayir ve Nijerya sayılabilir (EIA, 2010b). Türkiye'nin RF, Azerbaycan ve İran'dan boru hattı aracılığıyla, Cezayir ve Nijerya'dan ise LNG şeklinde tankerler aracılığıyla doğal gaz dışalımı mevcuttur (EIA, 2010b). Bu konuda, Türkiye'nin İran ile yıllık 10 milyar m^3 ve Azerbaycan ile 6,6 milyar m^3 seviyesinde doğal gaz alım anlaşmaları bulunmaktadır (BOTAŞ, 2008). Ayrıca, Cezayir ve Nijerya ile yıllık toplam 5,2 milyar m^3 LNG dışalımına yönelik anlaşmalar yürürlükte (BOTAŞ, 2008). Türkiye'nin doğal gaz anlaşmalarının dökümü EK-İ'de görülmektedir.

³² Standard cubic meter (Sm^3). " Sm^3 bazı kaynaklarda m^3 yerine kullanılmaktadır". 1 Sm^3 doğal gaz 0,84 toe (tonne oil equivalent) ham petrole eşdeğerdir. 39,7 milyon toe ise, 1 trilyon Btu'ya eşdeğerdir. Mayıs 08, 2011 tarihinde Statistics Norway Focus on Oil and Gas: http://www.ssb.no/olje_gass_en/ adresinden alındı.

Buna ilaveten, Türkiye'nin RF ile yıllık 30 milyar m³ seviyesine kadar doğal gaz dışalımına ilişkin anlaşmaları bulunmaktadır (BOTAŞ, 2008). 1986 yılında, Türkiye Sovyetler Birliği ile ilk doğal gaz anlaşmasını imzalamıştır (BOTAŞ, 2008). Anlaşmaya ilişkin doğal gaz dışalımı Sovyetler Birliği, Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan güzergâhını takip ederek Türkiye'ye nakledilmektedir (Oğan, 2003). Sovyetler Birliği'nin batısındaki ülkelerden geçen bu hat, Batı Doğal Gaz Boru Hattı olarak bilinmektedir (Oğan, 2003). Konuya ilişkin olarak, Türkiye 1987 yılından itibaren, Sovyetler Birliği'nden yılda 6 milyar m³ doğal gaz dışalımına başlamıştır (BOTAŞ, 2008). 2008 yılı itibarıyla, Türkiye'nin RF'den aldığı doğal gazın miktarının, toplam doğal gaz dışalımına oranı ise %67 seviyesinde olmuştur (Karaca, 2008). Müteakiben 2009 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam doğal gaz dışalımı, yaklaşık 41 milyar m³ (1238 bcf) seviyesinde kaydedilmiştir (EIA, 2010b). Aynı yıl itibarıyla, Türkiye RF'den 20 milyar m³ doğal gaz satın almıştır (Gazprom, 2009).

Dışa bağımlılık sorununa ilişkin olarak, 2009 yılı itibarıyla toplam enerjide dışa bağımlılık oranı %71,4 olarak kaydedilmiştir (Sanlı, 2011). Söz konusu yılda, Türkiye'nin petrolde dışa bağımlılık oranı %92,3 olmuştur (Sanlı, 2011). Diğer yandan, 2009 yılında Türkiye'nin doğal gazda dışa bağımlılık oranı ise, %98 seviyesinde gerçekleşmiştir (Sanlı, 2011). Akabinde, Mayıs 2010 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ORSAM Komşuluktan Stratejik Ortaklığa: Türk-Rus İlişkileri başlıklı bir rapor yayımlamıştır (ORSAM, 2010). Belgede, Mayıs 2010 itibarıyla, Türkiye'nin Rus doğal gazına olan bağımlılığı yaklaşık %60 olarak belirtilmiştir (ORSAM, 2010, s. 9). Ayrıca, 2007 yılından itibaren, RF'nin Türkiye'nin petrol dışalımında ilk sırada bulunduğu görülmektedir (EIA, 2010b). Buradan hareketle, Türkiye'nin doğal gaz ve petrol bakımından RF'ye yüksek oranda bağımlı olduğu görülmektedir (Bilgin, 2010b).

Öte yandan Türkiye'nin rezerv görünümüne ilişkin olarak, 1992 yılında Türkiye'nin petrol rezervi günlük yaklaşık 130 milyon Btu (650 varil) seviyesine ulaşmıştır (EIA, 2010b). Fakat 2000'li yıllarda petrol rezerv miktarı günlük yaklaşık 60 milyon Btu (300 varil) seviyesine düşmüştür (EIA, 2010b). 2000-2009 döneminde Türkiye'nin kanıtlanmış petrol rezervi günlük yaklaşık 60 milyon Btu (300 varil) seviyesinde seyretmiştir (EIA, 2010b). 2010 itibarıyla ise, kanıtlanmış petrol rezervinin günlük yaklaşık 60 milyon Btu (300 varil) seviyesinin altına gerilediği görülmüştür (EIA, 2010b). 2010 itibarıyla tahmini doğal gaz rezervinin ise, 6,088 milyar m³ seviyesinde olduğu değerlendirilmektedir (CIA, 2010).

Ayrıca Türkiye'nin stratejik petrol rezervine ilişkin olarak, Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ)³³ ön plana çıkmaktadır. 2003 itibarıyla, TÜPRAŞ'ın %65 hissesi devlete ait olarak kaydedilmiştir (Morita ve Koyama, 2004). Akabinde enerji sektöründe yapılan özelleştirmeler sonucunda, 2006 yılında TÜPRAŞ'ın %51 hissesi Enerji Yatırımları A.Ş. tarafından devralınmıştır (TÜPRAŞ, 2011). TÜPRAŞ'ın %49 hissesi ise “halka açık” durumdadır (TÜPRAŞ, 2011). TÜPRAŞ İzmir, İzmit, Kırıkkale ve Batman rafinerilerinin işleyişinden sorumludur (TÜPRAŞ, 2011). Bununla birlikte, 2011 itibarıyla TÜPRAŞ, yıllık yaklaşık 39 trilyon Btu (28,1 milyon ton) seviyesinde rafineri kapasitesine sahiptir (TÜPRAŞ, 2011). Böylece TÜPRAŞ Türkiye'nin enerji sektöründe stratejik rezerv bakımından önde gelen kurumlardan biri olarak görülebilir (TÜPRAŞ, 2011). Türkiye'nin stratejik petrol rezervinin denetimi ise, EPDK³⁴ tarafından yapılmaktadır (Enerji Enstitüsü, 2011).

Buna ilaveten, Türkiye'nin stratejik petrol rezervi bakımından, “her rafineride 30 günlük petrol ihtiyacının depolanması” zorunlu hale getirilmiştir (Morita ve Koyama, 2004). Böylece 2003 itibarıyla, Türkiye'nin stratejik petrol rezervi yaklaşık 10 trilyon Btu (55 milyon varil) seviyesinde kaydedilmiştir (Morita ve Koyama, 2004). Bu miktar, aynı yıl itibarıyla Türkiye'nin 77 günlük petrol ihtiyacını karşılamaktadır (Morita ve Koyama, 2004). Bununla birlikte, 2011 itibarıyla Türkiye'nin 90 günlük petrol ihtiyacını stratejik rezerv olarak elinde bulundurduğu söylenebilir (Enerji Enstitüsü, 2011). Böylece 2011 yılı verileriyle, Türkiye'nin stratejik petrol rezerv miktarının yaklaşık 11 trilyon Btu (58,5 milyon varil) olduğu belirtilmektedir (Enerji Enstitüsü, 2011).

Türkiye'nin doğal gaz depolama kapasitesi bakımından ise, Türkiye'nin ilk yeraltı doğal gaz depolama tesislerinin Silivri Havzası'nda yer aldığı belirtilmektedir (Karamangaz, 2009). Bu tesislerin doğal gaz depolama kapasitesinin 1,6 milyar m³ seviyesinde olduğu kaydedilmiştir (Karamangaz, 2009). Bu miktar, 2009 itibarıyla Türkiye'nin yıllık doğal gaz tüketiminin yaklaşık %5'lik kısmına karşılık gelmektedir (Karamangaz, 2009). Buna ilaveten doğal gaz arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi, “arz güvenliğinin ve arz esnekliğinin artırılması” bakımından Marmara Ereğlisi'nde “LNG ithal terminali” yapılmıştır (BOTAŞ, 2011). 1994 yılında depolama özelliği bulunan bu terminalin işletimine başlanmıştır (BOTAŞ, 2011). Ayrıca Tuz Gölü

³³ Bkz.: TÜPRAŞ. Ağustos 12, 2011 tarihinde Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (TÜPRAŞ): <http://www.tupras.com.tr/> adresinden alındı.

³⁴ Bkz.: EPDK. Ağustos 12, 2011 tarihinde T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK): <http://www.epdk.gov.tr/web/guest/home> adresinden alındı.

havzasının altına 15-20 milyar m³ kapasitesine sahip yeni bir doğal gaz depolama tesisinin yapımı planlanmaktadır (Karamangaz, 2009).

(2) Türkiye'nin Enerji Stratejisi

Türkiye bakımından jeopolitik konumunun enerji stratejisinde önemli bir unsur olduğundan bahsetmek mümkündür. Özellikle petrol ve doğal gaz bakımından dünya kanıtlanmış rezervinin yaklaşık %70'lik bölümünün Türkiye'nin doğusunda bulunduğu görülmektedir (Güler, 2009, s. 155). Türkiye'nin batısında ise bu stratejik kaynaklara yönelik tüketici ülkeler bulunmaktadır (Güler, 2009, s. 155). Buna ilişkin olarak, enerji kaynak ülkeleri ile tüketici ülkeler arasında, nakil coğrafyasında bulunmasını avantaja çevirmesi söz konusudur (Karaca, 2008, s. 72).

Öncelikle, Türkiye'nin enerji stratejisi bakımından, Türkiye'nin kendi arz güvenliğini sağlamaya yönelik olarak boru hattı projeleri geliştirdiği görülmektedir. Örneğin, 15 Aralık 1997 tarihinde, "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Rus Doğal Gazının Karadeniz Altından Türkiye Cumhuriyetine Sevkiyatına İlişkin Anlaşma" imzalanmıştır (T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, 2001). Sözü geçen anlaşmaya göre, RF'den Türkiye'ye yılda 16 milyar m³ doğal gaz nakli kararlaştırılmıştır (BOTAŞ, 2008). Böylece, 25 yıllık anlaşma süresince Türkiye'nin RF'den toplam 365 milyar m³ doğal gaz alması planlanmıştır (Oğan, 2003). Ardından, bu anlaşmaya istinaden Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı projesi gündeme gelmiştir (Oğan, 2003). Ayrıca, 1998 yılında Batı hattının kapasitesi artırılmıştır (Bkz.: EK-İ). 2005 yılında ise, Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı hayata geçirilmiştir (BOTAŞ, 2011).

Bununla birlikte, Türkiye'nin enerji nakil potansiyelini geliştirerek enerji stratejisini güçlendirme politikası izlediği söylenebilir. Bu doğrultuda, 1990'lı yıllarda sadece RF'nin boru hatları ile nakledilen petrolün günümüzde BTC hattı ile Türkiye üzerinden uluslararası piyasaya arzı mümkün olmuştur (Karaca, 2008, s. 72). BTC kapsamında Akdeniz'deki Ceyhan limanına günlük yaklaşık 200 milyar Btu (1 milyon varil) seviyesinde petrolün ulaşması ile Ceyhan limanı bir enerji terminali haline getirilmesi gündeme gelmiştir (Karaca, 2008, s. 72). Buna ilaveten, enerjinin stratejik bir kaynak olması dolayısıyla Türkiye'nin jeostratejik konumunu güçlendirdiğine değinilebilir (Güler, 2009, s. 103). BTC hattının uluslararası sonuçları bakımından ise, Avrupa'ya yönelik alternatif enerji kaynağı yaratılmış ve dünya enerji piyasasına çeşitlilik kazandırılmıştır (Karaca, 2008, s. 72).

Diğer yandan, Türkiye BTC gibi enerji projeleri sayesinde taşıma ücreti ve liman hizmetleri bakımından kazanç elde etmektedir (Güler, 2009, s. 102). Örneğin, BTC hattının Türkiye'nin ve Güney Kafkasya bölgesinin ekonomik kalkınmasına olumlu etkileri mevcuttur. Buna ilişkin olarak, BTC hattının tam kapasite çalışması halinde, Azerbaycan'ın "yıllık yaklaşık 29 milyar dolar petrol gelirine" sahip olması söz konusudur (Babalı, 2005). Diğer yandan, Gürcistan'ın BTC hattından elde etmesi öngörülen kazanç, "geçiş ücreti olarak yıllık yaklaşık 600 milyon dolar" şeklindedir (Babalı, 2005). Türkiye'nin projeden beklenen kazancı ise, "geçiş ücreti olarak yıllık yaklaşık 300 milyon dolar" olarak belirtilmiştir (Babalı, 2005).

Bununla birlikte, Türkiye'nin BTC hattına ilişkin kazanımları geçiş ücreti ile sınırlı kalmamıştır (Baran, 2005, s. 109). Bu doğrultuda, BTC projesinin işletimine ilişkin olarak BTC Co. Şirketi kurulmuştur (BP, 2011b). Bu şirket 2002 yılında faaliyete geçmiştir (Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, 2006). Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO)³⁵, BTC hattının işletimi için kurulan BTC Co. şirketinin %6,53 hissesine sahiptir (BP, 2011b). Böylece, Türkiye'nin geçiş ücretinin dışında şirket payı dolayısıyla BTC hattından kâr sağladığı söylenebilir (Baran, 2005, s. 109). Buna ilaveten, BTC hattının yarattığı istihdamın ekonomik yönden olumlu etkileri olduğundan bahsedilebilir (Baran, 2005, s. 109). BTC Co. şirketinin paydaşları, paydaşların menşeleri ve şirket payları Tablo-6'da görülmektedir.

³⁵ Bkz.: TPAO. Ağustos 14, 2011 tarihinde Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO): <http://www.tpao.gov.tr/tp2/> adresinden alındı.

Şirketin Adı	Şirketin Menşesi	Şirketin Payı (%)
Total	Fransa	5,00
ConocoPhillips	ABD	2,50
Inpex	Japonya	2,50
BP	Birleşik Krallık	30,10
Chevron	ABD	8,90
ENI	İtalya	5,00
StatoilHydro	Norveç	8,71
TPAO	Türkiye	6,53
Itochu	Japonya	3,40
SOCAR	Azerbaycan	25,00
Diğerleri	-	2,36

Tablo-6: BTC Co. Şirketinin Paydaşları, Menşeleri ve Şirket Payları (IEA, 2008, s. 9).

Öte yandan, Türkiye'nin enerji stratejisine ilişkin olarak, 28-29 Nisan 2009 tarihlerinde Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları uluslararası sempozyumunda dönemin T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı M. Hilmi Güler, Türkiye'nin Enerji Stratejileri konulu bir konuşma yapmıştır (Güler, 2009, s. 151). Bakan Güler konuşmasında, Türkiye'deki petrol ve doğal gaz arama çalışmalarına değinmiştir (Güler, 2009, s. 157). Buna ilişkin olarak Bakan Güler konuşmasında, Karadeniz'de arama yapmak amacıyla ABD'nin enerji şirketlerinden Shell, Chevron ve Petrogas ile imzalanan anlaşmalardan söz etmiştir (Güler, 2009, s. 157). Karadeniz'de bulunan petrol arama sahalarının dağılımı EK-J'de görülmektedir.

2008 yılında RF'nin doğal gaz dışsatımının %25'lik kısmı Türk Boğazları'ndan nakledilmiştir (Hakman, 2009). Bu durumda Türkiye, Türk Boğazları'nın güvenliğinin sağlanması ve petrolün daha etkin şekilde taşınmasına yönelik alternatif nakil

projeleri geliştirmiştir. Buradan hareketle, Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı “Kuzey-Güney enerji koridorunun ana ögesi” olmak üzere tasarlanmıştır (Hakman, 2009). Bu projenin maliyeti yaklaşık 2 milyar dolar olarak belirlenmiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010b). Samsun’dan başlayarak Sivas üzerinden Ceyhan’a ulaştırılması planlanan 555 km uzunluğundaki boru hattının günlük yaklaşık 200 milyar Btu (1,4 milyon varil) kapasiteye sahip olması öngörülmektedir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010b). Bu miktar, kapasitesi yıllık yaklaşık 95,2 trilyon Btu (67,8 milyon ton) seviyesine artırılması planlanan Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC) hattının tamamını karşılayacak şekilde planlanmıştır (Hakman, 2009).

Projenin ilk aşamasında 2005 yılında İtalyan enerji şirketi ENI ile Türk enerji şirketi Çalık Enerji planlanan Samsun-Ceyhan boru hattı için ortaklık anlaşması imzalamışlardır (Kantörün, 2010, s. 91). Akabinde, 24 Nisan 2007 tarihinde projenin temel atma töreni Ceyhan’da gerçekleştirilmiştir (ENI, 2007). Eni ve Çalık Enerji şirketlerine göre, projenin yapımının yaklaşık üç yılda tamamlanması hedeflenmektedir (ENI, 2007). Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı projesinin güzergâhı Harita-13’te görülmektedir.

Harita-13: Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesinin Güzergâhı (Sandıklı, 2011).

Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı projesinin, her ne kadar yurtiçi petrol taşıma projesi gibi görünse de, aslında dünyadaki günlük petrol tüketiminin yaklaşık %3,7'lik kısmının geçtiği Türk Boğazlarının yerine kullanılabilecek bir enerji projesi

olması açısından “uluslararası niteliği” bulunmaktadır (Hakman, 2009). Öte yandan, Samsun-Ceyhan boru hattı nüfus yoğunluğu az olan bir güzergâhta planlanmıştır (Çalık Enerji, 2009, s. 15). Böylece, yapım çalışmalarının hızla ilerlemesine yönelik elverişli bir ortam oluştuğu söylenebilir (Çalık Enerji, 2009, s. 15). İlaveten, projenin güzergâhının sadece Türkiye topraklarından geçecek olması sebebiyle, hükümetlerarası çok taraflı anlaşmaların yapılmasına gerek kalmamaktadır (Çalık Enerji, 2009, s. 15). Bu hususlar, Samsun-Ceyhan hattının avantajları olarak değerlendirilmektedir (Çalık Enerji, 2009, s. 15). Ayrıca, “Rus ve Kazak petrolünün Ceyhan’dan dünya pazarına nakledilecek olmasının, Türkiye’nin Ceyhan’ı enerji merkezi haline getirme hedefine önemli katkı sağlaması” beklenmektedir (Kantörün, 2010, s. 91).

Konuya ilişkin olarak, 6 Ağustos 2009 tarihinde Türkiye ve RF arasında petrol ve doğal gaz konularında ortak iş birliğini öngören protokoller imzalanmıştır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010b, s. 14). Petrol protokolünde, “Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi’nin hayata geçirilebilmesi için gerekli olan petrol taahhüdünün sağlanması” hususları yer almıştır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010b, s. 14). Ayrıca 19 Ekim 2009 tarihinde İtalya’da Türkiye-İtalya-RF arasında, Samsun-Ceyhan Boru Hattı Projesi’ne yönelik ortak bildiri (Joint Statement) imzalanmıştır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010b, s. 14).

Bunu takiben, 15 Aralık 2009 tarihinde “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Petrol Alanında İşbirliği Protokolünün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı” Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştır (TBMM, 2009). Protokol’de, “ tarafların Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı projesinde yer almaya hazır oldukları, bu amaçla bir çalışma grubu tesis edilmesi, Rus tarafının Rus şirketlerinin gerekli petrol taahhüdünü ve taşıma kapasitesini sağlamaları için destek vermesi, Samsun-Ceyhan projesi bağlamında bir petrol rafinerisi kurulması” konularına yer verilmiştir (TBMM, 2009). Böylece, Rus şirketlerinin de projeye dâhil edilmesi kararlaştırılmış ve Rus Rosneft ve Transneft şirketleri projeye katılmışlardır (Kantörün, 2010, s. 91). RF ile petrol alanında imzalanan bu protokol, “Türkiye’nin enerji stratejisi bakımından önem arz eden Kuzey-Güney eksenindeki rolünün güçlendirilmesi” bakımından önem taşımaktadır (TBMM, 2009).

Akabinde, 12 Mayıs 2010 tarihinde RF Devlet Başkanı Medvedev’in Türkiye ziyareti sırasında, RF Enerji Bakanlığı ile Samsun Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı projesine yönelik “mutabakat zaptı” imzalanmıştır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar

Bakanlığı, 2010b, s. 14). 24-25 Eylül 2010 tarihlerinde ise, projenin hayata geçirilmesine ilişkin Moskova’da bir çalışma grubu toplantısı gerçekleştirilmiştir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010b, s. 14). Böylece projeye ilişkin Hükümetlerarası Anlaşma müzakereleri resmen başlamıştır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010b, s. 14).

Diğer yandan enerji çeşitliliğine ilişkin olarak, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu’nun 2010 yılı verilerine göre, dünya genelinde 29 ülke nükleer enerji kullanmaktadır (IAEA, 2011, s. 20). Bu durumun oluşmasında, nükleer enerji kullanımının gelişmekte olan ülkelerde yaygınlaşmasının rolü bulunduğu söylenebilir (İnat, Duran ve Ataman, 2010, s. 692). Bu konuda, nükleer enerjinin zorlukları bakımından nükleer santrallerin olası radyasyon sızıntısına karşı alınması gereken güvenlik önlemlerinin nükleer enerjiye sahip olmanın maliyetini arttırıcı nitelikte olduğu değerlendirilebilir (İnat, Duran ve Ataman, 2010, s. 692). Radyoaktif³⁶ atıkların uygun biçimde saklanma gerekliliği ise maliyeti arttırıcı diğer bir unsurdur (İnat, Duran ve Ataman, 2010, s. 692). Buna karşın, nükleer enerji Türkiye’nin enerji ihtiyacının giderek büyümesi ile birlikte alternatif enerji kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır (İnat, Duran ve Ataman, 2010, s. 692).

Türkiye’de nükleer enerjinin kurulmasına ilişkin olarak, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı nezdinde çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir. Örneğin, 2010 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Bağlı ve İlgili Kuruluşlarının Amaç ve Faaliyetleri başlıklı bir rapor yayımlanmıştır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010c). Bu rapor Mavi Kitap olarak da adlandırılmaktadır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010c, s. 3). Raporda, 2010 yılı yatırım programında yer alan önemli projeler arasında nükleer teknoloji geliştirmenin yer aldığı görülmektedir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010c, s. 112). Diğer taraftan, nükleer güç santrallerinin hayata geçirilmesine ilişkin olarak “5710 sayılı Nükleer Güç Santrallerinin Kurulması ve İşletilmesi ile Enerji Satışına İlişkin Kanun” yayımlanmıştır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010c, s. 28). Belgeye göre, nükleer güç santrallerinin yapımı ile birlikte, “elektrik sektöründe kaynak çeşitliliğinin artması ve arz güvenliğine katkı sağlanması” hedeflenmektedir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010c, s. 28).

³⁶ Bkz.: Radyoaktiviteye ilişkin ayrıntılı bilgi: GSU. Temmuz 05, 2011 tarihinde Department of Physics and Astronomy, Radioactivity, Georgia State University (GSU): <http://hyperphysics.phy-astr.gsu.edu/hbase/nuclear/radact.html> adresinden alındı.

b. Türkiye'nin Enerji Güvenliği Bakımından Güney Kafkasya Politikası

(1) Türkiye'nin Enerji Nakil Hacmi Bakımından Güney Kafkasya Politikası

Türkiye, jeopolitik konumu itibarıyla dünya kanıtlanmış petrol ve doğal gaz rezervlerinin “dörtte üçüne” sahip bir bölgeye komşu bulunmaktadır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010). Dünya birincil enerji talebinin ise, 2030 yılına kadar %40 oranında artması beklenmektedir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010). Bu enerji talebinin önemli bir bölümünün Türkiye'nin komşu olduğu Ortadoğu, Hazar ve Orta Asya kaynaklarından karşılanması öngörülmektedir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010). Bu konuda, Türkiye jeostratejik konumu gereği, enerji kaynakları bakımından zengin olan bu bölgeler ile Avrupa'daki tüketici pazarları arasında “doğal bir enerji koridoru” olma potansiyeline sahiptir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010).

Türkiye'nin enerji nakil hacmi bakımından, Güney Kafkasya politikasının Azerbaycan ve Gürcistan üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Rondeli, 2003, s. 216). Azerbaycan ve Gürcistan'ın dış politikasında ise, Rus egemenliğinden ayrılma yaklaşımı görülmektedir (Rondeli, 2003, s. 216). Eski Sovyet cumhuriyetleri olan bu iki devlet 1990'lı yıllarda bağımsızlıklarının ardından “Türkiye gibi bölgesel aktörlere, ABD gibi güçlü dış aktörlere ve daha az bir oranda olmak üzere AB ile ilişkilerini arttırma” yönünde yaklaşım sergilemiştir (Rondeli, 2003, s. 216). Türkiye ise, Azerbaycan ve Gürcistan'ın bu yaklaşımını desteklemiştir. Örneğin, Türkiye planlama aşamasında, Güney Kafkasya'dan geçen enerji nakil hatlarının güzergâhında Azerbaycan ve Gürcistan'ın ortaklığını kabul etmiştir (Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, 2006).

Buna ilaveten, Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan'ı “Hazar ve Orta Asya kaynaklarına açılan bir kapı” olarak gördüğünden söz etmek mümkündür (Özkan, 2008, s. 835). Bu doğrultuda, Türkiye Güney Kafkasya'daki nakil güzergâhının güvenliğinin korunması bakımından, Azerbaycan ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü savunmuştur (Özkan, 2008, s. 835). Buradan hareketle, Türkiye Güney Kafkasya'daki enerji ortaklarına destek vermekte, Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının bu ülkeler aracılığıyla Türkiye'ye getirilmesini hedeflemekte ve bölgesel güvenliğe katkı sağlamaktadır.

Güney Kafkasya'daki boru hatlarının güvenliğine ilişkin olarak ise, Türkiye'nin terörizm faaliyetlerine karşı önlemler geliştirdiği görülmektedir. Bu konuya ilişkin olarak, terörizmin “görsel olarak dikkati çektiği ve propagandasını gösterebildiği

oranda etkili olabilen bir taktik” olduğu belirtilebilir (Caşın, 2008, s. 650). Bu sebeple, “petrol ve doğal gaz boru hatlarının” terör hedefi olarak kullanılması söz konusudur (Caşın, 2008, s. 648). Buradan hareketle Türkiye, enerji nakil güvenliğini uluslararası anlaşmalar ile sağlamlaştırma yönünde çalışmalar yürütmüştür. Örneğin, Haziran 2002 tarihinde Güney Kafkasya kaynaklı boru hatlarının güvenliğini sağlamaya ilişkin olarak Azerbaycan Türkiye ve Gürcistan arasında “terörizm ve organize suçların önlenmesine” ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır (Babalı, 2005). Bu anlaşma çerçevesinde BTC ve BTE hatlarının güvenliğinin sağlanması üzerinde durulmuştur (Babalı, 2005).

Buna rağmen, enerji nakil güvenliğine ilişkin münferit olaylar meydana gelmiştir. Örneğin, 5 Ağustos 2008 tarihinde BTC hattının Erzincan’ın Refahiye bölümünde yangın çıkmıştır (Anadolu Ajansı, 2008). BTC hattına yönelik saldırının konumu Harita-14’te görülmektedir. Konuya ilişkin olarak, BTC hattında çıkan yangının “sabotaj sebebiyle oluşan patlamadan” ileri geldiği belirtilmiştir (Gürer, 2008). Diğer yandan, “boru hatlarına yönelik terör saldırıları konusunda 2008 yılında BTC hattında meydana gelen Refahiye’deki patlamanın dışında ciddi bir olayla” karşılaşılmamıştır (Başdemir ve Çelikipala, 2010, s. 109).

Bu olay sebebiyle BTC hattının kullanımının “en az 3 ay durdurulmasına” karar verilmiştir (Gürer, 2008). BTC hattına ilişkin Hükümetlerarası Anlaşma maddeleri uyarınca, “hattın güvenliğinden sorumlu ülkenin ortakların zararını karşılaması” karara bağlanmıştır (Gürer, 2008). Bu maddeye istinaden, yaşanan kesinti sebebiyle BTC hattına ilişkin olarak kurulan BTC Co. şirketinin 12 ortağının zararının Türkiye tarafından karşılanması söz konusu olmuştur (Gürer, 2008). Şirket ortaklarının zarar toplamının Türkiye’ye maliyetinin yaklaşık 350 milyon dolar tutarında olduğu belirtilmiştir (Gürer, 2008).

Harita-14: BTC Hattına Yönelik Saldırının Konumu (Stratfor, 2008a).

Buna ilaveten, BTC hattında çıkan yangın sonrasında hattın korunmasının “uluslararası bir güvenlik şirketine” verilmesi gündeme gelmiştir (Gürer, 2008). Bu durumun gerçekleşmesi halinde, Türkiye’nin ulusal güvenliğine olumsuz etki edecek sonuçlar doğurması öngörülebilir (Gürer, 2008). Görülmektedir ki, enerji anlaşmalarının şartlarının çok dikkatli bir şekilde müzakere edilmesi önem taşımaktadır.

(2) Türkiye’nin Enerji Nakil Projeleri Bakımından Güney Kafkasya Politikası

Türkiye enerji nakil projeleri bakımından, RF, Hazar bölgesi ve Ortadoğu’dan gelen enerjinin buluştuğu bir enerji ticaret merkezine dönüşme (hub) süreci içindedir (EIA, 2010b). Böylece, Türkiye’nin birincil enerji kaynakları bakımından zengin olmamasına rağmen, Avrupa başta olmak üzere, uluslararası enerji piyasası nezdinde önemli bir konuma geleceği öngörülebilir (EIA, 2010b).

Türkiye’nin bu “enerji ticaret merkezi”ni Ceyhan’da oluşturma hedefini belirlediği görülmektedir (Güler, 2009, s. 158). Böylece Türkiye’nin nakil ülkesi konumunun güçlendirilmesi sağlanmış olacaktır (Güler, 2009, s. 158). Ceyhan’da petrokimya tesisleri ve rafinerilerin kurulması planlanmaktadır (Güler, 2009, s. 159). Bununla birlikte, enerji merkezi projesinin “ticaret hacmi sayesinde Türkiye’yi kaynak ülke konumuna” taşıyacağından bahsetmek mümkündür (Güler, 2009, s. 158). Bu sebeple, enerji politikası bakımından projenin gerçekleştirilmesi “stratejik bir hedef” olarak belirlenmiştir (Güler, 2009, s. 158).

Ayrıca, Ceyhan enerji ticaret merkezinin tamamlayıcı unsuru olarak, Samsun-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın yapımı planlanmıştır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010b). Bu gelişmelere ilaveten, Ceyhan'da bir "enerji sanayi merkezinin" kurulması tasarlanmaktadır (Güler, 2009, s. 159). Bu proje kapsamında; Ceyhan'da "tersaneler, gemi bakım ve ikmal merkezleri, depolar" kurulması planlanmaktadır (Güler, 2009, s. 159). Böylelikle, büyük tankerlerin bakım ve onarımının yapılması, ileriki aşamada ise tankerlerin Ceyhan'daki enerji sanayi merkezinde üretilmesi proje kapsamına alınmıştır (Güler, 2009, s. 159).

Görülmektedir ki, Türkiye'nin Güney Kafkasya politikasına etkileri bakımından, Samsun-Ceyhan hattı projesi Ceyhan'ın enerji ticaret merkezi konumunu güçlendirebilir. Bu durumun, Türkiye'nin enerji ticaret kapasitesini arttıracığına değinilebilir. Böylece Hazar petrolünün Türkiye aracılığıyla iletilmesi kaynak ülkeler bakımından daha avantajlı hale gelebilecektir. Dolayısıyla bu durum, Hazar kaynaklarının planlanan Hazar geçişli projeler ile Türkiye'ye aktarılmasına yönelik olumlu bir adım niteliği de taşıyabilir³⁷. Bu durumda, Hazar Denizi ile Türkiye arasında köprü görevi gören Güney Kafkasya'nın öneminin artacağı değerlendirilebilir. Böylece Türkiye'nin enerji projeleri aracılığıyla arz ve nakil güvenliğini güvence altına alması söz konusu olabilir. Ayrıca, bu projelerin Güney Kafkasya'yı enerji nakil bölgesi olarak daha cazip bir konuma getireceğinden bahsetmek mümkündür.

4. ABD ve RF'İN GÜNEY KAFKASYA'YA İLİŞKİN ENERJİ REKABETİNİN TÜRKİYE'NİN ENERJİ GÜVENLİĞİNE ETKİLERİ

ABD'nin RF ile enerji rekabetinin altında yatan unsurlar arasında, 2009 verileriyle RF'nin petrol üretiminde dünya üretiminin %12,9'luk bölümünü karşılayarak önder olması sayılabilir (BP, 2010). Bununla birlikte RF, 2009 verileriyle dünyanın ikinci büyük petrol tedarikçisi konumundadır (CIA, 2010). Petrolün önemi ise, dünya enerji tüketiminde birincil enerji kaynağı olarak başat konuma sahip olmasındandır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010). Örneğin, 2008 yılı itibarıyla, petrol küresel enerji ihtiyacının %34,6'lık kısmını karşılamıştır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010). Ayrıca 2009 verilerine göre ABD, dünya petrol tüketiminin %21,7'lik bölümünü tüketmektedir (BP, 2010). Aynı yıl itibarıyla ABD'nin kanıtlanmış petrol rezervi ise dünya kanıtlanmış petrol rezervinin sadece %2,1'lik

³⁷ Planlanan Hazar geçişli projeler, Güney Kafkasya'nın Hazar Enerji Kaynakları Bakımından Önemi alt başlığında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

bölümü kadardır (BP, 2010). Bu durum ABD'nin petrol dışalımına bağımlılığını, RF'nin ise önemli bir petrol tedarikçisi olduğunu göstermektedir.

Dünya enerji tüketiminde önemi hızla artan doğal gaz bakımından ise, RF dünya kanıtlanmış rezerv miktarı bakımından önder durumdadır (BP, 2010). 2009 verileriyle RF'nin kanıtlanmış doğal gaz kaynakları bakımından % 23,7 pay sahibi olduğu görülmektedir (BP, 2010). Doğal gaz üretiminde ise, 2009 itibarıyla ABD %20,1 pay ile birinci sıradadır (BP, 2010). RF ise doğal gaz üretiminde ABD'nin arkasından %17,5 pay oranıyla ikinci sıradadır (BP, 2010). Böylece, ABD ve RF'nin enerji rekabetinde doğal gaz üretimine ilişkin rekabetin, RF'nin petrol kaynaklarının ve ABD'nin petrol dışalımına bağımlı enerji politikasının birer unsur olduğu görülebilir.

Diğer yandan, ABD tarafından petrol dışalımında “istikrarsız ülkelere olan bağımlılığın enerji güvenliği bakımından olumsuz” olduğu değerlendirilmektedir (Fishelson, 2007). Bu sebeple, ABD'nin petrol dışalımına olan bağımlılığında daha istikrarlı ve güvenilir ülkelerin oranını arttırmayı hedeflediği görülmektedir (Fishelson, 2007). Ayrıca, ABD çeşitli güzergâhlar aracılığıyla daha fazla petrolün dünya piyasasına arzını temin ederek, petrol bakımından kaynak ülkelerin ABD'nin enerji güvenliği üzerinde baskı unsuru oluşturmasının önüne geçme hedefindedir (Fishelson, 2007). RF'nin ise, Yakın Çevre'deki Hazar ülkeleri ile dünya kanıtlanmış petrol rezervinin yaklaşık %10'luk bölümünde söz sahibi olduğu görülmektedir (BP, 2010). Bu sebeple, petrol üzerindeki hâkimiyetin ABD ve RF'nin enerji rekabetinde önemli bir yeri bulunduğu bahsedilebilir.

Bununla birlikte, “boru hatlarının denetim altına alınmasının boru hattından geçen enerji üzerinde hâkimiyet sağlanmasını” beraberinde getirdiğinden bahsetmek mümkündür (Fishelson, 2007). Enerjinin ise, ülkelerin ekonomik gücünün gelişmesinde kilit konumu bulunduğu değerlendirilebilir (Fishelson, 2007). Ayrıca enerjinin askerî güç üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Buna örnek olarak, “çağdaş silahlı kuvvetler yapısının petrole dayalı oluşu” gösterilebilir (Fishelson, 2007). Bu sebeple, enerjinin ve enerjinin geçtiği boru hatları üzerindeki hâkimiyetin “ABD ve RF dâhil pek çok ülkenin rekabetine” konu olduğu görülmektedir (Fishelson, 2007).

Buna ilaveten, RF'nin kalkınmaya yönelik ihtiyaç duyduğu ürünlerin ABD'nin iddialı olduğu sektörlerde yoğunlaştığı söylenebilir (Nichol ve d., 2010, s. 2). Örneğin, RF'nin “petrol ve doğal gaz çıkarımına ilişkin yeni teknolojiler, iletişim ve

ulaşım” alanındaki ürünlere yönelik kaynak sağlanmasına ihtiyaç duyduğundan söz edilebilir (Nichol ve d., 2010, s. 2). RF’nin bu ihtiyacının karşılanması ise, enerji talep güvenliğiyle ilişkili olduğu kabul edilebilir (Çelik, 2010). Bu sebeple, ABD’nin dünya enerji piyasasına hâkim olarak, RF’nin enerji fiyatlarından etkilenen ekonomisini de denetim altına alma hedefinde olduğu görülmektedir. Böylece, ABD’nin enerji sektörü da dâhil olmak üzere; “bilişim, iletişim, gıda, ulaşım gibi sektörlerde RF’nin rekabet kabiliyetini sınırlandırılması” mümkün olabilecektir (Nichol ve d., 2010, s. 2). Dolayısıyla, ABD’nin RF’nin ekonomik kalkınma hızına etki etmesinin, RF ile olan enerji rekabetinde hâkim konuma gelmesi ile gerçekleşmesi mümkündür.

a. Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından, Türkiye yakın coğrafyadaki Türk kökenli, enerji zengini ülkeler ile iş birliğine yönelmiştir (Andican, 1996, s. 151). Türkiye’nin bu politikasının amaçları arasında Türk dünyası ile bütünleşmenin gerçekleşmesine zemin oluşturulması ve enerji güvenliğinin sağlanması sayılabilir (Oğan, 2003). Bu ülkelerden Azerbaycan, RF hariç Hazar petrolünün yaklaşık %14’üne sahiptir (BP, 2010, s. 6). Bu sebeple, Azerbaycan’da 1992 yılında Rus yanlısı yönetimin değişmesi ile Türkiye ile Azerbaycan arasında petrol bakımından iş birliği fırsatı doğmuştur (Cafersoy, 2001, s. 126).

Fakat Türkiye ve beraberindeki Batılı şirketlerin Azerbaycan’ın petrol üretimi ve işletimine ilişkin anlaşmalarında RF’ye yer vermemesi RF’de tehdit algısı yaratmıştır (Özkan, 2008, s. 839). Bunu takiben, “RF destekli bir darbe” ile Azerbaycan’daki hükümet devrilmiştir (Cafersoy, 2001, s. 126). Akabinde, enerji anlaşmaları RF’yi dâhil edecek şekilde tekrar düzenlenmiştir (BYEGM, 1993). Türkiye’nin Azerbaycan petrolüne ilişkin Bakü-Ceyhan boru hattı projesi ise ileri bir tarihe ertelenmiştir (Özkan, 2008, s. 837). Böylece 1990’lı yıllarda Türkiye yeni bağımsız olan Türk cumhuriyetlerinden Azerbaycan ile enerji konusunda bütünleşme hedefini gerçekleştirememiş, petrol bakımından enerji arz güvenliğini sağlayamamıştır.

1990’lı yılların başında Türkiye’nin enerji güvenliğinde doğal gazın yeri bakımından ise, Türkiye’nin doğal gaz talebi artarak devam etmiştir (EIA, 2010b). Bu sebeple, Türkiye’nin RF’ye alternatif kaynak ülke arayışına yöneldiği görülmüştür (Oğan, 2003). Bu dönemde Türkiye, RF’ye alternatif doğal gaz kaynağı olarak bağımsızlığını yeni kazanmış olan Türkmenistan’a yönelmiştir (Oğan, 2003). Bu

konuya ilişkin olarak, Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlama hedefi ile ABD'nin Hazar geçişli projeler ile RF'ye alternatif yaratma politikasının örtüştüğü görülmüştür (Burghart, 2010). RF'nin Avrupa'nın doğal gaz tedarikçisi olarak önder konumunu muhafaza etme hedefi bulunmaktadır (Gazprom, 2011b). Bu durumda, RF'nin Hazar geçişli projeleri enerji çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak algıladığı yorumlanabilir.

Bu sebeple RF, Türkiye'nin doğal gaz pazarındaki etkinliğini sağlamlaştırmak için kendi çıkarlarına ilişkin projeler oluşturmuştur (Oğan, 2003). Bu doğrultuda 15 Aralık 1997 tarihinde Türkiye ile RF arasında Karadeniz'in altından geçecek bir boru hattının inşasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır (BOTAŞ, 2011). Akabinde 1998 yılında, RF Türkiye'nin doğal gazda bağımlılığını kendi lehine arttırmak üzere Batı hattının kapasitesini yükseltmiştir (BOTAŞ, 2011). Ardından, 2005 yılında RF Karadeniz'in altından geçen Mavi Akım hattını hayata geçirmiştir (Gazprom, 2011a).

Böylece, Türkiye'nin 1993 yılında Azerbaycan'daki darbe sonrasında enerji politikasında RF'nin ağırlığını arttırmaya yöneldiği görülmektedir (BOTAŞ, 2011). Bu durumun oluşmasında RF'nin sürdürdüğü doğal gaz lobi faaliyetlerinin de etkili olduğu söylenebilir (Oğan, 2003). RF'nin bu enerji hamleleri sonucunda Türkiye Türkmenistan ile iş birliği yaparak kaynak çeşitliliğini sağlama fırsatını kaçırmış ve doğal gazda RF'ye yaklaşık %60 oranında bağımlı hale gelmiştir (ORSAM, 2010, s. 9). Bu gelişmeler sonucunda, Türkiye'nin enerji güvenliğinde çeşitlilik hedefi sağlanamamış, yeni bağımsız olan Türk cumhuriyetlerinden Türkmenistan ile enerji konulu bütünleşme zemini oluşamamıştır. Ayrıca RF, Türkmenistan'ın Türkiye'ye doğal gaz dışsatımı imkânını elinden alarak, pazar sıkıntısı yaşayan Türkmenistan'ın doğal gazını "kendi belirlediği fiyattan" satın alma fırsatını yakalamıştır (Oğan, 2003). Bu durumun başka bir yansıması olarak, Türkiye'nin RF'ye yaklaşık %60 oranında doğal gaz bağımlılığı 25 yıllık anlaşmalarla güvence altına alınmıştır (BOTAŞ, 2008). Böylece, Türkiye'nin ileriki yıllarda Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan gibi "RF'den daha düşük maliyetli ve güvenilir kaynaklardan" temin edebileceği gazın miktarının azalması sonucu doğmuştur (Karaca, 2008, s. 77).

Görülmektedir ki, 1990'lı yılların başında, Türkiye enerji güvenliğine yönelik Güney Kafkasya ile iş birliği projeleri üretirken RF'nin bölgedeki etkinliğini yeterince dikkate almadığından söz edilebilir. Örneğin, Bakü petrolünün çıkarımı ve işletimine ilişkin konsorsiyumda RF'nin dışarıda bırakıldığı görülmüştür (Özkan, 2008, s. 839). Bu konuda RF, Azerbaycan'da iç karışıklıkları körüklemiş, böylece Hazar-Güney Kafkasya-Türkiye enerji hattının gerçekleşmesine engel olmaya çalışmıştır

(Cafersoy, 2001, s. 126). Azerbaycan'daki darbe sonrasında, diğer Hazar kaynak ülkelerinin Türkiye ve Batı ile enerji iş birliğine yönelme yönünde çekimser kaldıkları görülmüştür (Özkan, 2008, s. 840). Bu konunun, Hazar geçişli projelere ilişkin görüşmelerin ertelenmesine zemin hazırladığı değerlendirilebilir (Bilgin, 2009). Bu durum ise, Türkiye'nin enerji güvenliği bakımından olumsuz olarak nitelendirilebilir.

Buradan hareketle Türkiye'nin enerji güvenliğine ilişkin olarak, Bakü-Ceyhan boru hattı 1991 yılında gündeme getirilmiştir (Cafersoy, 2001, s. 126). Buna rağmen ancak 1999 yılında, Türkiye RF ile doğal gazla ilişkin yukarıda sözü geçen anlaşmaları imzaladıktan sonra, BTC hattının yapımına ilişkin anlaşma imzalanmıştır (Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü, 2006). Dolayısıyla, BTC hattının gerçekleşmesinde ABD'nin desteği kadar, Türkiye'nin enerji politikasında RF'ye ağırlık vermesinin de etkisinin bulunduğu yorumlanabilir.

b. Enerji Nakil Ülkesi Olarak Türkiye'nin Çıkarlarına Etkileri

(1) Türkiye'nin Enerji Nakil Hacmine Etkileri

Türkiye'nin enerji nakil hacmine etkileri bakımından ABD'nin Güney Kafkasya'ya olan ilgisine ilişkin olarak, Güney Kafkasya'dan nakledilecek enerjinin çok az bir kısmını kendi enerji güvenliğine yönelik kullanması söz konusu olabilir (Burghart, 2010). Buna karşın, RF'nin enerji sektöründeki etkinliğini azaltmak için Hazar-Güney Kafkasya-Türkiye enerji koridoru, Orta Asya ve Hazar kaynaklarının iletiminde RF'ye alternatif bir güzergâh olması sebebiyle ön plana çıkmaktadır (Karaca, 2008, s. 72). Böylece, BTC hattı siyasî ve stratejik sebeplerle ABD'nin desteğini almıştır (Cornell, 1999). Buna ilaveten ABD, BTC hattını "Hazar geçişli bir boru hattının devamı" olarak tasarlamıştır (Burghart, 2010). Buradan hareketle, BTC hattının Hazar geçişli projelere bağlanması hem ABD'nin stratejik hedeflerine hem de Türkiye'nin enerji güvenliğine yönelik olumlu olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca enerji arzına ilişkin olarak 2030 yılına kadar, AB'nin tüketiminin %70 ila %80 arasında artacağı öngörülmektedir (Babalı, 2005). Bu durum, Avrupa'nın enerji pazarında söz sahibi ülkelerden biri olan RF'nin konumunu koruma hedefini güçlendiren bir unsurdur. Bu sebeple RF'ye alternatif güzergâhlar yaratılması ve bu doğrultudaki projelere destek verilmesi RF'nin çıkarları ile örtüşmemektedir. Diğer yandan, AB'nin artan bu enerji talebinin Hazar kaynaklarını ve dolayısıyla Türkiye'nin konumunu daha önemli hale getirdiğinden bahsedilebilir (Babalı, 2005). Bu sebeple, Türkiye'nin Hazar kaynaklarına yönelik nakil projelerini gerçekleştirmesi

hem kendi enerji güvenliği hem de Avrupa'nın enerji çeşitliliği bakımından bir fırsat niteliği taşımaktadır (Babalı, 2005).

Bu doğrultuda, 2000'li yıllarda RF ABD'nin desteklediği BTC hattına ve Hazar geçişli projelere alternatif oluşturma politikasını sürdürmektedir (Nichol, 2010, s. 22). Buna istinaden, RF Hazar geçişli projelere kaynak sağlayabilecek Türkmenistan ve Kazakistan ile doğal gaz ve petrol anlaşmaları imzalamıştır (Nichol, 2010, s. 22). Böylece RF'nin, Kazakistan'daki petrolün BTC hattı aracılığıyla uluslararası pazara naklinin önüne geçmeyi hedeflediğinden bahsedilebilir (Nichol, 2010, s. 22). Buna ilaveten 2010 yılında, Gazprom Azerbaycan'dan çıkarılan "tüm doğal gazı" satın alma teklifinde bulunmuştur (RIA Novosti, 2010b). Bu durumu ise, Hazar geçişli projelere kaynak sağlanmasına karşıt bir hamle olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca, RF'nin Hazar geçişli projelere rakip boru hatları planlayarak, bu projeleri engelleme girişimleri görülmektedir. Örneğin, RF Türkmenistan ve Kazakistan doğal gazını RF'ye taşıyacak yeni bir doğal gaz boru hattı inşasına ilişkin anlaşmayı imzalamıştır (Nichol, 2010, s. 22).

Diğer yandan, 2008 tarihli Gürcistan-RF Savaşı'nın sonucunda RF Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanımıştır (Nichol, 2008). Diğer ülkeler bu tanımayı kınamıştır (The Economist, 2008). Böylece Gürcistan'dan bağımsız olan Güney Osetya ve Abhazya'nın RF'ye bağımlı bölgeler haline geldiğinden söz edilebilir. Türkiye'nin önemli enerji projelerinden biri olan BTC hattı ise, Güney Osetya bölgesine yakın coğrafyadan geçmektedir (Dilek, 2008).

Savaşın Türkiye'nin enerji nakil hacmine etkileri bakımından, 2008 Gürcistan-RF Savaşı'nın akabinde, RF'nin Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgelerinin bağımsızlığını tanımamasının, savaşın son bulmasına rağmen Gürcistan'daki istikrarsızlığın sürmesine zemin hazırladığı değerlendirilebilir (Kandemir, 2008, s. 196). Böylece, Türkiye'nin enerji çıkarları bakımından, Gürcistan'daki boru hatlarının güvenliğinin öne çıktığından bahsetmek mümkündür (Kandemir, 2008, s. 197). Dolayısıyla, Güney Osetya bölgesi ile Gürcistan arasındaki anlaşmazlığın sürmesi halinde, söz konusu boru hatlarının güvenliğinin tehdit altına girmesi mümkündür (Kandemir, 2008, s. 198). Buradan hareketle, ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'ya ilişkin rekabeti neticesinde, Gürcistan'ın enerji nakil durumu bakımından istikrarsızlaştığından söz etmek mümkündür (Veliyev, 2010). Dolayısıyla ABD ve RF'nin rekabeti sebebiyle, BTC hattının işleyişinin sektöre uğrama olasılığı gündeme gelmektedir (Veliyev, 2010).

Bu doğrultuda, Gürcistan'da oluşan istikrarsızlık ortamının terör olaylarına zemin hazırladığı belirtilebilir. Bu konuda, boru hatlarının “olası terör saldırıları ve çatışmalara hedef olduğundan” bahsedilebilir (İnat, Duran ve Ataman, 2010, s. 685). Buradan hareketle, Gürcistan'da 2008 Savaşı sonrası istikrarsızlaşan ortamın, boru hatlarına yönelik terörist saldırılara zemin hazırladığı yorumlanabilir (Kandemir, 2008, s. 198). Bu durumda, Türkiye'nin enerji güvenliğine ilişkin mevcut çıkarlarının zarar görmesi mümkündür. Buna istinaden, 2008 Gürcistan-RF Savaşı'nın ardından BTC hattı etkinliğini sürdürmüştür (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011a). Fakat RF'nin Güney Osetya'daki hâkimiyetinin, BTC aracılığıyla Türkiye üzerinde ekonomik yönden olumsuz etki yaratma olasılığı sürmektedir (Liberman, 2008).

Bu konuya ilişkin olarak, Türkiye'nin BTC hattından elde ettiği gelirler, hattın çalışma kapasitesiyle doğru orantılı olarak değişiklik göstermektedir (Baran, 2005, s. 108). Örneğin, Türkiye'nin BTC hattından “geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri” karşılığında; taşınacak kapasiteye bağlı olarak, “ilk 16 yıl boyunca yıllık 140 ila 200 milyon dolar gelir” elde etmesi söz konusudur (Baran, 2005, s. 108). Bu dönemi takip eden yıllarda ise, Türkiye'nin 200 ila 300 milyon dolar yıllık gelir elde etmesi beklenmektedir (Baran, 2005, s. 108). Böylelikle, BTC hattının tam kapasite çalışmaması durumunda, Türkiye'nin bu hattan elde ettiği gelirlerde düşüş yaşanmaktadır (Baran, 2005, s. 108).

Diğer yandan, ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'ya ilişkin enerji rekabetinin bölgede iç karışıklık ve çatışmalara zemin hazırladığı görülmektedir. Örneğin, RF'nin Dağlık Karabağ sorunda çözümsüzlükten yana politikasının, Türkiye ile enerji ortaklığı bulunan, Azerbaycan'ın istikrara kavuşmasını olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu sebeple, ABD ve RF'nin enerji rekabeti sonucunda, bölgedeki çatışmaların Türkiye'nin enerji nakil hacmine etkileri bakımından olumsuz sonuçlar doğurduğu değerlendirilmektedir.

(2) Türkiye'nin Enerji Nakil Projelerine Etkileri

Türkiye'nin batısında bulunan Avrupa, “dünyanın ikinci büyük doğal gaz tüketicisi” durumundadır (EIA, 2010b). Türkiye'nin doğusunda ise, Hazar ve Ortadoğu'daki zengin doğal gaz sahaları bulunmaktadır (EIA, 2010b). Bu sebeple, Türkiye doğal gaz bakımından “stratejik” bir konuma sahiptir (EIA, 2010b). Fakat Türkiye'nin stratejik konumunu enerji projelerine dönüştürme konusunda engeller ile karşılaştığından bahsetmek mümkündür.

Örneğin, RF'nin talep güvenliğine ilişkin olarak, Batı Avrupa'nın %90 oranında doğal gaz talebini ve büyük oranda petrol talebini karşıladığından bahsedilebilir (Fishelson, 2007). Bu doğrultuda RF'nin Doğu Avrupa'daki boru hatları ile enerji naklini gerçekleştirdiği görülmektedir (Fishelson, 2007). RF'nin bu boru hatlarını çeşitlendirerek Avrupa'nın enerji güvenliğindeki konumunu koruma hedefinde olduğu söylenebilir. Bu kapsamda, RF'nin Avrupa'nın enerji arz güvenliğine ilişkin boru hattı projeleri arasında Kuzey Akım Doğal Gaz Boru Hattı³⁸, Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı³⁹ ve Burgaz-Dedeagaç Petrol Boru Hattı sayılabilir (Fishelson, 2007). Bu projelerin RF'nin Hazar-Güney Kafkasya-Türkiye enerji koridorunu devre dışı bırakma girişimleri olarak değerlendirilmesi de söz konusudur (Fishelson, 2007).

Örneğin, Burgaz-Dedeagaç hattına yönelik olarak, Sofya Haber Ajansı'nın verdiği bilgilere göre, petrol boru hattının inşasına ilişkin anlaşma, 2007 yılında gerçekleşmiştir (RIA Novosti, 2010a). Akabinde, Ocak 2008 tarihinde Putin'in Bulgaristan'ı ziyaretinin ardından hattın inşasına yönelik gelişmeler hız kazanmıştır (RIA Novosti, 2010a). Böylece, 280 kilometrelik boru hattının "2012 başında tamamlanması" planlanmıştır (RIA Novosti, 2010a). Hattın yıllık kapasitesi ise, yaklaşık 49 trilyon Btu (35 milyon ton) olarak öngörülmüştür (RIA Novosti, 2010a). (Planlanan Burgaz-Dedeagaç boru hattının güzergâhı EK-K'de görülmektedir.) RF'nin Bulgaristan'a bu hattın inşası konusundaki telkinleri, Bulgaristan'daki "kamuyunun bu boru hattını çevresel sebeplerle desteklememesine ve hattın güzergâhında koruma altındaki doğal alanların bulunmasına" rağmen sürmüştür (RIA Novosti, 2010a). Bu durumun, RF'nin BTC hattını devre dışı bırakmaya yönelik iradesinin bir göstergesi olarak yorumlanması mümkündür. Söz konusu boru hattına ilişkin gelişmeler bakımından ise, Bulgaristan hattın yapım anlaşması imzalanmış olmasına rağmen, mali gerekçelerle projeden çekilmiştir (RIA Novosti, 2010a).

Öte yandan, RF'nin Burgaz-Dedeagaç projesine rakip olarak gördüğü Samsun-Ceyhan boru hattına petrol vermeyi kabul etmesinin ardında, yine RF'nin enerji çıkarları bulunmaktadır (ORSAM, 2010). Bulgaristan'daki yeni hükümet, Güney Akım ve Burgaz-Dedeagaç hatları dâhil olmak üzere bütün projeleri "gözden geçireceğini ve askıya alabileceğini" açıklamıştır (ORSAM, 2010). Bu durum RF'nin büyük önem verdiği Güney Akım projesini tehlikeye sokmuştur (ORSAM, 2010). Avrupa enerji güvenliğini sağlama bakımından "transit konusunda Ukrayna ve

³⁸ Bkz.: Nord Stream Natural Gas Pipeline. Mayıs 14, 2011 tarihinde Gazprom: <http://www.nord-stream.com/project.html> adresinden alındı.

³⁹ Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı'nın güzergâhı EK-D'de görülmektedir.

Beyaz Rusya'ya bağlı kalmak istemeyen" RF ise, Güney Akım projesinin gerçekleşmesine yönelik olarak, rakip olarak gördüğü Samsun-Ceyhan hattına petrol aktarmayı kabul etmiştir (ORSAM, 2010). RF'nin petrol taahhüdünün ardından Türkiye de Nabucco projesinin alternatifi olan Güney Akım boru hattının Türkiye'nin karasularından geçmesine olumlu yaklaşmıştır (ORSAM, 2010). Ayrıca RF'nin BTC hattına petrol taahhüdünü müteakiben 2009 yılında, RF ile 14 Şubat 1986 tarihli Alım ve Satım Anlaşması'nın anlaşmanın tarafları arasında uzatılması konusu gündeme alınmıştır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2010b). Buradan hareketle, Türkiye'nin hattın içinden geçecek hammadde kaynağına yönelik anlaşma imzalanmadan, Samsun-Ceyhan boru hattının inşası üzerinde RF ile anlaşığı görülmektedir (ORSAM, 2010). Bu durum, Türkiye'nin enerji politikasında önceliklerin ve stratejik planlamanın gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Diğer yandan, RF'nin Türkiye'ye alternatif enerji projelerinin hız kazanması, Türkiye'nin enerji projeleri geliştirmesi için gereken uluslararası destek ve mali kaynağın oluşumunu olumsuz etkilemektedir. Buradan hareketle, RF'nin alternatif boru hatları ile enerji arz güvenliği karşılanacak olan Avrupa ülkeleri, Türkiye'yi ön plana çıkartacak olan Hazar geçişli projelere destek vermekte imtina etmektedir (Perovic ve Orttung, 2008, s. 7). Dolayısıyla RF'nin, Hazar-Güney Kafkasya-Türkiye enerji koridorunun güçlenmesini desteklemediği görülmektedir (Kasım, 2008). Böylece, RF'nin Türkiye üzerinden geçen bu enerji koridorunun Avrupa'nın enerji güvenliğinde söz sahibi hale gelmesini engelleme girişimleri bulunduğu söylenebilir. Buradan hareketle, RF'nin Hazar-Güney Kafkasya-Türkiye enerji koridorunu, Avrupa enerji sektöründeki konumuna rakip olarak gördüğü değerlendirilebilir. Öte yandan, 2008 Savaşı sonrasında Gürcistan'daki istikrarsızlık ortamının, Hazar geçişli projelerin Gürcistan güzergâhındaki boru hatlarına bağlanması yönünde yabancı şirketlerin desteğini olumsuz etkilediği söylenebilir (Kandemir, 2008, s. 198). Bu sebeple, Gürcistan'daki istikrarsızlığın sürmesinin Türkiye'nin planlanan boru hatlarına ilişkin enerji çıkarlarını da zayıflattığı değerlendirilebilir (Kandemir, 2008, s. 198).

Bununla birlikte, Güney Kafkasya'daki çatışma ve anlaşmazlıklar bakımından ABD ve RF'nin enerji rekabetinin, Türkiye'nin dâhil olabileceği yeni enerji nakil hatlarının oluşmasına ve mevcut hatların tam kapasite çalışmasına engel olduğu söylenebilir. Örneğin, Türkiye'nin en kapsamlı uluslararası petrol nakil projesi olan BTC hattı, bu rekabet ile ilişkili olarak tam kapasite çalışmamıştır (Blank S. J.,

1994). Buna sebep olarak, boru hattının yıllık yaklaşık 56 trilyon Btu (280 milyon varil) olan kapasitesinin Azerbaycan'ın üretimini aşması gösterilebilir (Blank S. J., 1994). "RF'nin bölgedeki etkisinden dolayı" Kazakistan petrolünün BTC hattı ile planlanan seviyede nakledilmesi mümkün olamamıştır (Burghart, 2010). Oysa planlama aşamasında, BTC hattının Azerbaycan'dan Kazakistan'a uzatılacak bir boru hattı ile bir arada yapımı planlanmıştır (Burghart, 2010). Buna ilaveten, Türkiye bakımından diğer olumsuz gelişme, RF ile Kazakistan'ın Tengiz havzasındaki petrolün BTC hattı ile Türkiye'ye nakli yerine RF'ye nakledilmesi üzerinde anlaşmalarıdır. Bu konuya ilişkin olarak, Kazakistan'ın petrol bakımından büyük rezervi bulunduğu düşünülmektedir (BP, 2010). Buna rağmen, RF'nin Kazakistan petrolünün nakline ilişkin anlaşmaları, Türkiye'nin enerji güvenliğine yönelik çıkarları bakımından olumsuz olarak değerlendirilebilir (Kasım, 2008).

Bu durumun başka bir sonucu olarak, Türkiye'nin Ceyhan limanını enerji ticaret merkezi haline getirme projesinin de olumsuz etkilendiği değerlendirilebilir. Ceyhan limanında yapılması planlanan enerji ticaretinin en büyük tedarikçisinin hâlihazırda Azerbaycan petrolünün ana nakil güzergâhı olan BTC hattından yüklenecek petrol olarak görüldüğünden bahsedilebilir. BTC hattının tam kapasite çalışmaması Ceyhan enerji terminalinin ticaret kapasitesini de olumsuz etkileyecektir.

c. Çözüm Yönelik Enerji Politikası ve Dış Politika Önerileri

Çözüm Yönelik enerji politikası bakımından, Ocak 2011 tarihinde yayımlanan Türkiye'nin Enerji Stratejisi'nin 1991-2010 döneminde karşılaşılan enerji güvenliği sorununa yönelik çözüm önerilerinde bulunduğu görülmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011a). Belgeye göre, enerji politikası belirlenirken Türkiye'nin enerji ihtiyacının imkânlar ölçüsünde yerel kaynaklardan ve en düşük maliyetle karşılanmasına çalışılması yerinde görülmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011a). Buna ilaveten, enerji projeleri ve yatırımlarına ilişkin çevresel etkilerin gözetilmesi üzerinde durulmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011a). Türkiye'nin enerji arz güvenliğini sağlamaya yönelik olarak ise, enerji arzında kaynak ülke, güzergâh ve teknoloji çeşitlendirmesine gidilmesinden söz edilmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011a).

Diğer yandan, Türkiye'nin Enerji Stratejisi'ne göre, enerji politikasında temiz enerji kaynaklarının kullanımının artması olumlu görülmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011a). Buna ilaveten, nükleer enerjinin kurulması enerji çeşitliliği

bakımından desteklenmektedir (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2011a). Ayrıca, lke içinde ve dışındaki hidrokarbon kaynaklarını arama ve geliştirme faaliyetlerine hız verilmesi enerji politikası bakımından getirilen çözüm önerileri dâhilindedir (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2011a). Bununla birlikte, enerji verimliliğinin arttırılması ve enerji sektöründe şeffaflığın sağlanması enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik unsurlar olarak sayılabilir (Aksay, 2009, s. 8).

Enerji politikası bakımından uzun süreli etkiler oluşturması sebebiyle, özellikle enerji anlaşmaları bakımından Türkiye'nin önceliklerini gözden geçirmesi yararlı görülmektedir. Bu sebeple, anlaşmaya varılırken ülkenin en fazla kâr elde etmesine odaklanılmasının önem taşıdığından bahsedilebilir. Bu konuda, enerji anlaşmalarının şartlarının Türkiye'nin lehine ayarlanması hedeflenerek ileride karşılaşılabilecek sorunlar en aza indirilebilir. Ayrıca, Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlamaya ilişkin uzun dönemli planlamaların ve senaryoların gerekli görüldüğünden bahsedilebilir.

özme yönelik enerji politikası bakımından, enerji politikasında planlama konusunun teknoloji aktarımı (transferi) boyutu bulunmaktadır (Saygın, 2009, s. 179). Türkiye'nin enerji politikasının bir unsuru olan teknoloji aktarımı, "enerji teknolojisindeki yeniliklere yönelik gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yapılan nakil" olarak görülebilir (Saygın, 2009, s. 179). Enerji aktarımına ilişkin planlamaların özenle hazırlanması, Türkiye'nin enerji aktarımı yapılan ülkeye ekonomik ve siyasî bağımlılığını arttırma riskini ortadan kaldıracaktır (Saygın, 2009, s. 179). Bu konuda, aktarımı yapılacak "teknolojinin türünün ve düzeyinin Türkiye'ye uygun belirlenmesinin" faydaları görülmektedir (Saygın, 2009, s. 179). Ayrıca, teknolojik atılımların çok hızlı ilerlediğ günümüzde oğ zaman yüksek maliyet gerektiren teknoloji aktarımının zamanlamasının dikkatle belirlenmesi olumlu bir yaklaşım olarak değeriendirilmektedir (Saygın, 2009, s. 179). Böylece eski teknoloji ürünlerin aktarımı önlenmiş ve ülke ekonomisine yük getirilmesinin önüne geçilmiş olacaktır (Saygın, 2009, s. 179). Bu nedenle, teknoloji aktarımına ilişkin olarak Türkiye'nin "ıkarlarına ve altyapısına uygun, gerçekçi analizlere dayanan, tutarlı ulusal politikaların oluşturulması" ve özenle uygulanması önemli görülmektedir (Saygın, 2009, s. 180).

Türkiye'nin teknoloji aktarımı konusunda, 2030 yılına kadar nükleer enerjide 10 bin MW⁴⁰ kapasitesinde kurulu güce ulaşması öngörülmektedir (T.C. Dışışleri

⁴⁰ Megawatt (MW): Elektrik gücünü belirtmekte kullanılan ölçü birimi. 1 MW, 1 milyon Watt eşdeğeri. Bob Bellemare, What is a Megawatt?, *Daily Issue Alert*. Haziran 24, 2003. Ağustos 10,

Bakanlığı, 2011a). Bu kapsamda, ilk nükleer santralin Mersin şehrine bağlı Akkuyu'da, ikincisinin ise Sinop'ta inşası planlanmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011a). Konuya ilişkin olarak 12 Mayıs 2010 tarihinde, RF ile Akkuyu'da planlanan nükleer güç santrali tesisine yönelik Hükümetlerarası Anlaşma imzalanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011a). Bu konuda, 2010 yılında söz konusu anlaşma RF Başkanı Medvedev tarafından onaylanmıştır (President of Russia, 2010c).

Türkiye'nin planlanan nükleer gücü bakımından, herhangi bir sebeple meydana gelecek sızıntının risk oluşturduğunu öngörmek mümkündür (Bobat, 2010). Fakat Türkiye'ye sınırdaş olan Ermenistan'da bulunan Metsamor nükleer santrali, Türkiye sınırından sadece 16 km uzaktadır (Pashayeva, 2006). Metsamor nükleer santralinin "istenmeyen bir durumda sızıntının oluşmasını engelleyecek koruma sistemi" bulunmamaktadır (Harutyunyan, 2006, s. 25). Bu sebeple, AB Çernobil tipi⁴¹ olan bu santralin kapatılmasına yönelik olarak Ermenistan'a 100 milyon avro destek sağlamayı önermiştir (Harutyunyan, 2006, s. 25). Fakat Ermenistan'ın elektrik ihtiyacının %40'lık bölümü bu santral aracılığıyla sağlanmaktadır (Harutyunyan, 2006, s. 25). Bu sebeple, Metsamor nükleer santrali faaliyetini sürdürmektedir (Pashayeva, 2006). Bu nükleer santral dâhilindeki herhangi bir aksaklık, Türkiye'de ciddi sağlık sorunlarından, tarım ve hayvancılığa etkileri dolayısıyla ekonomik sorunlara; balıkçılıktan turizme kadar pek çok alanda olumsuz etkiler yaratma potansiyelini barındırmaktadır. Dolayısıyla, bu santralden kaynaklanan istenmeyen bir durumun Türkiye'nin güvenliğini yakından ilgilendirdiği ortadadır. Ermenistan'ın elektrik ihtiyacını Metsamor nükleer santrali dışındaki diğer kaynaklardan sağlamasına yönelik olarak ise, "yeni bir nükleer santral kurulması" planlandığı görülmektedir (Harutyunyan, 2006, s. 32). Böylelikle, Ermenistan'daki olası bir kaza durumunda Türkiye'nin nükleer santralin getireceği olumsuz sonuçlardan etkileneceği yorumlanabilir. Bu konuda Türkiye'nin Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'na başvurması söz konusudur (BYEGM, 2011).

2011 tarihinde UtiliPoint International Inc.: <http://www.utilipoint.com/issuealert/print.asp?id=1728> adresinden alındı.

⁴¹ Bkz.: Çernobil nükleer santral kazası. Harold M. Ginzburg ve Eric Reis, Consequences of the Nuclear Power Plant Accident at Chernobyl. Public Health Reports. Ocak/Şubat 1991, Vol: 106, No: 1, s. 32-40. Mayıs 14, 2011 tarihinde Public Health Reports: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1580196/pdf/pubhealthrep00192-0034.pdf> adresinden alındı.

Diğer yandan, bir nükleer santralinin yapım maliyetiyle “1000 MW'lık, örneğin Keban Barajı büyüklüğünde, üç hidroelektrik santralinin inşası” mümkün olarak değerlendirilmektedir (Bobat, 2010). Bu konu, Türkiye'nin yenilenebilir enerji bakımından önemli potansiyele sahip olması dolayısıyla dikkatle değerlendirilmeye değerdir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011a). Bu doğrultuda, nükleer santral planlamasına yönelik fayda-maliyet analizlerinin ayrıntılı çalışmalarla desteklenmesi gerekliliğinin doğduğundan bahsedilebilir.

Enerji politikasında yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması bakımından ise Türkiye, jeotermal potansiyeli ile dünyada yedinci, Avrupa'da ise ilk sırada yer almaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011a). Bunun yanı sıra, Türkiye'nin enerji politikasında hidroelektrik kaynakları, rüzgâr ve güneş enerjisinin geliştirilmesine de öncelik verilmesi uzun vadede Türkiye'nin enerji dışı bağımlılığının azaltılmasında önemli görülmektedir (Karaca, 2008, s. 76). Hidroelektrik enerjisinin kullanımı konusunda, baraj yapımına ağırlık verilmesi Türkiye'nin uzun dönemde enerji güvenliği bakımından olumlu olarak görülmektedir (Karaca, 2008, s. 76). Ayrıca, 18 Mayıs 2009 tarihinde kabul edilen Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi uyarınca, 2023 itibarıyla rüzgâr enerjisi kurulu kapasitesinin 20 bin MW seviyesine, jeotermal enerji kapasitesinin ise 600 MW seviyesine çıkartılması planlanmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011a). Böylelikle, “elektrik enerjisinin en az %30'luk bölümünün yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanması” hedeflenmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011a).

Çözümeye yönelik dış politika önerileri bakımından ise, enerjinin stratejik bir kaynak olması sebebiyle Türkiye'nin dış politikasına yön veren bir unsur olarak ele alınması söz konusudur (Aksay, 2009, s. 8). Bu kapsamda, Türkiye'nin enerji stratejisinde önemli yer tutan Güney Kafkasya'nın bağımsız politikalar izlemesinin RF tarafından tepkiyle karşılandığı gözden kaçmamaktadır (Hüseynov, 2003). RF'nin bölgedeki Batı yanlısı politikalara yönelik tehdit algısı ise, bölgedeki anlaşmazlık ve çatışmalarda kendini göstermektedir (Cafersoy, 2001, s. 126). Bölgedeki çatışma ve anlaşmazlıklar ise, Türkiye'nin ekonomik ve enerji odaklı çıkarlarını olumsuz etkilemektedir (Özkan, 2008, s. 840). Bu sebeple, Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlamaya yönelik dış politika belirlerken RF'nin Güney Kafkasya'daki etkisini göz önünde bulundurması yerinde görülmektedir.

Diğer yandan, Türkiye'nin petrol ve doğal gazla olan ihtiyacı istikrarlı enerji iş birliğinin gerekliliğini doğurmaktadır (ORSAM, 2010). Bu konuda, Türkiye ile RF arasındaki ilk anlaşma 1986 yılında yapılmıştır (BOTAŞ, 2008). Bu tarihten itibaren

RF'den alınan doğal gaz bakımından "ciddi kesintiler ile karşılaşılmadığı" belirtilebilir (ORSAM, 2010). Böylelikle, Türkiye'nin enerji bağımlılığını yönetme konusunda RF'nin istikrarlı enerji ortaklığını sağlamış olduğundan bahsedilebilir (ORSAM, 2010). Enerji talebi artması öngörülen Türkiye'nin RF ile sürdürülen bu istikrarlı ortaklığı, şartları kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirerek, sürdürmesi olumlu görülebilir (Oğan, 2003).

Böylece, Türkiye'nin enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik dış politika önerileri dâhilinde RF ile Güney Kafkasya'da iş birliği kapasitesine değinmenin önemi bulunabilir. Güney Kafkasya'nın Hazar enerji kaynaklarının nakli konusunda RF ve Türkiye bakımından önemli konumu bulunduğu değerlendirilebilir. Türkiye, RF'nin bölgeye olan ilgisinden RF ile ortak çıkarlara hizmet eden projelere destek sağlama amacıyla faydalanabilir. Güney Kafkasya'da artan Türkiye-RF ortaklığının Türkiye'nin bölgeyi hedef alan enerji projelerini olumlu etkilemesi düşünülebilir. Böylelikle, Türkiye'nin dış politika tercihleri bakımından ABD ile RF'ye yönelik denge politikası geliştirmesi enerji güvenliğinin sağlanmasına hizmet edebilir. Bu sayede, Türkiye'nin ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'ya ilişkin enerji rekabetinin olumsuz etkilerini azaltabileceği değerlendirilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Soğuk Savaş sonrası uluslararası düzende güvenliğin askerî boyutu yanında, ekonomik boyutunun da öne çıktığı görülmüştür. Bu durum, ekonomik güç unsurlarından olan enerjinin Uluslararası İlişkiler bakımından önem kazanmasına yol açmıştır. Böylece, enerji kaynakları ve nakil güzergâhlarının devletlerin ulusal ve uluslararası çıkarları kapsamında ele alındığı gözlemlenmiştir. Buradan hareketle, Soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerin enerji zengini bölgelerde, önemli nakil güzergâhlarında ve enerji piyasasında söz sahibi olma yönünde stratejiler geliştirdiği belirtilebilir. Ayrıca, Soğuk Savaş sonrası döneme ilişkin olarak, SSCB dâhilindeki enerji bölgelerinin erişime açılması, bu bölgeleri uluslararası enerji rekabetinin konusu haline gelmiştir. Bu doğrultuda, Yakın Çevre’de hâkimiyetini korumayı hedefleyen RF ile küresel önder olarak konumlandırılan ABD arasında enerji rekabeti ortaya çıkmıştır. Yakın Çevre’deki önemli enerji kaynaklarını barındıran Hazar bölgesi ve Hazar kaynaklarının Batı’ya nakil güzergâhında bulunan Güney Kafkasya’ya ilişkin ABD ve RF’nin politikalarının bu rekabeti yansıttığı değerlendirilebilir.

Buna istinaden, ABD’nin Güney Kafkasya politikasının unsurları arasında, liberalizm görüşünün dünya geneline yayılmasının ABD değerlerine dost bir dünya yaratılması için gerekli görüldüğü söylenebilir. ABD değerleriyle uyumlu yönetimlerin iktidarını destekleyen ABD’nin, bu sayede dünya genelinde stratejik coğrafyalarda ve enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmayı hedeflediği görülmektedir. Diğer yandan, RF’nin Yakın Çevre’deki etkinliği ve enerji kaynakları bakımından güçlü konumu, ABD’nin dünya önderi olarak politikalarını yürütmesi bakımından olumsuz algılanmaktadır. Bu sebeple, RF’nin geniş etki alanına sahip olması ve kendi büyük enerji rezervleri, ABD’nin RF’nin politikalarını kendine rakip olarak görmesi sonucunu doğurmaktadır. ABD’nin küresel saygınlık ve küresel güvenliği sağlama hedefleri, ABD’nin kilit bölgelerde hareket serbestisini koruma politikasını beraberinde getirmektedir. Bu durumun ise, RF tarafından ABD’nin Yakın Çevre’deki kendi hâkimiyetine rakip olduğu algısını yarattığından bahsedilebilir.

Bu konuda RF’nin Güney Kafkasya politikasının unsurları bakımından ise, Yakın Çevre’de hâkimiyetini sürdürme ile ABD ve NATO’nun Güney Kafkasya’daki etkinliğini rakip olarak görme yaklaşımı ön plandadır. Bu durum, RF’nin kendini “dünyanın önde gelen güçlerinden biri” olarak konumlandırmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu konumlandırmanın sonucu olarak, RF’nin Güney Kafkasya

politikasının unsurları arasında; enerji bölgelerinde etkinliğini arttırma, bölgesel örgütleri dış politika aracı olarak kullanma, enerji kaynakları üzerinde denetim sağlama ve bunu sağlamak amacıyla Güney Kafkasya'yı istikrarsızlaştırma politikasının bulunduğu değerlendirilebilir. Böylelikle, RF'nin Batı kaynaklı tehdit algısının, uluslararası politikada saygınlığını sağlamlaştırma hedefini gerçekleştirmeye yönelik araç olarak kullanıldığı değerlendirilebilir.

Buna ek olarak, RF'nin enerji sektörü ekonomiye kaynak oluşturan en büyük sektördür. RF ekonomisi uluslararası petrol piyasasındaki dalgalanmalardan şiddetli şekilde etkilenmektedir. Bu sebeple RF bakımından, uluslararası enerji piyasasını denetim altına almak, ekonomik kalkınmada istikrarın sağlanması için gerekli görülmektedir. Bu doğrultuda, RF'nin enerji sektöründe söz sahibi olan büyük doğal gaz şirketlerinin stratejik hedeflerine bakıldığında, enerji sektöründe önder olma hedefinin yinelenildiği görülmektedir. Bu durumun sonucu olarak, RF'nin dünya enerji piyasasında etkili olan diğer şirketleri rakip olarak görme eğiliminde olduğundan bahsedilebilir. Diğer yandan, büyük petrol ve doğal gaz şirketleri arasındaki dünya sıralamasında ilk beş şirketin ikisinin, ilk dokuz şirketin üçünün ABD şirketleri olduğunu görmek mümkündür. Öte yandan, rezerv ve üretim miktarı gibi konularda ABD şirketlerinin toplamda diğer şirketlerin payını geride bıraktığı görülmektedir. RF'nin ise en büyük özel enerji şirketleri sıralamasında tek bir şirket ile temsil edildiğinden bahsedilebilir. Diğer yandan, RF'nin uluslararası enerji piyasasını denetim altına alarak, ekonomik kalkınma için gerekli fiyat istikrarını sağlama eğiliminde olduğu değerlendirilebilir. RF'nin bu hedefine yönelik, enerji sektöründe Amerikan şirketlerinin etkinliği ise, bu konuda engel teşkil etmektedir. Böylece, RF'nin Amerikan şirketlerinin etkinliği ile rekabetinin bu durumun bir yansıması olduğundan söz edilebilir. Dolayısıyla Amerikan şirketlerinin Güney Kafkasya'daki etkinliğinin, RF'nin bölgeye yönelik politikasının unsurlarından biri olduğu değerlendirilebilir.

Buradan hareketle, ABD ve RF'nin Güney Kafkasya politikalarının ortak unsurları bulunduğu görülmektedir. Örneğin, iki devletin de uluslararası politikada saygınlığını sağlamlaştırma politikası yürüttüğü gözlemlenmektedir. Bu konuda ABD'nin kendini "küresel önder" olarak konumlandığı, RF'nin ise kendini "dünyanın önde gelen güçlerinden biri" olarak kabul ettiği görülmektedir. Bu konumlandırmanın sonucu olarak ABD ve RF, sınırları dışındaki kilit bölgelerde etkinliklerini arttırma politikası geliştirmektedir. Bu durumun iki devletin Güney Kafkasya'ya ilişkin olarak çıkarlarının kesişmesinde etkili olduğu değerlendirilebilir.

ABD ve RF'nin Güney Kafkasya politikasına yönelik başka bir ortak unsur, iki devletin birbirlerine olan yaklaşımlarında görülebilir. ABD, Güney Kafkasya'ya ilişkin politika belirlerken, RF'nin Yakın Çevresine ilişkin etkinliğini dikkate almaktadır. Böylece, RF'nin Güney Kafkasya'ya ilişkin politikası, ABD'nin bu bölgeye ilişkin politikasının bir ögesi olmaktadır. Bu konuda ABD, RF'nin Yakın Çevre'deki baskın politikalarını kendi çıkarlarına tehdit olarak algılamaktadır. Buna paralel olarak RF ise, ABD'nin Yakın Çevre'deki etkinliğini kendisine rakip olarak algılamaktadır. Örneğin, ABD'nin NATO nezdinde Güney Kafkasya'ya ilişkin geliştirdiği politikaları bu eksenle ele almak mümkündür. Bu politikalar, RF tarafından ABD'nin bölgede hâkimiyet kurma girişimi olarak algılanmıştır. Bu girişim ise, RF'nin bölgeye yönelik askerî uygulamalarıyla karşılık bulmuştur.

ABD ve RF'nin Güney Kafkasya politikasına ilişkin diğer bir ortak unsurun ideolojik olduğundan bahsedilebilir. Bu duruma ilişkin olarak RF, serbest piyasa ve Batı tarzı demokrasi modelinin tüm dünyaya dayatılmasını eleştirmektedir. RF nezdinde, Batı'nın kendi değerlerini yegâne kalkınma modeli olarak sunduğuna ilişkin bir algı mevcuttur. Böylece, RF'nin Batı'nın değerlerine karşı temkinli yaklaştığı gözlemlenmektedir. Buna ilaveten, RF devletlerin farklı kalkınma modellerini uygulayabileceği görüşünü savunmaktadır. ABD ise, eski Sovyetler Birliği coğrafyası olan Yakın Çevre'nin, liberalizm aracılığıyla kendi değerlerine uygun hale getirilmesini amaçlamaktadır. ABD'nin yaklaşımına göre, Yakın Çevre'deki ülkelerin RF'den bağımsız politikalar izlemesi, ABD'nin etkinlik alanının genişlemesi için olumlu bir durumdur. Böylece Yakın Çevre dâhilindeki ülkelerin ABD ile daha uyumlu politikalar izleyebileceği öngörülmektedir. Güney Kafkasya'nın RF ile sınırdaş bir bölge olması ise, bölgede bu ideolojik rekabetin daha canlı şekilde görülmesine yol açmaktadır.

Buna ilaveten, ABD ve RF'nin Güney Kafkasya politikasına yönelik olarak başka bir ortak unsurun bulunduğu görülmektedir. Bu unsurun, ABD ve RF'nin dünya enerji kaynakları üzerinde etkinliğini arttırma hedefine yönelik olduğu görülmektedir. Özellikle RF, Yakın Çevresindeki ülkelere karşı daha sahiplenici bir yaklaşım sergilemektedir. Bununla birlikte, RF Yakın Çevre dâhilindeki enerji kaynaklarının denetiminde öncelikli konumunu korumayı amaçlamaktadır. Ayrıca RF, enerjiyi bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır. Bunun sonucu olarak RF, Yakın Çevre ülkelerinin kendine olan bağımlılığını lehine yönetme hedefindedir. Güney Kafkasya ise, Hazar enerji kaynaklarının nakline ilişkin Yakın Çevre'deki kilit bir bölgedir. Bu sebeple, bölgenin RF bakımından stratejik olduğu değerlendirilebilir.

RF'nin Güney Kafkasya'ya olan ilgisi ise, ABD'nin bölgeye verdiği önemi arttıran bir unsurdur.

Dolayısıyla, ABD ve RF'nin uluslararası politikada etkinliklerini artırma politikasının, rekabet ortamına zemin hazırladığı değerlendirilebilir. Buna rağmen, ABD ve RF'nin ortak çıkarlara ilişkin iş birliği girişimleri de olmaktadır. Fakat ABD ve RF'nin Güney Kafkasya politikasına yönelik olarak; enerji kaynakları üzerinde etkinliği artırma hedefinin sürdüğü görülmektedir. Bu sebeple, Güney Kafkasya'ya ilişkin ABD ve RF'nin yaklaşımı, enerji politikası dâhilinde irdelenmiştir.

ABD'nin enerji politikasında Güney Kafkasya'nın önemi bakımından, Hazar bölgesi enerji kaynaklarının belirleyici olduğu görülmektedir. Bu konuda, ABD'nin 1990'lı yıllarda Hazar bölgesine yönelik yaklaşımı, bölgenin "stratejik olarak yaşamsal" olduğu yönündedir. Bununla birlikte, Güney Kafkasya kaynaklı petrolün ABD petrol dışalımında payı çok küçük olmuştur. Bu konuda, 2000'li yıllarda ABD'nin bölgeden ham petrol dışalımı artmıştır. Fakat Azerbaycan kaynaklı petrol miktarı, ABD'nin toplam petrol dışalımında önemli bir seviyeye ulaşmamıştır. Dolayısıyla, ABD'nin enerji politikasında Güney Kafkasya'nın öneminin enerji güvenliği boyutunun yanında, jeostratejik boyutu olduğu da değerlendirilebilir. Buradan hareketle, ABD'nin enerji politikasında Güney Kafkasya'nın öneminin, Hazar bölgesinin jeostratejik konumu ile bağlantılı olduğundan bahsedilebilir.

Öte yandan, RF'nin enerji politikasında Güney Kafkasya'nın önemi bakımından, RF nezdinde enerjinin stratejik olarak konumlandırıldığı görülebilir. Ayrıca, RF'nin ekonomisinde önemli bir paya sahip olan enerji gelirlerinin, RF'nin enerji alanında hâkimiyetini sürdürmesi bakımından kalkınma üzerinde baskı yarattığına değinilebilir. Bu durumun sonucu olarak, RF'nin bir yandan petrol ve doğal gazın dışsatımdaki ağırlığını düşürmeyi hedeflediği diğer yandan ise, enerji sektöründeki etkin konumunu korumak için en büyük dışsatım kaynakları olan petrol ve doğal gazı siyasî araç haline getirdiği görülmektedir. Diğer yandan, RF bakımından enerjinin bir güvenlik sorunu olarak algılanması, RF'nin etki alanındaki bölgelerde enerji alanında yabancı güçlerin faaliyetlerine olan yaklaşımını etkilemektedir. Bu sebeple, RF tarafından Yakın Çevre dâhilinde ve RF'ye sınırdas olması dolayısıyla Güney Kafkasya'da yabancı güçlerin enerji sektöründe etkin konuma gelmesine rekabet çerçevesinde bakılmaktadır.

Bununla birlikte, ABD ve RF'nin enerji politikasında petrol ve doğal gazın kullanımına olan etkileri dolayısıyla, temiz enerji kaynaklarına da değinilmiştir. Temiz

TASNİF DIŞI

enerji kaynaklarının kullanımına ilişkin olarak, bu ülkelerde 2000’li yıllarda artan bir farkındalık olduğu görülmektedir. Fakat 2010 itibarıyla, ABD ve RF’nin enerji politikasında temiz enerji kullanımının, petrol ve doğal gazın yerini almasının öngörülmediğinden söz edilebilir. Bu durumun, Güney Kafkasya’nın önemli bir enerji nakil güzergâhı olarak ABD ve RF bakımından ileriki yıllarda önemini koruyacağı şeklinde yorumlanması mümkündür.

Görülmektedir ki, ABD ve RF’nin enerji politikasında Güney Kafkasya’nın önemine ilişkin olarak Hazar bölgesindeki enerji kaynakları öne çıkan bir unsur olarak değerlendirilebilir. Hazar enerji kaynaklarının ekonomik değeri ve stratejik önemi bakımından, Hazar bölgesindeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının paylaşımından doğan anlaşmazlıklar, Hazar’ın statü sorununun sebepleri arasındadır.

Hazar’ın statü sorununun enerji boyutu bakımından, Güney Kafkasya devletlerinin enerji projelerini bağımsız olarak geliştirmesi için yeterli teknolojik birikime sahip olmadıkları görülmektedir. Dolayısıyla, Güney Kafkasya devletleri gelişmiş ülkelerin Güney Kafkasya’da enerji yatırımlarının oluşması için vereceği desteğe ihtiyaç duymaktadır. Hazar’ın statü sorununun çözümsüzlüğü ise, bölgede ABD dâhil Batılı güçlerin enerji yatırımlarının önünde engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla, RF’nin Hazar’ın statüsüne yönelik çözümsüzlüğü destekleyerek Güney Kafkasya’daki enerji atılım potansiyelinin atıl kalmasına yol açtığından bahsedilebilir.

ABD’nin Hazar kaynaklarına ilişkin tutumunun ise, bu kaynakların RF’yi devre dışı bırakacak projeler ile AB’ye naklini destekler yönde olduğu görülmektedir. Bu projeler ile AB’nin enerji güvenliğinin kaynak çeşitlendirmesi bakımından fayda sağlaması planlanmaktadır. Fakat RF’yi devre dışı bırakacak yeni boru hatlarının yapımı kaynak sıkıntısı ve çok taraflı antlaşmaların gerekliliği sebebiyle sekteye uğramaktadır. Bu durumun sonucu olarak, RF’nin AB’ye yönelik enerji projeleri konusunda daha hızlı ve etkin çözümler sunduğundan bahsedilebilir.

Buna ilaveten, Güney Kafkasya’daki anlaşmazlık ve çatışmaların enerji boyutu bakımından RF’nin Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerine yaklaşımının çözümsüzlüğün devamına yönelik olduğu değerlendirilebilir. RF’nin böylelikle Azerbaycan’ın ekonomik gelişimini engellemeye çalıştığı görülmektedir. Ayrıca RF’nin, çözümsüzlük politikası ile Ermenistan’ın kendisine olan bağımlılığını sürdürmeyi hedeflediğinden bahsedilebilir. Bu konuda RF, Ermenistan ile stratejik ortaklık geliştirerek, Dağlık Karabağ sorununa müdahil olmuştur. Böylece, RF’nin soruna

TASNİF DIŞI

müdahil olarak çözümü geciktirme yaklaşımı sergilediği görülmektedir. Buradan hareketle, RF'nin Dağlık Karabağ'daki Ermenilerin devlet kurma hazırlıkları için gereken zamanı kazanma politikası yürüttüğünden bahsedilebilir.

Öte yandan, Dağlık Karabağ sorununun kalıcı çözüme kavuşturulmasında RF'nin bölgedeki çıkarlarının dikkate alınmasının önem taşıdığı değerlendirilebilir. Bu sebeple, çözüm sürecinde RF'nin etkin katılımı ve desteğinin süreci hızlandırmaya olumlu etkileri söz konusu olabilir. Bununla birlikte, RF'nin sorunun çözümünde kilit rol oynaması, Dağlık Karabağ sorununda Azerbaycan aleyhine eşitsiz bir durum yaratmaktadır.

Ayrıca Dağlık Karabağ sorununun çözümüne ilişkin olarak, Azerbaycan'ın uluslararası kamuoyunun Ermenistan lehine olan tavrını dikkate aldığı gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda, Azerbaycan'ın sorunun barışçıl çözümünü desteklediğine değinilebilir. Bununla birlikte, Azerbaycan'ın gerçekleşen enerji nakil projelerinden elde edilen gelirlerle beraber, askerî imkânlarını geliştirmeye yöneldiği görülmektedir. Bu durum ise, Azerbaycan'ın, Ermenistan'ın RF ile geliştirdiği stratejik ortaklık sonucunda oluşan askerî üstünlüğünü dengeleme politikası olarak yorumlanabilir. Zira Azerbaycan'ın uluslararası kamuoyunun karşıt tavrına rağmen Dağlık Karabağ sorununa ilişkin askerî yöntemlere başvurması beklenen bir gelişme olarak gözükmemektedir. Özellikle, Gürcistan'ın ayrılıkçı bir bölge olan Güney Osetya'ya ilişkin askerî müdahalesinin Gürcistan-RF Savaşı ile sonuçlanmasının, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ'a yönelik tutumunu sınırlandırdığından söz edilebilir. Buradan hareketle, Azerbaycan'ın askerî güç unsurunu, barışçıl bir çözümün oluşmasına yönelik caydırıcı bir araç olarak kullandığı görülmektedir.

Dağlık Karabağ sorununda ABD'nin yaklaşımı bakımından ise, Ermeni diasporasının etkin propagandası önem kazanmaktadır. Bu konuda, Ermeni diasporası geniş mali imkânları sayesinde basın yayın organlarını kullanarak nüfuzunu arttırmıştır. Böylece, Ermeni diasporası Dağlık Karabağ sorununa ilişkin olarak ABD kamuoyunda Azerbaycan karşıtı görüşlerin yayılmasını sağlamıştır. Diğer yandan, Ermeni diasporası etkili lobi faaliyeti sonucunda, ABD yönetiminin üst kademelerindeki temsilcileri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmiştir. Diğer yandan, 2000'li yıllar itibarıyla ABD'nin Azerbaycan'a yönelik askerî ilişkilerini geliştirme politikası izlediği görülmektedir. Fakat bu durumun, Dağlık Karabağ sorununda ABD'nin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü lehine tutum sergilediği şeklinde yorumlanması güçtür. Zira ABD'nin Ermeni lobisinin faaliyetleri sonucu, Ermenistan ve Dağlık Karabağ'a mali yardımda bulunduğu görülmektedir. Ayrıca,

TASNİF DIŞI

ABD’de “Dağlık Karabağ Cumhuriyeti” adına bir irtibat ofisi faaliyet göstermektedir. ABD’nin Azerbaycan’a ilişkin askerî yardımlarının ise, Güney Kafkasya’da RF’nin Ermenistan ile geliştirdiği askerî iş birliğini dengelemeye yönelik olduğundan bahsedilebilir. Böylelikle, ABD’nin askerî yardımlar aracılığıyla Azerbaycan’ın bölgede yalnızlaşarak RF’nin etki alanına girmesini engelleme politikası izlediği yorumlanabilir.

Bununla birlikte, Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ konusunda etkili bir faktör olan Ermeni lobisinin faaliyetlerine karşı çalışmalar yürütmesi önemli görülmektedir. Bu konuda, Ermenistan’ın kendini “Müslüman fanatizminin kurbanı” olarak ilan etmesi karşısında, Azerbaycan’ın “uygar bir devlet” olduğunun altını çizmesi faydalı olabilir. Bu konuda, Azerbaycan’ın sosyo-kültürel güç unsurunu dikkate alarak, yumuşak güç araçlarını kullanması mümkündür. Böylelikle, Azerbaycan’ın çağdaş değerleri benimseyen bir devlet portresi çizmesi uluslararası kamuoyundaki Azerbaycan imajı bakımından olumlu sonuçlar doğurabilir. Bu sebeple, Azerbaycan’ın demokrasi, insan hakları ve düşünce özgürlüğüne önem vermesi ve bu doğrultuda gelişen bir devlet imajı yaratması önemli görülmektedir. Bu sayede, Azerbaycan’ın Avrupa ve ABD’deki güçlü Ermeni propagandası ile mücadele edebileceği öngörülmektedir.

Diğer taraftan, Dağlık Karabağ sorununun Türkiye-Ermenistan ilişkileri bakımından kilit önem taşıdığı görülmektedir. Bu doğrultuda, Dağlık Karabağ’ın barışçıl çözüme kavuşamaması Türkiye-Ermenistan ilişkilerini çözümsüzlüğe itmektedir. RF ise, Ermenistan’ı askerî ve ekonomik olarak destekleyerek, Ermenilerin Azerbaycan ve Türkiye’ye ilişkin toprak iddialarının gündemde kalmasına yardımcı olmaktadır. Bu politikaları ile RF, Ermenistan’ı bölgede yalnızlaştırmakta ve böylece Güney Kafkasya’da istikrarsızlığı körüklemektedir. RF’nin bu tutumu neticesinde Ermenistan bölgedeki bütünleşmeye yönelik uluslararası projelerin dışında kalarak maddî kayba uğramaktadır. Bunun sonucunda, RF’nin Ermenistan politikasının Ermenistan’ı doğrudan olumsuz etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte, Gürcistan-RF Savaşı neticesinde Ermenistan’ın enerji bakımından zarar gördüğünden bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla, RF’nin diğer Güney Kafkasya ülkelerine yönelik politikasının Ermenistan’ı dolaylı olarak da olumsuz etkilediği gözlemlenmektedir. Böylece yalnızlaşan ve RF’ye bağımlılığı devam eden Ermenistan’ın bir kısır döngü içine girdiği değerlendirilebilir.

Bu durumun ise, Ermenistan’ı Türkiye ile ilişkilerini normalleştirmeye teşvik ettiğinden söz edilebilir. Böylelikle, Türkiye’nin etraflıca planlanmış bir dış politika

geliştirmesi halinde, Ermenistan ile arasındaki sorunların çözümünde bir fırsat olduğu düşünülebilir. Bu durum değerlendirildiği takdirde, Türkiye'nin Ermenistan ile arasındaki temel sorunlar olan Dağlık Karabağ dışındaki Azerbaycan topraklarının işgali, soykırım iddiaları ve toprak talebinin siyasi düzlemde çözümlenebilecek sorunlar olduğu görülmektedir. Bu durumun, bölgenin istikrara kavuşması ve Türkiye'nin enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik önemli sonuçlar doğurması söz konusu olabilir.

Bununla birlikte, bölgedeki çatışmaların enerji boyutu Gürcistan-RF Savaşı bakımından ele alınabilir. Bu savaş, RF ve ABD'nin Güney Kafkasya'ya ilişkin rekabetinin Gürcistan üzerinde kesişmesi ile açıklanabilir. Konuya ilişkin olarak, Hazar-Güney Kafkasya-Türkiye enerji koridorunun sürdürülebilmesi bakımından, Gürcistan'ın ABD'nin yanında yer alan tutumu enerji konusunda RF'nin baskılarıyla karşılaşmıştır. Diğer yandan RF nezdinde Gürcistan, Batı'nın güvenlik şemsiyesine girme iradesi göstererek, ABD'nin askerî olarak Güney Kafkasya'ya yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmelerin ise, RF'nin stratejik alanlar olarak gördüğü güvenlik ve enerji bakımından tehdit algısını harekete geçirdiği görülmektedir. Sonuç olarak, Gürcistan-RF Savaşı'nın Gürcistan üzerindeki olumsuz etkilerinin Türkiye'nin enerji güvenliği ve Türkiye'nin dâhil olduğu enerji koridorunun istikrarı bakımından olumsuz sonuçlar doğurması söz konusu olmuştur.

Diğer yandan, 2008 Gürcistan-RF Savaşı ile birlikte, Batı'ya enerji nakline ilişkin olarak Gürcistan'ın kilit konumunun güvenliğinin tartışmalı hale geldiğine değinilebilir. Bu konuda, savaşın akabinde RF'nin Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgelerinin bağımsızlığını tanımasının, Gürcistan'daki istikrarsızlık ortamının sürmesine yol açacağı yorumlanabilir. Böylece, Türkiye bakımından Gürcistan'da bulunan enerji nakil hatlarının güvenliği sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu durum, Gürcistan ile ayrılıkçı bölgeler arasında çatışma ve anlaşmazlığın sürmesi durumunda, boru hatlarına yönelik saldırılar şeklinde kendini gösterebilir. Zira enerjinin stratejik bir konu olması sebebiyle, boru hatlarının terörizmin hedeflerinden biri haline geldiği belirtilmektedir.

Bu doğrultuda, ABD'nin Güney Kafkasya'daki enerji çıkarları bakımından, Gürcistan'ın mevcut enerji ortağı konumuna alternatif bir güzergâh arayışı söz olmuştur. Buradan hareketle, Ermenistan güzergâhının mevcut Doğu-Batı enerji koridoruna bağlanması gündeme gelmiştir. Bu gelişmelerden yola çıkılarak, Ermenistan güzergâhının gerçekleştirilmesi için, Türkiye-Ermenistan sınırının açılması önem taşımaktadır. Böylelikle, ABD nezdinde Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi gerekli görülmektedir. Fakat Dağlık Karabağ

TASNİF DIŞI

sorunu çözülmeden Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasının, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine olumsuz etki etmesi söz konusudur.

Görülmektedir ki, 2008 sonrası dönemde ABD'nin bölgedeki çıkarları, Ermenistan'ın çok yönlü dış politika yaklaşımına yönelmesi ile uyum göstermektedir. Bu gelişmelerden hareketle, Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi kapsamında, Batı'ya enerji naklinde Ermenistan güzergâhlı alternatif bir boru hattının mevcut enerji koridoruna eklenmesi müzakere unsuru olabilir. Bu durum, Ermenistan'ın bölgeyle bütünleşmesi ve RF'nin etki alanından ayrılması bakımından olumlu etkiler doğurabilir. Diğer yandan Ermenistan'ın Batı'ya enerji naklinde güzergâha dâhil edilmesi, Azerbaycan ve RF'nin çıkarları bakımından olumsuz olarak değerlendirilebilir. Bu durumun, Azerbaycan'ın bölgede yalnızlaşması ve güçlü konumda olan RF'ye yönelmesi sonucunu doğurması beklenebilir. Ayrıca Ermenistan güzergâhının oluşması sürecinde, Türkiye'nin Ermenistan sınırını koşulsuz olarak açmasının, Ermenistan'ın taleplerine karşı önemli bir baskı unsurunu kaybetmesine yol açacağı değerlendirilebilir.

Öte yandan, Türkiye'nin enerji politikası bakımından, enerji talebine ilişkin olarak, petrol ve doğal gazda dışa bağımlılığın %90 seviyelerine ulaştığı görülmektedir. Enerji politikasında bu iki kaynağın ağırlığının baskın olması ise, bir diğer olumsuz durumu oluşturmaktadır. Bu durumun sebepleri arasında kaynak çeşitliliği sorunu ve enerji kaynaklarına ulaşım sorununun öne çıktığı değerlendirilebilir. Kaynak çeşitliliği konusunda, Türkiye'nin geçmiş yıllarda imzalanan uzun süreli enerji anlaşmaları ile enerji güvenliğini tehdit eder boyutta RF'ye bağımlı hale geldiği görülmektedir. Enerji stratejisi bakımından ise, Türkiye'nin Hazar enerji kaynaklarına ulaşması konusunda, ABD ve RF'nin bölgeye olan ilgisinin rekabet düzeyine varmasının Hazar-Güney Kafkasya-Türkiye enerji koridoru üzerinde olumsuz etkileri bulunduğu söylenebilir. Öte yandan, enerji stratejisine yönelik olarak Türkiye'nin enerji nakil rolünü güçlendirerek bir enerji ticaret merkezi haline gelme hedefi görülmektedir.

ABD ve RF'nin Güney Kafkasya'daki enerji rekabeti bakımından ise, Avrupa'nın Hazar-Güney Kafkasya-Türkiye enerji hattının ana tüketici hedefi olarak öne çıktığı görülmektedir. Bu sebeple, RF Batı güzergâhında boru hattı projeleri ile Avrupa'ya yeni enerji seçenekleri sunmaktadır. Böylece, RF'nin Avrupa'ya ilişkin enerji hâkimiyetini korumayı hedeflediğinden bahsedilebilir. Dolayısıyla RF, Türkiye üzerinden geçen Doğu-Batı enerji koridorunu devre dışı bırakmaya çalışmaktadır. Diğer yandan RF, Doğu güzergâhında Türkiye'den geçen enerji hatlarının kapasite

TASNİF DIŞI

ve sayısının artmasında etkili olacak Hazar kaynak ülkeleri ile anlaşmalar yapmaktadır. Bu sayede RF'nin, Türkiye'nin dâhil olduğu enerji koridorunun kendi nakil hatlarına alternatif olarak güçlenmesini önleme politikası yürüttüğü gözlemlenmektedir.

Bu durumun Türkiye ve Avrupa'nın enerji güvenliğine ilişkin olumsuz etkileri bulunduğu değerlendirilebilir. Bu olumsuz etkiler arasında, RF'nin diğer Hazar kaynak ülkelerinden aldığı petrol ve doğal gazı kendi boru hatları ile üçüncü ülkelere nakletmesi gösterilebilir. Böylece, Türkiye ve Avrupa RF'ye alternatif olarak enerji çeşitliliğini sağlayamamış olmakta ve RF'ye daha bağımlı hale gelmektedir. RF ise, bu politikalar sonucunda enerji konusundaki konumunu güçlendirmektedir. Buradan hareketle, Hazar-Güney Kafkasya-Türkiye enerji koridorunu devre dışı bırakan projelerin gerçekleşmesi ile RF'nin siyasî, ekonomik ve stratejik kazanımlar elde etmesi söz konusu olmaktadır. Böylelikle, RF'nin ABD'nin desteklediği Batılı güçler ile rekabetinin Türkiye'nin enerji güvenliğinin sağlanmasını olumsuz etkilediğinden bahsedilebilir. Bu sebeple Türkiye enerji arz güvenliğini sağlayamadığı gibi enerji ticaret merkezi haline gelme hedefinin de gerçekleşmesinin engellendiği görülmektedir.

Bu konuda, Türkiye'nin karşılaştığı enerji güvenliği sorununun çözümüne yönelik olarak, kaynak çeşitliliğinin artırılması önerilebilir. Bu duruma ilişkin olarak, Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynakları bakımından büyük bir potansiyel görülmektedir. Bu doğrultuda, jeotermal potansiyeli başta olmak üzere, rüzgâr, güneş ve hidroelektrik potansiyeline yatırım yapılabilir. Bu sayede, uzun vadede Türkiye'nin enerji güvenliğinin fosil kaynaklardan daha temiz olan enerji kaynakları ile sağlanması söz konusu olabilir. Böylece, Türkiye'nin petrol ve doğal gazda yüksek seviyedeki dışa bağımlılığının yerli kaynaklar ile dengelenmesi mümkün olabilir. Buna ilaveten, risk ve fayda-maliyet analizleri dikkatle yapılmak koşulu ile nükleer gücün enerji politikasına dâhil edilmesi söz konusudur. Diğer yandan, kaynak ülke çeşitliliğine yönelik politikaların devamı yerinde görülmektedir.

Buradan hareketle, Türkiye'nin enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik dış politika önerileri bakımından, Hazar enerji kaynaklarının nakli konusunda RF'nin bölgedeki etkinliğinin göz önünde bulundurulması önemli görülmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin ABD ile RF'nin Güney Kafkasya'daki etkinliğine yönelik denge politikasını geliştirmesinin, enerji güvenliğinin sağlanmasında ve enerji projelerinin gerçekleşmesinde olumlu sonuçlar doğurabileceği değerlendirilmektedir. Diğer yandan, Türkiye Güney Kafkasya'ya yönelik bölgesel kalkınma girişimlerini

TASNİF DIŞI

desteklemeye devam ederek, ABD ve RF'nin bölgeye ilişkin enerji rekabetinin yarattığı enerji güvenliği sorununa çözüm getirebilir. RF ile bölgede artan iş birliğinin ise, Türkiye nezdinde enerji çıkarlarının korunması, enerji projelerinin geleceğı ve enerji nakil hacminin arttırılması bakımından verimli sonuçlar doğurması öngörülebilir.

KAYNAKÇA

Abdullayev, R. (2007, Haziran 06). Xəzər Neft, Qaz, Neft Ayırma və Neft Kimyası-2007. Nisan 04, 2011 tarihinde SOCAR: <http://www.socar.az/18-snews-view-az.html> adresinden alındı.

Academic. (2010). South Stream. Nisan 06, 2011 tarihinde Academic Dictionaries and Encyclopedias: <http://fr.academic.ru/dic.nsf/frwiki/1559664> adresinden alındı.

Aghayan, A. (2002, Temmuz). Caspian Oil Export Options. Nisan 20, 2011 tarihinde Alexander Aghayan Assoc, Inc.: <http://www.aghayan.com/caspoilx0702.htm> adresinden alındı.

Aksay, H. (2009, Nisan 28-29). *Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Uluslararası Sempozyumu*. Mayıs 14, 2011 tarihinde Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü SAREN: http://www.harpak.edu.tr/saren/default.asp?sayfa=5&alt_sayfa=14 adresinden alındı.

Alekperov, G. (2004, Eylül). Energy Resources of the Caspian Region and the Significance of Turkey for Europe's Energy Security. Nisan 17, 2011 tarihinde Connections The Quaterly Journal: <http://www.pfpconsortium.org/file/2075/view> adresinden alındı.

Aleskerli, A. (2009, Mayıs). Gergin Gündem: Türkiye-Ermenistan Sınır Kapısı Sorunu. *Stratejik Analiz*. Cilt: 10 Sayı: 109, s. 29-36. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi ASAM.

Amanov, Ş. (2007). *ABD'nin Orta Asya Politikaları*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.

Anadolu Ajansı. (2008, Ağustos 05). Mayıs 09, 2011 tarihinde Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi. Anadolu Ajansı AA: <http://www.ticareticil.gov.tr/index.php> adresinden alındı.

ANCA. (2005, Eylül 30). Members of Congress, Community Groups Mark 14th Annivesary of Nagorno Karabakh Independence on Capitol Hill. Press Release. Temmuz 26, 2011 tarihinde Armenian National Committee of America ANCA: http://www.anca.org/press_releases/press_releases.php?prid=862 adresinden alındı.

ANCA. (2006, Kış/Bahar). Section 907 of the Freedom Support Act Position Paper. Nisan 26, 2011 tarihinde Armenian National Committee of America ANCA: http://www.anca.org/resource_center/position_papers.php?ppid=6 adresinden alındı.

Andican, A. A. (1996). *Değişim Sürecinde Türk Dünyası*. İstanbul: Emre Yayınevi.

APA. (2008, Ağustos 28). LUKoil and Rompetrol sell fuel to Armenian Defense Ministry. Nisan 26, 2011 tarihinde APA News: <http://en.apa.az/news.php?id=87704> adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

Arı, T. (1996). Sovyetler Birliği Sonrasında Avrasya: Din, Etnik Yapı, Ekonomi ve Dış Politika. *Avrasya Dosyası*, Cilt 3 Sayı 4, s. 27-44. Mart 11, 2011 tarihinde Tayyar Arı: www.tayyarari.com/eser.html adresinden alındı.

Arı, T. (2001). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yayınevi.

Aslanlı, A. (2001). Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu. *Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel Sayısı*. Cilt: 7 Sayı: 1, s. 393-430. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi ASAM.

Aşık, A. (2010, Aralık 12). Karadeniz Bölgesi'ndeki Değişimin Analizi. *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Güvenlik Stratejileri Dergisi*. Sayı: 6. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı .

Ayan, E. (2010, Aralık). *Kafkasya: Bir Etno-Kültürel Tarih Çözümlemesi*. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. Cilt: 1 Sayı: 2, s. 19-50. Mart 18, 2011 tarihinde Ordu Üniversitesi: http://sobiad.odu.edu.tr/cilt1/cil1sayi2_pdf/ayan_ergin.pdf adresinden alındı.

Azer, C. (2011). *Babadan Oğula Güney Kafkasya Türkiye-Güney Kafkasya İlişkileri*. İstanbul: Truva Yayınları.

Azerbaijan Energy. (2006, Aralık 31). Downstream/ Refining. Nisan 19, 2011 tarihinde Azerbaijan Energy: <http://archive.wn.com/2006/12/31/1400/azerbaijanenergy/> adresinden alındı.

Azerbaijan International. (1999, Ocak 01). AIOC Contract. Nisan 25, 2011 tarihinde Azerbaijan International: http://azer.com/aiweb/categories/magazine/62_folder/62_articles/62_socar_aioc.htm I adresinden alındı.

Azərbaycan Prezidenti. (2010, Haziran 24). Senedler, Amerika Birleşmiş Ştatlarının Prezidenti Zati-aliləri cənab Barak Obamaya. Temmuz 29, 2011 tarihinde Azərbaycan Prezidenti: http://archive.president.az/articles.php?item_id=20100704041304413&sec_id=28 adresinden alındı.

Azərbaycan Prezidenti. (2011). Qarabağ. Mart 12, 2011 tarihinde Azərbaycan Prezidenti: <http://www.president.az/azerbaijan/karabakh/?locale=az> adresinden alındı.

Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyi. (2011). Ümumi Məlumat. Mart 09, 2011 tarihinde Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyi: http://www.mfa.gov.az/index.php?option=com_content&task=view&id=219&Itemid=1 adresinden alındı.

Babalı, T. (2005, Kış). Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Main Oil Pipeline Project. *Perceptions Journal of International Affairs*, s. 29-59. Temmuz 15, 2011 tarihinde Perceptions Journal of International Affairs: <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume10/winter2005/TuncayBabali.pdf> adresinden alındı.

Bağırov, S. (2010, Eylül 10). Türkiye-Azerbaycan Enerji İş Birliğinin Durumu ve Geleceği. (D. Genç, Röportajı Yapan).

TASNİF DIŞI

Bahgat, G. (2011). *Energy Security: An Interdisciplinary Approach*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.

Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü. (2006). Nisan 19, 2011 tarihinde Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Direktörlüğü: <http://www.btc.com.tr/index.html> adresinden alındı.

Balleck, B.J. ve Beer, F.A. (1994, Bahar). Realist/Idealist Texts: Psychometry and Semantics. *Peace Psychology Review*. Yıl: 1 Sayı: 1, s. 38-44. Temmuz 16, 2011 tarihinde University of Colorado at Boulder: <http://sobek.colorado.edu/~beer/PAPERS/realism.pdf> adresinden alındı.

Barabanov, M. S., Lavrov, A. V. ve Tseluiko, V. A. (2010). *The Tanks of August*. (Der. R. Pukhov). Moskova: Centre for Analysis of Strategies and Technologies.

Baran, Z. (2005). The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Turkey. (Der. S. F. Starr ve S. E. Cornell) içinde, *The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West*, s. 103-118. Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program-A Joint Transatlantic Research and Policy Center, Johns Hopkins University. Temmuz 26, 2011 tarihinde Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program: http://www.silkroadstudies.org/BTC_6.pdf adresinden alındı.

Başdemir, M. M. ve Çelikpala, M. (2010, Ocak). Türkiye’de Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatlarının Güvenliği: Uygulanan Politikalar ve Öneriler, *Stratejik Araştırmalar*. Yıl: 8 Sayı: 14, s. 97-128. Stratejik Araştırmalar ve Etüt Merkezi SAREM, Ankara. Temmuz 14, 2011 tarihinde Stratejik Araştırmalar ve Etüt Merkezi: <http://www.tsk.tr/SAREM/Dergiler/2010/SAD14.pdf> adresinden alındı.

Baylis, J. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler*. Cilt: 5 Sayı: 18, s. 69-85. Temmuz 19, 2011 tarihinde Uluslararası İlişkiler: <http://www.uidergisi.com/wp-content/uploads/2011/06/Ulde-Guvenlik-Kavrami.pdf> adresinden alındı.

Berman, I. (2004). The New Battleground: Central Asia and the Caucasus. *The Washington Quarterly*. Mart 12, 2011 tarihinde The Center for Strategic and International Studies and the Massachusetts: <http://www.mitpressjournals.org/> adresinden alındı.

Beşe, E. (2010, Haziran). Rusya’nın İç Güvenlik Politikaları. *Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya*. Stratejik Düşünce Enstitüsü. s. 25-31. Temmuz 14, 2011 tarihinde Stratejik Düşünce Enstitüsü: <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE-YeniRusyaFDFD.pdf> adresinden alındı.

Belyi, A. (2010, Eylül 02). Latest Trends in Russia’s Energy Policy. Chatham House Roundtable Summary. Temmuz 15, 2011 tarihinde Chatham House: <http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/020910belyi.pdf> adresinden alındı.

Bilgin, M. (2009). Yeni Asya’nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İran ve Türkiye Arasındaki Açmazlar ve Stratejik Açılımlar. Nisan 19, 2011 tarihinde Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi TASAM

www.stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf adresinden alındı.

Bilgin, M. (2010a). Orta Asya ve Kafkasya'da Enerji Stratejileri: Rekabet, İşbirliği ve Bölgesel Sorunlar. s. 157-193. (Der. T. Arı) içinde, *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*. Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık

Bilgin, M. (2010b). Energy and Turkey's Foreign Policy: State Strategy, Regional Cooperation and Private Sector Involvement. *Turkish Policy Quarterly*. Cilt: 9 Sayı: 2, s. 81-92. Nisan 20, 2011 tarihinde Turkish Policy Quarterly: <http://www.turkishpolicy.com/dosyalar/files/81-92.pdf> adresinden alındı.

Blandy, C. (1998, Ocak 27). *Chechen Status-Wide Differences Remain*. Mart 13, 2011 tarihinde Conflict Studies Research Centre: <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/1998/ChechenStatusWideDifferencesRemain.htm> adresinden alındı.

Blank, S. J. (1994). *Energy and Security in Transcaucasia*. Mart 07, 2011 tarihinde U.S. Army War College Strategic Researches Institute: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdf/files/pub171.pdf> adresinden alındı.

Blank, S. (1995). *Energy, Economics and Security in Central Asia: Russia and Its Rivals*. Mart 07, 2011 tarihinde The Defense Technical Information Center: <http://www.dtic.mil/doctrine/doctrine/research/centasia.pdf> adresinden alındı.

Bobat, A. (2010, Kasım 28). *Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi*. Mayıs 14, 2011 tarihinde Akkuyu Nükleer Santrali Üzerine Bir Anket ve Düşündürdükleri: http://www.dektmk.org.tr/pdf/enerji_kongresi_10/bobat.pdf adresinden alındı.

BOTAŞ. (2008). Doğal Gaz Alım Anlaşmaları. Mayıs 07, 2011 tarihinde Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. BOTAŞ: <http://www.botas.gov.tr/index.asp> adresinden alındı.

BOTAŞ. (2011). Doğal Gaz Hatları. Mart 12, 2011 tarihinde Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. BOTAŞ BOTAŞ: <http://www.botas.gov.tr/images/icerik/harita/BotasGenel.jpg> adresinden alındı.

BP. (2010, Haziran). BP Statistical Review of World Energy. Nisan 10, 2011 tarihinde BP: bp.com/statisticalreview adresinden alındı.

BP. (2011a). BP Statistical Review of World Energy June 2011. Temmuz 10, 2011 tarihinde BP: http://www.bp.com/liveassets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2011.pdf adresinden alındı.

BP. (2011b). BTC Co. Temmuz 25, 2011 tarihinde BP: <http://www.bp.com/managedlistingsection.do?categoryId=9007998&contentId=7015010> adresinden alındı.

Brzezinski, Z. (1994, Mart/Nisan). The Premature Partnership. Mayıs 09, 2011 tarihinde *Foreign Affairs*. The Council on Foreign Relations: <http://www.foreignaffairs.com/articles/49687/zbigniew-brzezinski/the-premature-partnership> adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

Brzezinski, Z. (2009). *İkinci Şans: Üç Prezident ve Amerika Fövqeldövlətinin Böhranı*. (Çev. A. Qara). Bakü, Azərbaycan: Azərbaycan Respublikasının yanında Strateji Araşdırmalar Merkezi SAM.

Burghart, D. (2010). Playing Chess on the Eurasia Steppe: The State of the Energy "Game" 10 Years of the New Millennium in Russia and the Near Abroad. *China and Eurasia Forum Quaterly*. Cilt: 8 Sayı: 4. s. 79-100. Mayıs 08, 2011 tarihinde China and Eurasia Forum Quaterly: www.chinaeurasia.org/current-issue.html - adresinden alındı.

Buttanrı, B. (2004). *Bölgesel Güç Karadeniz*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

BYEGM. (1993). Ayın Tarihi. Mart 11, 2011 tarihinde T.C. Başbakanlık Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü: <http://www.byegm.gov.tr/ayin-tarihi.aspx> adresinden alındı.

BYEGM. (2011). Ayın Tarihi. Haziran 16, 2011 tarihinde T.C. Başbakanlık Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü: <http://www.byegm.gov.tr/ayin-tarihi.aspx> adresinden alındı.

Cafersoy, N. (2001). *Elçibey Dönemi Azərbaycan Dış Politikası (Haziran 1992-Haziran 1993) Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Caşın, M. H. (2006). *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları.

Caşın, M. H. (2008). *Uluslararası Terörizm*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Caşın, M. H. (2010). ABD'nin Kafkasya Politikasında Rusya ile Ortaklık ve Rekabet Paradoksunun Olası Gelişmelerini Anlamak. (Der. T. Arı) içinde, *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, s. 325-385. Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık.

Cheney, D. (1993). *Defense Strategy for the 1990s: The Regional Defense Strategy*. Mart 10, 2011 tarihinde The George Washington University: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nukevault/ebb245/doc15.pdf> adresinden alındı.

CIA. (2009). Iran. Nisan 26, 2011 tarihinde University of Texas at Austin: http://www.lib.utexas.edu/maps/middle_east_and_asia/iran_country_profile_2009.jpg adresinden alındı.

CIA. (2010, Ocak 01). *The World Factbook*. Natural Gas Proved Reserves. Mayıs 07, 2011 tarihinde U.S. Central Intelligence Agency CIA: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2179.html> adresinden alındı.

CNA. (2007, Mayıs). National Security and the Threat of Climate Change. Nisan 08, 2011 tarihinde The CNA Corporation: <http://securityandclimate.cna.org/report/National%20Security%20and%20the%20Threat%20of%20Climate%20Change.pdf> adresinden alındı.

CNA. (2009, Mayıs). Powering America's Defense: Energy and the Risks to National Security. Nisan 08, 2011 tarihinde The CNA Corporation:

TASNİF DIŞI

<http://www.cna.org/sites/default/files/Powering%20Americas%20Defense.pdf>
adresinden alındı.

Conciliation Resources (CR). (2011, Mart 31). South Caucasus Map. Nisan 26, 2011 tarihinde Conciliation Resources (CR): <http://www.c-r.org/our-work/caucasus/images/map.htm> adresinden alındı.

Cornell, S. E. (1999, Haziran/Ağustos). Geopolitics and Strategic Alignments in the Caucasus and Central Asia. *Perceptions Journal of International Affairs*, Cilt: 4, Sayı: 2. Mayıs 12, 2011 tarihinde Perceptions Journal of International Affairs: <http://www.sam.gov.tr/perceptions/Volume4/June-August1999/cornell.pdf> adresinden alındı.

Council of Europe. (2002, Aralık 12). Doc. 9635 Europe and the development of energy resources in the Caspian sea region report. Nisan 18, 2011 tarihinde Council of Europe: http://assembly.coe.int/Documents/WorkingDocs/doc02/EDOC9635.htm#P150_203 adresinden alındı.

CPC. (2006, Nisan 07). Project Timeline. Mayıs 14, 2011 tarihinde Caspian Pipeline Consortium CPC: <http://www.cpc.ru/desktopdefault.aspx?alias=press&lang=en-us&tabid=3445> adresinden alındı.

Crandall, M. S. (2006). *Energy, Economics, Politics in the Caspian Region Dreams and Realities*. Westport Connecticut: Praeger Security International.

Crandall, M. S. (2009, Haziran 21-24). Who is Bypassing Whom? Russian, European and Caspian Gas and Oil. Nisan 21, 2011 tarihinde 32nd IAEE International Conference: <http://www.usaee.org/usaee2009/submissions/Presentations/SFCrandall.pdf> adresinden alındı.

CSTO. (2011). Collective Security Treaty Organization (CSTO). Mart 13, 2011 tarihinde Global Security: <http://www.globalsecurity.org/military/world/int/csto.htm> adresinden alındı.

Çalık Enerji. (2009, Haziran 01). Trans Anatolian Pipeline Project Commercially Sound & Environmentally Safe Solution to Increased Oil Exports From Caspian. Ağustos 10, 2011 tarihinde American-Turkish Council (ATC): <http://www.the-atc.org/events/c09/content/presentations/A2-Dinc-Osman-Saim-CalikEnerji.pdf> adresinden alındı.

Çelik, M. Z. (2000, Nisan 04). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sınır Olay ve Uyuşmazlıklarının Çözümüne Dair Sözleşme ve İlgili Protokollerin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı, *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt: 30, Dönem: 21, Yasama Yılı: 2. Nisan 24, 2011 tarihinde TBMM: <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil2/bas/b075m.htm> adresinden alındı.

Çelik, Y. (2010). Rusya Federasyonu'nun Ekonomik Durumu. *Aleste Deniz Harp Akademisi Aylık Düşünce Dergisi* Sayı: 63, s. 22-26.

Davutoğlu, A. (2009a). *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. Baskı: 30. İstanbul: Küre Yayınları.

TASNİF DIŞI

Davutoğlu, A. (2009b, Kasım 10). Yazılı Soru Önergesi. Nisan 26, 2011 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı Orta Asya ve Kafkasya Genel Müdür Yardımcılığı: <http://www2.tbmm.gov.tr/d23/7/7-9778c.pdf> adresinden alındı.

Demirkıran, Ö. ve Çiçek, E. (2009, Eylül 24-27). Rusya'nın Terörizmle Mücadele Politikası ve ABD'yle İşbirliği. 1'nci Uluslararası Davdaz Kongresi, Isparta. Temmuz 14, 2011 tarihinde Süleyman Demirel Üniversitesi: <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/teror/teror11.pdf> adresinden alındı.

Diba, B. A. (2009, Ekim 09). National Interests of Iran in the Caspian Sea. Nisan 17, 2011 tarihinde Payvand Iran News: <http://www.payvand.com/news/09/sep/1102.html> adresinden alındı.

Dilek, B. S. (2008, Ağustos). Kafkaslar'da Enerji Savaşları. *Cumhuriyet Enerji*. Mart 18, 2011 tarihinde Elektrik Mühendisleri Odası: http://www.emo.org.tr/ekler/ceb3255d9e97180_ek.pdf?dergi=532 adresinden alındı.

Doğancı, Y. E. (2007). Kafkasya'daki İstikrarsızlığın Türkiye'nin Güvenliğine Yansımaları. *Türkiye'ye Yönelik Dış Kaynaklı Risk ve Tehditler Sempozyumu*, s. 172-191. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.

Donnelly, J. (2000). *Realism and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dunlop, J. B. (2009, Temmuz). The September 2004 Beslan Terrorist Incident: New Findings. Center on Democracy, Development, and The Rule of Law, Freeman Spogli Institute for International Studies Working Papers. Sayı: 115. Temmuz 14, 2011 tarihinde Stanford University: http://iis-db.stanford.edu/pubs/22577/No_115_Dunlop_Beslan_2004.pdf adresinden alındı.

Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi. (2009). 2009 Yılı Genel Enerji Dengesi. Mayıs 08, 2011 tarihinde Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi: <http://www.dektmk.org.tr/upresimler/2009%20Denge.pdf> adresinden alındı.

Economist, The. (2008, Ağustos 28). Russia and Georgia: South Ossetia is not Kosovo. Mart 18, 2011 tarihinde The Economist: <http://www.economist.com/node/12009678> adresinden alındı.

Ediger, V. Ş. (2007). Yeni Yüzyılın Enerji Güvenliğinde Karşılıklı Bağımlılık Bir Zaruret. *Doğal Gaz Dergisi*. Mayıs 08, 2011 tarihinde: <http://www.dogalgaz.com.tr/magazine/default.asp?sayi=132&syf=58> adresinden alındı.

EIA. (2004). Basics of Underground Natural Gas Storage. Nisan 05, 2011 tarihinde U.S. Energy Information Administration EIA: http://www.eia.doe.gov/pub/oil_gas/natural_gas/analysis_publications/storagebasics/storagebasics.html adresinden alındı.

EIA. (2006, Eylül). Estimates of Maximum Underground Working Gas Storage Capacity in the United States. Nisan 05, 2011 tarihinde EIA Office of Oil and Gas: http://www.eia.doe.gov/pub/oil_gas/natural_gas/analysis_publications/ngcapacity/ngcapacity.pdf adresinden alındı.

EIA. (2009). Petroleum Statistics. Nisan 05, 2011 tarihinde U.S. Energy Information Administration EIA:

TASNİF DIŞI

http://www.eia.doe.gov/energyexplained/index.cfm?page=oil_home#tab2
adresinden alındı.

EIA. (2010a, Nisan). Annual Energy Outlook 2010 With Projections to 2035. Nisan 08, 2011 tarihinde U.S. Energy Information Administration EIA: [http://www.eia.doe.gov/oiaf/aeo/pdf/0383\(2010\).pdf](http://www.eia.doe.gov/oiaf/aeo/pdf/0383(2010).pdf) adresinden alındı.

EIA. (2010b, Aralık). Crude Oil and Total Petroleum Imports Top 15 Countries. Nisan 12, 2011 tarihinde U.S. Energy Information Administration EIA: http://www.eia.doe.gov/pub/oil_gas/petroleum/data_publications/company_level_imports/current/import.html adresinden alındı.

EIA. (2010c). U.S. Energy Consumption by Energy Source 2010. Nisan 12, 2011 tarihinde U.S. Energy Information Administration EIA: http://www.eia.gov/energyexplained/index.cfm?page=us_energy_home adresinden alındı.

EIA. (2010ç). Russia Country Analysis Brief. Temmuz 12, 2011 tarihinde U.S. Energy Information Administration EIA: <http://38.96.246.204/countries/country-data.cfm?fips=RS> adresinden alındı.

EIA. (2011). EIA Annual Energy Outlook 2011 Early Release Overview. (2011). Nisan 08, 2011 tarihinde Energy Information Administration EIA: [http://www.eia.gov/forecasts/aeo/pdf/0383er\(2011\).pdf](http://www.eia.gov/forecasts/aeo/pdf/0383er(2011).pdf) adresinden alındı.

Ener, M., ve Ahmedov, O. (2008). Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğal Gaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi. Nisan 19, 2011 tarihinde Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi: <http://girisim.comu.edu.tr/dergi/2011/2in2/ener.pdf> adresinden alındı.

Enerji Enstitüsü. (2011, Temmuz 11). 19, 2011 tarihinde Enerji Enstitüsü: <http://enerjiensitüsü.com/2011/07/11/petrol-savasinda-turkiye-de-giriyor/#more-9849> adresinden alındı.

ENI. (2004, Haziran 30). Eni: the stake in LukAgip transferred to the Russian company Lukoil. Nisan 26, 2011 tarihinde ENI: http://www.eni.com/en_IT/media/press-releases/2004/06/Eni_the_stake_in_LukAgip_tran_30.06.2004.shtml?menu2=media-archive&menu3=press-releases adresinden alındı.

ENI. (2007, Nisan 24). Eni: ground breaking ceremony for Trans Anatolian Pipeline Project. Temmuz 26, 2011 tarihinde ENI: http://www.eni.com/en_IT/media/press-releases/2007/04/Eni_ground_breaking_ceremony_24.04.2007.shtml adresinden alındı.

Erdoğan, E. (2010, Aralık). Bypassing Russia: Nabucco project and its implications for the European gas security. Nisan 21, 2011 tarihinde Ludwig-Maximilians-Universität LMU Munich: http://mpa.ub.uni-muenchen.de/26793/1/MPRA_paper_26793.pdf adresinden alındı.

European Dialogue. (2010, Eylül 06). Russia, Azerbaijan to sign deal on boosting gas supplies. Nisan 26, 2011 tarihinde European Dialogue: <http://eurodialogue.org/Russia-Azerbaijan-to-sign-deal-on-boosting-gas-supplies> adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

Fındıkçioğlu, G. (2011, Haziran 06). Ekonomistin Yorumu. Temmuz 26, 2011 tarihinde Türkiye Sınai Kalkınma Bankası TSKB: http://www.tskb.com.tr/images/PartDocuments/ECONOM%C4%B0ST%C4%B0N%20K%C3%96%C5%9EES%C4%B006_06_2011.pdf adresinden alındı.

Fishelson, J. (2007, Aralık 12). From the Silk Road to Chevron: The Geopolitics Of Oil Pipelines In Central Asia. Nisan 19, 2011 tarihinde The School of Russian and Asian Studies SRAS: http://www.sras.org/geopolitics_of_oil_pipelines_in_central_asia adresinden alındı.

Gazprom. (2009). Gazprom in Foreign Markets. Nisan 03, 2011 tarihinde Gazprom: <http://eng.gazpromquestions.ru/?id=4#c320> adresinden alındı.

Gazprom. (2011a). Blue Stream. Mart 12, 2011 tarihinde Gazprom: <http://gazprom.com/production/projects/pipelines/blue-stream/> adresinden alındı.

Gazprom. (2011b). Strategy of Gazprom. Nisan 02, 2011 tarihinde Gazprom: <http://www.gazprom.com/strategy/> adresinden alındı.

Gelb, B. A. (2006, Eylül 08). Caspian Oil and Gas: Production and Prospects. U.S. Department of State Foreign Press Centers. Nisan 17, 2011 tarihinde U.S. Department of State: fpc.state.gov/documents/organization/74906.pdf adresinden alındı.

Global Security. (2001). Pipelines Around Caspian Sea. Mayıs 13, 2011 tarihinde Global Security: <http://www.globalsecurity.org> adresinden alındı.

Goldman, S. D. (2008, Ekim 6). Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests. U.S. Department of State Foreign Press Centers. Mart 19, 2011 tarihinde U.S. Department of State: fpc.state.gov/documents/organization/110383.pdf adresinden alındı.

Gökbaş, S. (2011). Çok Kutuplu Yeni Uluslararası Sistemde “Güvenlik” Algısı. Mayıs 14, 2011 tarihinde Kamu Diplomasisi Enstitüsü: <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/yeniguvenlikalgisi.pdf> adresinden alındı.

Gökçe, M. (2011, Kış). Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*, Cilt: 6, Sayı: 1. s. 1111-1126. Mayıs 14, 2011 tarihinde Turkish Studies: http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1875686895_g%C3%B6k%C3%A7e_mustafa.pdf adresinden alındı.

Grau, L. W. (2001, Mayıs-Haziran). Hydrocarbons and a New Strategic Region: The Caspian Sea and Central Asia. *Military Review*. Nisan 17, 2011 tarihinde Global Security: <http://www.globalsecurity.org/military/library/report/2001/hydrocarbons.htm> adresinden alındı.

Gregg, H. S. (2002, Ağustos). Divided They Conquer: The Success of Armenian Ethnic Lobbies in the United States. Temmuz 27, 2011 tarihinde Massachusetts Institute of Technology MIT: http://web.mit.edu/cis/www/migration/pubs/rrwp/13_divided.pdf adresinden alındı.

Griffard, B. F., Shufelt, J. V. ve Dion, R. (2008, Ekim). Transformation of the Azerbaijani Armed Forces. U.S. Army War College, Center for Strategic Leadership

TASNİF DIŞI

CSL. Issue Paper, Cilt: 11 Sayı: 8. Ağustos 02, 2011 tarihinde Center for Strategic Leadership: <http://www.csl.army.mil/usacsl/publications/IP%2011-08%20-%20Azerbaijan.pdf> adresinden alındı.

Gupta, E. (2008). Oil Vulnerability Index of Oil-Importing Countries. *Energy Policy*. Cilt: 36 Sayı: 3, s. 1195-1211. Nisan 07, 2011 tarihinde Energy Policy: <http://ideas.repec.org/a/eee/enepol/v36y2008i3p1195-1211.html> adresinden alındı.

Güler, M. H. (2009). Türkiye'nin Enerji Stratejileri. *Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Uluslararası Sempozyumu 28-29 Nisan 2009*, s. 151-164. İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi.

Güngör, B. (2002). Hazar Havzası Petrol ve Doğal Gaz Kaynaklarının Bölgesel Kalkınma Açısından Önemi. Stratejik Araştırmalar ve Analiz Merkezi CESRAN-SARAM. Nisan 17, 2011 tarihinde: <http://cesran.org/index.php?lang=tr> adresinden alındı.

Gürer, M. (2008, Ağustos). BTC'de Tehlikeli Öneri. *Cumhuriyet Enerji*, Sayı: 8 Mayıs 09, 2011 tarihinde Elektrik Mühendisleri Odası: http://www.emo.org.tr/yayinlar/dergi_goster.php?kodu=532&dergi=13 adresinden alındı.

Gürün, K. (1983). *Ermeni Dosyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu TTK Basım Evi. Nisan 25, 2011 tarihinde: <http://www.historyoftruth.com/introduction/april-24-1915> adresinden alındı.

Haas, M. d. (2005). Putin's External and Internal Security Policy. Defence Academy of the United Kingdom Conflict Studies Research Centre. Mart 12, 2011 tarihinde Conflict Studies Research Centre: www.da.mod.uk/csdc adresinden alındı.

Haas, M. d. (2009, Haziran 18). Russian Analytical Digest, Medvedev's Security Policy: A Provisional Assessment. Mart 17, 2011 tarihinde Clingendael Netherlands Institute of International Relations: http://www.clingendael.nl/publications/2009/20090618_cscp_medvedev_homan.pdf adresinden alındı.

Haas, M. d., Tibold, A. ve Cillessen, V. (2006, Kasım). Geo-strategy in the South Caucasus Power Play and Energy Security of States and Organisations. Temmuz 17, 2011 tarihinde Clingendael Netherlands Institute of International Relations: www.clingendael.nl/publications/2006/20061100_cscp_haas.pdf adresinden alındı.

Hakman, S. (2009, Nisan 27). Türkiye-AB Karma İstişare Komitesi 26'ncı Toplantısı. Türkiye'nin Enerji Arz Politikaları. Ağustos 13, 2011 tarihinde Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB): [http://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/Faaliyetler/kik/\(8\)%20Turkey%20Energy%20Supply%20Policies%20Report%20Mr%20%20Hakman_TR.pdf](http://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/Faaliyetler/kik/(8)%20Turkey%20Energy%20Supply%20Policies%20Report%20Mr%20%20Hakman_TR.pdf) adresinden alındı.

Halaçoğlu, Y. (2001). *Ermeni Tehcirine Dair Gerçekler (1915)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu TTK Yayınları. Nisan 26, 2011 tarihinde Ermeni Sorunu: <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/tehcir/kanun.html> adresinden alındı.

Hale, W. (2000). *Turkish Foreign Policy (1774-2000)*. Londra: MPG Books Ltd.

TASNİF DIŞI

Hall, G. ve Grant, T. (2009, Bahar). Russia, China, and the Energy-Security Politics of the Caspian Sea Region after the Cold War. *Mediterranean Quarterly*. Cilt: 20 Sayı: 2. Temmuz 14, 2011 tarihinde Mediterranean Quarterly: <http://mq.dukejournals.org/cgi/content/abstract/20/2/113> adresinden alındı.

Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları. (1995). *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü- Bu Günü-Yarını*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Harutyunyan, A. (2006, Haziran). *Neighborhood Relations Between the EU and Armenia*. Mayıs 14, 2011 tarihinde Central European University Centre for EU Enlargement Studies: <http://web.ceu.hu/cens/assets/files/armenia> adresinden alındı.

Head, J. (2010, Ocak 13). Turkey PM Erdoğan in Russia for gas talks. BBC News. Nisan 22, 2011 tarihinde BBC News: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/8457063.stm> adresinden alındı.

Henderson, C. (2010, Mayıs 27). Energy Politics. *The ISCIIP Analyst*, Vol: 16. Mayıs 09, 2011 tarihinde Institute for the Study of Conflict, Ideology and Policy: <http://www.bu.edu/iscip/digest/vol16/ed1613.shtml#Energy> adresinden alındı.

Hobbes, T. (2008). *Leviathan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hüseyinov, F. (2003). *Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukukî Boyutları*. Nisan 23, 2011 tarihinde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, s.388-402. Cilt: 52 Sayı: 4: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/254> adresinden alındı.

IAEA. (2011). *International Status and Prospects of Nuclear Power*. 2010 Edition. Viyana: International Atomic Energy Association (IAEA).

IEA. (2008a, Aralık). International Energy Agency, Perspectives on Caspian Oil and Gas Development Nisan 10, 2011 tarihinde International Energy Agency IEA: http://www.iea.org/papers/2008/caspian_perspectives.pdf adresinden alındı.

IEA. (2008b). Beyond the OECD. Nisan 20, 2011 tarihinde International Energy Agency IEA: http://www.iea.org/country/n_country.asp?country_code=az adresinden alındı.

IEA. (2010). Russia Country Analysis. Nisan 11, 2011 tarihinde International Energy Agency IEA: <http://www.eia.gov/EMEU/cabs/Russia/pdf.pdf> adresinden alındı.

INOGATE. (2011). INOGATE. Nisan 19, 2011 tarihinde INOGATE Energy Portal: http://www.inogate.org/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=72&lang=en adresinden alındı.

İbrahimov, A. (2011, Mart 28). *Karabağ'da kaybettiklerimiz-2 Ermeni işgali, tarihi ve kültürel varlıklarımız*. Nisan 24, 2011 tarihinde 1News Agency: <http://www.1news.com.tr/yazarlar/20110328010015135.html> adresinden alındı.

İbrahimov, R. (2008, Ekim 30). *Azerbaijan: Happiness is the Availability of Export Corridors*. Nisan 19, 2011 tarihinde Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu USAK: <http://www.usak.org.tr/EN/makale.asp?id=552> adresinden alındı.

İmanov, V. (2009, Ekim). 1-3 Ekim 2009 Türk Dış Politikasının Güncel Sorunları Üzerine Değerlendirme Toplantısı: "Değişim ve Dönüşüm, Kürt Sorunu, Ortadoğu, Ermenistan ile İlişkiler ve Kafkasya". Sakarya Üniversitesi. Mart 09, 2011 tarihinde Sakarya Üniversitesi: <http://www.stratejikongoru.org/pdf/turkdispolitikasi.pdf> adresinden alındı.

İnat, K., Duran, B. ve Ataman, M. (2010). *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları*. Cilt: 2. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

İpek, P. (2006, Bahar). The Aftermath of Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Challenges Ahead for Turkey. *Perceptions Journal of International Affairs*. Cilt: 11 Sayı: 1. Mayıs 14, 2011 tarihinde Perceptions Journal of International Affairs: <http://www.sam.gov.tr/perceptions/volume%20xi/spring/pinaripek.pdf> adresinden alındı.

İşcan, İ. H. (2010). *Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar Denizi'ni Paylaşım Sorunu*. *Sosyoekonomi Dergisi*. Sayı: 2. Nisan 17, 2011 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Sosyoekonomi Dergisi: <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/10EN04.pdf> adresinden alındı.

İşeri, E. (2009). The US Grand Strategy and the Eurasian Heartland in the Twenty-First Century. *Geopolitics*. Cilt: 14 Sayı: 1. Nisan 08, 2011 tarihinde *Geopolitics*: <http://dx.doi.org/10.1080/14650040802578658> adresinden alındı.

İşyar, Ö. G. (2008). Rusya Federasyonu ile İlişkiler. (Der. H. Çakmak) içinde, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, s. 805-814. Ankara: Barış Platin Yayınları.

Ivanov, S. B. (2002). *Speech of Minister of Defense of Russian Federation*. Munich Security Conference. Mart 10, 2011 tarihinde Munich Security Conference: www.securityconference.de adresinden alındı.

Ivanov, S. (2004, Şubat 17). Russia's Geopolitical Priorities and Armed Forces. *Russia in Global Affairs*, Mart 12, 2011 tarihinde Russia in Global Affairs: http://eng.globalaffairs.ru/number/n_2571 adresinden alındı.

Ivanov, S. B. (2006, Şubat 05). Speech of Deputy Prime Minister and Minister of Defense, Russian Federation. Munich Security Conference. Mart 11, 2011 tarihinde Munich Security Conference: www.securityconference.de adresinden alındı.

Janusz, B. (2005, Ağustos). The Caspian Sea Legal Status and Regime Problems. Chatham House. Nisan 17, 2011 tarihinde Chatham House: http://www.chathamhouse.org.uk/files/3273_bp0805caspian.pdf adresinden alındı.

Johnson, J. D. (2011). Developing Better Relations. *Armed Forces Journal AFJ*. Nisan 01, 2011 tarihinde Armed Forces Journal AFJ: <http://armedforcesjournal.com/2011/04/5786296> adresinden alındı.

Joseph, J. (1999, Ocak). *Pipeline Diplomacy: the Clinton Administration's Fight for Baku-Ceyhan*. *WWS Case Study*. Yıl:1 Sayı:99. Nisan 23, 2011 tarihinde Princeton University: <http://www.princeton.edu/research/cases/pipeline.pdf> adresinden alındı.

Kaçaznuni, O. (2007). *Taşnak Partisinin Yapacağı Bir Şey Yok (1923 Parti Konferansı'na Rapor)*. (Çev. A. Acaloğlu) İstanbul: Kaynak Yayınları.

TASNİF DIŞI

Kamalov, İ. (2008a). Medvedev ve Rusya'nın Yeni Dış Politika Konsepti. *Stratejik Analiz*. Ağustos. Sayı: 100. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi ASAM.

Kamalov, İ. (2008b). Rusya'nın Yeni Enerji Politikaları. *Stratejik Analiz*. Ağustos. Sayı: 100. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi ASAM.

Kandemir, E. (2008). Uluslararası Sistemin Yeni Düzen Arayışında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği. İstanbul: IQ Kültür Sanat.

Kantarıcı, Ş. (2002, Bahar). *Van'da Ermeni İsyanı (1896-1915)*. ERAREN Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Ermeni Araştırmaları Dergisi. Sayı: 5. Nisan 26, 2011 tarihinde Ermeni Araştırmaları Dergisi: <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Dergilcerik&IcerikNo=302> adresinden alındı.

Kantörün, U. (2010, Güz). Bölgesel Enerji Politikaları ve Türkiye. *Bilge Strateji*. Cilt: 1 Sayı: 3, s. 75-97. Temmuz 14, 2011 tarihinde Bilge Strateji: <http://www.bilgestrategy.com/eng/store/dergi3/kantorun.pdf> adresinden alındı.

Kar, M. (2010, Haziran). Rusya'nın Makroekonomik Yapısı. *Siyaseti, Ekonomisi, Güvenliği, Dış Politikaları ve Stratejik İlişkileriyle: Yeni Rusya*. s. 11-21. Stratejik Düşünce Enstitüsü. Temmuz 14, 2011 tarihinde Stratejik Düşünce Enstitüsü: <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/SDE-YeniRusyaFDFD.pdf> adresinden alındı.

Karabayram, F. (2007). *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*. Ankara: Lalezar Kitabevi.

Karaca, R. K. (2004). *Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan Çift Kutuba*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Karaca, R. K. (2008). *Güç Olma Stratejisi Çin (Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Karamangaz. (2009). Türkiye'de Doğal Gaz. Ağustos 14, 2011 tarihinde Karamangaz: http://www.karamangaz.com.tr/bilgi_bankasi/detay.aspx?SectionID=v0TbBAIYDCmvCckXp6ht4Q%3d%3d&ContentId=04wuThEb9fBbTjKzIB%2fycQ%3d%3d adresinden alındı.

Kasım, K. (2008). Türkiye'nin Karadeniz Politikası: Temel Parametreler ve Stratejiler. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları OAKA*. Sayı: 5, s. 172-180. Mayıs 11, 2011 tarihinde Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları OAKA: <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/eVRqmb4CKUXHvPJTAUQF9U6skITPdp.pdf> adresinden alındı.

Kasım, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu USAK Yayınları.

Kasım, K. (2010). Ermenistan. (Der. T. Arı) içinde, *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, s. 131-154. Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık.

Kazancı, M. (2009, Nisan). Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Uluslararası Sempozyumu, s. 65-81. *Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik*

TASNİF DIŞI

Araştırmalar Enstitüsü SAREN. Mayıs 14, 2011 tarihinde *Stratejik Araştırmalar Enstitüsü*: <http://www.harpak.edu.tr/saren/default.asp?dil=tr> adresinden alındı.

Kazemzadeh, F. (1951). *The Struggle for Transcaucasia (1917-1921)*. Birmingham: Templar Press.

Kenderdine, M. A. (2009). Enerji Güvenliği ve Terörizm. *Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Uluslararası Sempozyumu*, s. 261-279. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Kharabi, J. (2010 , Bahar/Yaz). Rethinking Russia : U.S.-Russian Relations in an Age of American Triumphalism - An Interview with Stephen F. Cohen. *Journal of International Affairs*. Cilt: 63 Sayı: 2, s. 191-205. Mayıs 09, 2011 tarihinde Journal of International Affairs: <http://jia.sipa.columbia.edu/us-russian-relations-age-american-triumphalism-interview-stephen-f-cohen> adresinden alındı.

Kibar, A. (2010, Aralık). Enerji Ticaretinde Türkiye'nin Yeri ve Önemi. *Türkiye Dış Ticaret Derneği Durum Dergisi*. Enerji Özel Sayısı. Haziran 09, 2011 tarihinde Türkiye Dış Ticaret Derneği: <http://www.turktrade.org.tr/tr/magazine/019595b5-8fac-48f3-80e8-edc6f3cbe656/aralik-2010.aspx> adresinden alındı.

Koçer, G. (2010). Gürcistan: Jeopolitik, Jeokültür, Jeoekonomi. (Der. T. Arı) içinde, *Orta Asya ve Kafkasya Rekabetten İşbirliğine*, s. 105-131. Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayıncılık.

Kommersant. (2008, Mayıs 13). Restructring without Repopulating. Mart 26, 2011 tarihinde Kommersant: http://kommersant.com/p891024/r_1/Prime_Minister_Vladimir_Putin_government/ adresinden alındı.

Korab-Karpowicz, W. J. (2010 Sonbahar). Political Realism in International Relations. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (Der. E. N. Zalta). Temmuz 21, 2011 tarihinde The Stanford Encyclopedia of Philosophy: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/realism-intl-relations/> adresinden alındı.

Kovalishina, G. (2008). The Future of Russia as Seen by the Ministry for Economic Development: A Summary of the Roundtable Discussion of the Concept of Long-Term Socio-Economic Development of the Russian Federation, Institute for Financial Studies. Mart 11, 2011 tarihinde Institute for Financial Studies: <http://www.ifs.ru/upload/concept.pdf> adresinden alındı.

Küçükşahin, A. (2009). Açılış Konuşması. Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü SAREN içinde, *Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Uluslararası Sempozyumu*, s. 15-20. İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi.

Kydd, A. H. ve Walter, B. F. (2006, Yaz). The Strategies of Terrorism. *International Security*. Cilt: 31 Sayı: 1, s. 49-80. Temmuz 15, 2011 tarihinde International Security: <http://www.mitpressjournals.org/doi/pdf/10.1162/isec.2006.31.1.49> adresinden alındı.

Laçiner, S. (2006). Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji-Siyaset İlişkisi. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu USAK. Nisan 23, 2011 tarihinde

Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu USAK:
http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/vRPhzIqgAaUzEbsqlgyiYdXFv adresinden
alındı.

Liberman, Y. (2008, Ağustos 15). Azerbaijan: The Stark New Energy Landscape. Mayıs 12, 2011 tarihinde Stratfor:
http://www.stratfor.com/memberships/122157/analysis/azerbaijan_stark_new_energ
y_landscape adresinden alındı.

Lind, M. (2007, Şubat 12). What Next? US Foreign Policy After Bush. Open Democracy. Şubat 2011, 19 tarihinde Open Democracy:
http://www.opendemocracy.net/democracy-americanpower/what_next_4340.jsp
adresinden alındı.

Liu, F. ve Zhang, R. (2006). The Typologies of Realism. Chinese Journal of International Politics. Cilt:1 Sayı:1, s. 109-134. Temmuz 22, 2011 tarihinde Oxford Journals: <http://cjp.oxfordjournals.org/content/1/1/109.extract> adresinden alındı.

Lukoil. (2010). Lukoil. Nisan 12, 2011 tarihinde Lukoil Factbook 2010:
http://www.lukoil.com/static_6_5id_2133_.html adresinden alındı.

Lukoil Azerbaycan. (2011). Lukoil Azerbaycan. Nisan 26, 2011 tarihinde Lukoil:
http://www.lukoil.com.tr/Contents/LUKOIL_Azerbaycan/40/Default.aspx
adresinden alındı.

Lukoil Gürcistan. (2011). Lukoil Gürcistan. Nisan 26, 2011 tarihinde Lukoil:
http://www.lukoil.com.tr/Contents/_LUKOIL_Gurcistan/41/Default.aspx
adresinden alındı.

MacFarlane, S. N. (2008). Frozen Conflicts in the Former Soviet Union-The Case of Georgia/South Ossetia, The Centre for OSCE Research (CORE), *OSCE Yearbook 2008*, s. 23-35. The Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg (IFSH), Ağustos 01, 2011 tarihinde The Centre for OSCE Research (CORE): <http://www.core-hamburg.de/documents/yearbook/english/08/OSCEYearbook2008pdf-gesamt.pdf> adresinden alındı.

Machiavelli, N. (2005). *Prens*. İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.

Maçahel Vakfı. (2011). Camili (Maçahel) Bölgesi Köyleri ve Mahalleleri. Nisan 01, 2011 tarihinde:
http://www.macahel.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=67 adresinden alındı.

Marcon International Inc. (2010, Kasım). Russia Country Analysis Briefs. Nisan 17, 2011 tarihinde Marcon International Inc.:
<http://www.marcon.com/marcon2c.cfm?SectionGroupsID=51&PageID=2078>
adresinden alındı.

Medvedev, D. (2009, Mart 24). Another month given to finalise National Security Strategy. Mart 17, 2011 tarihinde RF Arnavutluk Büyükelçiliği:
http://www.albania.mid.ru/press/press5_shqip.html adresinden alındı.

Mesbahi, M. (1994). *Central Asia and the Caucasus After the Soviet Union Domestic and International Dynamics*. Gainesville: University Press of Florida.

Meyer, S. (2009, Mayıs). *The Brussels Tribunal*. Nisan 19, 2011 tarihinde Trans-Caspian Projects: <http://www.brussellstribunal.org/Meyer/Pakistan0609.htm> adresinden alındı.

Milov, V., Coburn, L. L. ve Danchenko, I. (2006). Russia's Energy Policy, 1992-2005. *Eurasian Geography and Economics*. Cilt: 47 Sayı: 3, s. 285-313. Temmuz 19, 2011 tarihinde The University of Michigan: <https://editweb.lsa.umich.edu/UMICH/ceseuc/Home/ACADEMICS/Research%20Projects/Energy%20Security%20in%20Europe%20and%20Eurasia/Russia's%20Energy%20Policy,%201992-2005.pdf> adresinden alındı.

Ministry of Defence of the Republic of Armenia. (2007, Ocak 26). Mart 12, 2011 tarihinde National Security Strategy of the Republic of Armenia: <http://www.mil.am/1297157753> adresinden alındı.

Ministry for Economic Development of the Russian Federation, The. (2008, Kasım 17). Cordis Erawatch Policy Document. Mart 10, 2011 tarihinde Cordis: <http://cordis.europa.eu/erawatch/index.cfm?fuseaction=policy.document&uuid=66E60C75-B11F-89C8-5FD91E28F83B1B4D> adresinden alındı.

Ministry of Energy of the Russian Federation. (2003, Ağustos 28). The Summary of the Energy Strategy of Russia. Mart 26, 2011 tarihinde Ministry of Energy of the Russian Federation: http://ec.europa.eu/energy/russia/events/doc/2003_strategy_2020_en.pdf adresinden alındı.

Ministry of Energy of the Russian Federation. (2010). Energy Strategy of Russia for the Period up to 2030. Mart 26, 2011 tarihinde Ministry of Energy of the Russian Federation: [www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf) adresinden alındı.

Ministry of Foreign Affairs of Georgia. (2011). Relations between Georgia and Russia, Economic Co-operation. Temmuz 10, 2011 tarihinde Ministry of Foreign Affairs of Georgia: http://www.mfa.gov.ge/index.php?sec_id=351&lang_id=ENG adresinden alındı.

Mitrova, T. (2011, Şubat). Strategy of the Russian Energy Sector Development with its Implication for the Technologies. Mart 26, 2011 tarihinde Center for International Energy Markets Studies Energy Research Institute: http://www.eriras.ru/papers/mitrova_japan.pdf adresinden alındı.

Morgenthau, H. J. (1985). *Politics Among Nations The Struggle for Power and Peace*. (Der. K. W. Thompson). New York: McGraw-Hill.

Morita, Y. ve Koyama, K. (2004, Eylül). The Investigation Report to Improve The Rule and Regulation for Oil Stockpiling among Asia Region. The Institute of Energy Energy Economics, Japan (IEEJ). Ağustos 11, 2011 tarihinde The Institute of Energy Energy Economics, Japan: <http://eneken.ieej.or.jp/en/data/pdf/263.pdf> adresinden alındı.

Munroe, R. (2009, Mayıs). Review of CNA Report: Powering America's Defense: Energy and the Risks to National Security. *Energy Bulletin*. Nisan 02, 2011 tarihinde Energy Bulletin: <http://www.energybulletin.net/node/50201> adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

Nabucco Gas Pipeline. (2011). Nabucco Gas Pipeline Between Asia and Europe. Nisan 21, 2011 tarihinde Nabucco Gas Pipeline: <http://www.nabucco-pipeline.com/portal/page/portal/en/pipeline/overview> adresinden alındı.

Nation, R. C. (2007, Kasım). Russian Security Strategy under Putin: U.S. and Russian Perspectives-U.S. Interests in the New Eurasia. U.S. Army War College Strategic Studies Institute. Mart 29, 2011 tarihinde U.S. Army War College Strategic Studies Institute: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/> adresinden alındı.

NATO. (2008, Nisan 03). Bucharest Summit Declaration. Mart 18, 2011 tarihinde NATO: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm adresinden alındı.

NATO. (2009, Mart 06). Partner Countries. Mart 14, 2011 tarihinde NATO: <http://www.nato.int/cps/en/natolive/51288.htm> adresinden alındı.

NATO. (2010, Kasım 30). NATO's Relations with Georgia. Mart 18, 2011 tarihinde NATO: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_38988.htm adresinden alındı.

NATO. (2011, Temmuz 25). Signatures of Partnership for Peace Framework Document. Ağustos 02, 2011 tarihinde NATO: <http://www.nato.int/pfp/sig-cntr.htm> adresinden alındı.

Nichol, J. (2007, Şubat 01). U.S. Department of State Foreign Press Centers Armenia, Azerbaijan, and Georgia: Security Issues and Implications for U.S. Interests. Nisan 02, 2011 tarihinde U.S. Department of State Foreign Press Centers: <http://fpc.state.gov/documents/organization/81353.pdf> adresinden alındı.

Nichol, J. (2008, Ekim 24). Russia-Georgia Conflict in South Ossetia: Context and Implications for U.S. Interests. Mart 18, 2011 tarihinde Information for the Defense Community: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA490073&Location=U2&doc=GetTRDoc.pdf> adresinden alındı.

Nichol, J. (2009, Ocak 14). Armenia, Azerbaijan and Georgia: Security Issues and Implications for U.S. Interests. Nisan 01, 2011 tarihinde Federation of American Scientists FAS: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL30679.pdf> adresinden alındı.

Nichol, J. (2010, Mart 11). Central Asia's Security: Issues and Implications for U.S. Interests. Nisan 16, 2011 tarihinde Federation of American Scientists FAS: www.fas.org/sgp/crs/row/RL30294.pdf adresinden alındı.

Nichol, J., Cooper, W. H., Ek, C., Woehrel, S., Woolf, A. F. ve Hildreth, S. A. (2010, Ocak 29). Russian Political, Economic, and Security Issues and U.S. Interests. Mayıs 09, 2011 tarihinde Federation of American Scientists FAS: www.fas.org/sgp/crs/row/RL33407.pdf adresinden alındı.

NIDS. (2010). Russia-Formulation of a New National Security Strategy. The National Institute for Defense Studies NIDS Japan. Mart 12, 2011 tarihinde The National Institute for Defense Studies NIDS: http://www.nids.go.jp/english/publication/east-asian/pdf/2010/east-asian_e2010_06.pdf adresinden alındı.

Nuriyev, E. (2007). EU Policy in the South Caucasus: A view from Azerbaijan. Center for European Policy Studies. Mart 09, 2011 tarihinde Center for European Policy Studies: <http://ceps.eu/system/files/book/1517.pdf> adresinden alındı.

Obama, B. (2011, Mart 30). Remarks by the President on America's Energy Security. Nisan 05, 2011 tarihinde The White House Office of the Press Secretary: <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/30/remarks-president-america's-energy-security> adresinden alındı.

Office of the State Minister of Georgia for Diaspora Issues, The. (2009, Ağustos). Report by the Government of Georgia on the Aggression by the Russian Federation against Georgia, Chapter 7: Full scale military operations. Ağustos 01, 2011 tarihinde The Office of the State Minister of Georgia for Diaspora Issues: <http://www.diaspora.gov.ge/files/faili/chapter7-eng.html> adresinden alındı.

Offshore-Technology. (2011). Azeri-Chirag-Gunashli (ACG) Oil Field, Caspian Sea. Nisan 26, 2011 tarihinde Offshore-Technology: <http://www.offshore-technology.com/projects/acg/> adresinden alındı.

Oğan, S. (2001). Yüzyılın Dramı Azerbaycan'da Göçmen (Kaçkın) Sorunu. *Avrasya Dosyası Azerbaycan Özel Sayısı*. Cilt: 7 Sayı: 1, s. 431-453. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi ASAM.

Oğan, S. (2003, Ağustos). Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği. *Stradigma*, Sayı: 7. Mayıs 11, 2011 tarihinde Stradigma: <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&sayi=7&no=50> adresinden alındı.

Oğan, S. (2008, Ağustos 28). Kafkasya İşbirliği ve İstikrar Platformu Yerine KEİ'yi Öneriyoruz. Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi TÜRKSAM. Ağustos 01, 2011 tarihinde Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi: <http://www.turksam.org/tr/a1465.html> adresinden alındı.

Oil Drum: Europe, The. (2006, Kasım 12). A Primer on Caspian Oil. Shah-Deniz. Mayıs 14, 2011 tarihinde The Oil Drum: Europe: <http://europe.theoil Drum.com/story/2006/11/18/102426/08> adresinden alındı.

Onay, Y. (2008). *Rus Stratejisinin Mimarları*. İstanbul: İlgili Kültür Sanat.

ORSAM. (2010, Mayıs). Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri. Rapor No:18. Mayıs 11, 2011 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi ORSAM: <http://www.orsam.org.tr/tr/raporgoster.aspx?ID=773> adresinden alındı.

Ortaylı, İ. (2003, Temmuz). Soykırım İddalarının Arkasındaki Gerçek. *Popüler Tarih Dergisi*. Nisan 25, 2011 tarihinde Ermeni Sorunu: <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale31.html> adresinden alındı.

Özbay, F. (2009, Mayıs 23). Uluslararası Politikalar Ekseninde Kafkasya. Nisan 02, 2011 tarihinde Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi BİLGESAM: <http://www.bilgesam.org.tr/images/documents/rapor15.pdf?phpMyAdmin=%2CgYPbTjUpe-SMJALbPi6PHJdiV4> adresinden alındı.

Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. Cilt: 63 Sayı: 3, s. 113-144. Temmuz 16, 2011 tarihinde Ankara Üniversitesi:

<http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dergi/pdf/63/3/7-Ozdemir-Haluk.pdf>
adresinden alındı.

Özkan, G. (2008). 1980-1999 Dönemi Türk Dış Politikası Kafkaslar ile İlişkiler. (Der. H. Çakmak) içinde, *Türk Dış Politikası 1919-2008*, s. 805-814. Ankara: Barış Platin Yayınları.

Özsoy, İ. (2006, Güz). Sovyet Sisteminin Çöküşünden Tarihî ve Evrensel Dersler. *Bilig*. Sayı: 39, s. 163-194. Temmuz 12, 2011 tarihinde Ahmet Yesevi Üniversitesi: <http://yayinlar.yesevi.edu.tr/files/article/49.pdf> adresinden alındı.

Öztürk, O. M. (2005). Karadeniz'in Güncel Jeopolitiği Bağlamında Rusya Federasyonu'ndaki Son Terör Olayları. (Der. O. M. Öztürk ve Y. Sarıkaya) içinde, *Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz*. s. 1-11. Ankara: Barış Kitap.

Pamir, A. N. (2005, Aralık). Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler. *Stratejik Analiz*. Sayı: 68. Mayıs 13, 2011 tarihinde Stratejik Analiz: http://www.emo.org.tr/ekler/c6744c9d42ec2cb_ek.pdf adresinden alındı.

Pamir, A. N. (2010, Haziran 11). Turkey and the World: New Players, New Visions. Nisan 19, 2011 tarihinde Institut du Bosphore: http://www.institut-bosphore.org/upload/Background_paper_Necdet_Pamir.pdf adresinden alındı.

Pashayeva, G. (2006, Ekim 04). The functioning of the Metsamor Atomic Power Station of Armenia: great danger for the South Caucasus and the whole of Europe. Mayıs 14, 2011 tarihinde Council of Europe Parliamentary Assambly: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc06/EDOC11061.htm> adresinden alındı.

Patrushev, N. (2009, Mart 24). Another Month given to Finalise National Security Strategy. Mart 17, 2011 tarihinde RF Arnavutluk Büyükelçiliği: http://www.albania.mid.ru/press/press5_shqip.html adresinden alındı.

PBS. (2003, Ağustos). Chechnya Timeline. Mart 19, 2011 tarihinde PBS: <http://www.pbs.org/newshour/bb/europe/chechnya/timeline.html> adresinden alındı.

Perovic, J. ve Orttung, R. (2008, Şubat). Russia's Energy Policy: Should Europe Worry? (Der. J. Perovic ve H. R. Orttung). Working Papers of the Research Centre for East European Studies Bremen. Mart 26, 2011 tarihinde Research Centre for East European Studies: <http://www.laender-analysen.uni-bremen.de/pages/arbeitspapiere/fsoAP92.pdf> adresinden alındı.

Petersen, A. (2009, Eylül 16). Trans-Caspian Trepidations: How Serious? *Central Asia-Caucasian Institute Analyst*. Nisan 26, 2011 tarihinde Central Asia-Caucasian Institute Analyst: <http://www.cacianalyst.org/?q=node/5179/print> adresinden alındı.

Poneman, D. (2010, Temmuz 27). Remarks as Prepared for Delivery, U.S. Deputy Secretary of Energy. White House Energy Security Stakeholders Forum. Nisan 02, 2011 tarihinde Department of Energy: <http://www.energy.gov/news/9277.htm> adresinden alındı.

Posof İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü. (2011). İlçenin Tarihi. Nisan 01, 2011 tarihinde Posof İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü: <http://posof.meb.gov.tr/posof.htm> adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

President of Russia. (2008, Temmuz 31). Mart 11, 2011 tarihinde Maxims News Networkfor the United Nations and the International Community: <http://www.maximsnews.com/news20080731russiaforeignpolicyconcept10807311601.htm> adresinden alındı.

President of Russia. (2009, Mayıs 13). Dmitry Medvedev Signed an Executive Order on Russia's National Security Strategy Through to 2020. Mart 17, 2011 tarihinde President of Russia: <http://archive.kremlin.ru/eng/text/news/2009/05/216230.shtml> adresinden alındı.

President of Russia. (2010a, Şubat 5). Military Doctrine. Mart 12, 2011 tarihinde Military Education Research Library Network MERLN: http://merln.ndu.edu/whitepapers/Russia2010_English.pdf adresinden alındı.

President of Russia. (2010b, Nisan 05). Dmitry Medvedev signed the Federal Law On Ratification of the Agreement between the Russian Federation and the Republic of South Ossetia on Cooperation in Protecting State Borders of the Republic of South Ossetia. Mart 18, 2011 tarihinde President of Russia: <http://eng.kremlin.ru/news/66> adresinden alındı.

President of Russia. (2010c, Aralık 2). Ratification of agreement between Russia and Turkey on joint construction of Akkuyu NPP. Mart 12, 2011 tarihinde President of Russia: <http://eng.kremlin.ru/acts/1397> adresinden alındı.

President of Russia. (2010ç, Aralık 27). Law on ratification of agreement between Russia and Abkhazia on encouragement and reciprocal protection of investment. Mart 12, 2011 tarihinde President of Russia: <http://eng.kremlin.ru/acts/1528> adresinden alındı.

President of Russia. (2010d, Aralık 28). Federal Law on Security. Mart 12, 2011 tarihinde President of Russia: <http://eng.kremlin.ru/acts/1540> adresinden alındı.

Putin, W. W. (2007, Şubat 10). Speech of Russian Federation President. Mart 11, 2011 tarihinde Munich Security Conference: http://www.securityconference.de/archive/konferenzen/rede.php?menu_2007=&menu_konferenzen=&sprache=en&id=179& adresinden alındı.

Radyuhin, V. (2009, Aralık 23). Russia to resume gas imports from Turkmenistan. Nisan 26, 2011 tarihinde The Hindu-India's National Newspaper: <http://www.hindu.com/2009/12/23/stories/2009122361011700.htm> adresinden alındı.

Ratliff, R. (2006, Mayıs). South Ossetian Separatism in Georgia. Mart 18, 2011 tarihinde Washington University: <http://www1.american.edu/ted/ice/ossetia.htm> adresinden alındı.

RIA Novosti. (2010a, Haziran 11). Bulgaria rejects Burgas-Alexandroupolis pipeline project-PM. Mayıs 14, 2011 tarihinde RIA Novosti: <http://en.rian.ru/business/20100611/159388444.html> adresinden alındı.

RIA Novosti. (2010b, Haziran 19). The 2010 St. Petersburg International Economic Forum. Nisan 04, 2011 tarihinde RIA Novosti: <http://en.rian.ru/exsoviet/20100619/159493755.html> adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

Roberts, J. (1996). *Caspian Pipelines*. Russia and Eurasia Programme, Former Soviet South Project. Londra: The Royal Institute of International Affairs.

Rondeli, A. (2003). Küreselleşmenin Kafkasya'nın Güvenlik Stratejilerine Yansımaları. *Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik Uluslararası Sempozyumu SAREM*, s. 207-225. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

Rosneft. (2011). History. Temmuz 04, 2011 tarihinde Rosneft: <http://www.rosneft.com/about/history/> adresinden alındı.

Russian Federation Ministry of Defence, The. (2000). Russia's Military Doctrine. Mart 10, 2011 tarihinde Arms Control Association: http://www.armscontrol.org/act/2000_05/dc3ma00?print adresinden alındı.

Sabır, H. (2004, Ocak). Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Enerji Sorunu. *Dış Ticaret Dergisi*. Yıl: 9 Sayı: 30. Mayıs 14, 2011 tarihinde T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı: www.dtm.gov.tr adresinden alındı.

Sakurai, M. (2001, Mart). Economic Topics on Transition Economies. Nisan 11, 2011 tarihinde Economic and Social Research Institute: <http://www.esri.go.jp/en/tie/russia/russia2-e.pdf> adresinden alındı.

SAM. (2009). Qarabağın Geleceği. Bakü: Azerbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Strateji Araştırmalar Merkezi SAM Neşriyyatı.

Sanberk, Ö. (2001). Kafkasya'da İstikrar Arayışı. Mart 07, 2011 tarihinde Kafkas Vakfı: http://www.kafkas.org.tr/ajans/mayis/17_05_2001%20kafkasyada%20istikrar%20arayisi%20.html adresinden alındı.

Sandıklı, A. (2011, Ocak 13). Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatları Stratejisi. *TUIÇ Akademi Dergisi*. Nisan 20, 2011 tarihinde Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları TUIÇ: <http://www.bilgesam.org/tr/images/stories/analizler/boruhatti.jpg> adresinden alındı.

Sanlı, B. (2011, Haziran). Türkiye'de Petrol İthalatının ve Arz Riskinin İncelemesi. *Enerji Piyasası Bülteni*. Sayı: 15, s. 57-62. Ağustos 11, 2011 tarihinde Enerji Uzmanları Derneği: <http://www.enerjiuzmanlari.org/wp-content/uploads/2011/06/Enerji%20Piyasasi%20Bulteni%20-%20Haziran%202011.pdf> adresinden alındı.

Sarıkaya, Y. (2005). Rusya Federasyonu'nun Gürcistan Politikası. (Der. O. M. Öztürk ve Y. Sarıkaya) içinde *Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz*, s. 185-203. Ankara: Barış Kitap.

Saygın, H. (2009, Nisan 28-29). *Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Uluslararası Sempozyumu*. Mayıs 13, 2011 tarihinde Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü SAREN: http://www.harpak.edu.tr/saren/default.asp?sayfa=5&alt_sayfa=14 adresinden alındı.

Saygın, H. (2005, Mayıs). Enerjipolitik: Enerji ve Jeopolitik. *Enerji Dergisi*. Yıl: 10 Sayı: 5, s. 25.

Schumacher, D. (2010, Kasım). Natural Gas Storage Offers Big Opportunities and Big Complexities. *Pipeline and Gas Journal*. Nisan 05, 2011 tarihinde Pipeline and Gas Journal: <http://www.pipelineandgasjournal.com/natural-gas-storage-offers-big-opportunities-and-big-complexities?page=show> adresinden alındı.

Soares, C. (2008, Ağustos 12). Nisan 18, 2011 tarihinde Battle for Oil: EU's hope to bypass Russian energy may be a pipe dream. The Independent: <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/the-battle-for-oil-eursquos-hope-to-bypass-russian-energy-may-be-a-pipe-dream-891499.html> adresinden alındı.

SOCAR. (1994, Eylül 20). ACG. Nisan 26, 2011 tarihinde SOCAR: <http://www.socar.az/btc-az.html> adresinden alındı.

SOCAR. (2011, Ocak 09). SOCAR Layihələr. Nisan 10, 2011 tarihinde SOCAR: <http://socar.az/21-projects-view-az.html> adresinden alındı.

Soysal, İ. (1983). Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında Dostluk Andlaşması. *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*. Cilt: 1, s. 41-47. Ankara: Türk Tarih Kurumu T.T.K Yayınları.

State Commission on Prisoners of War, Hostages and Missing Persons, The. (2011). Legal Documents. United Nations Security Council Statement No: 822. Temmuz 30, 2011 tarihinde The State Commission on Prisoners of War, Hostages and Missing Persons: <http://www.human.gov.az/?sehife=etrafli&sid=MTMwMzQxMTA4MTMyNTAyMQ==&dil=en> adresinden alındı.

Stratfor. (2008a, Ağustos 07). Mayıs 07, 2011 tarihinde Turkey: An Oil Pipeline Fire and the Russian Alternative Map. Stratfor: http://www.stratfor.com/memberships/121226/analysis/turkey_oil_pipeline_fire_and_russian_alternative adresinden alındı.

Stratfor. (2008b, Ağustos 15). Mart 18, 2011 tarihinde Azerbaijan: The Stark New Energy Landscape. Stratfor: www.stratfor.com adresinden alındı.

Tahminciler, E. (2009). *Türkiye'nin Doğal Gaz ve Petrole Bağımlılığının Türk Dış Politikasına Hazar Havzası Bağlamında Etkileri*. Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.

Tang, S. (2009). The Security Dilemma: A Conceptual Analysis. *Security Studies*. Cilt: 18, Sayı: 3, s. 587-623. Temmuz 15, 2011 tarihinde Security Studies: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09636410903133050> adresinden alındı.

TBMM. (2009, Aralık 31). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Petrol Alanında İşbirliği Protokolünün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu. Dönem: 23, Yasama Yılı: 5. Ağustos 01, 2011 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM): <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss668.pdf> adresinden alındı.

T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2011a, Ocak). Türkiye'nin Enerji Stratejisi. Nisan 20, 2011 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-politikasi.tr.mfa adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

T.C. Dışışleri Bakanlığı. (2011b). Türkiye-Ermenistan Siyasi İlişkileri. Mart 19, 2011 tarihinde T.C. Dışışleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2010a, Ağustos 11). Petrol. Mayıs 08, 2011 tarihinde T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı: <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=petrol&bn=222&hn=&nm=384&id=40693> adresinden alındı.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2010b). Sn. Bakanın Bakanlığın 2011 Yılı Bütçesini TBMM Plan ve Bütçe Komisyonuna Sunuş Konuşması. Mayıs 09, 2011 tarihinde T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı: http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/2011_Plan_ve_Butce_Komisyonu_Konusmasi.pdf adresinden alındı.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (2010c). Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Bağlı ve İlgili Kuruluşlarının Amaç ve Faaliyetleri (Mavi Kitap). Bağlı ve İlgili Kuruluşlar Dairesi Başkanlığı. Temmuz 09, 2011 tarihinde T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı: http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Mavi_Kitap_2010.pdf adresinden alındı.

T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı. (2001, Haziran 29). 1 Sıra No'lu İkili ve Çok Taraflı Anlaşmalar Genel Tebliği. Mayıs 12, 2011 tarihinde T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı: http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/GENTEB_1.htm adresinden alındı.

T.C. Resmi Gazete. (2004, Şubat 24). Bakanlar Kurulu Kararları. Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi'nin Yurt Dışında Şirket Kurması Hakkında Karar. Karar Sayısı: 2004/6929. Temmuz 25, 2011 tarihinde T.C. Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/03/20040312.htm/20040312.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/03/20040312.htm> adresinden alındı.

T.C. Resmi Gazete. (2007, Mart 09). Beşinci Dönem Türk-Avusturya Karma Ekonomik Komisyonu, Viyana, 9-11 Kasım 2005 Mutabakat Zaptı. Karar Sayısı: 2007/11730. Temmuz 30, 2011 tarihinde T.C. Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/03/20070309-2.htm/20070309.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/03/20070309-2.htm> adresinden alındı.

T.C. Resmi Gazete. (2008, Nisan 20). Türkiye-Ukrayna Hükümetlerarası Ticari ve Ekonomik İşbirliği Komisyonu VI. Dönem Toplantısı Protokolü. Karar Sayısı: 2008/13475. Ağustos 03, 2011 tarihinde T.C. Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/04/20080420-1.htm/20080420.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/04/20080420-1.htm> adresinden alındı.

Tehran Convention. (2006, Ağustos 12). The Framework Convention for the Protection of the Marine Environment of the Caspian Sea. Nisan 17, 2011 tarihinde Tehran Convention: <http://www.tehranconvention.org/spip.php?article2> adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

TMMOB. (2010). Türkiye'nin Enerji Görünümü. Türkiye Makine Mühendisleri Odası TMMOB. Mart 10, 2011 tarihinde Ege Bölgesi Sanayi Odası EBSO: <http://www.ebso.org.tr/b2b/ebsodergi/resimler/RAPOR.pdf> adresinden alındı.

TPAO. (2011a). Petrole Dair Merak Edilenler. Temmuz 21, 2011 tarihinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı TPAO: <http://www.tpao.gov.tr/tpfiles/userfiles/files/petrolmerak.pdf> adresinden alındı.

TPAO. (2011b). Yurtiçi Arama Faaliyetleri. Mayıs 11, 2011 tarihinde Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı TPAO: http://www.tpao.gov.tr/v1.4/index.php?option=com_section&task=view&id=3 adresinden alındı.

Trans-Caspian Project. (2006, Haziran). Nisan 20, 2011 tarihinde Trans-Caspian Project: <http://www.transcaspianproject.com/> adresinden alındı.

Trenin, D., Aleksashenko, S., Greene, S. ve Vatansever, A. (2011, Haziran 22). Russia in Mid-2011 Policy Outlook. Temmuz 13, 2011 tarihinde The Carnegie Endowment for International Peace: http://carnegieendowment.org/files/russia_in_2011.pdf adresinden alındı.

Tuathail, G. O. (2009). Placing blame: Making sense of Beslan. *Political Geography*. Sayı: 28, s. 4–15. Temmuz 14, 2011 tarihinde The University of Colorado at Boulder: http://www.colorado.edu/ibs/waroutcomes/docs/GT_Beslan_09.pdf adresinden alındı.

Tuncer, İ. (2000). Rusya Federasyonu'nun Yeni Güvenlik Doktrini: Yakın Çevre ve Türkiye. (Der. Ş. Kut ve G. Özcan) içinde, *En Uzun On Yıl*. Baskı: 2. s. 435-460. İstanbul: Büke Kitabevi.

Turan, A. P. (2010, Mart 16). *Hazar Havzasında Enerji Diplomasisi*. Mart 25, 2011 tarihinde Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi BİLGESAM: http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=604:hazar-havzasinda-enerji-diplomasisi&catid=131:enerji&Itemid=99 adresinden alındı.

TÜPRAŞ. (2011). Ağustos 12, 2011 tarihinde Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. TÜPRAŞ: <http://www.tupras.com.tr/detailpage.tr.php?redirect=production.tr.php&RedirectPageID=212> adresinden alındı.

Türkyılmaz, O. (2009). *Türkiye'nin Enerji Durumu*. Mayıs 07, 2011 tarihinde Türkiye Makine Mühendisleri Odası TMMOB: http://www.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/8e4b957fb560a53_ek.pdf adresinden alındı.

Uğrasız, B. (2003). Uluslararası İlişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 5 Sayı: 2, s. 139-145. Temmuz 15, 2011 tarihinde Dokuz Eylül Üniversitesi: <http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt5.say%C4%B12/5.2%20ugrasiz.pdf> adresinden alındı.

UNEP/GRID-Arendal. (2011). Regional Map of Transcaucasus. Mart 09, 2011 tarihinde UNEP/GRID-Arendal: <http://enrin.grida.no/htmls/armenia/soe2000/eng/maps/trans.htm> adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

U.S. Department of Defense. (1992). Draft Defense Planning Guidance. The National Security Archive. Mart 10, 2011 tarihinde The George Washington University: <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/nukevault/ebb245/index.htm> adresinden alındı.

U.S. Department of Defense. (2005). The National Defense Strategy of the United States of America. Şubat 19, 2011 tarihinde Military Education Research Library Network MERLN: www.merln.ndu.edu adresinden alındı.

U.S. Department of Defense. (2008). United States of America National Defense Strategy. Mart 06, 2011 tarihinde Military Education Research Library Network MERLN: www.merln.ndu.edu adresinden alındı.

U.S. Department of Energy. (2009). Assistant Secretary for Fossil Energy Office of Petroleum Reserves. Mart 08, 2011 tarihinde U.S. Department of Energy: http://fossil.energy.gov/programs/reserves/publications/Pubs-SPR/Annual_Report_2009_Final.pdf adresinden alındı.

U.S. Department of Energy. (2011a). Energy Timeline from 1991 to 2000. Nisan 22, 2011 tarihinde U.S. Department of Energy: <http://www.energy.gov/about/timeline1991-2000.htm> adresinden alındı.

U.S. Department of Energy. (2011b). Fossil Fuels. Mayıs 13, 2011 tarihinde U.S. Department of Energy: <http://www.energy.gov/energysources/fossilfuels.htm> adresinden alındı.

U.S. Department of State. (2010a, Haziran 14). Background Note: Azerbaijan. Nisan 10, 2011 tarihinde U.S. Department of State: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2909.htm> adresinden alındı.

U.S. Department of State. (2010b, Temmuz 21). United States-Russia Bilateral Presidential Commission. Nisan 17, 2011 tarihinde U.S. Department of State: <http://www.state.gov/documents/organization/145621.pdf> adresinden alındı.

U.S. Department of State. (2010c, Kasım 17). Background Note: Armenia. Temmuz 10, 2011 tarihinde U.S. Department of State: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5275.htm> adresinden alındı.

U.S. Department of State. (2011, Ocak 28). Background Note: Georgia. Ağustos 10, 2011 tarihinde U.S. Department of State: <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/5253.htm> adresinden alındı.

U.S. Joint Chiefs of State. (2004). The National Military Strategy of The United States of America-A Strategy for Today A Vision for Tomorrow. Şubat 19, 2011 tarihinde Military Education Research Library Network MERLN: www.merln.ndu.edu adresinden alındı.

U.S. The Library of Congress. (2006). Şubat 14, 2011 tarihinde U.S. The Library of Congress: http://www.loc.gov/today/placesinthenews/archive/2006arch/20060503_caucasus.html adresinden alındı.

U.S. Securities and Exchange Commission. (2011, Mart 09). Exxon Mobil Corp. Form 8-K Current Report. Mayıs 14, 2011 tarihinde Edgar Online: <http://google.brand.edgar->

TASNİF DIŞI

online.com/EFX_dll/EDGARpro.dll?FetchFilingHTML1?ID=7797918&SessionID=uAZFHqfYVohHtP7 adresinden alındı.

Veliyev, C. (2010). *Türkiye-Ermenistan Protokolları: Udan Kim, Uduzan Kim?* Bakü: Azerbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Strateji Araştırmalar Merkezi SAM.

Walt, S. M. (1998, Bahar). International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy Special Edition: Frontiers of Knowledge*. Mayıs 14, 2011 tarihinde Maxwell School of Syracuse University: <http://faculty.maxwell.syr.edu/hpschmitz/PSC124/PSC124Readings/WaltOneWorldManyTheories.pdf> adresinden alındı.

Wang, Y. (2004). Defining Non-Traditional Security and Its Implications for China. *China & World Economy*. Cilt: 12 Sayı: 5, s. 59-66. Temmuz 16, 2011 tarihinde Institute of World Economics and Politics Chinese Academy of Social Sciences IWEP: <http://en.iwep.org.cn/info/content.asp?infold=1075>. adresinden alındı.

Wendt, A. (1992, Spring). Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*. Cilt: 46 Sayı: 2. Mayıs 14, 2011 tarihinde International Organization: http://www.labmundo.org/disciplinas/WENDT_anarchy_is_what_states_make_of_it.pdf adresinden alındı.

White House, The. (2000). A National Security Strategy For A New Century. Şubat 21, 2011 tarihinde Global Security: <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss9912.htm> adresinden alındı.

White House, The. (2002). The National Security Strategy of The United States of America. Şubat 19, 2011 tarihinde Military Education Research Library Network MERLN: www.merln.ndu.edu adresinden alındı.

White House, The. (2006). The National Security Strategy of the United States of America. Şubat 20, 2011 tarihinde Military Education Research Library Network MERLN: www.merln.ndu.edu adresinden alındı.

White House, The. (2010). National Security Strategy. Mart 08, 2011 tarihinde Military Education Research Library Network MERLN: <http://merln.ndu.edu/whitepapers.html#UtoZ> adresinden alındı.

White Stream Project, The. (2009, Ocak 19). Nisan 21, 2011 tarihinde The White Stream Project: <http://www.gueu-whitestream.com/main.php?id=16&lang=eng> adresinden alındı.

Whelan, F.G. (2005). Hume and Machiavelli: Political Realism and Liberal Thought Richard P. Hiskes. *Hume Studies*. Cilt: 31 Sayı:1, s. 181-183. Temmuz 11, 2011 tarihinde The Hume Society: <http://www.humesociety.org/hs/issues/v31n1/hiskes/hiskes-v31n1.pdf> adresinden alındı.

World Nuclear Association. (2011). Energy for the World - Why Uranium. Temmuz 11, 2011 tarihinde World Nuclear Association: <http://www.world-nuclear.org/education/whyu.htm> adresinden alındı.

TASNİF DIŞI

Woolsey, R. J., Lovins, A. B., Lovins, L.H. (2002, Mart 29). Energy Security: It Takes More Than Drilling. *The Christian Science Monitor*. Temmuz 11, 2011 tarihinde Rocky Mountain Institute RMI: http://www.rmi.org/rmi/Library/S02-05_EnergySecurityMoreThanDrilling adresinden alındı.

Yalçinkaya, A. (2006). *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler Etnik Düğümünden Küresel Kördüğümüne*. Ankara: Lalezar Kitabevi.

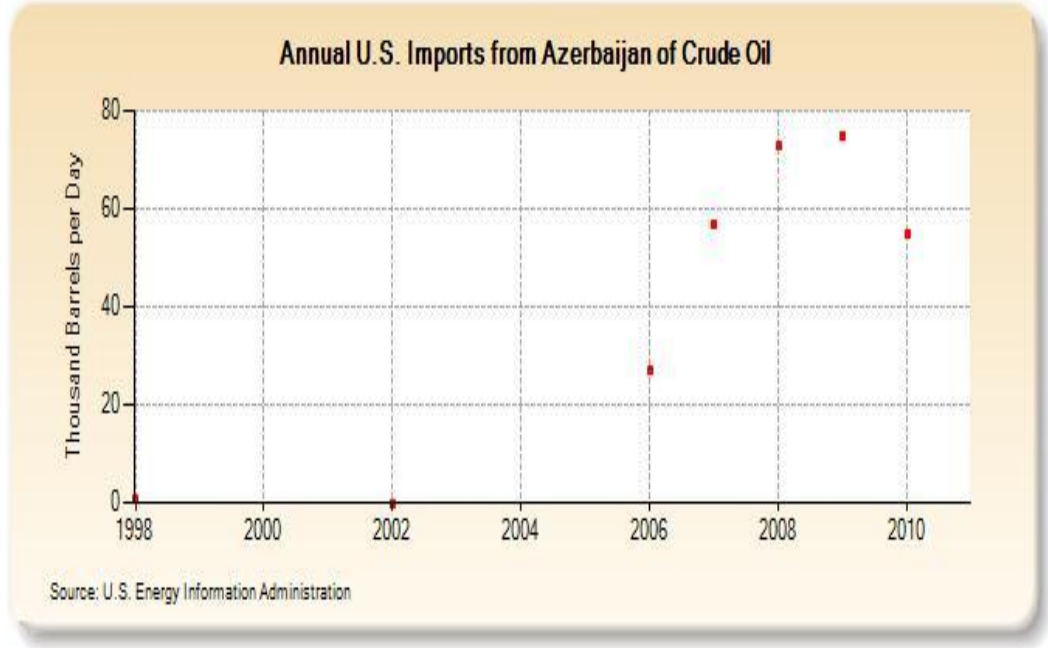
Yergin, D. (2003). *Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*. (Çev. K. Tuncay) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yergin, D. (2006, Mart/Nisan). Ensuring Energy Security. *Foreign Affairs*. Cilt: 85 Sayı: 2. Mayıs 13, 2011 tarihinde Foreign Affairs: <http://www.foreignaffairs.com/articles/61510/daniel-yergin/ensuring-energy-security> adresinden alındı.

Yunusov, A. (1994, Ocak/Şubat). Azerbaijan Malicious Mapmaking. (Der. L. Zagalsky) içinde, *The Bulletin of The Atomic Scientists Educational The Price of Freedom*. Foundation for Nuclear Science, Inc. Cilt: 50 Sayı: 1, s. 25-27. Ağustos 03, 2011 tarihinde The Bulletin of The Atomic Scientists: <http://www.thebulletin.org/> adresinden alındı.

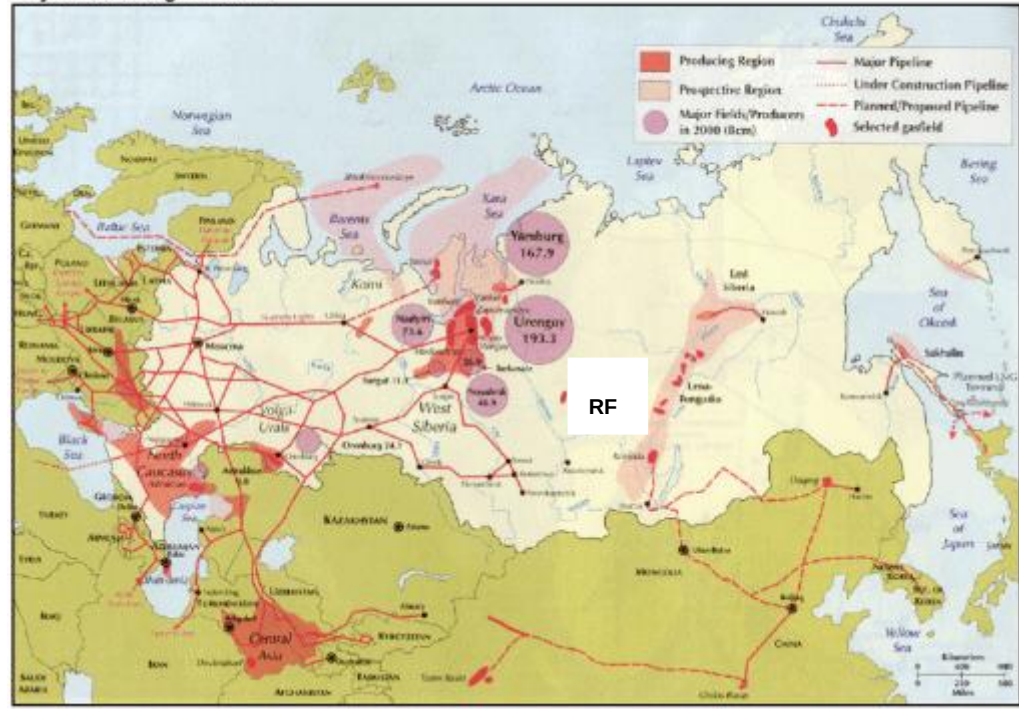
EKLER LİSTESİ

	SAYFA
EK-A: ABD'nin Dışalımında Azerbaycan Ham Petrolünün Payı, 1998-2010	A-1
EK-B: RF'nin Ana Doğal Gaz Bölgeleri	B-1
EK-C: RF'nin Ana Petrol Bölgeleri	C-1
EK-Ç: RF'nin Avrupa'ya İlişkin Petrol ve Doğal Gaz Hatları	Ç-1
EK-D: Planlanan Güney Akım ve Nabucco Boru Hatlarının Güzergâhları	D-1
EK-E: RF'nin Doğal Gaz Ana İhraç Boru Hatları	E-1
EK-F: Hazar Denizi'nin Orta Hat İlkesine Göre Görünümü	F-1
EK-G: Güney Kafkasya'nın Ana Enerji Nakil Hatlarının Görünümü	G-1
EK-Ğ: Azerbaycan, Türkmenistan, İran'ın Hazar Denizi'ndeki Konumları	Ğ-1
EK-H: Yarı Yapılandırılmış Mülakat Formu	H-1
EK-I: 2008 Gürcistan-RF Savaşı'ndaki Çatışma Bölgeleri	I-1
EK-İ: Türkiye'nin Doğal Gaz Anlaşmalarının Dökümü	İ-1
EK-J: Karadeniz'deki Petrol Arama Sahalarının Dağılımı	J-1
EK-K: Planlanan Burgaz-Dedeağaç Boru Hattının Güzergâhı	K-1

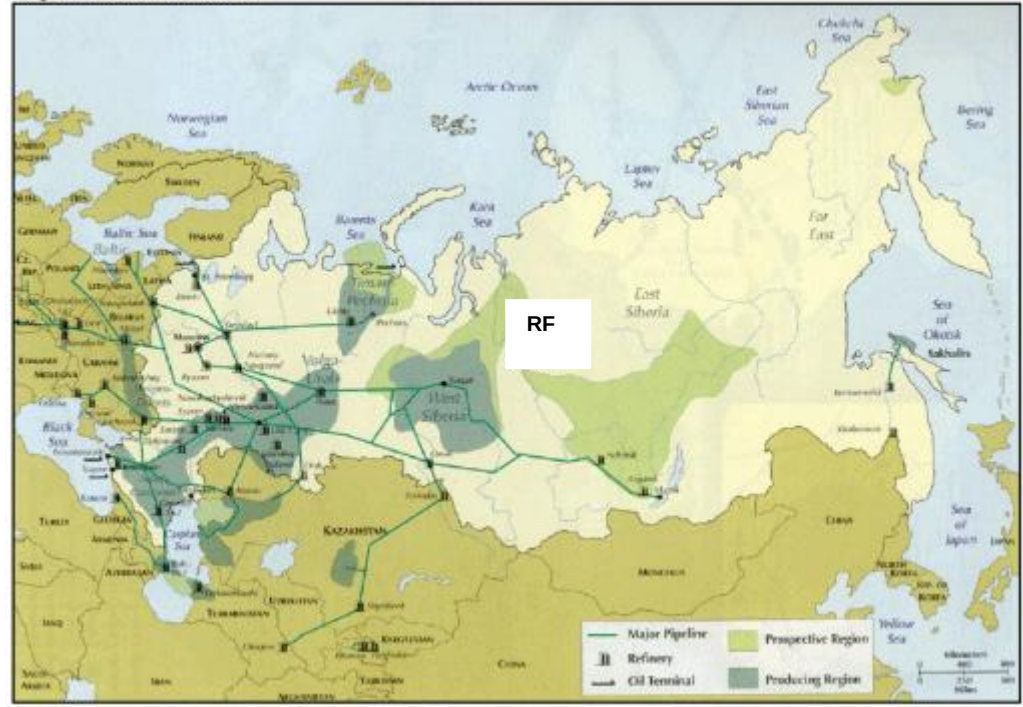
EK-A: ABD'nin Dışalımında Azerbaycan Ham Petrolünün Payı, 1998-2010 (EIA, 2010a).

Major Russian gas basins

EK-B: RF'nin Ana Doğal Gaz Bölgeleri (Marcon International Inc., 2010).

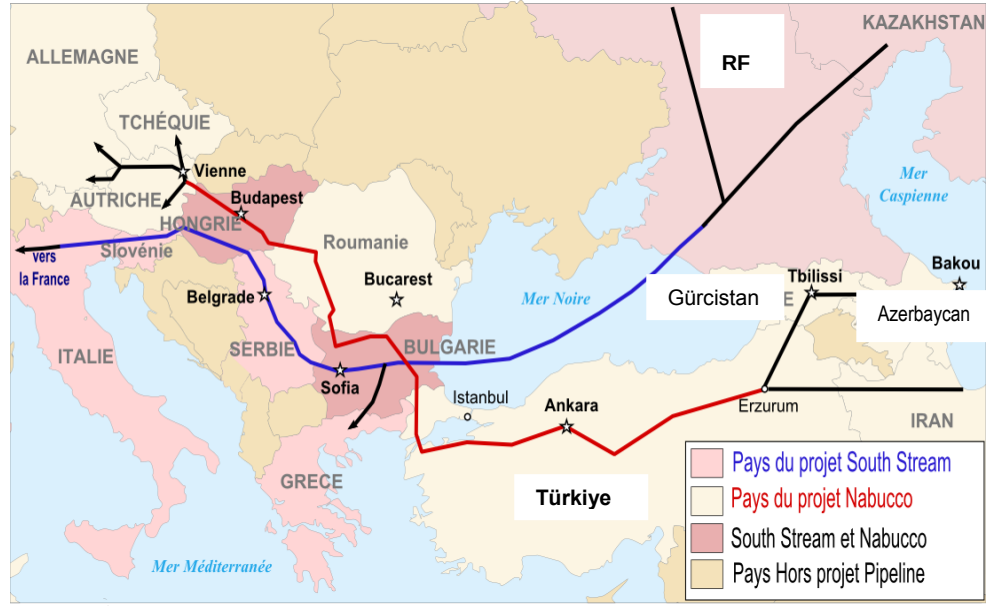
Major Russian oil basins

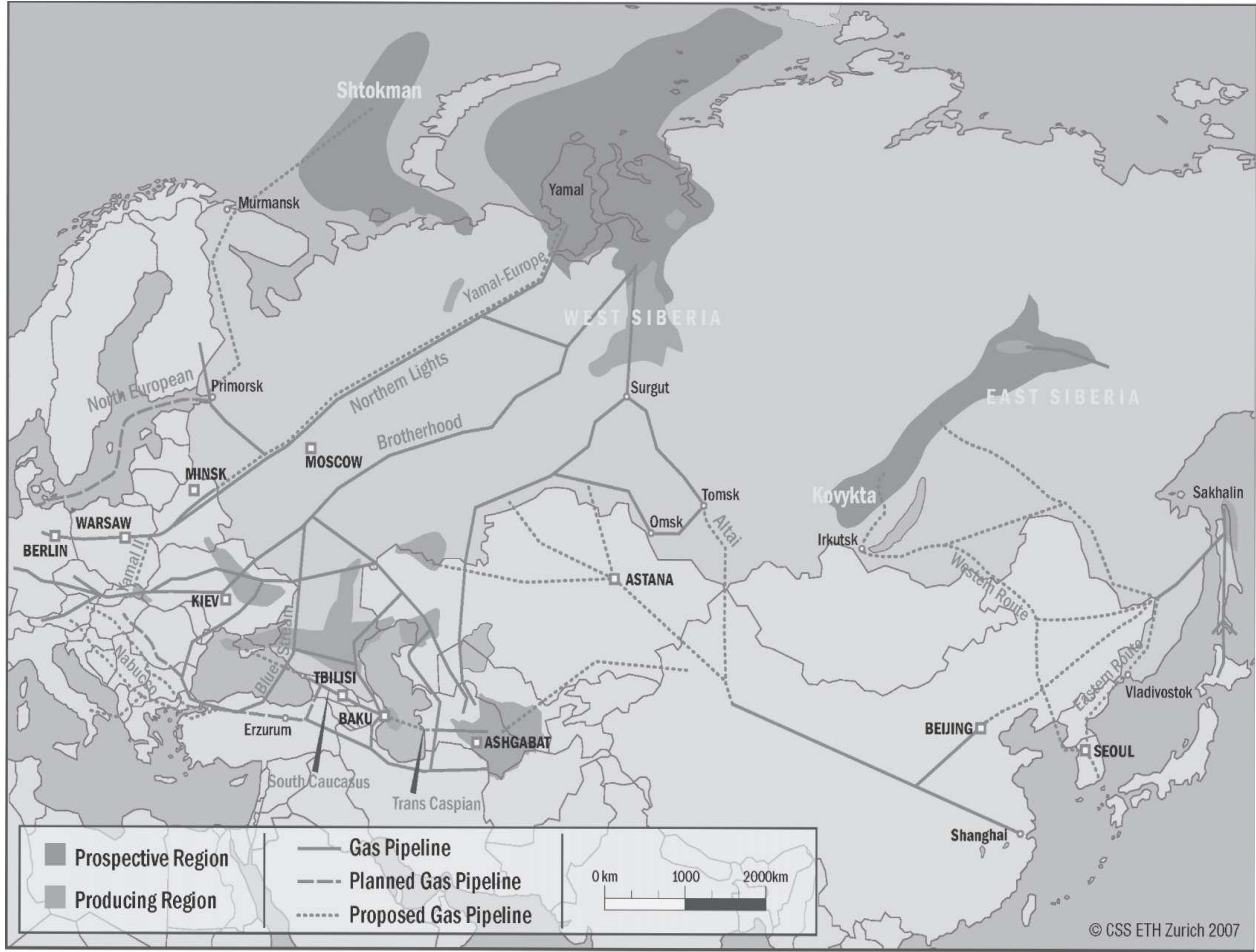
EK-C: RF'nin Ana Petrol Bölgeleri (Marcon International Inc., 2010).

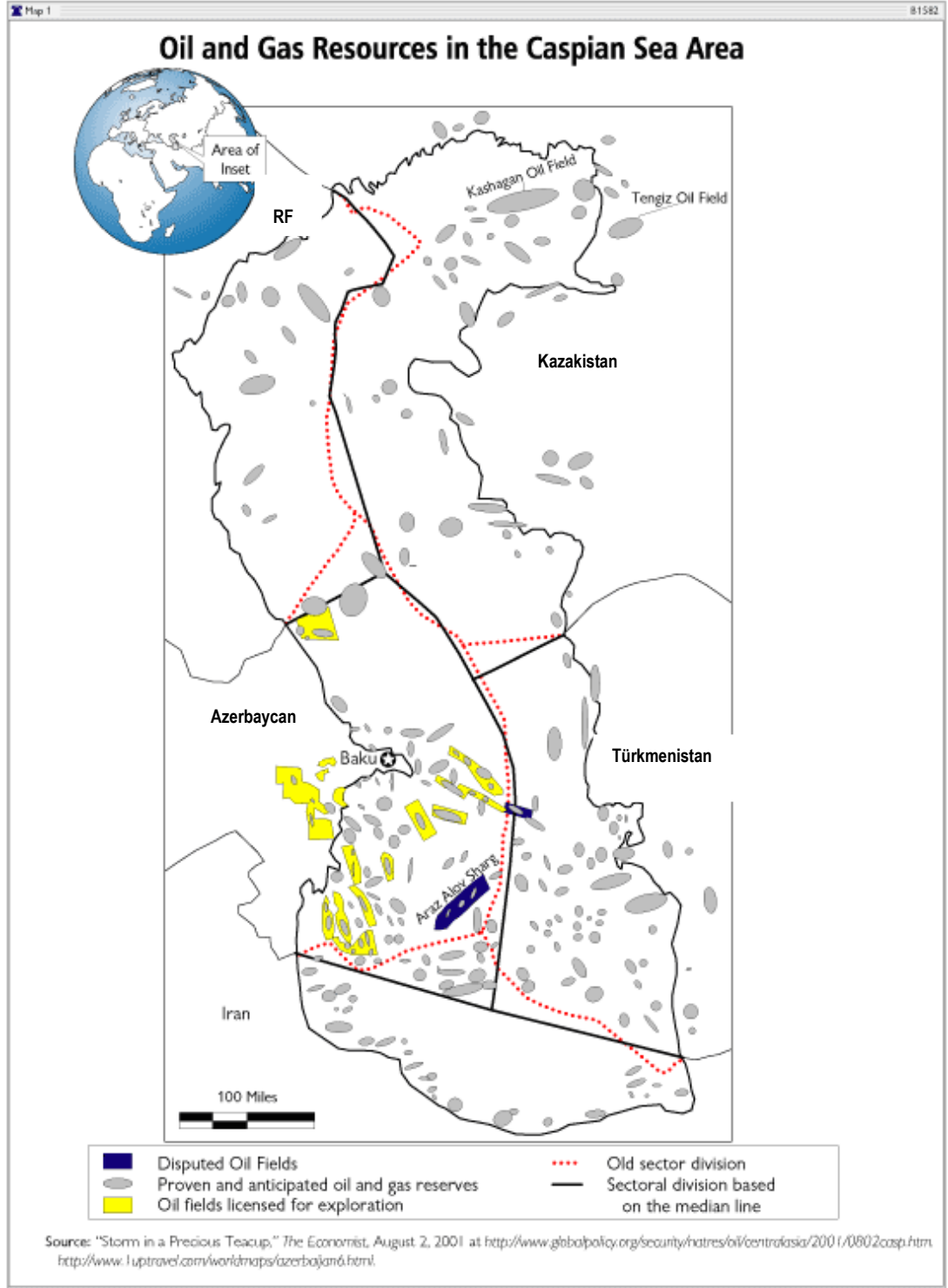
EK-Ç: RF'nin Avrupa'ya İlişkin Petrol ve Doğal Gaz Hatları (IEA, 2010, s. 9).

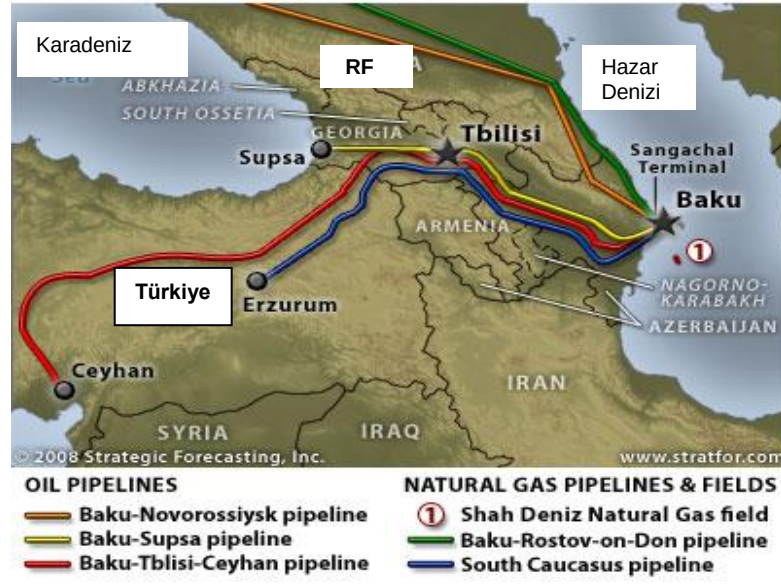
EK-D: Planlanan Güney Akım ve Nabucco Boru Hatlarının Güzergâhları (Academic, 2010).

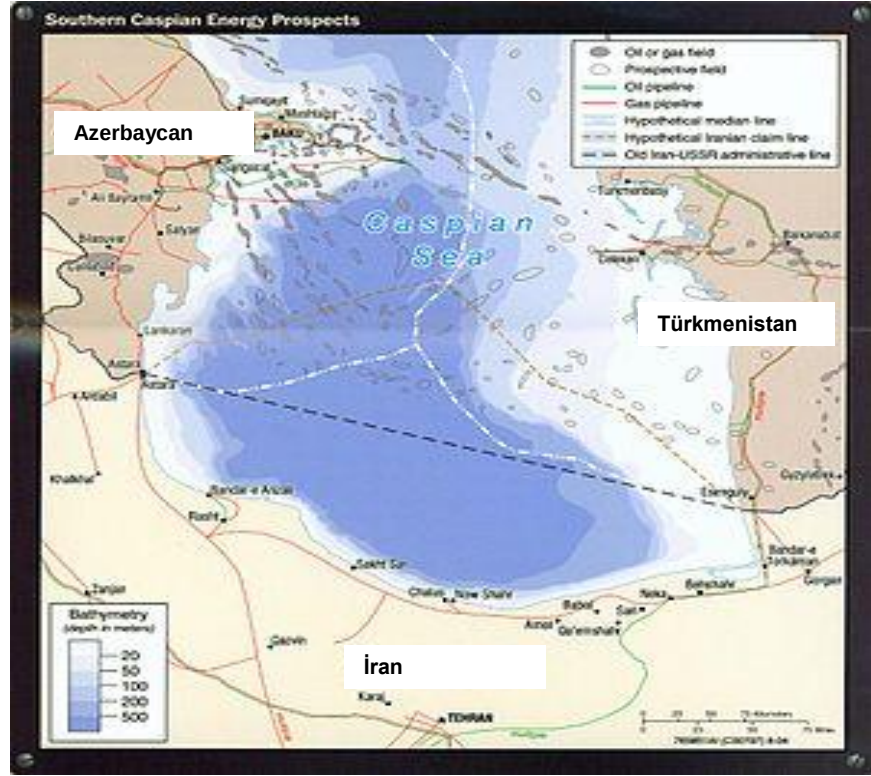
EK-E: RF'nin Doğal Gaz Ana İhraç Boru Hatları (Perovic ve Orttung, 2008, s. 19).

EK-F: Hazar Denizi'nin Orta Hat İlkesine Göre Görünümü (Diba, 2009).

EK-G: Güney Kafkasya'nın Ana Enerji Nakil Hatlarının Görünümü (Stratfor, 2008b).

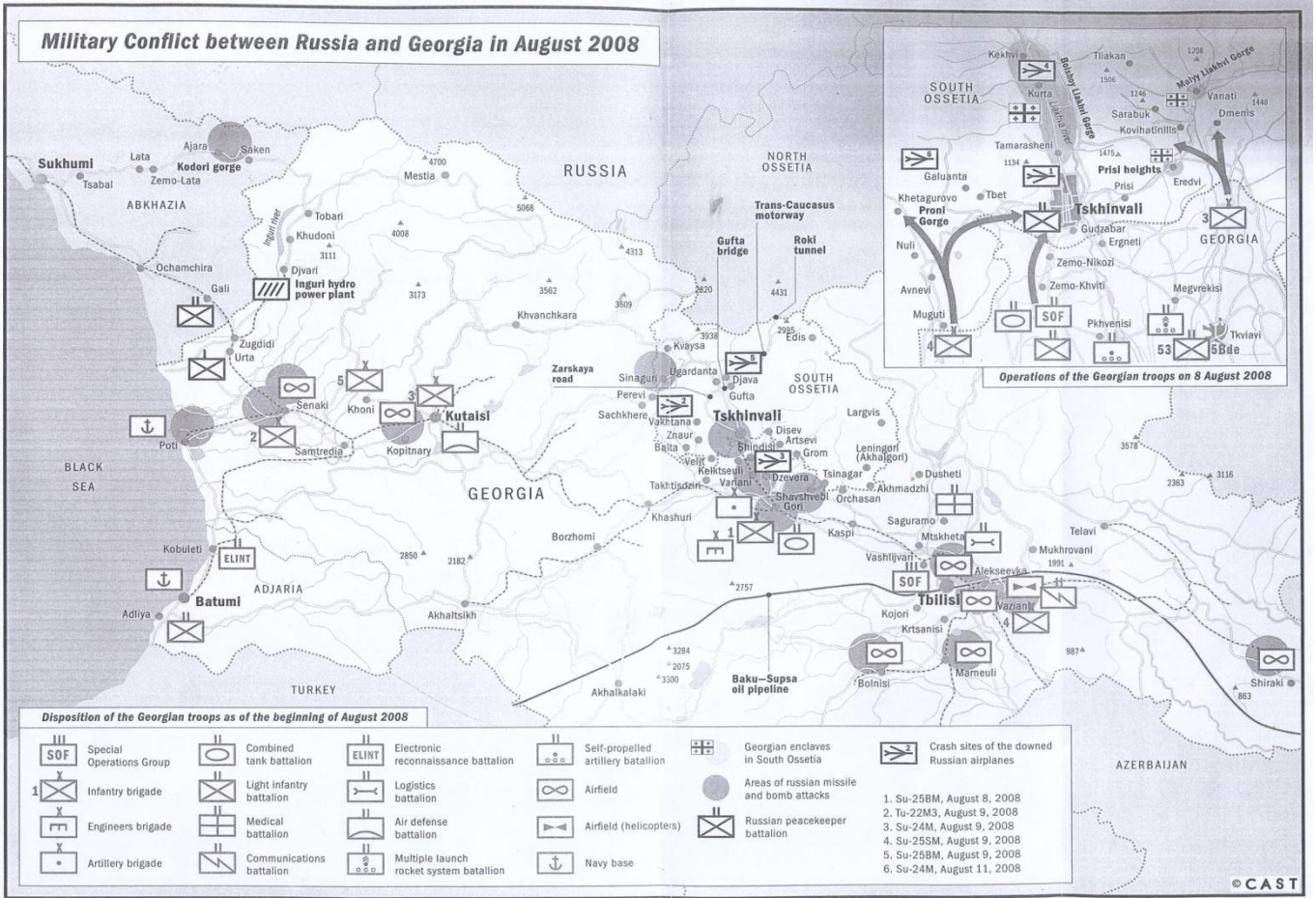

EK-Ğ: Azerbaycan, Türkmenistan, İran'ın Hazar Denizi'ndeki Konumları (CIA, 2009).

-YARI YAPILANDIRILMIŞ MÜLAKAT FORMU-

Adı Soyadı	Sabit Bağirov		
Unvanı	1992-1993 SOCAR Başkanı Şeffaflıq Azərbaycan İctimai Birliyi (Şeffaflıq Derneği) Yönetim Kurulu üyesi		
Çalıştığı kurum	Şeffaflıq Azərbaycan İctimai Birliyi (Şeffaflıq Derneği)		
Mülakatın yeri ve tarihi	Bakü, Azerbaycan	Tarih	10.09.2010
A. Türkiye-Azerbaycan enerji iş birliği, engeller ve fırsatlar	1. Hazar Denizi'ne ilişkin Türkmenistan'la sınır anlaşmazlığının Azerbaycan'ın enerji projelerine etkileri nelerdir? Batılı devletlerin Hazar geçişli projelerin tamamlanması için Türkmenistan ve Azerbaycan'a aralarındaki sınır ihtilafını çözmeleri konusunda baskıda bulunmaları beklenebilecek bir durumdur. Bu baskıların hükümet dışı organlar aracılığıyla gerçekleşmesi muhtemeldir. Bu konuda, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın çözüme yönelik çabaları uluslararası toplum tarafından destek görecektir. 2. Hazar Denizi'nin statü sorununun Azerbaycan ile Türkmenistan arasında ikili antlaşmanın imzalanması durumunda, Hazar geçişli projelere etkisini nasıl değerlendiriyorsunuz? RF ve İran böyle bir ikili antlaşmaya karşı çıkabilir. Buna gerekçe olarak Hazar'ın statü sorunun çözülmediğini gösterebilir. Fakat Hazar geçişli bir proje sadece Azerbaycan ve Türkmenistan'ın Hazar Denizi'ndeki bölümünden geçecek ise, RF'nin bu konuda çevresel sebepleri gerekçe göstermesi zorlaşacaktır çünkü hâlihazırda RF'nin Karadeniz'in altından geçen boru hatları mevcuttur.		

B. Hazar geçişli enerji projelerinin geleceği ve Türkiye-Azerbaycan enerji iş birliğine etkileri	3. Hazar geçişli projelere yönelik olarak, Hazar'ın statüsünün belirlenmemiş olmasının bu projelere olası etkileri sizce nelerdir? Böyle bir proje için öncelikle Azerbaycan ile Türkmenistan'ın kendi arasında anlaşması gereklidir. Türkmenistan ile Azerbaycan arasında yapılacak Hazar geçişli bir proje için kaynak sağlandığı takdirde, Hazar'ın statü sorunu devam etse dahi projenin gerçekleşmesi mümkündür. 4. Hazar geçişli projelerin gerçekleşmesi halinde Türkiye-Azerbaycan enerji iş birliğine etkilerini değerlendirir misiniz? Türkiye Azerbaycan ile hep sıkı ilişkiler içinde olmuştur. Yakın ilişkilerin enerji alanında da iş birliğine zemin hazırladığı muhakkaktır. Hazar geçişli projelerin yapımı Azerbaycan'a fayda sağlayacağı gibi terminal ülkesi olan Türkiye'ye de fayda sağlayacaktır. Uluslararası finansman bulunduğu takdirde önümüzdeki dönemde bu projelerin Türkiye-Azerbaycan enerji iş birliğinin artmasına katkısı büyük olacaktır.
--	--

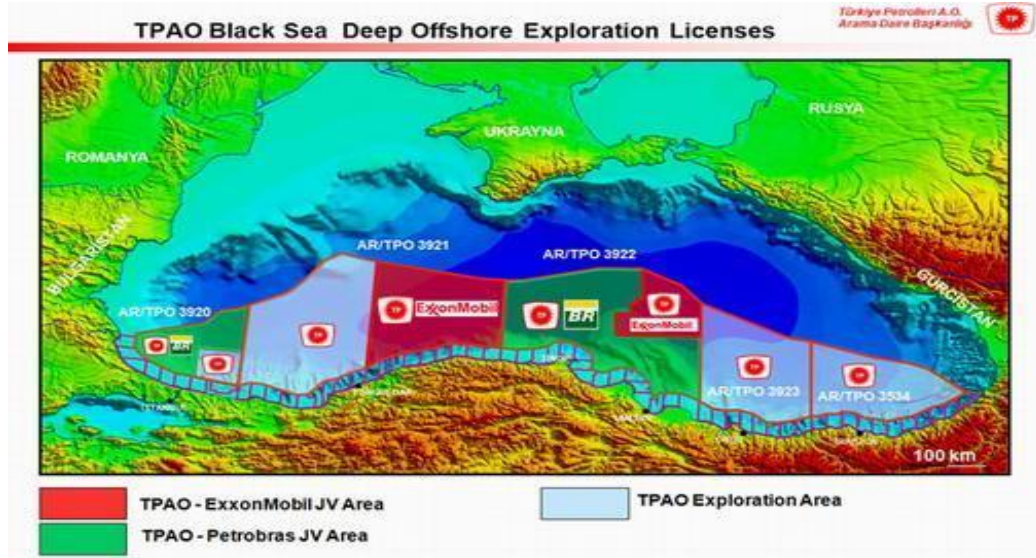

EK-I: 2008 Gürcistan-RF Savaşı'ndaki Çatışma Bölgeleri (Barabanov, Lavrov ve Tseluiko, 2010, s. 145).

DOĞAL GAZ ALIM ANLAŞMALARI

Mevcut Anlaşmalar	Miktar (Plato) (Milyar m ³ /yıl)	İmzalanma Tarihi	Süre (Yıl)	Durumu
Rus.Fed. (Batı)	6	14 Şubat 1986	25	Devrede
Cezayir (LNG)	4	14 Nisan 1988	20	Devrede
Nijerya (LNG)	1.2	9 Kasım 1995	22	Devrede
İran	10	8 Ağustos 1996	25	Devrede
Rus. Fed. (Karadeniz)	16	15 Aralık 1997	25	Devrede
Rus. Fed. (Batı)	8	18 Şubat 1998	23	Devrede
Türkmenistan	16	21 Mayıs 1999	30	-
Azerbaycan	6.6	12 Mart 2001	15	Devrede

EK-İ: Türkiye'nin Doğal Gaz Anlaşmalarının Dökümü (BOTAŞ, 2008).

EK-J: Karadeniz'deki Petrol Arama Sahalarının Dağılımı (TPAO, 2011b).

EK-K: Planlanan Burgaz-Dedeagaç Boru Hattının Güzergâhı (RIA Novosti, 2010b).

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR.)

ÖZGEÇMİŐ

Duygu Genç 1985 yılında İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Moda İlköğretim Okulu'nda tamamladı. Orta öğrenimini 2003 yılında Beyoğlu Anadolu Lisesi'nde tamamladı.

2003-2008 yılları arasında Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünde okudu. 2005-2006 döneminde Erasmus öğrencisi olarak Portekiz'de Instituto Politecnico do Porto üniversitesinde öğrenimine devam etti. Ekim 2008 tarihinde Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde Uluslararası İlişkiler yüksek lisans programına başladı. Hâlen yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

Duygu Genç iyi derecede İngilizce ve orta düzeyde Fransızca bilmektedir.